

29/2

FOLIA HISTORICA BOHEMICA

HISTORICKÝ ÚSTAV
PRAHA 2014

**FOLIA HISTORICA
BOHEMICA**

29

č. 2

Historický ústav
Praha 2014

Redakce:

Jiří MIKULEC (vedoucí redaktor)

Martin HOLÝ (zástupce vedoucího redaktora)

Jiří HRBEK (výkonný redaktor)

Redakční rada:

Ivo BARTEČEK, Lenka BOBKOVÁ, Václav BŮŽEK, Zdeněk HOJDA, Tomáš KNOZ, Antonín KOSTLÁN, Václav LEDVINKA, Eduard MAUR, Martina ONDO GREČENKOVÁ, Jaroslav PÁNEK, Svatava RAKOVÁ, Tomáš STERNECK, Petr VOREL

International Editorial Board:

Joachim BAHLCKE (Stuttgart), Alessandro CATALANO (Padova), Marie-Elizabeth DUCREUX (Paris), Henryk GMI-TEREK (Lublin), James R. PALMITESSA (Kalamazoo), Karl VOCELKA (Wien)

ISSN 0231-7494

© Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Praha 2014

I
STUDIE
MISCELLANEA

Petr Vorel

MAJETKOPRÁVNÍ DŮSLEDKY PANOVNICKÝCH SANKCÍ ROKU 1547 PRO POZEMKOVÝ MAJETEK RODU TLUKSŮ VRÁBSKÝCH Z VRÁBÍ

ABSTRACT

Proprietary impacts of the king's sanctions from 1547 on the land property of the Tluksa Vrábský of Vrábí family

The king's sanctions enforced in Bohemia after the failed estates' resistance in 1547 brought about fundamental changes in the political structure of the country, but also in distribution of the land property and its further development. In 1547, the sanctions were directed against political "suppression" of the main representatives of the opposition and speedy acquiring of cash, which the Habsburgs needed for payment of the war debts. The complicated system of punishments imposed on the individual noblemen included transfers of the free (allod) property into the king's property (fief). The author reconstructs the following development of thus burdened land property on the example of Jan Vrábský of Vrábí and his son Hynek Vrábský of Vrábí. On the example of legal disputes over the "Vrábí fief", which were not concluded until 1584, it is possible to document modifications in the structure of client-power networks inspired by changes on the Bohemian throne over three generations of the royal family (Ferdinand I, Maximilian II and Rudolf II).

Keywords: estates' resistance, 1547; 1584; sanctions; fiefdom; court tribunal; chamber court; Jan Tluksa Vrábský of Vrábí; Hynek Tluksa Vrábský of Vrábí; Vrábí; Dřevčice; Všetaty; Brandýs nad Labem

Panovnické sankce, aplikované v Čechách po neúspěšném stavovském odboji roku 1547,¹⁾ přinesly zásadní změny nejen v politické struktuře země, ale i v rozložení

---

¹⁾ Tato studie vznikla v rámci řešení projektu GA ČR, IKP GA P405/12/1000.

pozemkového majetku a jeho dalším vývoji. Bezprostředně v roce 1547 směřovaly jednak k politickému „zneškodnění“ hlavních představitelů opozice, jednak k rychlému získání peněžní hotovosti, kterou Habsburkové potřebovali k úhradě válečných dluhů.²⁾ I když hotovostní peněžní pokuty, stanovené jednotlivým městům i konkrétním šlechticům, dosahovaly značných částek, ve srovnání s hodnotou konfiskovaného pozemkového majetku byly jen zlomkem „výnosu“, který král Ferdinand ze sankcí získal.

Postihy na pozemkovém majetku měly dvojí základní formu. Hlavní, a z hlediska celkového objemu rozhodující, byla přímá konfiskace, při níž vlastníci majetek ztrácel. Tímto způsobem byla postižena většina královských měst a někteří šlechtici. Druhou formou postihu byla nucená změna právní formy vlastnictví, při kterém postižený musel souhlasit se změnou svobodné (alodní) formy vlastnictví na formu lenní (manské) držby. Majetek zůstával v jeho vlastnictví, ale byl zatížen lenní přísahou, ze které vyplývaly jak určité povinnosti vůči lennímu pánu (králi českému), tak i možný majetkový postih v případě porušení lenní přísahy, a to v krajním případě i formou odebrání léna.

Zatímco přímým konfiskátům byla již věnována poměrně velká pozornost,³⁾ nově vzniklým lenům nikoli. Bezprostředně v roce 1547 byla změna formy vlastnictví směřována spíše proti osobám, jejichž politická opoziční aktivita byla tímto způsobem zcela paralyzována, jednak omezením pohybu (přijetí léna jako formu trestu provázelo i dlouhodobé domácí vězení, při němž postižený nesměl vyjízdit mimo území svého panství), jednak hrozbou odejmutí léna. Majetek jim zůstal.

Ekonomický efekt obnovení lenní pozemkové držby (tedy formy vlastnictví, která již byla v Čechách v první polovině 16. století neobvyklým archaismem) jako formy trestu se proto projevil až v dlouhodobém horizontu, často po mnoha letech. Obvykle postihl až potomky těch, kdo byli v roce 1547 potrestáni za účast ve stavovském odboji.⁴⁾ Jednou z hlavních forem takového postižení *ex post* byla ztráta

²⁾ Pro potřebu této dílčí studie nepovažuji za nutné citovat obsáhlou českou i evropskou odbornou literaturu, týkající se vojenských událostí let 1546–1547. Tématu českého stavovského odboje roku 1547 byla naposledy věnována detailní pozornost v souvislosti s vědeckou konferencí, konanou u příležitosti 450. výročí oné události, viz Petr VOREL (ed.), *Stavovský odboj roku 1547 – První krize habsburské monarchie (Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.–30. 9. 1997)*, Pardubice – Praha 1999. V širším historickém kontextu viz Josef JANÁČEK, *České dějiny – Doba předbělohorská 1526–1547*, kniha I, díl II, Praha 1984, s. 299–335 a Petr VOREL, *Velké dějiny země Koruny české*, svazek VII. 1526–1618, Praha 2005, s. 195–204.

³⁾ Antonín REZEK, *Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání*, Památky archeologické a místopisné 10, 1874–1877, Praha 1878, s. 451–482.

⁴⁾ Výjimku představoval Petr Malovec z Chýnova, kterému byl majetek, převedený na základě soudního rozhodnutí ze srpna 1547 do lenní držby (panství Březnice), zabaven pro porušení manské přísahy již na v říjnu 1547, viz J. JANÁČEK, *České dějiny I/II*, s. 327.

majetku v důsledku absence mužského potomka. Na rozdíl od alodní držby nemohli držbu léna převzít v další generaci dcery nebo jiní příbuzní a majetek připadl zpět panovníkovi. Druhou nejčastější formu „zhodnocení“ léna ze strany panovnické komory představovala finanční zátěž, související s druhotnou alodizací takového majetku (tj. *de facto* vyplacení se z lenního závazku). Pro panovnickou komoru tedy skýtala ona síť nových lenních panství, vzniklých jako forma trestu roku 1547, možný zdroj příjmů i po několika desetiletích. Poslední z těchto lén byla alodizována ještě během vlády Rudolfa II.⁵⁾

Jedním z podobných případů byl také majetkový postih dvou mužů z rodu Tluksů Vrábských z Vrábí. Jednalo se o bratrance Zdeslava a Jana Tluksy Vrábské z Vrábí, pocházející ze středočeské větve tohoto početného rodu.⁶⁾ V přehledech konfiskacemi postižených účastníků odboje stojí tito dva mužové zdánlivě na okraji, neboť z dosavadní publikované literatury se rozsah jejich majetkového postižení nejeví nijak výrazně a v období po roce 1547 příslušníci tohoto rytířského rodu nijak nevynikali. Až z detailní analýzy vyplývá, o jaký majetek v jejich případě vlastně šlo. Také postupné kroky, které provázely zápas Tluksů Vrábských o udržení manství postiženého pozemkového vlastnictví v rodinné držbě (šlo také o městečko Vrábí, podle kterého nesl rod své jméno), jsou podle mého názoru natolik důležité, že jsem považoval za vhodné věnovat jim tuto případovou studii, neboť přináší poměrně důležité doklady jak o vztazích uvnitř české stavovské obce v průběhu druhé poloviny 16. století, tak o formách prosazování ekonomických zájmů komorního velkostatku.

Rozsáhlé konfiskáty pozemkového majetku, aplikované králem Ferdinandem v Čechách v roce 1547, nepřinesly nějaký výrazný bezprostřední finanční efekt. Nemohly být totiž v jejich skutečné tržní ceně rychle zpeněženy. V rozjitřené a politicky nestabilní době nebyli k dispozici zájemci, kteří by byli schopni či ochotni zaplatit za konfiskáty tržní cenu. Ostatně v té době bylo i velmi nebezpečné dát najevo, že někdo má k dispozici větší množství peněz v hotovosti. Rozsáhlé konfis-

⁵⁾ Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica, Monographia LIX – 1975, Praha 1976, s. 15–17.

⁶⁾ Moderní souhrnný přehled složitých příbuzenských vztahů uvnitř tohoto rodu není dosud k dispozici. Základní identifikaci (ale v detailech často nepřesnou) shrnul na základě množství dílčích poznatků ze svého monumentálního díla o českých hradech, zámcích a tvrzích August Sedláček v hesle, které zpracoval pro Ottův slovník naučný. Přesnější vymezení středočeské (vrábsko-dřevčické) větve tohoto rodu v druhé polovině 16. století nejnověji provedl v souvislosti s pozůstalostními majetkovými spory Petr VOREL, *Zdechovický poklad Hynka Tluksy Vrábského z Vrábí z roku 1594 a finanční potenciál české venkovské šlechty koncem 16. století (Spor o šlechtickou pozůstalost v případě smrti zůstavitele bez dědiců a bez porízeného kšaftu z let 1594–1603)*, Východočeský sborník historický 22, 2012, s. 137–206, zde genealogické schéma na s. 192 „Vrábsko-dřevčická větev rodu Tluksů Vrábských z Vrábí v 16. století“.

káty majetků několika významných stavovských předáků (převážně příslušníků jednoty bratrské) a většiny královských měst měly nakonec pro panovníka dvě hlavní využití. Jednak posloužily jako forma nepeněžní úhrady panovníkových dluhů (hlavně závazků vůči zasloužilým příznivcům krále z řad domácí šlechty), jednak urychlily formování rozsáhlého systému českých komorních panství, a to především jejich východní části, situované podél Labe od Prahy na východ.

Blok komorních panství ve středním Polabí začal král Ferdinand systematicky obnovovat již od čtyřicátých let 16. století.⁷⁾ Jednalo se o oblast, ve které se nalézaly nejurodnější půdní plochy v Čechách. Byla snadno komunikačně dostupná z Prahy a zemědělská produkce velkostatku tak mohla být dobře uplatnitelná v pražské spádové oblasti. Navíc však mohla být využita labská vodní cesta k vývozu zemědělské produkce (především obilí) na zahraniční trh.

Jádrum obnovovaného komorního majetku v Polabí se tak stala starší panství, která král Ferdinand ze zástavy vyplatil již před rokem 1547, tedy Poděbrady a Kolín. Nejvýznamnějšího rozšíření se však tento komplex dočkal v důsledku konfiskací roku 1547. Jednalo se především o přímé konfiskáty panství Přerov nad Labem (zabaveného pražským městům) a panství Brandýs nad Labem, kde měl své dlouhodobé hlavní sídlo Arnošt Krajír z Krajku, jeden z nejvýznamnějších politicky aktivních opozičních předáků z řad jednoty bratrské. Tento blok doplnilo ještě v roce 1547 panství Chlumeck nad Cidlinou, kterým musel Jan z Pernštejna „vykoupit“ svůj nejasný postoj během stavovského odboje (jako protihodnotu – pro Pernštejna nevýhodnou – mu král Ferdinand postoupil konfiskovaný pozemkový majetek většiny českých královských měst), a v roce 1548 panství Lysá nad Labem, koupené komorou od bratří Vachtlů z Pantenova. Tento „polabský“ blok komorních panství byl později rozšířen daleko na východ o panství Pardubice (1560) a na sever o Benátky nad Jizerou (1598). Bez ohledu na drobné územní zisky dílčích komorních dominií už se tato síť polabských komorních dominií do třicetileté války nijak podstatně nezměnila.⁸⁾

Nejvýznamnějším z územních zisků královské komory roku 1547 bylo především panství Brandýs nad Labem s výstavným zámekem, který nechal již král Ferdinand přebudovat na vedlejší „venkovské“ panovnícké sídlo, dobře dostupné z Prahy. Důvodem byly mimo jiné i rozlehlé lesní revíry, které pro zábavu pražského místopředsedelského dvora počátkem padesátých let 16. století často užíval arcikníže

⁷⁾ Eduard MAUR, *Vznik a územní proměny majetkového komplexu českých panovníků ve středních Čechách v 16. a 17. století*, Středočeský sborník historický 11, 1976, s. 53–63.

⁸⁾ Petr VOREL, *Pardubice komorním městem*, in: František Šebek (ed.), *Dějiny Pardubic I*, Pardubice 1990, s. 139–160, zde na s. 140 mapa „Polabský komplex komorních panství (stav okolo roku 1615)“. Rekonstrukční mapa panství Brandýs nad Labem Marie HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ (ed.), *Berní rula 18 – Kraj Kouřimský I*, Praha 1952 (mapová příloha).

Ferdinand.⁹⁾ Až do roku 1560 (do připojení pernštejnských Pardubic k panovnickému majetku) bylo brandýské panství v polabském komplexu hlavním komorním dominiem. Jeho základ tvořil výše zmíněný konfiskát Arnošta Krajíře, ke kterému král Ferdinand připojil již při samotném vzniku tohoto komorního dominia několik dalších vesnic od majetku, konfiskovaného Starému Městu pražskému a městu Nymburk roku 1547 (viz níže s. 240 rekonstrukční historická mapa „Komorní panství Brandýs nad Labem v době připojení pozemkového majetku Hynka Tluksy Vrábského z Vrábí“). Při pohledu na rekonstrukční mapu brandýského komorního panství zřetelně vystupuje výrazná územní anomálie, kterou byl původní pozemkový majetek rodiny Tluksů Vrábských z Vrábí, zasahující před rokem 1584 hluboko do jádra komorního dominia, až těsně k samotnému sídelnímu Brandýsu nad Labem. Ostatně samotné městečko a tvrz Vrábí, podle které rod Tluksů odvozoval svůj původ, ležely těsně vedle Brandýsa nad Labem a dnes již tvoří přímo součást tohoto města. Právě tato anomální poloha a s ní související problémy, které vznikaly z nuceného „soužití“ úředníků nově se formujícího komorního panství se starým místním šlechtickým rodem, byly podle mého názoru důvodem, proč byl na Vrábské číně systematický nátlak, který nakonec vedl až ke ztrátě starého rodového sídla. To se ovšem stalo až roku 1584, tedy plných 37 let od stavovského povstání. Nicméně příčinná souvislost se sankcí, uplatněnou roku 1547 vůči Vrábským, je v daném případě nepochybná.

Vrábšti z Vrábí patřili mezi jeden z rodů drobné středočeské šlechty, jehož vývoj můžeme na základě dochovaných pramenů sledovat od sklonku 14. století. Většího významu nabyli až o sto let později, kdy se jeden z členů rodu (Jan Vrábský) uplatnil u jagellonského dvora a vystřídal několik významných funkcí. Predikát rodu byl odvozen od městečka Vrábí (dnes již zaniklého po splnutí se sousedním Brandýsem nad Labem; místní jméno Vrábí se však udrželo pro označení západního okraje Brandýsa); spolu s predikátem užívali Vrábšti i rodové příjmy „Tluksa“ a erb, tvořený dvěma zkříženými meči.

Situování původního rodového sídla Vrábí v blízkosti Staré Boleslavi, starší tvar jména této lokality, užívaný ještě v 16. století (tj. „Vrahbí“), rodové příjmy „Tluksa“ i zmíněný erb se staly zřejmě základem vzniku rodové heraldické pověsti, spojené se svatováclavskou tradicí. Podle oné pověsti (nepochybně existující již v první polovině 16. století) byli zakladateli rodu Vrábských dva bratři, kteří na příkaz knížete Boleslava dokonali svými dvěma meči vraždu knížete Václava.¹⁰⁾

⁹⁾ Petr VOREL, *Místodržitelství dvůr arciknížete Ferdinanda Habsburského v Praze roku 1551 ve světle účetní dokumentace*, FHB 21, 2005, s. 7–66; též viz Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006.

¹⁰⁾ Podrobně k této neobvyklé rodové pověsti viz P. VOREL, *Zdechovický poklad Hynka Tluksy*, s. 144–146.

Koncem první poloviny 16. století byl rod Vrábských velmi početný; tvořilo jej několik rodin, rozdělených na dvě hlavní větve, oddělené již po čtyři generace. Jihočeští Vrábští drželi několik drobných šlechtických sídel na Prácheňsku; středočeská větev držela podobně roztroušené drobné majetky na Kouřimsku, přičemž jako její hlavní sídlo byla stále v držení rodu tvrz ve Vrábí. Zůstávala jim i v době, kdy v sousedním Brandýse nad Labem vzniklo významné regionální centrum bohatého a vlivného stavovského politika Arnošta Krajíře z Krajku, jednoho z čelných příznivců jednoty bratrské. Díky snadné dostupnosti z Prahy se stal Brandýs nad Labem ve čtyřicátých letech 16. století významným centrem i pro pražské měšťany, hlásící se k jednotě bratrské.¹¹⁾ Spolu s Arnoštem Krajířem se pak dva příslušníci středočeské větve rodu Vrábských politicky angažovali v době stavovského odboje, a to více, než bylo mezi tehdejší drobnou šlechtou obvyklé.¹²⁾

Výrazněji do popředí vystupuje Zdeslav Vrábský. Ten se stavovské politiky aktivně účastnil již řadu let před odbojem; za rytířský stav se už v průběhu čtyřicátých let objevuje v pozici relátora zemských sněmů. Spolu s Arnoštem Krajířem z Krajku byl členem užšího organizačního štábu odboje, jehož personální zastoupení není vzhledem k soudobému utajení přesně známo. Víme však, že v technické zajištění stavovského odboje příslušela Zdeslavu Vrábskému poměrně důležitá role. Spolu se staroměstským erbovním měšťanem Janem Tatumem z Vraního měli přijímat v hotovosti peníze, shromážděné od všech daňových poplatníků z mimořádné sbírky na válečné potřeby. Operativní „sbírka“, vypsaná ve výši 0,1% hodnoty pozemkového majetku, byla vyhlášena „povstaleckým“ táborem, když se opoziční čeští stavové připravovali na možnou válku se svým králem. Zdeslav Vrábský měl být za tuto svoji činnost honorován finanční odměnou ve výši 20 kop grošů českých,¹³⁾ což bylo poměrně hodně (velitel krajské vojenské hotovosti dostával 40 kop měsíčně). Intenzivnější angažmá Zdislava Vrábského ve vysoké politice v době válečného konfliktu máme doloženo i v saských pramenech.¹⁴⁾

V případě Zdeslavova bratrance Jana Vrábského zatím nemáme z doby aktivní fáze odboje přímé zprávy.¹⁵⁾ V pramenech je zatím jako aktivní stavovský politik

¹¹⁾ Justin V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem - město, panství i okres*, Díl I., Brandejs nad Labem 1908, s. 241–243.

¹²⁾ Petr VOREL, „Prátelské snešení stavův českých“ z března 1547 a jeho signatáři, in: P. Vorel (ed.), *Stavovský odboj*, s. 81–124.

¹³⁾ *Die böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 an bis auf die Neuzeit II*, 1546–1557, Prag 1880 [dále SČ II], č. 52, s. 173; Justin V. PRÁŠEK, *Okres Brandejský nad Labem, (Nástin historicko-archeologický)*, Praha 1875, s. 38.

¹⁴⁾ P. VOREL, „Prátelské snešení“, s. 88–89.

¹⁵⁾ Jan Vrábský z Vrábí, ustanovený na zemském sněmu 27. července 1546 za velitele zemské hotovosti Prácheňského kraje s poměrně slušným platem 40 kop grošů českých měsíčně, byl vzdáleným příbuzným z jihočeské větve téhož rodu, viz SČ II, č. 5, s. 21.

doložen až na zemském sněmu, zahájeném 20. května 1547, na kterém opoziční stavové (již za změněné politické situace po dubnovém vítězství Habsburků v Sasku) jednali o podmínkách, za kterých by byli ochotni se s panovníkem dohodnout na mírovém řešení situace v Čechách. Vojenský potenciál české stavovské opozice byl tehdy ještě značný a byl schopen čelit habsburské armádě, oslabené válkou v Sasku. Jan Vrábský (titulovaný „na Dřevčicích“) byl tehdy sněmem určen za jednoho z šesti poslů (po dvou za každý stav), kteří měli předat sněmovní usnesení králi Ferdinandovi.¹⁶⁾ Lze tedy předpokládat, že v podobné roli působil Jan Vrábský i v předchozích měsících v rámci komunikačního systému opozičních stavů. V následných soudních procesech byl totiž spolu s několika dalšími šlechtici obviněn z šíření protikrálovských listů, což obviněný popíral (neznal prý obsah písemností, jejichž distribuci zajišťoval) a vydal se králi na milost a nemilost.¹⁷⁾

Za svou účast na odboji byli oba bratrance Vrábští potrestáni, a to především převodem alodního majetku do manské držby. Změnu charakteru držby majetku jako hlavní formu trestu totiž vnímali i autoři výpisu z konfiskační dokumentace z roku 1571, zasláné na císařův příkaz úředníky českého oddělení dvorské komory. Výpisy byly prováděny z lenních reversů, které musel každý z postižených vyhotovit v listinné formě. Oběma potrestaným majetek zůstal; panovník si jen vymínil případná důlní práva, pokud by se na pozemcích lenních panství objevily zdroje drahých kovů.¹⁸⁾ Takto se ona forma trestu jevila po čtvrt století.

Žádný konkrétní text zmíněných lenních reversů však dosud k dispozici nebyl, resp. nebyl v dosavadní historiografii využit. Obecné znění lenního reversu z roku 1547 zařadil do své pramenné sbírky Sixt z Ottersdorfu,¹⁹⁾ i když z kontextu jeho díla není jasné, jak tento text získal. Sám totiž uvádí, že ti, kterým král učinil „milost“ (tj. zanechal je při životě i při majetku) neměli ani sami čas na to, aby si text reversu pořádně přečetli (natožpak opsali), a museli jej pod nátlakem podepsat a zpečetit. Originály těchto listin převzal král Ferdinand; později se nalézaly v péči arciknížete Ferdinanda, ale v době vlády Maxmiliána II. už v Čechách nikdo nevěděl, kde originály reversů z roku 1547 jsou. Z hlediska majetkoprávního už nebyly

¹⁶⁾ SČ II, č. 96-97, s. 268–278.

¹⁷⁾ SČ II, č. 153, s. 413–414.

¹⁸⁾ Národní archiv Praha [dále NA Praha], fond Stará manipulace [dále SM], sign. K 1/129, koncept zprávy z roku 1571; moderní edice viz SČ II, č. 160, s. 422–425: „Zdeslaw Wrabsky hat alle seine erbliche Guter in der Landtafl cassieren und bei der Hofftafl zu Lehen machen müssen; doch haben die kais. Mt. die Perkwerch vorbehalten. Jan Wrabsky hat gleichfalls alle seine erbliche Guter in der Landtafl cassieren und bei der Hofftafl mit Vorbehaltung der Perkwerch zu Lehen machen müssen“.

¹⁹⁾ Josef TEIGE (ed.), *Sixt z Ottersdorfu - Knihy památné o nepokojných letech 1546-1547*, I-II, Praha 1919, zde sv. II, s. 188–193. Nověji text přetisk i Josef JANÁČEK (ed.), *Sixt z Ottersdorfu - O pokoření stavu městského*, Praha 1950, s. 103–107.

zapotřebí, neboť peněžní pokuty, ke kterým se „provinilci“ zavazovali, už byly dávno uhrazeny a lenním vztahem zatížená panství byla zapsána v deskách dvorských.

Shodou okolností se však konkrétní text lenního reversu dochoval v případě Jana Vrábského (viz ediční příloha č. 1). Tento pramen dokládá na jedné straně obecnou věcnou správnost Sixtova přepisu (včetně složitých dobových formulací některých pasáží), na druhou stranu je však také dokladem o jejich individualizaci. Přes obecnou podobnost znění nechal král Ferdinand do jednotlivých lenních reversů včlenit takové podmínky, jaké v konkrétním případě potřeboval. Vrábského revers se totiž od onoho Sixtem zachovaného textu liší v řadě důležitých bodů; resp. je rozšířen o některé „artikule“, formulované zcela přesně pro Jana Vrábského s dobrou znalostí jeho majetkových poměrů. Díky tomu poskytuje *causa* „Vrábští“ a jejich sankce roku 1547 přesnější pohled na důvody, proč král Ferdinand I. v roce 1547 pro část šlechticů použil onu archaickou formu trestu, a také vysvětluje, jaké dlouhodobé účinky takový právní instrument přinášel a jaké bylo jeho místo v politické kultuře 16. století.²⁰⁾

Z dosud publikované konfiskační dokumentace nebylo úplně zřejmé, jaký byl vlastně rozsah majetku, který Vrábští převáděli z formy držby alodní do držby manuské. Situaci totiž komplikovala skutečnost, že část jejich majetku měla zástavní charakter (jednalo se o statky olomouckého biskupství, zastavené prapředkům Vrábských již v roce 1437). Navíc i v dochovaných pramenech panovnické provenience jsou někdy oba Vrábští zaměňováni, jako by nebylo úplně jasné, co komu vlastně mělo patřit;²¹⁾ resp. někdy je za otce níže zmiňovaných bratří Hynka a Karla Vrábských namísto Jana Vrábského mylně považován Janův bratranec Zde-slav.²²⁾ Nelze pochopitelně vyloučit, že ještě ve čtyřicátých letech 16. století měla část onoho malého panství formu majetkového nedílu, to však považuji v daných souvislostech za velmi nepravděpodobné. Obě rodiny středočeských Vrábských

²⁰⁾ V druhé polovině 16. století už tato okolnost nehrála v politické komunikaci mezi stavy a panovníkem podstatnou úlohu, blíže k tomu viz Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005.

²¹⁾ Zmatky v identitě obou bratřanců Vrábských prohloubil Karel Tiefertunk, který z nejasných příčin (bez citace pramene) uvedl, že panství Vrábí postoupil králi Ferdinandovi v léno Zde-slav Vrábský (nikoli Jan). Týž autor také vůbec nerozlišoval dva tehdejší Jany Vrábské; tj. středočeského Jana Vrábského, odsouzeného a postíženého za účast v odboji, a jeho vzdáleného jihočeského příbuzného Jana Vrábského, který se ve službách krále angažoval jako královský komisař v sankcích proti jihočeským královským městům na podzim 1547. Viz Karel TIEFTRUNK, *Odpor stavů českých proti Ferdinandovi I. l. 1547*, Praha 1872, s. 294 a 327; chybně též A. REZEK, *Statky skonfiskované*, s. 459. Tyto nejasnosti zmýlily i Josefa Janáčka, který do literatury vnesl mylnou informaci, že Jan Vrábský musel (jako formu trestu roku 1547) zaplatit králi hotovostní pokutu ve výši 500 tolarů, protože nevlastnil žádný hodnotný pozemkový majetek. Viz J. JANÁČEK, *České dějiny*, I/II, s. 327, pozn. č. 113.

²²⁾ J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem I*, s. 333–335.

byly příliš početné na to, aby mezi nimi před rokem 1547 neproběhlo přesné majetkové vyrovnání.

Středočeský soubor drobné pozemkové držby rodu Vrábských měl koncem první poloviny 16. století dvě sídla. Jednak tvrz Dřevčice, situovanou na hraně výrazné terénní vlny, která byla součástí zmíněné zástavy od olomouckého biskupství.²³⁾ Jejím držitelem byl výše zmíněný Jan Vrábský, kterému byla roku 1523 stará středověká zástava olomouckým biskupem oficiálně obnovena a neměla být vyplacena do Janovy smrti. Alodní část s centrem ve Vrábí držel ještě počátkem čtyřicátých let 16. století Jetřich Vrábský, bratr výše zmíněného Zdeslava. Ještě krátce před stavovským odbojem se však objevuje jako držitel alodní části vrábského zboží dřevčický Jan Vrábský, který zde ujistil 1000 kop grošů českých věna své manželky Anny Vrábské z Kolovrat.²⁴⁾

Z konfiskační dokumentace roku 1547 se situace jeví tak, jako by Zdeslav Vrábský žádný alodní pozemkový majetek neměl (jeho konkrétní výčet není nikde zmíněn), nicméně kdyby mu přeci jen něco na svobodném zboží patřilo, pak se zavazoval převést tento majetek v léno.²⁵⁾ Mezi osobami, které pak provedly oficiální převod svých alodních statků na manství, Zdeslav Vrábský vůbec uveden není.²⁶⁾ Považují však za málo pravděpodobné, že by v roce 1547 nebyl držitelem vůbec žádného alodního majetku, neboť tím by byla v podstatě omezena jeho aktivní účast na sněmovních jednáních. A na zemském sněmu v květnu 1547 vystupuje Zdeslav Vrábský dokonce v pozici sněmovního relátora,²⁷⁾ takže nějakou alodní pozemkovou držbu v té době mít musel. Zřejmě se jednalo jen o nějaký drobný podíl na starém rodovém majetku, ale bližší informace k dispozici nemáme. Víme jen, že už před rokem 1542 získal starou zástavu (v nominální hodnotě 200 kop grošů českých, jak byla stanovena roku 1443 pražskému měšťanu Michalu Lichutskému) na ves Lichučeves (nyní Lichoceves v okrese Praha-západ), patřící v předhusitské době svatojiřskému klášteru. Tohoto majetku se převedení v léno nemohlo týkat, podobně jako v případě výše uvedených Dřevčic. V roce 1551 už Zdeslav Vrábský nevládnul žádný jiný majetek, než právě onu zástavu na Lichocevsi, na jejíž výplatu si však krátce před tím činila nároky abatyše kláštera sv. Jiří na Pražském hradě. Zdeslav Vrábský v roce 1551 nabízel, že tuto ves vyplatí (resp. uhradí rozdíl mezi hodnotou jeho práv, která zde má, a tržní cenou), aby měl k dispozici

²³⁾ Petr VOREL, *Česká léna olomouckého biskupství ve 12.–16. století*, Východočeský sborník historický 1, 1991, s. 49–106.

²⁴⁾ NA Praha, fond Desky zemské větší [dále DZV], kniha č. 8, fol. E 9.

²⁵⁾ SČ II, s. 425–426.

²⁶⁾ SČ II, č. 161, s. 425–426 „Poznamenání osob stavu panského a rytířského, jichž statky léta 1547 v manství uvedeny byly“.

²⁷⁾ SČ II, s. 278.

nějakou alodní držbu, na které by mohl ujistit manželčino věno.²⁸⁾ Později si zřejmě pořídil nějaký menší alodní majetek na Čáslavsku, kde je zmíněn jako plátec zemské berně roku 1557.²⁹⁾ O nějaké jeho lenní držbě však od roku 1547 až do Zdeslavovy smrti (†1581) nemáme žádné zprávy.

Jan Vrábský převáděl roku 1547 v léno statek Vrábí a vystavil revers, kterým se králi poddával na milost a nemilost. S touto formou postihu souviselo i domácí vězení. Víme, že v prvních letech po roce 1547 bylo toto ustanovení poměrně přísně kontrolováno, lze tedy předpokládat, že i Jan Vrábský byl tímto způsobem zcela vyřazen z aktivního společenského dění. Zemřel 11. října 1554 a nedočkal se již tedy obecného zrušení domácího vězení pro potrestané šlechtice, se kterým (na žádost českého místodržícího arciknížete Ferdinanda a jeho manželky) souhlasil král Ferdinand v roce 1556. V případě zemřelého Jana Vrábského tedy nebyl (na rozdíl od ostatních) onen hrdelní revers z roku 1547 zrušen, resp. nikdo se zřejmě nad otázkou případných právních důsledků této skutečnosti nezamýšlel.

Nastupující generace Vrábských se dala plně k dispozici do služeb Habsburků. Zdeslavův syn Zikmund vstoupil do služeb arciknížete Ferdinanda při místodržitelském dvoře v Praze, kde měl dům i jeho strýc (Zdeslavův bratr) Jetřich Vrábský, který v mládí sloužil jako drabant (člen osobní stráže) u krále Ferdinanda.³⁰⁾ S arciknížetem Ferdinandem zůstával Zikmund Vrábský zřejmě i po Ferdinandově odjezdu do Tyrol v přátelských vztazích, takže si mohl dovolit požádat tehdejšího vládcе Tyrol, aby se stal kmotrem jeho syna, narozeného roku 1574.³¹⁾ Po smrti svého bezdětného bratrance Hynka Vrábského, který sídlil na Kouřimsku na statku Stříbrina (dnes Sibřina na východním okraji Prahy) a zemřel krátce před rokem 1575, zdědil Zikmund Vrábský jeho pozůstalost a pořídil si statek Nová Libeň poblíž Prahy.³²⁾ Nemáme žádné zprávy o tom, že by byli Zdeslav Vrábský (†1581) nebo později jeho syn Zikmund Vrábský (†1584) někdy nějak omezováni nebo sankcionováni kvůli Zdeslavovu angažmá ve stavovském odboji roku 1547. Vše

²⁸⁾ NA Praha, fond SM, sign. W 37/1; žádost Zdeslava Vrábského z Vrábí o umožnění platby za ves Lichučevés; originál listu, 1551.

²⁹⁾ V roce 1557 se uvádí mezi daňovými poplatníky v Čáslavském kraji, ale nikoli jako samostatný držitel, ale společně se skupině několika dalších majitelů drobných statků, kteří zpracovali daňové přiznání dohromady za statek Hodkovice a za jiná drobná zboží, která drželi i v jiných krajích. Viz Otto PLACHT (ed.), *Odhad majetku stavů Království českého z r. 1557*, Věstník Královské české společnosti nauk, Třída filosoficko - historicko - filologická, ročník 1947, číslo IV, Praha 1949, s. 58, č. 42.

³⁰⁾ O. PLACHT (ed.), *Odhad majetku stavů Království českého z r. 1557*, s. 64, č. 34.

³¹⁾ Václav BŮŽEK - Josef HRDLÍČKA - Pavel KRÁL - Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených (Šlechta v českých zemích na prahu novověku)*, Praha - Litomyšl 2002, s. 279.

³²⁾ O. PLACHT (ed.), *Odhad majetku stavů Království českého z r. 1557*, s. 64, č. 42; spory o Hynkovu pozůstalost po roce 1575 viz NA Praha, fond SM, sign. W 37/9.

bylo zřejmě „odpuštěno“ díky přimluvě českého místodržícího arciknížete Ferdinanda v polovině padesátých let, kdy byl Zdeslavův revers anulován.

Jinak tomu ovšem bylo v případě synů Jana Vrábského (†1554). Hynek a Karel Vrábští se narodili z otcova druhého manželství s Annou z Kolovrat, vdovou po Petru Rašínovi z Rýzmburka, se kterou se Jan Vrábský oženil krátce po roce 1537. V době otcovy smrti (1554) byli oba synové ještě nezletilí a podle retrospektivních zpráv (doložených samotným Hynkem Vrábským) byli v té době na studiích v zahraničí.³³⁾ Můžeme tedy předpokládat, že do doby zletilosti staršího Hynka pozůstalý majetek spravovala matka Anna z Kolovrat, která se nedlouho po roce 1554 potřeťi provdala za svého vzdáleného příbuzného, bohatého Jáchyma Novohradského z Kolovrat.

Nevíme, zda se ze studií v zahraničí Hynek Vrábský trvale vrátil hned po otcově smrti koncem roku 1554 či později. Z technického hlediska to nebyl problém; chlapec byl ještě nezletilý a o majetek se stejně museli starat poručníci. Zletilosti dosáhl až v roce 1557 nebo krátce před tím (narodil se tedy nejspíše roku 1538), neboť už je uveden v berním rejstříku z téhož roku v pozici vlastníka rodinného pozemkového majetku jako „Hynek Vrábský z Vrábí a na Vrábí“.³⁴⁾ Už v roce 1558 však byl tehdy sotva dospělý Hynek Vrábský vyslán v doprovodu krále Ferdinand I. na volební říšský sněm do Frankfurtu nad Mohanem,³⁵⁾ kde byl český král kolegiem kurfiřtů zvolen císařem římským a následně téhož roku slavnostně uvítán v Praze neobvykle nákladným a vizuálně působivým způsobem.

³³⁾ O svých zahraničních studiích se (v obecné rovině) zmiňují bratři Vrábští v listu králi Ferdinandovi z roku 1562, viz NA Praha, fond SM, sign. W/15, fol. 27. Konkrétní místo, kde studovali, uvedeno není; vzhledem k výborné znalosti němčiny (která je u Hynka Vrábského prokazatelná díky jeho dochované korespondenci, vedené vlastnoručně v němčině) lze předpokládat pobyt na některé z univerzit v německojazyčném (protestantském) prostředí. Jistou tradici naznačuje pramenně doložené pozdější studium jiných členů rodu Vrábských na luteránské akademii v Altdorfu v poslední čtvrtině 16. století. Viz Martin HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty v českých zemích na prahu novověku (1500–1620)*, Praha 2010, s. 253.

³⁴⁾ O. PLACHT (ed.), *Odhad majetku stavů Království českého z r. 1557*, s. 64, č. 40. Hodnota pozemkového majetku byla odhadnuta na 2500 kop grošů českých (a nemovitosti poddaných na 1829 kop). Majetek sice držel Hynek Vrábský společně s mladším bratrem Karlem, přesto je už jen na základě tohoto majetkového příznání zřejmé, že rodina patřila mezi středně zámožnou část české šlechty. Širší kontext v rámci obsahové analýzy berních rejstříků uvádí Alois MÍKA, *Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období*, Sborník historický 15, 1967, s. 45–75 a nověji Václav BŮŽEK, *Majetková skladba šlechty v předbělohorských Čechách*, Hospodářské dějiny 14, 1986, s. 175–216.

³⁵⁾ Státní archiv Třeboň, fond Historica, sign. 4399 „Verzeichnuß der Personen, so die Rom. Kay. Mt. mit sich gen Frankfurt genommen hat“, edice tohoto seznamu viz Petr VOREL, *Říšské sněmy a jejich vliv na vývoj země Koruny české v letech 1526–1618*, Pardubice 2005, č. 1, s. 162–163 „Seznam vyzvaných účastníků jízdy na volební sněm do Frankfurtu n. M. roku 1558“.

Těchto akcí se sotva dospělý Hynek účastnil v blízkosti krále a jeho dvořanů. To byl poměrně významný oboustranný signál: král Ferdinand souhlasil s tím, že jej na říšský sněm může doprovázet syn šlechtice, odsouzeného za protikrálovskou činnost roku 1547. Hynek Vrábský byl ochoten nejen osobně do Frankfurtu odjet (což mu vzhledem k jeho tehdejšímu mládí a předchozímu pobytu na německých univerzitách asi nečinilo problémy fyzické ani jazykové), ale také tuto nákladnou cestu financovat. Tedy přesněji řečeno: o pokrytí nákladů na Hynkovu frankfurtskou cestu (a na studijní náklady mladšího bratra Karla) v té době zřejmě ještě rozhodovali zkušenější rodinní příslušníci.

Bratři Vrábští, ač sami stavu rytířského, měli tehdy dosti vlivné a bohaté příbuzné mezi českým panstvem, neboť manželství jejich rodičů bylo stavovsky nerovné (matka byla stavu panského, otec rytířského). V polovině padesátých let ještě žil dědeček z matčiny strany Jan Bezduřický z Kolovrat (†1556), jehož manželka (babička bratří Vrábských) byla Kateřina Berková z Dubé. Významné pozice v české společnosti té doby zaujímal i jejich otčím Jáchym Novohradský z Kolovrat. Také nejbližší Hynkův pokrevní příbuzný (který si myslel, že bude po Hynkově smrti majetek dědit) příslušel k panskému stavu. Byl jím Jaroslav Sezima z Ústí, dědičný krojč Království českého, syn Hynkovy starší sestry.

Kvalitní vzdělání, vlivní příbuzní i nezanedbatelný majetek (byť z hlediska dispozičního omezený jeho neobvyklým právním stavem) otevíraly oběma synům zemřelého Jana Vrábského slibné možnosti kariéry u panovnického dvora, podobně jako celé generaci jejich vrstevníků, jejichž otcové na sobě nesli stigma nějaké formy opozičních aktivit v roce 1547. V tomto směru byl politický záměr Ferdinanda I. poměrně zřejmý - služečně připoutat a tím ovládat nastupující generaci české šlechty.³⁶⁾

V kontextu majetkové struktury českých stavů patřila rodina zemřelého Jana Vrábského mezi relativně zámožnou střední vrstvu, pro kterou přinášel právě počátek druhé poloviny 16. století značné ekonomické možnosti, související s rozvojem šlechtického režijního velkostatku. K této formě podnikání byl pozemkový majetek této rodiny Vrábských mimořádně příhodný. Na panství již fungovaly velké dominikální dvory i další režijní podniky, vrchnost měla k dispozici půdu té nejlepší bonity a blízkost Prahy (s významným místodržitelským dvorem) zaručovala snadný a dobře zpeněžitelný odbyt produkce.

V případě Vrábských se však právě ona výhodná dispozice ukázala být největším problémem, neboť rodinný majetek byl hluboce vklíněn do komorního panství Brandýs nad Labem. Nešlo jen o úrodnou půdu a panské dvory, ale majetek Vrábských svými lesními porosty zasahoval do lesů brandýského panství a ty byly jedním z hlavních důvodů, proč král Ferdinand stál právě o tuto část majetku Arnošta Krajíře z Krajku.

³⁶⁾ Jaroslav PÁNEK, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky v letech 1547–1577*, Praha 1982.

Arnošt Krajíř svého krále hostil na Brandýse před rokem 1547 několikrát a král byl zaujat kvalitou místní honitby natolik, že chtěl koncem třicátých let 16. století (1537) toto území od Krajíře koupit.³⁷⁾ Když to nešlo dobrovolně, využil Krajířova angažmá v odboji a panství Brandýs zkonfiskoval. Sousední Mladou Boleslav Krajířovi ponechal, přeměněnou ovšem na manství, podobně jako v případě Vrábšských. Hlavním důvodem králova zájmu konkrétně o panství Brandýs nad Labem byla totiž zdejší honitba. Tomu odpovídala i nově utvářená struktura komorních úředníků, neboť úřad vrchního lesního (forštmistra) nebyl podřízen hejtmanovi panství, ale přímo českému oddělení dvorské komory.

První léta existence nově zřízeného komorního panství Brandýs nad Labem zřejmě zažívali Vrábští v relativním klidu. Poté, co Arnošt Krajíř předal konfiskovaný majetek královské komoře, byl koncem roku 1547 odvolán dřívější hejtman Maxmilián Velemyšlovský z Velemyšlovi a nahrazen slezským šlechticem Albrechtem Štanglem z Štausdorfu. Ten se o hospodářský výsledek panství příliš nestaral. Již z té doby však máme zprávy o škodách, které na brandýském lesním hospodářství způsobují pozemkoví sousedé tím, že zajíždějí lovit i do lesů na komorních panstvích, resp. že při honitbě ve svých lesích nerespektují hranice dominií a v zápalu lovecké vášně pokračují v honitbě i v případě, kdy se štvaný jelen uchýlí do lesů komorních. To se týkalo nejen Vrábšských, ale i majitelů sousedních panství Benátky nad Labem (Jindřich Purkrabí z Donína) či Lysá nad Labem (bratři Vachtlové z Pantenova).³⁸⁾

Po dobu Štanglova hejtmanování (1547–1556) však zatím nemáme k dispozici konkrétní zprávy o tom, že by Vrábšským byly v držbě jejich majetku činěny ze strany komorního panství nějaké problémy. Ty přišly až po polovině padesátých let. Až po uklidnění politické situace v říši (1555) se králi Ferdinandovi uvolnil prostor k výraznějším reformám i v případě komorního majetku, jehož výnos bylo žádoucí zvýšit. V případě brandýského panství byl tímto úkolem pověřen nově jmenovaný hejtman Vilém Oprštorf z Dubu a na Frýdštejně (ve funkci hejtmana 1556–1570), kterého oprávněně považoval hlavní znalec detailních poměrů v daném regionu (J. V. Prášek) za hlavního tvůrce nového ekonomického systému brandýského komorního dominia.³⁹⁾

Oprštorfovým přičiněním bylo komorní panství během několika let řádně spravováno⁴⁰⁾ a jeho výnos výrazně vzrostl. Brandýské lovecké revíry často využíval místodržitelský arciknížecí dvůr, a tak byly vrchní lesní správa i správa panství vel-

³⁷⁾ J. V. PRÁŠEK, *Brandějs nad Labem I*, s. 326–327.

³⁸⁾ Tamtéž, s. 331–332.

³⁹⁾ Tamtéž, s. 300–304; zde odkazy na hojně účty panství z šedesátých let 16. století.

⁴⁰⁾ Přehled příjmů úředníků a dalších zaměstnanců komorního panství Brandýs nad Labem z roku 1561 analyzoval Milan PÁTRA, *Brandýské komorní panství v polovině 16. století*, Studie a zprávy Okresního muzea Praha–východ v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi 15, 2004, s. 101–109.

mi zainteresovány na tom, aby stavy zvěře stále zůstávaly na vysoké úrovni, aby úspěšný lov poskytoval vždy dostatek zábavy. Jan Vrábský (†1554) a po něm i oba jeho synové, když se počátkem druhé poloviny padesátých let 16. století vrátili na Vrábí ze studií a ze služby, se běžně účastnili těchto loveckých zábav, ať už je pořádal kdokoli z panovnické rodiny. Považovali za zcela samozřejmé, že když přijede na Brandýs panovnický či mistodržitelství dvůr za loveckou zábavou, tak jsou Vrábští se svými chrti u toho. Běžně však v lesích lovili i v době, kdy nikdo z Habsburků na Brandýse nebyl.

Zásadní zlom v této situaci nastal až roku 1561. Když se při jedné z návštěv mistodržitelství dvora na Brandýse chlubil mladý Hynek Vrábský svými loveckými úspěchy, upozornil jej (prý jen tak mimo řeč) arciknížecí dvořan Jindřich Štampach ze Štampachu, že podle reversu, který na sebe za trest v roce 1547 vystavil zemřelý Hynkův otec, by žádnou zvěř v okolí Brandýsa lovit neměl. Teprve tehdy se prý bratři Vrábští dozvěděli nejen to, že jejich otec nějaký revers roku 1547 králi vystavil, ale byl pro ně údajně překvapením i samotný fakt, že část zděděného majetku má lenní charakter. Vzpomínky na rok 1547 byly zřejmě v rodině Vrábských „tabu“, o kterém se po Janově smrti nemluvalo.

Když už se však díky Štampachovi ona zpráva dostala „na veřejnost“, využil ji brandýský hejtmán Oprštorf a obvinil bratry Vrábské, že porušili starý hrdelní revers, který se na ně (jakožto na dědice zemřelého Jana Vrábského) v plném rozsahu vztahuje.

Na základě Oprštorfovy zprávy nechal císař Ferdinand bratry Vrábské předvolat před úředníky českého oddělení dvorské komory, kam se dostavili 17. června 1561. S přihlédnutím k jejich mladosti, neznalosti přechodí právní situace a dřívějším věrným službám jim král Ferdinand vše odpustil. Bylo jim také tolerováno, že po smrti Jana z Vrábí (1554) nebylo provedeno oficiální přijetí léna, neboť v té době byli oba bratři ještě nezletilí a údajně vůbec nevěděli o tom, že jejich majetek je lenní. Nikdo jim to prý neřekl a o ničem takovém se nezmiňovali ani zemští úředníci, kteří byli předáváním majetku přítomni. Lenní přísahu králi Ferdinandovi tedy vykonali dodatečně, čímž byla celá záležitost uzavřena. Museli však souhlasit s tím, že své lovecké aktivity v okolí Brandýsa nad Labem omezí, což bude upřesněno zvláštní dohodou.

S dořešením této záležitosti však nikdo nějak zvlášť nespěchal. Až v pondělí 31. srpna 1562 byli bratři Vrábští před úředníky českého oddělení dvorské komory předvoláni znovu. Byl jim přečten návrh reversu, kterým se měli zavázat k dodržování nových pravidel ohledně myslivosti a měli k brandýskému panství odevzdat i část pozemků od manské části jejich majetku. Vyžádali si opis tohoto návrhu, na který v polovině září reagovali obsáhlým osobním listem císaři Ferdinandovi.⁴¹⁾

⁴¹⁾ NA Praha, fond SM, sign. W 37/15, fol. 21–22 (Nové Město pražské, středa 16. září 1562, originál žádosti bratry Vrábských, adresované císaři Ferdinandovi).

Předpokládali, že se jich panovník ve sporu s českým oddělením dvorské komory (resp. se správou brandýského panství) zastane.

V tomto listu vyslovují především podivení, proč je vůči nim v této věci panovník tak přísný. Když se po otcově smrti vrátili na Vrábí, našli doma vše potřebné k lovu. Myslivost bez jakéhokoli omezení sami provozovali řadu let, na což mají svědky. Dokonce mohou dosvědčit, že i jejich otec až do své smrti bez překážky kohokoli (a zjevně, nikoli tajně) choval chrtý a bez jakýchkoli omezení v těchto lesích lovil. Na základě písemné dokumentace, kterou mají na Vrábí (miněny jsou originály listů, posílaných Janu Vrábskému tehdejšímu hejtmanem brandýského komorního panství Albrechtem Štanglem), také mohou dokázat, že když sám císař přijížděl na Brandýs, tak byl jejich otec zván, aby se se svou smečkou chrtů společných lovů účastnil. Také sami se zcela běžně účastnili se svými chrtý častých loveckých zábav, které na panství Brandýs pravidelně organizoval sám arcikníže Ferdinand.

O obsahu otcova reversu údajně vůbec nevěděli, neboť v roce 1547 byli malými dětmi, pak byli vysláni na studia do zahraničí a do služby. Hledali tedy na Vrábí nějakou dokumentaci k této záležitosti, ale nic nenašli. Žádali tedy u komorního soudu, aby jim byl text otcova reversu vydán, aby vůbec věděli, čím se mají řídit. Tam také nepochodili. Dostali jen odpověď od Mikuláše Skalského, že ony reversy z roku 1547 by měl mít u sebe arcikníže Ferdinand. Požádali tedy arciknížete Ferdinanda, aby jim text otcova reversu poslal, aby se podle něj mohli zařídit; žádnou odpověď však na tuto žádost nedostali.

Pátrali dál mezi příbuznými a známými, ale nikdo prý nic o reversu Jana Vrábského nevěděl. Až Zdeněk z Vartemberka jim poskytl zprávu, psanou rukou jejich zemřelého otce Jana Vrábského. Jednalo se o starý list, který Zdeněk našel v písemnostech, které měl doma po svém zemřelém otci Vilémovi z Vartemberka. Ten jako svědek spolupřičetl Janův revers z roku 1547. Jan Vrábský v onom listu Vilémovi z Vartemberka psal, jak mu bylo interpretováno znění pasáže, týkající se lovu, těmi, kdo jej roku 1547 soudili.⁴²⁾

⁴²⁾ V dané chvíli byl tento list pro bratry Vrábské jediným reálným dokladem skutečnosti, že nějaký revers jejich otec vůbec v roce 1547 vystavil. Proto si dovoluji příslušnou pasáž z listu Jana Vrábského Vilémovi z Vartemberka citovat, byť pro další vývoj sporu neměla tato informace žádnou právní váhu: „... *Item v zápisu mém Jeho Královské Milosti ode mne učiněném jest to napsáno, že Jeho Mj[loš]t Královské honům a lovům na gruntech, kteréž pod léno uvozují, všelijaké zvěři sobě pozůstavovati ráci. I doptával jsem se těch pánův, jich milosti, před kteréž sem puštěn býval, aby mi ten artikul vyložiti ráčili. I ráčili tak pověděti: Velké zvěři abych prázden byl, než zajíce, lišky i vlky honiti že mohu. Též sem se dotázal, pravě, že ptáci rozliční v tejhž lesích bývají. I ráčili mi pověděti, že se tu na žádné ptáky nemíní, než na zvěř. Jakož pak i pan prokurátor ráčil z toho sklípku, kdež sem přísahu činil při přítomnosti Jeho Mj[loš]ti, pana hofmistra nejvyššího, pana Ladislava z Lobkovic, pana Jana z Martinic, nahoru k pánu z Kunovic jíti, a na ten artikul,*

Bratři Vrábšti se však stále dožadovali textu otcova reversu. V té době však v české komoře takovou písemnost k dispozici neměli. Jako jistá „náhrada“ byl proto použit text reversu Petra Malovce z Chýnova (se kterým se řešilo odebrání léna pro porušení manské přísahy roku 1547), do kterého bylo jen doplněno jméno Jana Vrábského a jména svědků byla vypuštěna.⁴³⁾ Taková písemnost pochopitelně nemohla mít v případě skutečného soudního sporu žádnou právní platnost. Vrábským také nebyla vydána v písemné podobě, ale text jim byl jen přečten. Vrábšti tuto formu akceptovali. S císařem Ferdinandem nechtěli vést žádný spor. Společně na své opakovaně zmiňované, avšak blíže neuvedené zásluhy a služby a rozhodnutí v dané věci s důvěrou vkládali do rukou panovníka.

Stěžovali si na přísnost, která vůči nim byla uplatněna, nicméně většinu panovníckých rozhodnutí akceptovali. Rozporovali jen požadavek, kterým jim bylo nejen zakázáno lovit na území jejich vlastních statků (včetně alodních), ale měli zajistit, aby ani nikdo ze sousedů na jejich území nelovil. Tomu odpírali logickým argumentem, že většina vesnic, které drží, jim patří jen částečně a dělí se o ně s pozemkovými sousedy. Zemské zřízení v takových případech stanoví, že vrchnosti sdílejí celý katastr a nesmějí si bránit v přístupu ke svému majetku. Pokud by na příkaz panovníka jednostranně omezili přístup svých sousedů na vlastní území, mohli by od všech ostatních očekávat totéž a vzhledem k územní rozdrobenosti jejich domínia by se pak ocitli „jako ve vězení“.

Tento argument komora nakonec zřejmě akceptovala, protože v reversu bratří Vrábských z roku 1562, nově vymezujícím jejich práva k honitbě, ona povinnost zamezit přístupu jiným osobám už výslovně uvedena není.

Několika obsáhlými žádostmi, odesílanými králi Ferdinandovi, se bratři Vrábšti snažili v průběhu roku 1562 a ještě na samém počátku roku 1563 přísnost původně navržených opatření zmírnit. Z těchto žádostí je také zřejmé, že správa velkostatku

---

jak sem já zprávu dával, se zeptati. A přišedši, ráčil pověděti, že jest to tak. Pak já sem toho šetřil, bažantům sem v těch dvou luzích pod léno uvedených, aby bažanti, zající i lišky zůstati mohli, sám svůj zob a neb pšenici dal zasejpati. V jiných pak dvou luzích pod léno neuvedených též zvěři, srn, bažantův, zajcův i lišek sem ku potřebě Jeho Milosti královské, pánu mému milostivému, šetřiti a chovati dal, a bažantům též zasejpal. Nadto okolo Vrábí dvě neb tři stáda ptáků nedal sem zbíti, než aby Jeho Milosti ku potřebě a kratochvíli tu zůstaly. It[em] dříví v luzích, moha dvojnásob dráž nežli jindy prodati, poněvadž sem jich milostem pánům a radám komory Jeho M[il]osti Královské rejstra statku svého vydal, též sem neprodával, než toliko k své potřebě, bez čehož sem nemohl býti, sekati dal...“.

⁴³⁾ Koncept takového textu viz NA Praha, fond SM, sign. W 37/15, fol. 55–57; u toho přiložen překlad do němčiny tamtéž, fol. 58–61. Český text je prakticky shodný s verzí reversu, kterou měl k dispozici Sixt z Ottersdorfu. Šlo tedy zřejmě o jeden z reversů, jehož znění se nějakým způsobem dostalo „na veřejnost“ již v roce 1547, pravděpodobně tedy revers Petra Malovce z Chýnova, který měl k dispozici dvorský soud při zabavování jeho léna v říjnu 1547 (tehdy mohl opis textu získat i Sixt z Ottersdorfu).

už v té době intenzivně usilovala o získání části pozemkového majetku Vrábšských. Konkrétně šlo o velký pás luk a lesů, táhnoucích se podél řeky Labe. Vrábští ve svých žádostech císaři argumentovali, že bez těchto pozemků (které jsou vzhledem k neobvyklému terénnímu utváření jejich dominia jediným zdrojem pastvy pro dobytek, sena ale i dřeva pro pivovar) by jejich statek nemohl ekonomicky fungovat. Pokud by panovník na převodu těchto pozemků k brandýskému panství trval (o což usilovala správa dominia), pak by raději Vrábští souhlasili s výměnou celého svého majetku v okolí Brandýsa za nějaké jiné panství, i když jde o starý rodový majetek, který Vrábští drží odnepaměti.⁴⁴⁾

K tomu nakonec nedošlo a nový vztah vymezoval text reversu, datovaný 17. srpna 1562 (byť je z dochovaných písemností zřejmé, že text byl upravován i později), který museli Vrábští akceptovat. Souhlasili s tím, že se vzdají honů na vysokou zvěř na všech svých panstvích (dědičných, zápisných i manských), aby tím netrpěla honitba brandýská, neboť zvěř si volně přebíhá mezi vrábšskými a komorními lesy. Budou nadále moci lovit jen „polem“ se smečkou chrtů (nikoli pomocí tenat) zajíce nebo koroptve, a to jen ve vymezeném prostoru (okolo vsi Kochánku, Předměřic a městečka Mečeříž), tedy v okolí Všetat, mimo centrum brandýského loveckého revíru. Za to jim byl přiznán pravidelný roční deputát (3 jeleni, 4 srny a 20 bažantů), který jim z milosti (nikoli z povinnosti) bude vydávat vždy na základě jejich žádosti vrchní lesmistr. Tím byla ukončena první fáze sporu v rámci „soužití“ vrábšského léna a brandýského komorního panství.⁴⁵⁾

Z hlediska pražského dvora byla honitba na komorních panstvích významnou prioritou, nicméně po smrti císaře Ferdinanda I. (†1564) se tento zájem přesunul dál na východ, na komorní panství Pardubice, které v roce 1560 císař Ferdinand koupil pro svého syna Maxmiliána. V Pardubicích měl panovnický dvůr Maxmiliána II. při přejezdech mezi Prahou a Vídní k dispozici jak výstavnější a podstatně rozlehlejší zámecké sídlo, tak i větší lesní revír a další možnosti aktivní zábavy, zvláště jelikož zde stál dřívější perněstejnský hřebčín v Kladrubech. Brandýs nad Labem zůstával i po odchodu místodržitelského pražského dvora roku 1566 (kdy arcikníže Ferdinand převzal vládu v Tyrolích) významnou součástí systému komorních panství se stále udržovanými reprezentativními sídly. Na rozdíl od dřívější

⁴⁴⁾ Originály i výpisy několika listů a suplik bratří Vrábšských z let 1562–1563, týkajících se této záležitosti, viz NA Praha, fond SM, sign. W 37/15, fol. 27–42. V těchto listech se argumentace opakuje a postupně doplňuje. Nakonec Vrábští vytvořili souhrnný elaborát (viz výše, fol. 29–31), nazvaný „Vejpis suplikací a zprávy, kterouž jsme Jeho Milosti Císařské podali pro další vyrozumění Jeho Milosti Králi Maxmiliánovi, podán od nás Hynka a Karla, bratří vlastních Vrábšských z Vrábí“.

⁴⁵⁾ NA Praha, fond SM, sign. B 94/19; nefoliováno, výpis z reversu bratří Hynka a Karla Vrábšských ze 17. srpna 1562 týkající se honitby na jejich gruntech dědičných, zápisných i manských.

dvorské společnosti, která na brandýské panství často zajížděla v padesátých a počátkem šedesátých let (a jejíž součástí byli i Vrábští), vzrostly v polovině šedesátých let na brandýském panství vliv a také zájmové priority místních úředníků komorního velkostatku. Formálně zůstával hejtmanem Vilém Oprštorf, ale ten od roku 1565 často dlouhodobě vyjížděl z Brandýsa na svá panství ve Slezsku a nechával se zastupovat někdejším brandýským purkrabím Zikmundem Vaneckým z Jemničky, kterého ve funkci purkrabího vystřídal (už v roce 1560) Mikuláš Vachtl z Pantenova.⁴⁶⁾

Tito místní úředníci měli zájem především na hospodářském výnosu panství (na kterém se mohli slušně přizpůsobit),⁴⁷⁾ ale i na honitbě. Ta byla sice stále vyhrazena panovníckému dvoru, ale hejtman a další vyšší úředníci velkostatku měli také oprávnění čas od času si v komorních lesích zalovit. Bylo tedy i otázkou vrchnostenské autority, aby správa velkostatku dokázala zabránit Vrábským v jejich (zřejmě pravidelných) loveckých aktivitách, zasahujících i do komorních lesů.

Roku 1567 byli bratři Vrábští hejtmanem Oprštorfem obviněni, že porušují ustanovení z roku 1562 a loví i vysokou zvěř. Správa brandýského panství měla v tomto případě podporu i na českém oddělení dvorské komory, kde byly neustále hledány možné zdroje příjmů panovníckého rozpočtu. Úředníci této ústřední finanční správy měli dobrý přehled o velkých panstvích, která byla změněna roku 1547 v léno, neboť z tohoto zdroje stále plynuly sice občasně, ale většinou dosti velké příjmy. V Praze bedlivě sledovali i rodinnou situaci u dotčených šlechticů, neboť pokud neměli mužské potomky, připadlo „odumřelé léno“ panovníkovi; tedy pod správu českého oddělení dvorské komory.⁴⁸⁾ Vrábští nebyli z tohoto hlediska tak zajímaví. V druhé generaci byli k dispozici dva synové, takže „uvolnění“ léna odumřtí bylo

⁴⁶⁾ J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem I*, s. 310–311.

⁴⁷⁾ Podrobněji k hlavním hospodářským aktivitám správy komorních panství v této době viz Vladimír BERÁNEK, *Proměny dvorového hospodářství na komorních panstvích do prvních let třicetileté války (panství Brandýs nad Labem, Přerov nad Labem a Lysá nad Labem)*, Časopis Národního muzea - řada historická 174, 2005, č. 1–2, s. 23–55.

⁴⁸⁾ V Chrudimském kraji byly nejvýznamnějšími případy tohoto typu dvě „odumřtí“ poměrně velkých dominií. V roce 1558 se jednalo o panství Nové Hrady, které jako léno držel Bohuš Kostka z Postupic. Když zemřel bez mužských potomků, pokoušel se marně o získání tohoto dědictví jeho zeť Vojtěch z Pernštejna, viz Petr VOREL, *Páni z Pernštejna (Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy)*, Praha 2012 (2. vyd.), s. 212. Druhým případem bylo panství Heřmanův Městec, které jako léno držel Zikmund Anděl z Ronovce. Protože ani Zikmund Anděl neměl v době úmrtí roku 1571 žádného syna (jen čtyři dcery), připadlo manství panovnícké komoře, a to po 24 letech od samotného stavovského odboje. Ostatní pozemkový majetek, který Zikmund získal jako alodní zboží po roce 1547, jeho dcerám zůstal. „Odumřelé“ panství Heřmanův Městec později pro svého syna od komory koupil výše zmíněný brandýský hejtman Vilém Oprštorf z Dubu. Viz Petr VOREL, *Vymřelý východočeský rod Andělů z Ronovce*

nepravděpodobné. Pokud by se však našla vhodná záminka, bylo by možné lenní majetek převést na panovníka i jinou cestou, než odúmrťí.

Z původního sporu o lov na vysokou zvěř se tak vyvinula záležitost pro Vrábšké mnohem nebezpečnější. Už nešlo jen o lov zvěře, ale o celý vrábšský statek, jehož získáním by se územní rozsah brandýského panství vhodně uzavřel, což bylo zřejmě už v roce 1562. O pět let později se situace podstatně změnila v tom, že císař Ferdinand již byl po smrti († 1564), místodržitelství dvůr arciknížete Ferdinanda už v Praze nesídlil a nový panovník, Maxmilián II., zřejmě neměl žádný důvod vycházet Vrábškým nějak výrazněji vstříc z osobních důvodů.

Bezprostředně po roce 1567 se celá záležitost „točila“ hlavně okolo nepovoleného lovu zvěře. Úředníci velkostatku a české komory shromažďovali důkazní materiál a právní argumenty; jednání probíhala hlavně písemnou formou.⁴⁹⁾ Vrábští požadovali, aby se tato záležitost řešila soudně za přítomnosti panovníka, neboť se jednalo o porušení reversu, o kterém mohl rozhodnout jen panovník nebo někdo v jeho přímém pověření, nikoli běžné stavovské soudní instituce. S rozhodnutím se tedy očekávalo až na dobu, kdy Maxmilián II. přijede do Čech, což nebývalo příliš často.

V průběhu tohoto „čekání“ však začal hejtman a ostatní personál správy komorního panství Vrábškým ztrpčovat život, jak jen se dalo. Bratři Hynek a Karel Vrábští tyto aktivity podle svých možností opláceli. K těmto oboustranným sporům o malichernosti se dochovala poměrně obsáhlá dokumentace, jejíž analýzu nedovoluje omezený rozsah této studie. Proto pro ilustraci jen uvedu, jakým způsobem byly ony spory zahájeny.

V pátek 26. března 1568 byl bratřím Vrábškým na Karlovo sídlo ve Velkém Brázděm prostřednictvím dvou brandýských měšťanů dodán list, zpečetěný hejtmanem Oprštorfem, obsahující zákaz vstupu na území komorního panství Brandýs nad Labem pro bratry Vrábšké i všechny jejich služebníky. Toto rozhodnutí bylo zdůvodněno jednak přemnožením dobytka na vrábšských statcích, kterým vznikají škody poddaným komorního panství, jednak neoprávněným lovem Vrábškých a jejich služebníků v komorních lesích. List byl ale nelogicky datován až v pondělí 29. března 1568. Důvody, které hejtman uvádí, bratři Vrábští podrobně rozporovali (zvláště otázku svých loveckých aktivit na komorním panství, kde popírali, že by překročili ustanovení dohody z roku 1562 a poukazovali na to, že v této věci zatím soudně rozhodnuto není), nicméně na hejtmanovo nařízení reagovali obdobným

---

v 15.-17. století (*Fikce a fakta při „nalézání potomků“ historické české šlechty*), Východočeský sborník historický 26, 2014, s. 35-134, zde s. 94-101.

⁴⁹⁾ Koncem roku 1567 odešly z českého oddělení dvorské komory jménem císaře Maxmiliána II. výzvy bratřím Vrábškým, aby se nadále až do dalšího vyšetření vstříhali loveckých aktivit. Viz NA Praha, fond SM, sign. B 94/17, nefoliováno; zde i další početná písemná dokumentace k této fázi sporu.

způsobem. Na základě zemského zřízení vyslovili zákaz vstupu na své území jak hejtmanovi Oprštorfovi osobně, tak všem zaměstnancům a poddaným komorního panství Brandýs nad Labem.

Když se o týden později vrátili Vrábští z Prahy, zjistili, že správa komorního panství už začala svá opatření ostentativně naplňovat. Na cestě, která vedla z Vrábí do nedaleké vsi Záryby přes území komorního panství (nejednalo se tedy o „svobodnou silnici“, jak ji definovalo zemské zřízení), vezli služebníci vrábských vůz se sladem. Zaměstnanci komorního panství vůz zadrželi, odpřáhli od něj čtyři klisny, ty odvedli a vůz nechali stát na cestě. Na stížnost hejtman odpověděl, že se s ním Vrábští klidně mohou soudit (měli zákaz vstupu na území panství a cesta do Záryb není „svobodná“ silnice). Klisny jim ale vydá, pokud Vrábští zaplatí náklady na jejich vyživování po dobu, kterou byly v péči správy komorního panství.⁵⁰⁾

Tak celá sporná záležitost dále eskalovala a nabyla i osobních rozměrů, neboť v listech mezi Vrábskými a hejtmanem Oprštorfem nalezneme formulace, které v dobovém společenském kontextu byly jistě vnímány urážlivě. Přes opakované vzájemné naschvály, které se koncem šedesátých let děly Brandýsem nad Labem a Vrábím, zůstával stále otevřený spor o porušení rewersu z roku 1547, zahájený v roce 1567. Zde se muselo čekat na rozhodnutí Maxmiliána II.

Výraznější změna přišla až v roce 1570. Tehdy jednak zemřel mladší z obou bratří, Karel Vrábský (který se v celém sporu stejně příliš aktivně neobjevuje),⁵¹⁾ jednak došlo i ke změně ve správě panství. Hejtman Oprštorf požádal o uvolnění ze služby, aby se mohl věnovat vlastním statkům a výnosnějšímu úřadu. Na základě delšího „výběrového řízení“ byl roku 1570 jmenován na Brandýse novým hejtmanem Martin Mamminger z Lochu a na Horoměřicích, bývalý hofmistr a kuchmistr arciknížete Ferdinanda, u kterého byla jako významná výhoda vzata

⁵⁰⁾ Korespondence v této záležitosti z počátku dubna 1568 je uložena v NA Praha, fond SM, sign. W 37/15, fol. 71–75.

⁵¹⁾ Bratři Vrábští se počátkem šedesátých let 16. století zřejmě „vnitřně“ (nikoli *de iure*) o majetek rozdělili tak, že mladší Karel převzal Dřevčice (a začal se titulovat „na Dřevčicích“) a starší Hynek si ponechal Vrábí. V případě Karla Vrábského máme dokonce přímo doloženo, že v roce 1564 ke svému vlastnímu bydlení neužíval dřevčickou tvrz (z kontextu však není zřejmé, zda kvůli špatnému stavu, nebo proto, že se právě stavebně upravovala), ale žil i se svým služebním personálem na dřevčické faře. Viz vlastnoručně psaný list Karla Vrábského prezidentovi dvorské komory (1564), kterým reaguje na udání litoměřického probošta Viléma Prusinovského z Vickova. NA Praha, fond SM, sign. W 37/15, fol. 3. Náhrobní kámen Karla Vrábského (†1570) z dřevčického kostela (na němž byla také použita titulatura „na Dřevčicích“) popisuje Justin V. PRÁŠEK, *Okres Brandejský nad Labem (Nástin historicko-archeologický)*, Praha 1875, s. 136.

v potaz i skutečnost, že dobře uměl česky i německy (což je zřejmé i z jeho korespondence).⁵²⁾

Nový hejtman chtěl a musel prokázat, že zvládne nejen správu dominia, ale že dokáže v zájmu panovníka vyřešit i vleklý spor s pánem na Vrábí. „Kauza Vrábský“ se tak počátkem sedmdesátých let 16. století začala projednávat paralelně na dvou úrovních, které jako by na sobě vlastně nezávisely.

Jednou úrovní byla přímá komunikace Hynka Vrábského s císařem Maxmiliánem II. S tímto členem habsburského rodu se Hynek Vrábský (na rozdíl od obou Ferdinandů) osobně neznal, ale díky starším kontaktům u habsburského dvora získal k panovníkovi přístup. Počátkem sedmdesátých let se Hynek podle vlastních slov kvůli této záležitosti vydal třikrát do Vídně a pokaždé tam strávil několik týdnů, což byla pochopitelně mimořádně nákladná záležitost. A pro Hynka Vrábského ve výsledku zbytečná, neboť císař Maxmilián na Hynkovy opakované žádosti (ve kterých Vrábský zdůrazňoval dlouholeté věrné služby, konané císaři Ferdinandovi i arciknížeti Ferdinandovi, včetně účasti v poselstvech na říšské sněmy a další finančně nákladné cesty do zahraničí) jen Vrábskému dával naději s tím, že k jeho argumentům přihlédne, až se jeho záležitost bude řešit po Maxmiliánově příjezdu do Čech.

Druhou úrovní byl český právní systém. Do něj byla záležitost s „manstvím vrábským“ vtažena po nástupu hejtmana Mammingerera. Tomu někdo krátce po jeho nástupu do funkce poradil, že není důvod složitě se s Hynkem Vrábským dohadovat o tom, zda může nebo nemůže lovit, když je možné jeho majetek jednoduše zabavit. Právním důvodem k zabavení vrábského statku a jeho přičlenění ke komornímu panství se stala skutečnost, že bratři Hynek a Karel Vrábští nikdy nevykonali novému králi lenní přísahu. To bývalo ve středověku u lenního majetku obvyklé, pokud došlo ke změně lenního pána (nástupem nového panovníka) nebo držitele lenního statku (při nástupu nového majitele po generační obměně nebo prodeji léna). Zatímco v případě Ferdinanda I. vysvětlení panovník akceptoval (v roce 1554 byli bratři Vrábští nezletilí a o lenním charakteru zděděného majetku ani nevěděli) a lenní přísahu přijal (byť vykonanou opožděně), v případě Maxmiliána II. už se tyto argumenty použít nedaly. Hynek Vrábský pouze trval na tom, že k porušení manského práva nedošlo záměrně, ale omylem. Sám se prý domníval, že když skládal manskou přísahu králi Ferdinandovi „*a jeho dědicům a budoucím králům českým*“, tak by měl mít onen akt platnost i pro Maxmiliána II.

⁵²⁾ Prameny k otázce personálního obsazení správy brandýského panství v této době jsou uloženy v NA Praha, fond SM, sign. B 94/2, B 94/70 a B 94/124. O Mammingerově konfesijní příslušnosti zde není zmínka. Sám však v jednom z listů, odesílaných českému oddělení dvorské komory, použil dataci ve tvaru „*pondělí den památky mistra Jana Husy*“, z čehož lze usuzovat, že rozhodně nebyl katolíkem. Viz NA Praha, fond SM, sign. B 94/17, nefoliováno, list hejtmana Mammingerera komoře, datovaný na Brandýse 6. července 1573.

Rozhodnutí však nakonec padlo v Čechách, na dvorském soudě, který vynesl verdikt o propadnutí léna na základě nevykonané manské přísahy.⁵³⁾ Hlavním „hybatelem dějů“ byl v daném případě zřejmě královský prokurátor Albrecht Bryknar z Brukštejna, který jednak ve sporu o propadnutí léna na dvorském soudě rozhodl, jednak sám osobně přijel vykonat na Vrábí ve středu 6. května 1573 obstarání předmětného majetku (tzv. „zvod“). Tím byl majetek dočasně blokován k jakýmkoli právním úkonům; zároveň už ale takto „uvolněné“ léno převzal hejtman komorního panství Brandýs nad Labem Mamminger, který královny majetkové zájmy v dané věci zastupoval.⁵⁴⁾ Prokurátor Bryknar pak pečlivě dohlížel, aby byla celá záležitost po právní stránce definitivně uzavřena co nejdříve. K tomu ovšem potřeboval tzv. „obranný list“, na jehož základě teprve mohlo být provedeno převzetí vrábského manství *de iure* (tzv. „uvázání se“). O urychlené vydání tohoto dokumentu prokurátoru Bryknarovi byl úředníky českého oddělení dvorské komory důrazně požádán listem z 11. 6. 1573 Čeněk Mičán, purkrabí hradu Pražského.⁵⁵⁾

Důvod, proč prokurátor Bryknar s rozhodnutím ve věci „manství vrábského“ tak spěchal, byl ovšem velmi prostý. Od Maxmiliána II. měl Bryknar vystaven platební příkaz na tisíc tolarů, které mu měly být českým oddělením dvorské komory vyplaceny bezprostředně poté, co panovník získá odumrtí nebo soudním rozhodnutím v Čechách nějaký majetek. Proto Bryknar záměrně vyhledával nějakou kauzu, ze které se dal očekávat vydatnější příjem, a „dobrý tip“ z brandýského panství od hejtmána Mammingera proto uvítal. Bezprostředně po zabavení „vrábského manství“ se také u českého oddělení dvorské komory o svých tisících tolarů hlásil, a to s odůvodněním, že „vysoudil“ Vrábí, jehož hodnota je podstatně vyšší, než částka, která mu má být vyplacena

Počátkem července 1573 již proběhlo zabavení majetku hejtmanem Mammingerem, který zároveň bedlivě sledoval, zda Hynek Vrábský něco neodváží nebo netěží dřevo. Hynku Vrábskému bylo zatím umožněno pobývat na vrábské tvrzi,⁵⁶⁾ ale majetkoprávní dokumentace, kterou zde měl uloženu, byla úředně zapečetěna.

⁵³⁾ NA Praha, fond Desky dvorské, kniha č. 42, fol. 160–161 (zde shrnuty argumenty obou stran, průběh procesu i rozsudek ve prospěch panovníka).

⁵⁴⁾ Oznámení komory o chystaném příjezdu prokurátora Bryknara na Vrábí úředníkům komorního panství, kteří měli zajistit zdárný průběh „zvodu“ i následný oběd s Bryknarem, viz koncept listu z 4. 5. 1573, NA Praha, fond SM, sign. B 94/17, nefoliováno. U „zvodu“ měli být přítomni Zikmund Vanecký z Jemničky a Jan Čelákovský.

⁵⁵⁾ NA Praha, fond SM, sign. B 94/17, nefoliováno, koncept listu Čenku Mičánovi z 11. 6. 1573.

⁵⁶⁾ NA Praha, fond SM, sign. B 94/17; koncept listu úředníků české komory hejtmanovi brandýského panství, datovaný 10. 7. 1573. Hynek Vrábský měl mít možnost obývat tvrz na Vrábí, ale nesměl provozovat žádné hospodářské aktivity. O jeho dalším osudu mělo být rozhodnuto

Hejtman Mamminger začal zjišťovat, co je vlastně obsahem lenní části Hynkova majetku. Nebylo to jednoduché, protože ani úředníci brandýského panství vlastně nevěděli, jaký je přesný právní status jednotlivých částí majetku Hynka Vrábského a co všechno je vlastně součástí celku, nazývaného v oficiálních pramenech „manství vrábské“. Nebyl to zdaleka všechen Hynkův pozemkový majetek. Do lenní části jeho držby určitě nepatřila dřevčická zástava, tj. původní středověký majetek olomouckého biskupství, který Hynkův prapředek získal roku 1437 do zástavy (veškerou listinnou dokumentaci, dokládající právní následnost tohoto majetku od roku 1437, měl Hynek Vrábský pečlivě uložen). Dále tu byly majetkové nároky, ujištěné deskami zemskými, které také součástí manství netvořily.⁵⁷⁾ Navíc jen málokterá vesnice patřila Vrábskému celá; většinou šlo jen o jednotlivé grunty nebo jen o platy na gruntech tak, jak se zdejší majetková struktura zachovala z pozdního středověku. Žádná přesná katastrální dokumentace se tehdy pochopitelně nevedla, a tak hejtman Mamminger zjišťoval i na základě výpovědi poddaných, co a jak vlastně Vrábským mělo patřit a kdo je či poddaný.

V tomto „pátrání na místě“ se zjistilo, že došlo k nedopatření, neboť v létě roku 1573 byla k brandýskému panství připojena jen část léna. Kdosi hejtmana Mammingera upozornil, že součástí manství by měla být i část vsi Všetaty (severovýchodně od Brandýsa), která s vrábskou částí územně nesouvisela. Větší část všetatského statku koupili Vrabští až roku 1561. Jistý díl Všetat ale držel Jan Vrábský již před rokem 1542⁵⁸⁾ a tato část vsi byla součástí majetku, uvedeného roku 1547 v léno. Mamminger tedy vyzval Hynka Vrábského, ať situaci ve Všetatech sám upřesní, ten však odmítal v dané věci komunikovat, dokud mu nebude na vrábské tvrzi odpečetěna jeho dokumentace. Až když se tak stalo, zaslal Mammingerovi

---

po příjezdu císaře Maxmiliána II. do Čech; celou tu záležitost dostal na starost královský prokurátor Albrecht Bryknar z Brukštejna.

⁵⁷⁾ Jednalo se o věno Hynkovy matky Anny z Kolovrat (zнову provdané Novohradské) ve výši 1000 kop grošů českých, které Anna převedla již roku 1555 deskovým vkladem na své syny Karla a Hynka, jenž zdědil později podíl svého předčasně zemřelého bratra. Bratři Vrabští také nějaký pozemkový majetek přikoupili. Šlo především o statek Všetaty s tvrzi, dvorem a částí vsi Všetaty a Nedomice, který roku 1561 koupili od Barbory z Hrušova za částku 2650 kop grošů českých, viz DZV 14 A 25, vklad z 14. března 1561. Též viz Justin V. PRÁŠEK, *Okres Brandežský nad Labem (Nástin historicko-archeologický)*, Praha 1875, s. 171; autor však mylně uvádí, že součástí této koupě byla celá ves Všetaty, což není přesné a z hlediska sporu o „manství vrábské“ to bylo podstatné, jak upřesňuji níže v textu.

⁵⁸⁾ Justin V. PRÁŠEK, *Brandež nad Labem - město, panství i okres*, Díl III, Brandýs nad Labem 1913, s. 550. Mimo jiné i touto částí vsi Všetaty ručil Jan Vrábský své manželce za věno, viz výše.

stručný výpis z urbáře, dokládající urbáriální povinnosti jedenácti vřetatských hospodářů, kteří měli být součástí manství.⁵⁹⁾

Podle zpráv, které měl hejtman k dispozici, však toho mělo ve Vřetatech k manství příslušet víc (prý i krčma a „*nemalý kus háje, slove Čečemínu*“). Vřetatští sedláci v dané věci odmítali hejtmanovi poskytnout informace, neboť mu dosud nebyli uvedeni v poddanství. Také odmítali upřesnit, kde leží a jak je velká louka, ke které se vázala jejich robotní povinnost „hrabání louky“. Hodnota této louky tedy nemohla být pojata do celkového odhadu („... *kerěž louky, poněvadž se neví, jak velká jest a mnoho-li sena bývá, šacována býti nemohla...*“). K vykonání dodatečného aktu převodu vrchnostenských práv (tedy formální předání „manských“ poddaných ze Vřetat hejtmanovi Mammingerovi) byl Hynku Vřábškému stanoven termín 8. prosince 1573. Hynek však odmítl osobně se vydat do Vřetat kvůli této záležitosti a vzkázal jen Mammingerovi, aby se dohodl se vřetatským rychtářem, který mu přesně řekne, o které sedláky jde a převod vrchnostenského práva na místě proveďte.⁶⁰⁾

⁵⁹⁾ Vzhledem k tomu, že pro obec Vřetaty nejsou starší prameny k dispozici, připojuji Hynkem Vřábškým uvedené urbáriální povinnosti hospodářů z „manské“ části Vřetat, tak jak byly uvedeny v jeho rejstříku z 2. července 1573:

Jméno hospodáře	Úrok svatojirský i svatohavelský (součet v groších českých)	Úroční slepice	Další povinnosti
Václav Holátkův	1 kopa 8 ½ groše	2	Louku robotní jsou povinni hrabat.
Zika	2 ½ kopy grošů	2	
Bureš	1 ½ kopy 10 grošů	5	
Vinař	15 grošů	1	
Jan	1 ½ kopy grošů	2	
Urban	2 kopy grošů	2	
Valenta	1 ½ kopy grošů	4	
Bartoň	18 grošů	2	
Jan Srb	45 grošů	4	
Mikolášek	2 kopy 15 grošů	3	
Jiřík Dvořáků	3 kopy grošů	4	
celkem	16 kop 50 grošů 3½ denáru českých	31	
Hodnota ročního platu z oněch 11 lidí osedlých	17 kop 52 grošů 3½ denáru českých (1 slepice = hodnota 2 grošů českých)		

⁶⁰⁾ NA Praha, fond SM, sign. B 94/18, nefoliováno. Opisy listů hejtmana Mammingera úřednickým komory (Brandýs nad Labem, 2. června 1573) a Hynka Vřábškého hejtmanu Mammingerovi (Vřábí, 7. prosince 1573). K hejtmanovu listu z června 1573 je přiložen výpis urbáriálních povinností jedenácti vřetatských hospodářů, dodaný Hynkem Vřábškým („*Ourok obojí svatojirský a svatohavelský ze Vřetat na gr[oš]e[české]*“) a výpočet tržní ceny manské části Vřetat,

Protože v dané věci nebylo stále jasno, nařídili počátkem února 1574 úředníci českého oddělení dvorské komory, že je nutné, aby rozsah a hodnotu vrábského manství přesně ověřila zvláštní komise. Do komise byli za českou komoru jmenováni hlavní forštmistr Jetřich ze Švendy a brandýský hejtman Mamminger; za stavy pak Ctibor Sluzský z Chlumu a Kašpar Belvic z Nostvic.⁶¹⁾ Členové „stavovské“ části komise však účast na „šacování“ Vrábského majetku odmítli (ze zdravotních i z jiných důvodů) a na jejich místo se nedařilo žádné náhradníky sehnat. „Šacování“ majetku tak nakonec prováděli ve skutečnosti jen Švenda s Mammingerem za pomoci svých podřízených.

Během jara 1574 však byl zadán úkol splněn. Rozsah „manství vrábského“ byl přesně popsán a identifikován. Jeho aktuální finanční hodnotu stanovili komisaři na 6774 kopy 23 grošů 4 denáry české,⁶²⁾ i když nevěděli, k čemu vlastně má být takový přesný odhad proveden, když už byl tento majetek *de iure* připojen k panství Brandýs nad Labem. Netušili, že zároveň probíhají jednání na výše zmíněné „druhé“ úrovni.

Hynek Vrábský trpělivě očekával, až císař Maxmilián II. přijede do Čech a zastane se jej. Mezitím se však rozběhl kolotoč jednání u dvorského soudu a rychlé zabavení majetku. V polovině října 1573 se na Hynka Vrábského neformálně obrátil jeho otčím Jáchym Novohradský z Kolovrat (který v té době měl možnost s císařem osobně jednat) s dotazem, zda by Hynek nebyl ochoten poskytnout panovníkovi vyšší finanční půjčku. To Hynek Vrábský vzhledem k okolnostem jednoznačně odmítl, byl však ochoten zaplatit za alodizaci svého „ztraceného“ majetku. Z kontextu tohoto jednání je zřejmé, že stále považoval (i přes rozhodnutí dvorského soudu a formální provedení převodu) celou situaci jen za přechodnou a že mu císař Maxmilián II. v nějaké formě vyjde vstříc, jak měl zřejmě neformálně přislíbeno. Tato okolnost by logicky vysvětlovala také jistou formu nadřazeného chování

---

zhotovený na základě této předlohy („*Šacungk vsi Všetat podle rejstříku odeslaného od pana Hynka Vrábského z Vrabí ve čtvrtek před svatým Prokopem léta 1573 [2. července 1573]*“). Roční výše urbaniálních povinností oněch jedenácti hospodářů byla vypočtena na 16 kop 52 grošů 3½ denáru českého; odhadní hodnota tohoto stálého ročního příjmu byla stanovena jako třicetinasobek, tj. 536 kop 15 grošů českých; v této výši byla hodnota oně části Všetat pojata i do následně vypracovaného odhadu celkové hodnoty „manství vrábského“ (viz poznámka č. 62).

⁶¹⁾ NA Praha, fond SM, sign. B 94/17, koncept listu z komory čtyřem zmíněným osobám (únor 1574).

⁶²⁾ NA Praha, fond SM, sign. W 37/15, „*Vějtah šacunku manství vrábského*“. Uvedený pramen je jediným dosud známým přesným přehledem rozsahu vrábského majetku, převedeného roku 1547 do lenní držby. Po připojení vrábského zboží k brandýskému panství již nebylo možné rozlišit, jaký byl původní podíl Vrábských na jednotlivých vsích a prameny o vnitřní struktuře tohoto komorního dominia se dochovaly až od 17. století. Proto jsem považoval za vhodné zpřístupnit tento ojedinělý pramen v plném rozsahu (ediční příloha č. 2).

Hynka Vrábského vůči správě brandýského panství i v době, kdy mu hejtman Maminger majetek zabavoval.⁶³⁾

Po zabavení „manství vrábského“ měl Hynek dočasně dovoleno bydlet na tvrzi Vrábí a užívat objekty vrábského poplužního dvora pro chov několika kusů dobytka pro svou potřebu. Ostatní jeho majetek (dřevčická zástava a alodní část vsetatského statku) rozsudkem dvorského soudu nebyl nijak dotčen. Hynek Vrábský nějaký čas nově vzniklou situaci snášel a útrpně sledoval, jak si úředníci brandýského velkostatku z jeho dvorů odvázejí obilí a rozkrádají, co se dá. O dominikální majetek se nikdo nestaral a panská pole zůstávala neobdělávaná, neboť i správa velkostatku získala předběžné zprávy ode dvora, že celá záležitost s Vrábím ještě nemusí být úplně uzavřena. Po několika měsících se totiž zdánlivě nelogicky ozval znovu Jáchym Novohradský z Kolovrat a opakoval „neformální“ císařův dotaz, zda by Hynek přeci jen neměl nějakou peněžní hotovost, kterou by mohl svému panovníkovi půjčit.

Vrábského odpověď na toto druhé „dotázání“ už byla mnohem vstřícnější. Hynek uznal, že dlouhodobě pro něj daný stav není únosný. O celé věci se prý dobře a dlouho radil se svými přáteli a příbuznými (v daném případě se jednalo hlavně o pány z Ústí, dědičné kroječe Království českého). O majetek nechce přijít, neboť Vrábí údajně drželi jeho předci od samotného vzniku této vsi po několik staletí. Pokud ale císař trvá na tom, že se mu Hynkův majetek líbí a chce jej získat, pak tomuto tlaku Hynek nemůže čelit a sám navrhuje dvě řešení: za „manství vrábské“ chce buď pozemkový majetek analogické hodnoty formou směny, nebo nabízí císaři, že manství koupí za odhadní cenu a navíc dá Maxmiliánovi II. darem tisíc tolarů v hotovosti (nominální shoda této částky s „odměnou“, kterou chtěl prokurátor Bryknar, pravděpodobně nebude náhodná, ale pramenné důkazy chybějí). Jáchym Novohradský z Kolovrat měl tuto nabídku postoupit dál na příslušná místa, a pak Hynkovi jen ústně (jak byli v té věci domluveni) sdělit, jak má postupovat.⁶⁴⁾

Bez ohledu na dřívější rozhodnutí o připojení manství ke komornímu panství Brandýs nad Labem nakonec panovník (zřejmě na základě těchto neformálních jednání) rozhodl úplně jinak a Hynku Vrábskému bylo umožněno jeho někdejší majetek vyplatit. Císař však nevyhověl Hynkově žádosti o přímou alodizaci. Vrábský statek byl sice zbaven manského závazku (to se *de iure* stalo jeho převodem ke komornímu panství Brandýs nad Labem roku 1573, kdy se jeho majitelem stal císař Maxmilián II.). Hynku Vrábskému nebyl jeho majetek zpětně prodán, ale jen zastaven.

⁶³⁾ NA Praha, fond SM, sign. B 94/17, originál listu Hynka Vrábského, adresovaný Jáchymovi Novohradskému z Kolovrat z 21. 10. 1573.

⁶⁴⁾ Hynkův osobní list Jáchymovi Novohradskému z Kolovrat je uložen v NA Praha, fond SM, sign. W 37/23, nefoliováno. List není datovaný, ale z obsahu a kontextu usuzují, že byl napsán počátkem roku 1575.

Zástavní sumu 8000 zlatých rýnských vyplatil Hynek Vrábský v hotovosti ve dvou splátkách v průběhu roku 1576,⁶⁵⁾ načež mu byla vystavena zástavní listina. Její původní znění známe z nedatovaného německého konceptu,⁶⁶⁾ u kterého je jen připsána poznámka, že zástavní listina má být datována 19. ledna 1576, kdy Hynek Vrábský zaplatí peníze. To časově odpovídá zprávě účetního Hellera, který sepsal seznam Hynkem složených peněz 20. ledna 1576. Zástavní listina však tehdy zřejmě vystavena nebyla. V textu konceptu je původně uvedené jméno vydavatele (Maxmilián) škrtnuto a přepsáno na „Rudolf“. Z toho usuzují, že originál zástavní listiny byl vydán až později, po smrti císaře Maxmiliána II., a to jménem Rudolfa II. někdy koncem roku 1576.

Tomuto vývoji nasvědčuje existence dalšího konceptu zástavní listiny, datovaného 20. září 1576 a formulovaného již jménem Rudolfa II.⁶⁷⁾ Věcně je text podobný, v mladší verzi už je však zmíněn ještě požadavek (vedle zástavní sumy 8000 zlatých) na další hotovostní půjčku ve stejné výši (také 8000 zlatých), která má být úročena šesti procenty. Na tuto půjčku vystavil Rudolf II. dlužní úpis („jistotu“), datovaný v hornorakouském Linci 20. listopadu 1576.⁶⁸⁾ Tato peněžní půjčka byla pravděpodobně řešením výrazného rozdílu, který spatřujeme mezi odhadem tržní ceny manství vrábského z roku 1574 (6774 kopy 23 grošů 4 denáry české) a zástavní sumou ve výši 8000 zlatých rýnských, která představuje přibližně polovinu odhadní částky.⁶⁹⁾ Pokud však Hynek Vrábský zároveň musel půjčit císaři Rudolfovi II.

⁶⁵⁾ V případě první splátky (ve výši 6000 zlatých rýnských), kterou převzal účetní českého oddělení dvorské komory Heller dne 20. ledna 1576, máme dokonce dochován přesný seznam fyzicky dodaných mincí, kterými Hynek onu částku uhradil, doplněný přepočtem jejich kupní síly na krejcarý. Viz NA Praha, fond SM, sign. W 37/16, „Verzeichnus was Herr Hineg Wrabsky etc. von Omag des Gutts Wrabi in Abschlag der 6 Tausent gulden durch Daniel Spiegl den 20 January ditts 76 Jars in der Röm. Kaÿ. Mt. Hofzahlmeister Ambt erlegt und zu erfüllung ermelter 6 M R noch zu erleg schuldig ist“. Podrobnější analýza tohoto seznamu viz P. VOREL, *Zdechovický poklad Hynka Tluksy Vrábského z Vrábí z roku 1594*, s. 152–153.

⁶⁶⁾ NA Praha, fond SM, sign. W 37/23, nefoliováno, koncept textu zástavní listiny s dodatečně dopsanou datací 19. ledna 1576.

⁶⁷⁾ Viz NA Praha, fond SM, sign. W 37/23, nefoliováno, koncept textu zástavní listiny z 20. září 1576.

⁶⁸⁾ Tento dlužní úpis vydal Hynek Vrábský zpět Rudolfovi II. při převodu majetku roku 1584, kdy je ona listina uvedena v seznamu písemností, předávaných spolu s pozemkovým majetkem. NA Praha, fond SM, sign. B 94/17, nefoliováno, dokumentace k prodeji roku 1584.

⁶⁹⁾ Součet zástavní sumy (8 tis. zl. rýn.) a nucené půjčky (8 tis. zl. rýn.) mírně převyšoval odhadní hodnotu (6774 kopy 23 grošů 4 denáry), neboť částka 16 tisíc zl. rýn. činila při převodu na českou měnu 6857 kop 8 grošů 4 denáry české (tj. 101,2% odhadní částky). Viz Petr VOREL, *„Groše české“ a „groše míšeňské“ jako početní jednotky 15. až 18. století*, in: Eduard Šimek (ed.), *Dokumentace a prezentace dějin české mince a měny grošové doby v našich muzeích* (Sborník příspěvků ze semináře numismatiků – Pardubice 22.–23. října 1998), Praha – Pardubice 2002, s. 57–68.

na nízký úrok dalších 8000 zlatých rýnských, pak fakticky v hotovosti vyplatil částku, která dokonce mírně převyšovala odhadní cenu z roku 1574. Po právní stránce musel být zástavní převod dokončen před 2. lednem 1577, kdy z českého oddělení dvorské komory vyšel list vrchnímu forštmistru, aby Hynku Vrábškému nečinil žádné problémy v držbě jeho statku, který mu byl od komorního panství za určitých podmínek zastaven.⁷⁰⁾

Pro další vývoj Hynkovy majetkové situace je podstatné, že zástava byla formulována do jeho smrti; během jeho života tedy neměla být vyplacena. Bezprostřední problémy, spojené s praktickým fungováním Vrábšského statku tedy panu Hynkovi díky oné finanční oběti pominuly, samotný problém se však tímto způsobem nevyřešil.

Nevíme, proč bylo v tomto případě zvoleno ono neobvyklé řešení dočasné zástavy. Podle mého názoru souviselo s druhou kauzou, která se po celý čas odvíjela paralelně s jednáními o vrábškém manství: totiž dřevčická zástava. Jednalo se o výše zmíněný statek Dřevčice (ležící též těsně u Brandýsa nad Labem, hned vedle Vrábí), který obsahoval tvrz, dvůr a ves Dřevčice a část sousední vsi Popovice a na který hned roku 1555 (po smrti Jana Vrábšského) vznesl nárok olomoucký biskup Marek Khuen,⁷¹⁾ jenž chtěl od bratrů Vrábšských starou zástavu vyplatit. Správa komorního panství i české oddělení dvorské komory v tomto sporu stály na straně Vrábšských a poskytovaly jim dokonce jistou právní oporu, aby bylo možné zamezit zpětnému převodu Dřevčic na olomoucké biskupy.

Tento spor, vlekoucí se více než čtvrt století, měl také několik fází, souvisejících s častými personálními změnami na biskupském stolci, které vždy na čas příslušná jednání přerušily. Tato kauza je zajímavá i z hlediska soudobé interpretace práva. Logicky vzato bylo vše jednoduché: listinně garantovaný limit trvání dřevčické zástavy vypršel smrtí Jana Vrábšského. Janovým synům byl sice biskupem Markem Khuenem zástavní vztah k Dřevčicím obnoven, ale příslušná listina neobsahovala žádné časové omezení, jen roční výpovědní lhůtu. Biskupové tedy měli právo kdykoli dřevčický statek ze zástavy vyplatit za původní zástavní sumu, která byla ve srovnání se soudobou tržní cenou velmi nízká. Ze strany biskupů několikrát proběhla právní výpověď zástavy, ale Vrábští odmítali jakkoli komunikovat s morav-

⁷⁰⁾ NA Praha, fond SM, sign. W 37/15, fol. 133; koncept listu císaře Rudolfa II. nejvyššímu forštmistru z 2. ledna 1577.

⁷¹⁾ K hospodářské politice olomouckých biskupů v této době na Moravě viz Jan AL SAHEB, *Územní vývoj přímé majetkové držby olomouckých biskupů v letech 1553–1619*, Sborník archivních prací 62, 2012, s. 3–38. Existenci biskupských nároků na majetek v Čechách autor jen stručně zmiňuje na s. 14 a 22–23 (pominul však východočeské biskupské léno Čívce, kde se olomouckým biskupům – v jediném případě na českém území – podařilo už počátkem 16. století obnovit plná lenní práva, uplatňovaná až do připojení této vsi ke komornímu panství Pardubice roku 1591).

skými soudními instancemi a argumentovali svou příslušností k českému právnímu systému. Olomoucký biskup nakonec souhlasil i s tím, aby byla výplata oné zástavy řešena před českým dvorským soudem, to však Vrábští také odmítali, protože Dřevčice nebyly majetkem lenním. Nicméně i tato jednání Hynka Vrábského hodně zatěžovala a bylo z nich zřejmé, že ani v případě Dřevčic není trvalá držba jistá. Zvláště když i v tomto případě dávali úředníci brandýského velkostatku jasně najevo, že také připojení dřevčického statku ke komornímu panství by bylo více než žádoucí.

Na souvislost mezi neobvyklou formou majetkového vypořádání Hynka Vrábského s panovníkem roku 1576 a souběžně probíhajícím sporem s olomouckými biskupy poukazuje drobná pasáž ve zmíněné zástavní listině z 19. ledna 1576, ve které je jen jakoby na okraj uvedeno, že během svého života nemá být Hynek Vrábský vyplácen ani ze zástavy dřevčické. Toto konstatování, uvedené v císařské listině, bylo zřejmě v dalším vývoji sporu o Dřevčice klíčovým momentem, neboť Hynek Vrábský mohl všechny právní kroky olomouckých biskupů ignorovat (jsa „jištěn“ panovnickou listinou).⁷²⁾

Závěrečná (třetí) fáze sporu o někdejší manství vrábské proběhla až několik let po nástupu nového panovníka, kdy se Rudolf II. chystal přesunout svůj dvůr trvale do Prahy. Očekávaný dlouhodobý pobyt císaře a jeho dvora v Čechách zvýšil i očekávání, vznášená na polabská komorní panství, která už v té době tvořila významný zdroj českých panovnických příjmů.

Na samém počátku roku 1583 se Hynek Vrábský ocitl v císařově vězení,⁷³⁾ a to údajně opět v souvislosti s loveckou vášní, kterou si nedokázal odpustit. O tom vypovídala svědectví řady poddaných a měšťanů komorního panství (která máme

⁷²⁾ Otázka dřevčické zástavy rodu Vrábských je sice i z hlediska tématu této studie důležitá, ale máme k ní k dispozici tak bohatou pramennou základnu, že si vyžaduje samostatného zpracování. Pro tuto studii jsem souvislosti s dřevčickou zástavou zmínil jen v těch případech, kde to bylo účelné; v obecných souvislostech se odkazuji na svou starší práci, kde vývoj dřevčické zástavy v letech 1437–1586 stručně shrnuji v kontextu historického vývoje celého komplexu majetkové držby olomouckých biskupů v Čechách. Viz P. VOREL, *Česká léna*, s. 79–82.

⁷³⁾ Žádost Hynka Vrábského o propuštění z vězení, přednesená na počátku roku 1583 a adresovaná císaři Rudolfovi II., viz NA Praha, fond SM, sign. SM W 37/16, fol. 2. Následovalo rozhodnutí císaře o jeho dočasném propuštění z vězení 28. ledna 1583 a stanovení termínu výslechu na středu 27. 2. 1583. Ve vězení se však Hynek stále nacházel ještě i počátkem ledna 1584, o čemž svědčí list Osvalda z Šenfeldu z 24. ledna 1584 (NA Praha, fond SM, sign. B 94/17), kterým byl Hynek propuštěn z vězení, aby mohl u soudu prokázat svou nevinnu. Neměl však na svém pozemkovém majetku provádět žádné zákroky, zvláště neměl nikam převážet obilí, dřevo a provádět podobné aktivity. Z kontextu je tedy zřejmé, že o převedení majetku do komorní držby bylo již tehdy rozhodnuto; jednalo se jen o formě a podmínkách tohoto převodu.

dochována v plných textech).⁷⁴⁾ Hynek Vrábek byl obžalován z porušení otcova reversu z roku 1547 a uvězněn, a to s hrozbou konfiskace majetku.

Tentokrát už Hynek Vrábek výslovně žádal o soudní projednání své pře, což mu bylo císařem Rudolfem II. umožněno. Byl propuštěn z vězení a byl mu stanoven termín přelíčení před komorním soudem (středa 18. března 1584). Hynek si však nejvyšším zemským úředníkům Království českého (jejich jména nejsou uvedena) stěžoval, že neví, s kým vlastně bude soudní spor vést a nemůže si proto připravit důkazní materiál ani svědky. Na tuto námitku císař Rudolf II. termín soudního jednání odložil na pátek 22. května 1584; zároveň Hynku Vrábekmu oznámil, že spor bude vést s ním samotným (Rudolfem II.), kterého bude zastupovat Mikuláš Skalský z Dubu a na Slušticích, císařská rada a prokurátor v Království českém.⁷⁵⁾

Zmíněné jednání dne 18. března 1584, na které se Hynek Vrábek dostavil, se však vyvíjelo neobvyklým směrem. Zvláštní smlouvou z úterý 24. března 1584 (kteřou s Hynkem Vrábekm uzavřel prezident dvorské komory Ladislav Popel z Lobkovic a na Zbizoze) projevil Hynek Vrábek souhlas s tím, že jeho pozemkový majetek bude připojen k panství Brandýs nad Labem, a to buď formou směny za jiné panství, nebo koupí. Smlouvu o tomto převodu zprostředkují smluvcí, ustanovení vždy po dvou za každou smluvní stranu.⁷⁶⁾

Je tedy zřejmé, že už v březnu 1584, tedy krátce po propuštění Hynka Vrábekho z vězení, bylo možné předpokládat, že samotný soudní spor dopadne v Hynkův prospěch, neboť smluvcí vůbec nepočítali s možností, že Hynkův majetek bude konfiskován, jak se zdálo počátkem roku 1583 (tak by se stalo, pokud by byl uznán vinným z porušení otcova reversu z roku 1547). Samotné soudní přelíčení před komorním soudem v květnu 1584 už tedy jen potvrdilo, co prezident dvorské komory Ladislav Popel z Lobkovic zřejmě věděl už v březnu: císař Rudolf II. (resp. prokurátor Skalský, který císaře ve sporu zastupoval) neměl v rukou hlavní důkaz, o který se po celou tu dobu útoky úředníků brandýského panství vůči Vrábekm opíraly, totiž originál reversu Jana Vrábekho z roku 1547 s neporušenou Janovou

⁷⁴⁾ NA Praha, fond SM, sign. B 94/19; nefoliováno, originál zápisu výpovědi poddaných, nadepsaný „Zpráva některých osob na poručení Jeho [Milos]ti Císařské učiněná strany pana Hynka Vrábekho“. O Hynkových loveckých aktivitách podalo svědectví celkem dvanáct osob, jmenovaných jako Petr z rathauzu; Jan Pyta; Šimek z Hrádku; Viktorin Vodička; Vít Hrdina, hajnej z Staré Boleslavě (jeho svědectví je nejdelší a velmi podrobné); Jira Balšán, širotek J[eho] M[ilosti] C[ísařské]; Šimon Pšenička, hajnej z Boleslavě; Petr, hajnej z Konětop; Jiřík Satranský, čeledín Doroty Kyřejnovy v Brandejse; Mach z Záryb; Bartoloměj Šebesta z Brandejsa a Kříž Haliků z Boleslavi.

⁷⁵⁾ List císaře Rudolfa II. Hynku Vrábekmu, NA Praha, fond SM, sign. B 94/17 (1584).

⁷⁶⁾ Originál textu dohody z 24. 3. 1584, podepsaný Ladislavem Popelem z Lobkovic, NA Praha, fond SM, sign. B 94/16, nefoliováno.

pečetí. Hynek Vrábský od soudu vyšel bez trestu, ale o převodu jeho majetku na komoru bylo v té době už rozhodnuto.

Z hlediska majetkového byla převodní smlouva pro Hynka Vrábského vzhledem k okolnostem relativně výhodná. Zohledňovala zřejmě skutečnost, že nakonec došlo k urovnání vzniklého sporu dohodou a stanovenou částku (která podle informací, které máme k dispozici, výrazně převyšovala aktiva, která Hynek na onom pozemkovém majetku měl)⁷⁷⁾ lze vnímat asi i jako jistou formu odškodnění za Hynkovo věznění, k němuž ve skutečnosti nebyl prokazatelný právní důvod. Právně platný originál reversu Jana Vrábského už v roce 1584 nikdo nemohl najít.

Tuto skutečnost využil Hynek Vrábský ještě při jednáních o podmínkách prodeje jeho majetku. Hynkův souhlas s převodem statků Vrábí, Dřevčice a Všetaty do rukou císaře Rudolfa II. byl podmíněn nejen tím, že Hynek dostane vyplaceny peníze v hotovosti (35 tisíc kop grošů míšeňských byla velmi slušná suma i z hlediska technických možností českého oddělení dvorské komory), ale že mu bude zároveň vydán i onen revers jeho otce z roku 1547 i s nepoškozenou pečetí. Několikeré opakování tohoto detailu proto naznačuje, že originál reversu se pravděpodobně našel (jeho text známe), ale Janova pečeť, přivěšená k listině roku 1547, již byla poškozena.

Výsledná smlouva, jejíž znění známe z konceptu,⁷⁸⁾ byla výsledkem několika fází jednání. Konkrétní podmínky měl s Hynkem domluvit prezident dvorské komory Ladislav Popel z Lobkovic. Nabídl směnou nějaké blíže neuvedené statky, o které však Hynek nestál. Naopak sám Hynek projevil zájem o panství Zásmyky, které mělo být v té době údajně na prodej. Z toho však také sešlo. Hynek nakonec souhlasil i s možnou úhradou v hotovosti (jako případnou alternativou, nebude-li k dispozici jiný „volný“ pozemkový majetek).

Podle první verze, na které se s Lobkovicem dohodli (jejíž přesné znění neznáme), byla hodnota Hynkova majetku odhadnuta na 35 tisíc kop grošů míšeňských. V této hodnotě mu mělo být vydáno nějaké komorní panství, kam by se Hynek rovnou odstěhoval. Jednalo se o směně za panství Dobříš, to však Rudolf II. nakonec odmítl. Proto byla původní smlouva v tomto bodu zvláštním dodatkem z 9. července 1584 mírně změněna. Hynkovi mělo být do dvou týdnů vyplaceno 35 tisíc kop v hotovosti, vedle toho měl mít možnost až do sv. Havla za určitých podmínek

⁷⁷⁾ Bývalé manství Vrábí bylo zastaveno za 8000 zlatých rýnských, tj. v přepočtu cca 6857 kop gr. miš., zástava Dřevčic mohla být teoreticky vyplacena jen za 950 kop grošů českých, tj. 1900 kop gr. miš., a alodní část (Všetaty) koupili Vrábští za 2600 kop gr., čes., tj. 5200 kop gr. miš. Nepochybně byla započtena i hodnota peněžní půjčky 8000 zlatých rýnských (tj. cca 6857 kop gr. miš.) z roku 1576, neboť Rudolfův dlužní úpis na tuto částku musel Hynek Vrábský vydat spolu s ostatními písemnostmi. Součet těchto aktiv činil jen okolo 21 000 kop gr. miš., což je ve srovnání s dohodnutou cenou (36 tisíc) skutečně podstatně méně.

⁷⁸⁾ Koncept kupní smlouvy z roku 1584 se dochoval v NA Praha, fond SM, sign. W 37/30; jeho text uvádím v ediční příloze č. 3.

užívat tvrz Vrábí a přilehlý dvůr. Celková částka byla navýšena z 35 tisíc na 36 tisíc, ale oněch tisíc kop „navíc“ bylo jen ujištěno úročeným dluhopisem, který měl být proplacen až na sv. Havla 1586.

S ohledem na výsledek květnového soudu se výrazně změnil přístup úředníků českého oddělení dvorské komory, kteří byli vůči Hynku Vrábskému během léta roku 1584 velmi vstřícní a svým způsobem nad ním drželi „ochrannou ruku“ ve vztahu ke správě brandýského panství. To je zřejmé z korespondence, datované kolem 20. července 1584,⁷⁹⁾ kdy se projednávaly detaily výsledného textu kupní smlouvy, jejíž předběžná verze byla zaslána ke komentáři i na Brandýs nad Labem. Brandýský purkrabí Jindřich z Donína měl vyjit Hynkovi Vrábskému maximálně vstříc, zvláště co se týče jeho požadavku na umožnění dočasného obývání vrábské tvrze i po samotném převodu majetku. Ve svém listu z července 1584 naznačoval Ladislav Popel z Lobkovic Hynku Vrábskému, že pro něj má dobrý tip na koupi jiného panství v Čechách, které není v držbě panovníka, ale tuto informaci mu sdělil až ústně. Vzhledem k časovým okolnostem předpokládám, že měl Lobkovic už v té době na mysli panství Zdechovice, které pak Hynek Vrábský formálně koupil o rok později.

Dohoda o převodu majetku z roku 1584 zahrnovala všechn Hynkův majetek, ležící v blízkosti panství Brandýs nad Labem, a to bez ohledu na jeho právní statut. Majetek byl však právě z tohoto hlediska stále formálně členěn na tři části, tj. statky Vrábí (kdysi manství, nyní zástava od komorního panství), Dřevčice (zástava od olomouckého biskupa) a Všetaty (alodní majetek). Tímto způsobem se „vyřešily“ složité majetkoprávní vztahy, mající v některých případech kořeny ještě ve středověku. Z hlediska českého oddělení dvorské komory to byl postup relativně běžný (podobně se „vyčistily“ staré závazky při převodu panství Pardubice roku 1560) a s panovníkem si málokdo troufal na případné soudy. Pouze olomoucký biskup se stále i po roce 1584 dožadoval majetkových kompenzací, a to jak za Dřevčice, tak za někdejší biskupská léna, připojená k pardubickému panství (Jezbořice a po roce 1591 i Čivice).

Na tvrz Vrábí pobýval pan Hynek ještě počátkem roku 1585, kdy s odkazem na konkrétní body ujednání o převodu panství žádal, aby za něj byly uhrazeny nedoplatky služebnému personálu na jeho bývalých poplužních dvorech a aby mu byla vydána třetina svatohavelských úroků od jeho bývalých poddaných. V tomto listu také žádá, aby nebyl činěn nátlak na jeho brzké vystěhování z tvrze, neboť v době, kdy list píše (počátkem ledna 1585) nemá kam jít. Jako dočasnou variantu navrhuje, aby mu byl prodán dvůr v blízkých Šestajovicích.⁸⁰⁾

⁷⁹⁾ NA Praha, fond SM, sign. W 37/23, nefoliováno, koncepty listů Jindřichovi z Donína, purkrabímu na Brandýse, a Hynku Vrábskému, datované na Pražském hradě 20. června 1584.

⁸⁰⁾ Originál Hynkova listu z počátku roku 1585 je uložen v NA Praha, fond SM, sign. W 37/2.

Na vrábské tvrzi⁸¹⁾ bydlel pan Hynek ještě koncem května 1585, kdy mu úředníci českého oddělení dvorské komory nařídili okamžité vystěhování, neboť na tvrzi mají být prováděny stavební úpravy.⁸²⁾ Stavební úpravy na vrábské tvrzi pak byly použity jako záminka pro odklad dodatečné hotovostní splátky za převod majetku ve výši tisíc tolarů, kterou měl Hynek Vrábský dostat k svatohavelskému termínu 1586.⁸³⁾

Na krátký čas se pak Hynek Vrábský zřejmě přestěhoval z tvrze Vrábí do sousedního Brandýsa nad Labem, kde si pořídil dům (formálně na něj převedený v důsledku nesplácení dluhu Josefa Žida). Zde je jeho pobyt doložen počátkem srpna 1585, kdy úředníci českého oddělení dvorské komory vyzývají brandýského úředníka Jana Cingulína, aby zajistil prodej tohoto domu poddanému člověku, který by byl schopen plnit robotní a další povinnosti, vázané k této nemovitosti. Z toho soudím, že šlo spíše o některý z brandýských předměstských dvorů.⁸⁴⁾ Někdy v té době zřejmě také koupil velký dvůr v Šestajovicích, který v jednom z návrhů zmiňoval jako dočasné řešení při stěhování z vrábské tvrze.

Na vydání neporušeného originálu otcova reversu v té době už pan Hynek netrval. Peníze v hotovosti dostal a těžko by je vracel, když je začal utrácet. Z jeho do-

---

⁸¹⁾ Renesanční tvrz na Vrábí byla po roce 1584 využívána pro potřeby sousedního velkého poplužního dvora, který zajišťoval významnou část režijní zemědělské produkce brandýského panství. Po zpustnutí během třicetileté války a v poválečných letech (kdy z tvrze zůstaly jen obvodové zdi), byla někdejší tvrz roku 1681 přestavěna na barokní sýpku. Základní dispozice, dobře dokumentující velikost původního sídla Vrábských, však zůstala zachována. Viz Justin V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem – město, panství i okres*, Díl III, Brandýs nad Labem 1913, s. 4; též viz fotodokumentace v příloze k tomuto článku. Dokumentaci k barokní přestavbě vrábské tvrze publikoval Eduard MAUR, *Česká barokní sýpka*, in: Vít Vlnas – Tomáš Sekyrka (edd.), *Ars baculum vitae*. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc., Praha 1996, s. 156–159. Památkově chráněný objekt sýpky na Vrábí slouží v současné době jako skladiště místní firmy „Sklady Dušek s.r.o.“, zabývající se výrobou a prodejem kuchyňského nábytku. Děkuji majiteli objektu ing. Pavlu Duškovi za umožnění prohlídky a pořízení fotodokumentace této budovy.

⁸²⁾ NA Praha, fond SM, sign. W 37/23, koncept listu z 23. května 1585.

⁸³⁾ NA Praha, fond SM, sign. W 37/23, nefoliováno, koncept listu císaře Rudolfa Hynku Vrábškému ze dne 9. 10. 1586, ve kterém žádá o odklad do dalšího termínu. Půjčka však ani později splacena nebyla. To dokládají prameny z mladší doby, kdy tento starý Rudolfův dlužní úpis vlastnili dědicové zeměděle Hynka Vrábškého. Ti v roce 1597 žádali, aby si mohli daňové nedoplatky z výroby a prodeje piva (tzv. posudné) kompenzovat bezhotovostně umořením části tohoto starého panovníkova dluhu. Argumentovali tím, že podobně postupoval za svého života ještě sám Hynek Vrábšský. Z původní dlužní částky tisíc kop grošů míšeňských (= 1000 tolarů) zůstává jako jejich aktivum přibližně polovina, což odpovídalo dluhu za nezaplacené posudné 464 kop 44 grošů 5 denárů míšeňských. Viz NA Praha, fond SM, sign. W37/33, nefoliováno, žádost Štefana Jana Vrábškého z 30. května 1597.

⁸⁴⁾ NA Praha, fond SM, sign. W 37/31, koncept listu komory Cingulinovi z 2. 8. 1585.

pisů také víme, že když už bylo počátkem léta 1584 jasné, že dojde k nějaké dohodě a Hynek vyvázne z nebezpečí vězení a konfiskace majetku, rozhodl se, že se ve svých 45 letech poprvé ožení. Jeho manželkou se někdy krátce poté stala Johanka ze Žampachu, jejíž příbuzní drželi právě Šestajovice. Velkokapacitní šestajovický dvůr (zabírající podstatnou část oné vesnice a zajišťující zemědělskou produkci na vývoz) pak Hynek po svém sňatku převedl přímo do majetku manželky, tak jak tuto situaci podrobně popisuje spor o Hynkovu pozůstalost z roku 1594.

Zároveň však Hynek Vrábský vyjednával koupi panství Zdechovice, ležícího v sousedství polabského pásu komorních panství, v severozápadním cípu Chrudimského kraje. Kupní smlouvu na Zdechovice uzavřel 30. října 1585. Za své nové panství dal 25 tisíc kop grošů míšeňských, tedy podstatnou část peněz, utržených předchozího roku za rodinný majetek v okolí Brandýsa nad Labem. Nouzí pak rozhodně netrpěl.

Na cestách mezi zdechovickou tvrzí a šestajovickým dvorem prožil Hynek Vrábský zbývajících deset let života, provázen pověstí mimořádně bohatého muže, který podnikal v úvěrových operacích. Odlesk zpráv o Hynkově finančních možnostech zaznamenal nejen s odstupem sta let ještě Bohuslav Balbin, ale ani na Zdechovicích pan Hynek neunikal pozornosti úředníků českého oddělení dvorské komory. Jeho životní cesta tak měla neobyklou a poměrně dramatickou dohru, když 23. dubna 1594 neočekávaně zemřel a nezanechal po sobě ani přímé potomky, ani poslední vůli. Zoufalý zápas jeho vdovy Johanky Vrábské ze Žampachu, která se pokoušela (z hlediska soudobého práva nezákonnými prostředky) zachránit pro sebe alespoň část manželova majetku, zaměstnával po řadu let české soudní instituce několika úrovní.⁸⁵⁾

Tělo zemřelého Hynka Vrábského spočinulo mezi předky v kostele v Dřevčicích, i když samotný dřevčický statek mu již nepatřil.⁸⁶⁾ Vzhledem k tomu, že prodej jeho majetku roku 1584 komoře proběhl dohodou (nikoli jako výsledek nějakého soudního sporu), udržoval i nadále s regionem svého rodového původu čilé kontakty. Hynek Vrábský využíval šestajovického dvora počátkem devadesátých let

⁸⁵⁾ Podrobně k této záležitosti viz P. VOREL, *Zdechovický poklad Hynka Tluksy Vrábského z Vrábí z roku 1594*, s. 159–189.

⁸⁶⁾ Jeho náhrobní kámen popisuje Justin V. PRÁŠEK, *Okres Brandeýský nad Labem (Nástin historicko-archeologický)*, Praha 1875, s. 136. Chybně však interpretoval rok, uvedený na náhrobním kameni jako „Léta páně 1584 na den sv. Jiří“ [tj. 23. dubna 1584]. Správně má být „Léta páně 1594 na den sv. Jiří“ [tj. 23. dubna 1594]. Přesné datum i okolnost smrti zdechovického pána Hynka Vrábského máme z výpovědi jeho vdovy i ostatních účastníků sporů o jeho pozůstalost doloženy velmi přesně (viz předchozí poznámka). O jinou osobu téhož jména jít nemůže, neboť stejnojmenný Hynkův prabratranec, který sídlil na nedaleké Sibříně, byl mrtvý již v roce 1575, vzdálený jihočeský příbuzný téhož jména zemřel roku 1571 a jiný Hynek Vrábský (krom zdechovického) již koncem 16. století nežil.

k intenzivní zemědělské produkci na vývoz. I po prodeji panství mu také zůstaly (jakožto bývalé pozemkové vrchnosti) dílčí podíly na rustikálních gruntech vrábského i dřevčického statku, jak si Hynek vymínil v návrhu kupní smlouvy z roku 1584. Tyto podíly Hynku Vrábskému správa brandýského velkostatku bez jakýchkoli omezení skutečně pravidelně vyplácela.

Tento dílčí detail můžeme alespoň částečně sledovat díky jedinému dochovanému exempláři z řady gruntovních knih brandýského panství, který časově sahá až do 16. století. Souvislá řada dochovaných brandýských gruntovních začíná až rokem 1611. Jediná starší dochovaná kniha obsahuje záznamy pro podstatnou část někdejšího Hynkova majetku, tj. městečko Vrábí z někdejší manské části a vsi Dřevčice a Popovice (resp. komorní část této vsi, z níž zbytek zůstával majetkem boleslavské kapituly) z někdejší zástavní části. Krom těchto tří „vrábských“ lokalit obsahuje dochovaná gruntovníce ještě záznamy pro městečko Jenštejn.⁸⁷⁾

Z obsahu jednotlivých zápisů je zřejmé, že tato kniha byla založena roku 1592 (nikoli 1595, jak uvádí archivní inventář). Postup je zřejmý. Příslušný písař měl k dispozici starší gruntovní knihu, vedenou ještě za Hynka Vrábského, dnes již nedochovanou. Z ní vypsál aktuální údaje pro každý grunt, u kterého probíhalo splácení jeho kupní ceny; tedy okolnosti, za kterých stávající hospodář grunt získal (předchozí držitel, cena, výše závdavku, roční splátky), kolik za něj do roku 1592 vyzpítl a komu co náleží ještě dopláct. Díky tomu sahají tyto retrospektivní záznamy běžně do osmdesátých let 16. století. Nejstarším je záznam o gruntu Martina Bečváře v městečku Vrábí, který hospodář koupil roku 1574 a ještě jej neměl doplacen. Pokud bylo podle staré evidence zřejmé, že příslušný grunt už byl v roce 1592 doplacen, uvedl písař jen jméno stávajícího hospodáře a poznámku o předchozím zaplacení nemovitosti.

Hynkovi Vrábskému podle této evidence náležely ještě roku 1592 podíly na několika gruntech. V městečku Vrábí na gruntu č. 2 (Martin Bečvář) 8½ kopy (splátky po kopě ročně). U jedné chalupy (č. 5) je uvedena jen zmínka o dřívějším Hynkově podílu 5 kop, který mu byl vyplacen v průběhu let 1587–1592; na vrábské krčmě (č. 9) bylo Hynkovi vyplaceno před rokem 1592 také 5 kop.⁸⁸⁾ Jistou kuriozitou je zde záznam o gruntu, jehož majitel s neobvyklým jménem Jan Afrikán

⁸⁷⁾ Státní oblastní archiv Praha, fond Velkostatek Brandýs nad Labem, inv. č. 226 (dále Pk Vrábí). Kniha je psána tzv. vložkovým systémem a jednotlivé usedlosti jsou pečlivě očíslovány. Tento pramen bohatě využil při práci na svém historicko-vlastivědném díle J. V. Prašek, který publikoval i přehled hospodářů na jednotlivých usedlostech, tak jak je eviduje tato gruntovní kniha. Konkrétních údajů o cenách, splátkách či dědičických podílech si však tento autor nevyšímal. Viz Justin V. PRÁŠEK, *Brandýs nad Labem - město, panství i okres*, Díl III, Brandýs nad Labem 1913; výpisy pro Vrábí zde na s. 6–9; pro Dřevčice na s. 86–91 a pro Popovice na s. 92–98.

⁸⁸⁾ Pk Vrábí, fol. 6, 21, 41.

získal svou nemovitost před rokem 1584 od Hynka Vrábského darem.⁸⁹⁾ V Dřevčicích zůstal panu Hynkovi v roce 1592 podíl na gruntu Jakuba Šmorhy (č. 12) ve výši 21 kop grošů českých (splátky po 6 kopách ročně); na gruntu Tomáše Tomrleho (č. 14) 4½ kopy (splátky po kopě ročně) a na gruntu Jana Řezáče (č. 16) 7 kop (splátky také po kopě ročně).⁹⁰⁾ Největší aktiva zůstávala panu Hynkovi ve vsi Popovicích, kde mu na gruntu Václava Dvořáka (č. 1) patřilo v roce 1592 ještě 220 kop grošů českých (splátky po dvaceti kopách ročně).⁹¹⁾

To byly přímé podíly, náležející Hynku Vrábškému. Kromě toho mu ještě připadl podíl jednoho z poddaných, kterého si vymínil při převodu statku roku 1584. Jednalo se o Václava, nezletilého vnuka mlynáře Vavřínce (syna jeho dcery Anny), který se na mlýn do vsi Popovice (č. 6) přiznil roku 1578. Václavovi náleželo na popovickém mlýně roku 1592 doplácet ještě 20 kop grošů míšeňských; ty peníze na jeho místě přebírala pozemková vrchnost (tj. Hynek Vrábský a po roce 1594 jeho dědicové).⁹²⁾

Hynku Vrábškému tak ještě v roce 1592 na jeho bývalém majetku náležely podíly na rustikálních gruntech v řádu několika stovek kop grošů českých, což byla v tehdejších poměrech docela velká částka. Tyto peníze po dílčích splátkách pravidelně dostával, až splátku za rok 1594 si už nevyzvedl. Od roku 1595 začali tyto

⁸⁹⁾ Pk Vrábí, fol. 36. Grunt byl v roce 1592 již bez platebních závazků s poznámkou, že majitel jej dostal od Hynka Vrábského darem. V polovině devadesátých let však byla nemovitost zpustlá, majitel byl neznámo kde a neplatil z ní žádné povinnosti vůči vrchnosti. Proto byla tato chalupa úředně ohledána a roku 1596 prodána Martinu Čejbovi, tkalci z Kostelního Hlavna za 35 kop grošů českých. Z kupní ceny byl nezvěstnému Afrikánovi vypočten podíl 10 kop 32 grošů 3 denáry české. Nakonec se našel (byl nemocný a nemohoucí). Jeho podíl na nemovitosti v roce 1601 zdědili Jan Provazník a jeho manželka, kteří se o Afrikána před jeho smrtí starali.

⁹⁰⁾ Pk Vrábí, fol. 122, 132, 142.

⁹¹⁾ Pk Vrábí, fol. 155–157v. Tento velký selský dvůr o celkové vysoké ceně 700 kop grošů českých (v roce 1581) později pro svou manželku Annu Salomenu Harantovou z Hořovic zakoupil za 1101 kopu 22 grošů a 3½ denáru českého známý český politik Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic a na Pecce, popravený spolu s ostatními představiteli české stavovské opozice na Staroměstském náměstí roku 1621. Za popovický dvůr zavadal 3. prosince 1619 v hotovosti 500 kop grošů českých, ale tohoto majetku si příliš neužil. Při následném prodeji tohoto dvora (který byl pro Harantovu účast na povstání konfiskován) úředníci velkostatku roku 1622 zaznamenali, že Kryštof Harant koupený dvůr v průběhu roku 1620 nepřevzal a nechal jej zpustnout. Není tedy pravdivý předpoklad, že Kryštof Harant nechával v době povstání formálně „přepisovat na svoji manželku“ svůj nemovitý majetek na brandýském panství, aby mu případně nemohl být konfiskován, jak na základě nejasné formulace z listu hejtmana panství uvádí (avšak bez ověření této skutečnosti v dochovaných gruntovních knihách) Jaroslav ČECHURA, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic - finančník?*, in: Jan Royt - Michaela Ottová - Aleš Mudra (ed.), *Regnum Bohemiae et Sacrum Romanum Imperium* (Sborník k poctě Jiřího Kuthana), Praha 2005, s. 113–135, zde s. 128.

⁹²⁾ Pk Vrábí, fol. 180.

podíly vybírat Hynkovi dědicové z rodu Vrábských, kteří si vysoudili zdechovické panství; tedy v letech 1595-1599 Štefan Jan Vrábský a od roku 1600 Aleš Vrábský. Poslední velkou splátku (troje gruntovní peníze na dvoře Václava Dvořáka v Popovicích) v celkové výši 60 kop grošů českých přijal ještě roku 1604 (tedy plných dvacet let po prodeji majetku komoře) Aleš Vrábský. Tím byl podíl rodu Vrábských na starém rodovém majetku definitivně uzavřen.

Ve srovnání s pozemkovým majetkem, přímo konfiskovaným nebo převedeným do lenní držby bohatším šlechticům roku 1547, představovala sankcemi zasažená pozemková držba rodu Vrábských nevýznamnou položku. Téma této případové studie je však podle mého názoru v obecnější rovině zajímavé právě oním třígeneračním dosahem původní sankce, na kterém můžeme sledovat i obecnější jevy ekonomického a politického charakteru, provázející tehdejší českou společnost.

Hynek Vrábský patřil mezi početnou skupinu mladých českých šlechticů, často přímo synů či blízkých příbuzných stavovských předáků, postižených roku 1547 nějakou formou trestu za účast v odboji, ze kterých chtěl král Ferdinand I. postupně vytvořit okruh svých věrných služebníků. Právě hrozba odebrání léna (či rozhodnutí o jeho ponechání) byla oním nástrojem, který král Ferdinand účinně využíval v českém prostředí bezprostředně v roce 1547 a ještě několik let poté, než se mu podařilo stabilizovat politickou situaci v římskoněmecké říši (1555). Nová generace české šlechty, často absolventů zahraničních univerzit, vyrůstající od mládí v dvorské službě, spoléhala na své zásluhy a osobní kontakty se členy panovnické rodiny a očekávala, že se tento „sociální kapitál“ v budoucnu zúročí. Ne vždy se však takové očekávání splnilo a vstřícnost panovníkova měla své meze, zvláště šlo-li o finanční zdroje.

I v první fázi sporu o „manství vrábské“, který proběhl ještě za života první generace panovnického rodu (za Ferdinanda I.) vložili bratři Vrábští plně svůj osud do rukou panovníka a očekávali, že rozhodne v jejich prospěch (1562). To se z větší části potvrdilo a osobní kontakty s králem Ferdinandem či arciknížetem Ferdinandem měly větší váhu, než standardní právní systém, jemuž se v dané věci chtěli Vrábští cíleně vyhnout.

V druhé panovnické generaci (za Maxmiliána II.) už sice chyběla přímá osobní vazba z dřívějších dob (Vrábští nepatřili k Maxmiliánově „české družině“, vedené Vratislavem z Pernštejna), ale přesto spoléhali na fungování „starých zásluh“. Výsledek už by sporný. Panovnické rozhodnutí sice zvrátilo nepříznivý výsledek soudního procesu (1573), ale cena, kterou Hynek Vrábský zaplatil za udržení starého rodového majetku, byla velmi vysoká. Z kontextu je zřejmé, že bez dostatečného množství peněz by mu panovníkova přízeň nebyla nic platná.

Ve třetí panovnické generaci (za Rudolfa II.) už staré osobní kontakty neměly žádnou váhu. Hynek Vrábský, kterého otcův revers z roku 1547 stavěl do pozice osoby takřka bezprávné, neměl jiné východisko, než se spolehnout na český právní

system. Tento postup přinesl nečekané rozuzlení jeho desítky let trvající nejistoty, neboť císař Rudolf II. nebyl schopen prokázat samotný právní základ celého sporu – v roce 1584 už zřejmě neexistoval nepoškozený originál hrdelního reversu Jana Vrábského z roku 1547.

Hynek Vrábský se v roce 1584 dočkal satisfakce a zřejmě i výhodného finančního odškodnění, když souhlasil se smluvním ukončením onoho sporu. Byl to však jeden z mála případů, kdy se někomu z českých šlechticů podařilo v majetkovém sporu nad svým králem „vyhrát“. Naprostá většina držitelů starých zástav či lenních statků, kteří se dostali v sedmdesátých a osmdesátých letech 16. století do sféry zájmu královských prokurátorů Albrechta Bryknara z Brukštejna a Mikuláše Skalského z Dubu, o své majetky přišla či musela za jejich alodizaci vyplatit nemalé sumy. Ale to už je jiná kapitola českých dějin 16. století.

PŘÍLOHY

1. MAPOVÁ PŘÍLOHA
KOMORNÍ PANSTVÍ BRANDÝS NAD LABEM
V DOBĚ PŘIPOJENÍ POZEMKOVÉHO MAJETKU
HYNKA TLUKSY VRÁBSKÉHO Z VRÁBÍ (1584)
2. EDIČNÍ PŘÍLOHA Č. 1
REVERS JANA VRÁBSKÉHO Z VRÁBÍ KRÁLI FERDINANDOVÍ I.
Z 20. 8. 1547
3. EDIČNÍ PŘÍLOHA Č. 2
ODHAD TRŽNÍ CENY MANSTVÍ VRÁBSKÉHO
4. EDIČNÍ PŘÍLOHA Č. 3
SMLOUVA O PRODEJI MAJETKU HYNKA VRÁBSKÉHO
CÍSAŘI RUDOLFOVI 1584
5. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA Č. 1
BUDOVA TVRZE NA VRÁBÍ, PŘEBUDOVANÁ NA SÝPKU
6. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA Č. 2
KAMENNÝ RELIÉF S ERBEM RODU VRÁBSKÝCH Z VRÁBÍ
Z PRVNÍ POLOVINY 16. STOLETÍ, POCHÁZEJÍCÍ
PRAVDĚPODOBNĚ Z TVRZE NA VRÁBÍ, POUŽITÝ DRUHOTNĚ
JAKO STAVEBNÍ MATERIÁL V BRANDÝSE NAD LABEM

Ediční příloha č. 1

REVERS JANA VRÁBSKÉHO Z VRÁBÍ KRÁLI FERDINANDOV I. Z 20. 8. 1547

Neověřený opis, pořízený pro potřeby českého oddělení dvorské komory (nedatováno, pravděpodobně 1567). Národní archiv Praha, fond Stará manipulace, sign. B 94/19

Já, Jan Vrábský z Vrábí, vyznávám tímto listem sám za sebe, za dědice a budoucí své, přede všemi, kdež čten nebo čtoucí slyšán bude. Jakož jest mne nejjasnější kníže a pán, pan Ferdinand etc., římský, uherský, český král, infant v Hispanii, arcikníže rakouské a markrabě moravské, lucemburské, slezské kníže a lužické markrabě, pán můj nejmilostivější, pro některé mé neposlušnosti a skutečné proti Jeho Milosti Královské provinění a přečinění obeslati a obviniti ráčil, tak jakž to všecko též obesláni a obvinění v sobě obsahuje a zavírá, kteréhož dat[um] jest v outerý před svatou Maří Magdalenou léta tohoto čtyřicátého sedmého [19. července 1547]. Na kteréžto obesláni před osobu Jeho [Milosti] Královské knížaty a radami, kteréž Jeho Mi[lo]st Královská tehdáž z Markrabství moravského, obojího Knížectví slezského a Horních i Dolních markrabství Lužic, při sobě míti ráčil, osobně sem se postavil. A znajíc se v tom sám, že sem znamenitě a velice proti Jeho Královské Milosti přečinil a provinil, nechťeje proto s Jeho Mi[lo]stí Královskou jakožto s králem a pánem svým dědičným v nějaký soud a rozepři se dávatí, Jeho Královské Milosti na milost i na nemilost sem se poddal. A ačkoli Jeho Královská Milost pro takové mé veliké provinění přísně ke mně přistoupení a mně spravedlivě na hrdle trestati mohl, však prohlédajíc Jeho Královská Milost strany osoby mé na znamenitě a mnohé přímluvy, které sou se k Jeho Mi[lo]stí Královské za mne daly, a vážíc také Jeho Mi[lo]stí Královská mou poníženou prosbu, podle toho jest mne na milost i ne na milost a potom do vězení, však na ten způsob, abych za své provinění níže položené artikule vyplnil a za trestání své učinil, přijíti ráčil.

Předkem a nejprve:

Já svrchu psaný Jan Vrábský mám pro své provinění u vězení do vůle Jeho Královské Milosti v domě svém býti a zůstati, z něho nevycházeti ani kterak koli vynikati, žádným vymyšleným způsobem, tak jakž sem to rukou dáním a ústy svými pod svou ctí a věrou slíbil a připověděl.

Druhé:

Chci a mám Jeho Milosti Královské na [svatě]ho Václava po dat[u] listu tohoto nejprve příštího [28. září 1547] hotových peněz pět set kop miš[enských] dáti a položiti konečně bez soudu a beze všeho pro tůž věc dalšího napominání.

Třetí:

Mám a chci všecken statek svůj dědičný kterýž mám neb ještě jmíti bych mohl, z dědictví z desk zemských ihned vymazati a zas do desk dvorských pod léno a v manství uvéstí a vepsati dáti a léno manské podle pořádku na to přijíti a z téhož statku manské-

ho mám já, moji dědicové i budoucí Jeho Mi[los]ti Královské i Jeho Mi[los]ti dědicům a budoucím králům českým službu manskú dvěma koňmi zbrojnými, kdyzkoli Jeho Královská Milost toho požádati ráčí, činiti a hotov býti, však na náklad a pod žold a záplatu Jeho Mi[los]ti Královské.

Čtvrté:

Jeho Mi[los]ti Královské na všech svých statcích, kteréž pod léno a manství uzavuzi, mají svobodně pozůstaveny býti a náležeti všechny lvy a hony všelijaké zvěře a já, moji dědicové ani budoucí moji, jich užívati a v to Jeho Královské Mi[los]ti vkračovati nemáme a moci nebudeme.

Páté:

Jestliže by se kdy na gruntech toho statku manského, též i na gruntech zápisných, kteréž držím, jaké hory neb kovy zjevily, ty Jeho Mi[los]ti Královské i Jeho Milosti dědicům a budoucím potomkům se vsí celou a plnou vrchností, tolikéž co se usazení i zase zsazení ouředníkův horních a přísežných, též práva horního dotýče, i s jiným se vším, což k pávování a vyzdvižení hor náleží a potřebí jest, nic ovšem nevymínujíc, pozůstaveny a vymíněny býti mají.

Šesté:

Měl-li bych při Jeho [Milos]ti Královské jakej dluh neb spravedlivost k upomínání, od toho ode všeho pouštím a pro to se na Jeho [Milos]ti Královskou já, dědicové moji i budoucí nemáme a moci nebudeme navracovati.

A proti tomu Jeho Královská Milost z milosti své královské, patříc na znamenité přímlyvy, kteréž se za mne k Jeho Mi[los]ti Královské dały, a na mé ponížené prosby i tudíž na mé přátely, mně tu milost učiniti a mne při hrdle a při pozůstaveném statku a při svrchu psaných milostech zanechati jest ráčil, z čehož já Jeho Královské Milosti se vsí ponížeností děkuji.

Protož já svrchu psaný Jan Vrábský Jeho Královské Milosti sám za sebe i za své dědice a budoucí slíbil sem a připověděl a tímto listem s dobrým rozmyslem, jistým svým vědomím, pod svou dobrou ctí a věrú slibuji a připovídám, že svrchu psané artikule ve všech puntích, klauzulích a jejich znění v cele a konečně bez přerušení a přestoupení zdržeti a tomu všemu za dost učiniti chci, proti tomu nic činiti, žádným obyčejem ani kteroukoli lstí, ježto by ji lidský vtíp vymysliti mohl, nic sobě ovšem v tom za příčinu, pomoc neb za jakou výmluvu před nižádným způsobem, barvou a přikrytím neberouce, ale to všecko beze všeho fortele, zlé lsti a obmyslu zdržeti a všemu dosti učiniti chci a mám.

Také nechci a nemám pro takové zasloužené trestání a vězení, do kteréhož mne Jeho Mi[los]t Královská hodně dáti ráčil, ani pro jiné věci, které sou se při tom koli a pod tím zběhly, nad Jeho Mi[los]ti Královskou i Jeho Mi[los]ti dědicích a budoucích, ani nad jinými lidmi, ježto by v té věci v domnění býti mohli, ani osobou svou, skrze své dědice, přátely neb skrze jiné osoby kterakkoli se mstíti a neb skrze to, ač toho, ježto by ku pomstě býti chtělo, se pokoušeti, buďto řečí, skutkem neb kterýmkoli jiným vymysle-

ným způsobem a obyčejem. A k tomu ani která protismyslnost, škoda, ublížení, zjevně ani tejně, ode mne ani od jiných příčinou mou pro mne a neb na místě mém Jeho Miflosjti Královské ani žádnému jinému státi se nemá. Neb o to k Jeho Miflosjti Královské, k Jeho Miflosjti dědicům a budoucím králům českým, k zemím a poddaným Jeho Miflosjti ani k žádnému jinému já sám, moji dědicové a budoucí, ani žádný jiný na místě mém neb jich, ničímž hleděti a pro to se navracovati nemáme a moci míti nebudou ani svým toho dopouštěti žádným vymyšleným způsobem a obyčejem.

Pakli bych já, moji dědicové neb budoucí a neb kdo jiný na místě našem tomu všemu, jakž se svrchu píše, dosti neučinili a tak se nezachovali a toho zápisu bez přerušení skutečně nezdrželi a v jednom neb víc artikulich přestoupili, tehdá mám jmín a držán býti za toho, který jest se nad svou poctivostí a dobrou pověstí zapomenul a proti svému zápisu a pečeti své učinil, a nadto vejše hrdlo i statek bez milosti propadnouti. A Jeho Královská Miflosjt neb Jeho Miflosjti dědicové a budoucí ihned beze všeho dalšího soudu po mém přečinění mají a moci budou na osobu mou sáhnouti, statku se zmocniti a manželku mou i se všemi dětmi mými z země ven vyhnati a zase více do země nepřijímati. Proti tomu mně ani jim nemá a moci nebude postačiti ani ku pomoci býti žádné obdarování, práva ani svobody, ani žádná jiná vymyšlená věc, nebo se tímto reversem a zápisem svým toho všeho odríkám a nic mi to ovšem k žádné obraně ani pomoci býti nemá a postačiti moci nebude.

Toho všeho na zdržení tento revers a zápis můj, který na sebe Jeho Milostí Královské dobrovolně dávám na místě mém i dědicův mých, pečeti svú vlastní a ruky své vlastní podepsáním sem utvrdil.

A pro lepší jistotu toho připrosil sem urozených pániův, pana Vilíma z Vartmberka, pana Jana Purkrabí z Donína na Grabštejně a urozených vladyk pana Zikmunda Suda z Reneč a pana Všeslava Vyšehněvského z Solče, že sou také pečeti své na svědomí vedle mě k tomu listu přivěsiti dali, však sobě [a] dědicům svým beze škody.

A k tomu my, nyní jmenovaní Vilém z Vartmberka, Jan Purkrabě z Donína, Zikmund Suda z Reneč, Všeslav Vyšehněvský se přiznáváme, že sme na žádost svrchu psaného Jana Vrábského pečeti naše k tomuto listu, však sobě a dědicům a budoucím našim beze škody, přivěsiti dali.

Jenž jest dán léta od narození syna Božího tisícího pětistého čtyřicátého sedmého, v sobotu po Nanebevzetí blahoslavené Panny Marie [20. srpna 1547].

Ediční příloha č. 2

ODHAD TRŽNÍ CENY MANSTVÍ VRÁBSKÉHO

Nedatováno, podle kontextu dokončeno na jaře roku 1574. Národní archiv Praha, fond Stará manipulace, sign. W 37/15, fol. 103–108. Soudobý překlad téhož odhadu do němčiny tamtéž, sign. B 94/16

Vejtah šacunku manství vrábský[h]o

Vejtah tvrzi a dvoru vrábského, též i jiného příslušenství k témuž manství i s šacunkem podle nižšího rozepsání.

Tvrz Vrábí

s dvorem poplužním, jakž vše v svém položení jest, s dědinami ornými i neornými k témuž dvoru náležitými, jakž se nachází, i s těmi, kteréž poddaní napoly drží a je osívají, okolo padesáti ββ[kop] záhonů. Též při tom štěpnice, zahrada vohrazená, též louka, slove Kavka, sad vůkol opletený. Kteroužto tvrz a dvůr s jeho příslušenstvím, šetříc příležitosti k panství brandejský[m]u, pokládají podle obyčeje nynější[h]o v tom království

..... 2000 ββ [kop] g[rošů českých]

Rybníčkův při tom jest pět nevelikých, do kterýchž se může na vejtah saditi do 60 ββ [kop] plodu, počítajíc 3 ββ [kopy] téhož plodu za 1 ββ [kopu] násady na vejtah, kteréhož na ryby učiní 20 ββ [kop], každá ββ [kopa] po 6 ββ [kopách]

..... 120 ββ [kop] g[rošů českých]

K témuž Vrábí náleží luhy dva. Jeden slove Loužek a druhý Čistej, kteréžto luhy oba dva sou běžně, pokudž se mohlo vyměřiti, vyměřený, v nichž se nachází okolo 422 provazců a v těch 422 provazcích na mejcení dříví jest okolo 270 provazcův. Při takových luzích jest také luk okolo 113 provazcův, kteréžto luhy s těmi lukami leží pod samým městeček[m], ty se pokládají [za]

..... 1000 ββ [kop] g[rošů českých]

Summarum za tvrz Vrábí s dvorem, dědinami, rybníky, luhy a lukami

..... 3120 ββ [kop] g[rošů českých]

Vrábí městečko

Lidí v témž městečku osedlých 8 osob.

Ouroku při s[svatě]m Jiří a s[svatě]m Havle

jednou v rok ..... 8 ββ [kop] 54 g[rošů] 3 ½ d[denáru českého]

Slepíc ouročních 26

jedna každá po 2 g[roších] č[eských], učiní za ně ..... 52 g[rošů] č[eských]

Vajec ouročních 3 ββ[kopy] 20

jedna každá kopa po 4 g[roších] č[eských], učiní ..... 13 g[rošů] 2 d[denáry české]

Summa z téhož městečka Vrábí platu stálý[h]o i za stálý plat složený[h]o

učiní ..... 14 ββ [kop] 58 g[rošů] 5½ d[denáru českého]

Počítajíce tu jednu každou kopy platu stálý[h]o

i za stálý plat složený[h]o za 30 ββ [kop] g[rošů českých]

učiní za týž plat nadepsaný ..... 449 ββ [kop] 23 g[rošů] 4 d[denáry české]

Při témž městečku Vrábí j[es]t krčma jedna vejsadní,

kteřáž se pokládá ve ..... 100 ββ [kopách] g[rošů] č[eských]

Summa za nadepsané městečko i s krčmou

učiní za týž plat nadepsaný ..... 549 ββ [kop] 23 g[rošů] 4 d[denáry české]

Chrast ves

Lidí v též vsi osedlých 10

Ouroku při s[svatě]m Jiří a s[svatě]m Havle

jednou v rok ..... 8 ββ [kop] 55 g[rošů] č[eských]

Slepíc ouročních 37

jedna každá po 2 g[roších] č[eských], učiní ..... 1 ββ [kopy] 14g[rošů] č[eských]

Summa platu stálý[h]o i za stálý plat složený[h]o ..... 10 ββ [kop] 9 g[rošů] č[eských]

Počítajíce téhož platu jednu každou kopy po 30 ββ [kop] g[rošů českých]

učiní za nadepsaný plat ..... 304 ββ [kopy] 30 g[rošů] č[eských]

V též vsi jest krčma jedna vejsadní,

kteřáž se pokládá ..... 50 ββ [kop] g[rošů] č[eských]

*Při též vsi jest kus hájku dubovýho za 40 provazců,
ten se klade v ..... 40 ββ [kopách] g[rošů] č[eských]*

*Při též vsi Chrastu sou tři louky, kteréž poddaní z té vsi Chrastu do vůle vrchnosti
na poly drží, z nichž se na panskou stranu okolo 8 vozů pod jednu trávu,
však někdy méněji, někdy více, se[n]a dostává,
pokládá se ročně oužitku z týchž luk platu běžného ..... 6 ββ [kop] g[rošů] č[eských]*

*Počítajíce tu jednu každou kopy téhož oužitku z týchž luk
po 15 ββ [kopách] g[rošů českých], učiní ..... 90 ββ [kop] g[rošů] č[eských]*

*Summa za nadepsanou ves Chrast s jejím příslušenstvím
učiní ..... 484 ββ [kop] 30 g[rošů] č[eských]*

Čečelice ves

*Lidí v též vsi osedlých 4
Ouroku při s[vaté]m Jiří i při s[vaté]m Havle
..... 8 ββ [kop] 37 g[rošů] 3½ d[denáru českého]
Slepici ouročních z též vsi 13,
jedna každá po 2 g[roších] č[eských], učiní ..... 26 g[rošů] č[eských]*

*Summa platu stálý[h]o
i za stálý plat složený[h]o ..... 9 ββ [kop] 3 g[roše] 3 ½ d[denáru českého]*

*Počítajíce téhož platu jednu každou kopy po 30 ββ [kop] g[rošů českých]
učiní za nadepsaný plat ..... 271 ββ [kopu] 45 g[rošů] č[eských]*

*V též vsi j[es]t krčma jedna vejsadní, v níž se piva nemálo vybývá,
kteráž se pokládá ve ..... 200 ββ [kopách] g[rošů] č[eských]*

*Při též vsi nachází se platu z dědin stálý[h]o, slepicemi a vejci
za p[anem] Andrešem Kynem a Urbanem, poddaný[m] pana Joachyma z Kolovrat
a dvěma poddanými pana Albrechta Vtelenský[h]o do 9 ββ [kop] g[rošů] č[eských],
počítajíce téhož platu jednu každou ββ [kopu] téhož platu,
poněvadž jest za lidmi cizopanskými, toliko po 20 ββ [kopách] g[rošů českých],
učiní ..... 180 ββ [kop] g[rošů] č[eských]*

*Summa za nadepsanou ves Čečelice i s platem od poddaných
jiných pánů ..... 651 ββ [kop] 45 g[rošů] č[eských]*

Vě vsi Vovčářích

Lidí v též vsi osedlých 1

Ouroku při s[vaté]m Jiří i při s[vaté]m Havle ..... 35 g[rošů] č[eských]
Slepíc ouročních 5,
jedna každá po 2 g[roších] č[eských], učiní ..... 10 g[rošů] č[eských]

Summa platu stálý[h]o i za stálý plat složený[h]o ..... 45 g[rošů] č[eských]

Počítajice ten jeden každý groš po 30 g[roších] českých]učiní za nadepsaný plat
od poddanýho ze vsi Vovčár ..... 22 ββ [kopy] 30 g[rošů] č[eských]

Vě vsi Oujezdci

Lidí v též vsi osedlých 1

Ouroku při s[vaté]m Jiří i při s[vaté]m Havle ..... 1 ββ [kopa] 30 g[rošů] č[eských]

Počítajice téhož platu 1 ββ [kopu] za 30 ββ [kop] a 1 g[roš] za 30 g[rošů],
činí za nadepsaný plat od poddaný[h]o z Oujezce ..... 45 ββ [kop] g[rošů] č[eských]

Všetaty ves

Lidí osedlých v též vsi 11

Ouroku při s[vaté]m Jiří i při s[vaté]m Havle,
jakž pan Vrábskej sám na rejstříku na Brandejs jest poznamená[n]o odeslal,
jednou v rok ..... 16 ββ [kop] 50 g[rošů] 3 1/2 d[denáru] českého]
Slepíc ouročních 31,
Počítajice jednu každou po 2 g[roších] č[eských] ..... 1 ββ [kopa] 2 g[roše] č[eské]

Nota:

Když sou tíž lidé ze vsi Všetat Jeho [Milos]ti Císařské postupováni byli podle rejstříku
od pana Vrábský[h]o, Zikmund Zika postoupen není a ani ouroku, kteréhož má
2 ββ [kopy] 30 g[rošů] č[eských] dáti do roka, jest při s[vaté]m Havle nedal. Však
nicméně tuto i ten jeho ourok, kterýhož má výš psaný Zika 2 ββ [kopy] 30 g[rošů]
č[eských] do roka dávatí, též se šacuje, kterýchto všech platů stálých i za stálý plat
složených se nachází ..... 17 ββ [kop] 52 g[roše] 3 1/2 d[denáru] českého]

počítajice jednu každou kopy téhož platu za 30 ββ [kop] g[rošů] č[eských],
učiní ..... 536 ββ [kop] 25 g[rošů] č[eských]

Při též vsi j[es]t krčma vejsadní, kteráž se pokládá ... 100 ββ [kop] g[rošů] českých

Při též vsi jest kus vinice od lesu až k hrázi z tý strany ke vsi Všetatům, na kterýžto vinici vína bývá 4 neb 5 sudů, jakž se rok trefí, kterážto drží míry 20 provazců, to se pokládá ..... 50 ββ [kop] g[rošů] českých

Těž při té vsi j[es]t louka robotní, na kteréž bývá sena do 25 vozů, jak rok, někdy méněji, někdy víc, a votavy polovici toho, kterážto louka se klade ..... 200 ββ [kop] g[rošů] českých

Těž obzvláště j[es]t kus louky, kterouž jest pan Vrábský byl k dvoru obrátil a předešle najímána byla, z níž se j[es]t platu běžný[h]o dávalo 1 ββ [kopa], kterážto 1 ββ [kopa] se pokládá na té louce ..... 15 ββ [kop] g[rošů] českých

Při též vsi jest několik kusů háje, slove Čečemínu, jakž v jednom se jest vyměřilo 30 provazců, v druhém 63, v třetím kusu 360 provazců. A v tom třetím kusu jest všecko dříví vyrostlé na prodej, za něž by se namálo utržilo. V čtvrtém kusu 147 provazců. Obzvláště ještě pak jeden kus, na kterýž poddaný, který by byl, správu dávají, že trefiti nemo-hou, však našel-li by se, i s tím takové kusy háje se pokládají, poněvadž v tom jednom kusu dříví na prodej j[es]t, v ..... 1000 ββ [kopách] g[rošů] českých

Summa za nadepsanú ves Všetaty s lukami, vinicí a háji ..... 1901 ββ [kop] 15 g[rošů] českých

Summa summarum

za nadepsanú tvrz Vrábí s dvorem, rybníky, dědinami, lukami, s městečkem Vrábí, se vsí Chrastem, lukami a hájem u též vsi, s platem z Čečelic, Vovčár a Oujezdce, též se vsí Všetaty, vinicí a lesy, což se jest tak k témuž manství na ten čas našlo, učiní ..... 6774 ββ [kopy] 23 g[roše] 4 d[denáry] české

Ediční příloha č. 3

SMLOUVA O PRODEJI MAJETKU HYNKA VRÁBSKÉHO CÍSAŘI RUDOLFOVI 1584

Koncept, Praha 4. 6. 1584, Národní archiv Praha, fond Stará manipulace, sign. B 96/17, nefoliováno

Léta Páně 1584 v středu po neděli Exaudi [4. června 1584] stala se smlouva celá a dokonalá mezi nejjasnějším, nejnepřemožitelnějším a velikomocným knížetem a pánem Rudolfem Druhým, voleným římským císařem, uherským a českým králem, strany jedné, a urozeným panem Hynkem Vrábským z Vrábí, strany druhé, a to taková, že:

Vejš jmenovaný pan Hynek Vrábský statek svůj zápisný a dědičný, totiž tvrz Vrábí s dvorem poplužním s poplužím při tej tvrzi ležícím, městečko Vrábí, tvrz Dřevčice s dvorem poplužním s poplužím, dvůr Všetaty poplužní s poplužím, ves Dřevčice, ves Všetaty, ves Popovice, ves Chrast, ves Čečelice, ves Nedomice a ves Vovčáry, ves Oujezdec, v těch ve všech vesnicích, což tu má, s dvory kmetcimi, s platy, dědinami, lukami, luhy, háji, porostlinami, vrbínami, obcemi, pastvištěmi, rybníky, labem, potoky, mlýnem náchlebním, vodotočinami, krčmami, podacím kostelním, platy loučnými, robotami, kurmi, vejci s jiným vším a všelijakým k týmž jmenovaným statkům a dědinám od starodávna příslušenstvím i se vsí zvolí, což k tomu přísluší, plným panstvím, tak a v témž plném právě, v týchž mezích a hranicích, v nichžto nadepsané dědiny zápisné a dědičné od starodávna zaléhají, a jakž jest toho /všeho zápisného a dědičného/^{a)} sám v držení a užívání byl, žádného práva ani panství ani které zvláštnosti tu sobě ani dědicům a budoucím svým na tom všem, což dále mimo vejminky zdůla psané nepozůstávajíc, Jeho Mjřlosjti Císařské jakožto králi českému, pánu svému nejmilostivějšímu a dědicům Jeho Mjřlosjti a budoucím králům českým k milostivém oblíbení z ponížené a poddané lásky za summu třidceti šest tisíc tolarův (každý tolar po třidceti groších a groš po sedmi peněžích bílejších počítajíc) pustil a dopřál.

Kteroužto sumu Jeho Mjřlojst Císařská na dobré v tomto království berné minci jemu panu Hynkovi Vrábskému odvésti zouplna a docela jmíti ráci /a to takto: Na hotově má mu se hned proti postoupení vyčísti 35^M [35 tisíc] a přitom na jeden tisíc kop jistota, kteréžto plnění má býti na sv[ateh]o Havla léta příštího 86 [16. 10. 1586] a neb dvě neděle potom, konečně i s ourokem každého času na to příšlým, jakž táž jistota to v sobě šířeji obsahuje a zavíra, odvésti/^{a)}

Nicméně revers někdy Jana Vrábského, otce jeho, o němž on pan Hynek Vrábský nevěděl a posavad neví, kteréhož by dat[um] v sobotu po Nanebevzetí blahoslavené Panny Marie léta božího 1547 [20. 8. 1547] býti mělo, ten se v celosti spečetěný jemu panu Hynkovi Vrábskému v ruce uvěsti má. A dříve, nežli by Jeho Mjřlojst Císařská takovou sumu panu Hynkovi Vrábskému zouplna a docela na minci vejš psané odvésti a nebo takový revers v celosti neporušený jemu v ruce uvěsti ráčil, tehdy on pan Hynek

Vrábský nebude povinen téhož statku a zboží vejš jmenovaného Jeho Mi[los]ti Císařské ani žádnému jinému postupovati, nýbrž má jeho v držení a plném užívání beze všech vymyšlených překážek jaožto v svém vlastním zůstávati.

A když by pak táž suma od Jeho Mi[los]ti Cís[aršké] jemu panu Hynkovi Vrábskému úplně a docela odvedena byla, tehdy přijmouce jmenovanou sumu s tím reversem bude povinen Jeho Mi[los]ti Císařské a nebo na místě kohož by Jeho Mi[lo]st naříditi ráčil, takového statku ihned s těmi svršky a nábytky na obzvláštních cedulích řezaných poznamenanými, postoupiti, a lidí ve človehčenství, kromě vymíněnejch, uvésti.

Tyto pak lidi poddané sobě i s s pravedlnostmi jich on pak Hynek Vrábský vymíňuje: / xxx/.^{b)} A jakož pak nemalý počet dluhův rozličných on pan Hynek Vrábský mezi těmi lidmi poddanými i tolikěž peníze skoupené na gruntech, ano i odoumrti na něho připadlé, má, ty se všecky sčísti a vyhledati před postupováním mají. A Jeho Mi[lo]st Císařská při hejtmanu a nebo správci tak naříditi jmíti ráčí, aby tíž lidé a dlužníci, kteříčký tak jemu co dlužný byli, zaplacení takových dluhův aby je mezi tímto časem s svátky vánočními nejprve příštími [25. 12. 1584] beze všech odtahův a prodávání dalšího zaplatili, od téhož hejtmana, a nebo správce skutečně, a nemohlo-li by jináč bejti, i vzezením přidržíni byli. Též i krčmy, kteréž na něj Hynka Vrábského odoumrti připadly a grunt, slove Klímovský v městečku Vrábí, ten on Hynek Vrábský sobě k ruce prodati bude moci. Peníze pak skoupené, též i odoumrti na něj připadlé, ty aby na ty časy termíny, jakž v registřích purkrechtních zapsané stojí, vyplňovali, k čemuž i skutečně, jakž dotčeno, přidržáni bejti mají.

A poněvadž pak on pan Hynek Vrábský, majíce téhož statku a jmění svého tak v krátkém čase postoupiti, a nevěda se s svejmi věcmi tak na kvapný čas kde obrátiti, tu Jeho Mi[lo]st Cí[sařská] jemu bytu s jeho čeládkou vši na tvrzi Vrábí, též vinného sklepu, maštali, nicméně i kuchyně, do sv[ate]ho Havla nejprve příštího [16. 10. 1584] propůjčovati ráčí, tak aby se volně s svejmi věcmi, kdež by se koli obrátil, odstěhovati mohl. K kterémužto odstěhování, pokudž by toho potřeboval, má se jemu koní dělných, kteří při těch dvořích zůstaveni budou, s čeládkou a vozy propůjčiti. Nicméně lidé poddaní aby též jemu k odstěhování, k čemuž by je koli potřeboval, nápomocni byli. Však děle sv[ate]ho Havla on Hynek Vrábský nemá tu bytností zůstávati, nýbrž se jiným bytem opatřiti.

A do téhož sv[ate]ho Havla mají se jemu čtyři koně dělný, čtyři klisny, tři koně jízdní a čtyři koně kočí tu chovati a obrokem, slámou a s senem opatření býti a na každý kůň a klisnu po půl druhým strychu ova se dávatí do téhodne má. Však časem těch koní dělných, též klisen, když by jich nepotřeboval, a bez nich dobře bejti mohl, k dílu do rolí propůjčiti má.

Též se jemu Hynkovi Vrábskému každého téhodne sud piva bílého vydávati [má].

A to tak opatřeno bejti má, aby se jemu, ani čeládce jeho, v tom čase, pokudž by tu v bystnosti do sv[ate]ho Havla byl, žádné příkoří od lidí poddaných, od čeládky ani žádného jiného nedály.

A jakož jest též od Jeho Mi[lo]sti nějaké obeslání na něj Hynka Vrábského vyšlo, i to též Jeho Mi[lo]st Císařská přetrhnutí poručiti a od něho upustiti míti ráci /a na ně se na časy budoucně a věčně navracovati neráci./^{a)}

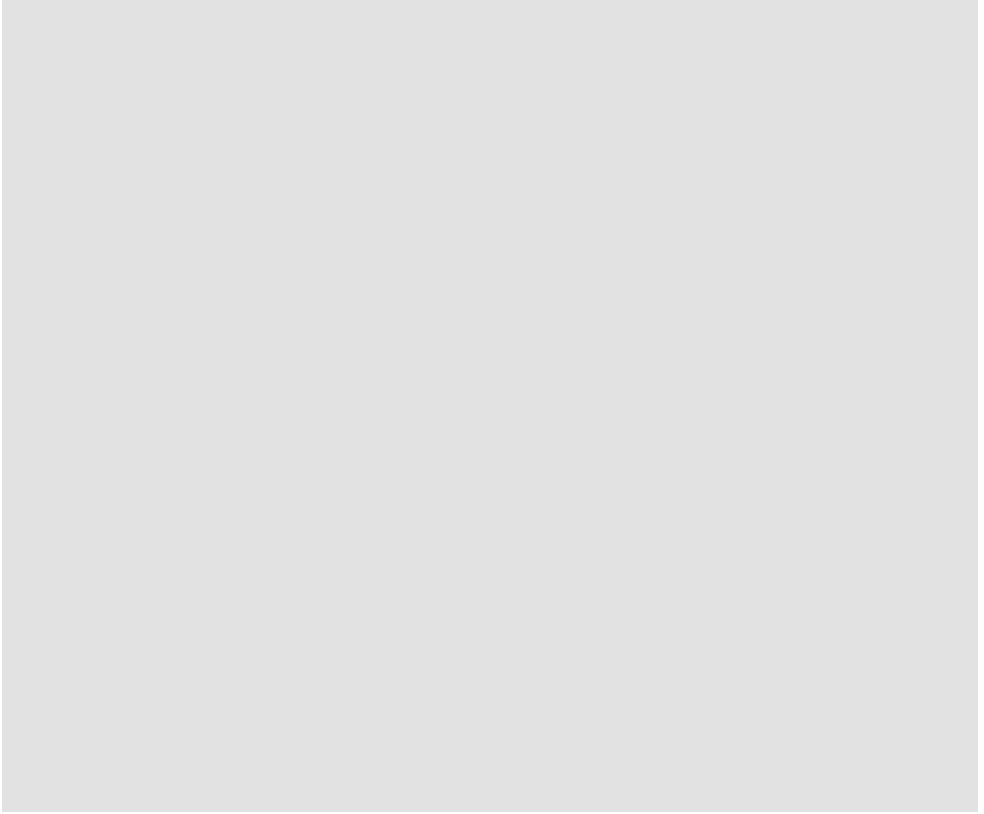
Proti kteréhožto obeslání přetržení on Hynek Vrábský povinen jest a bude ihned všecky a všelijaké majestáty, zápisy, listy a jakéžby koli jiné spravedlnosti na ty statky zápisné i dědičné, což by jich tak koliv za sebou měl, do komory Jeho Mi[lo]sti Císařské povinen radám Jeho Mi[lo]sti Císařské v ruce uvésti. A kdež také plat, totiž deset kop grošův če[ských] od starodávna do Staré Boleslavě k oltáři podle nadání předkův a předešlých držitelův z statku Vrábí vždycky jest vycházel, však rozdílně, totiž při sv[ate]m Jiří 5 ββ [kop grošů českých] a při sv[ate]m Havle tolikéž; Jeho Mi[lo]st Císařská naříditi jmíti ráci, tak aby, jakž předešle, tak budoucně, vedle téhož nadání týž plat na věčné časy z téhož statku Vrábí spravován a dáván byl.

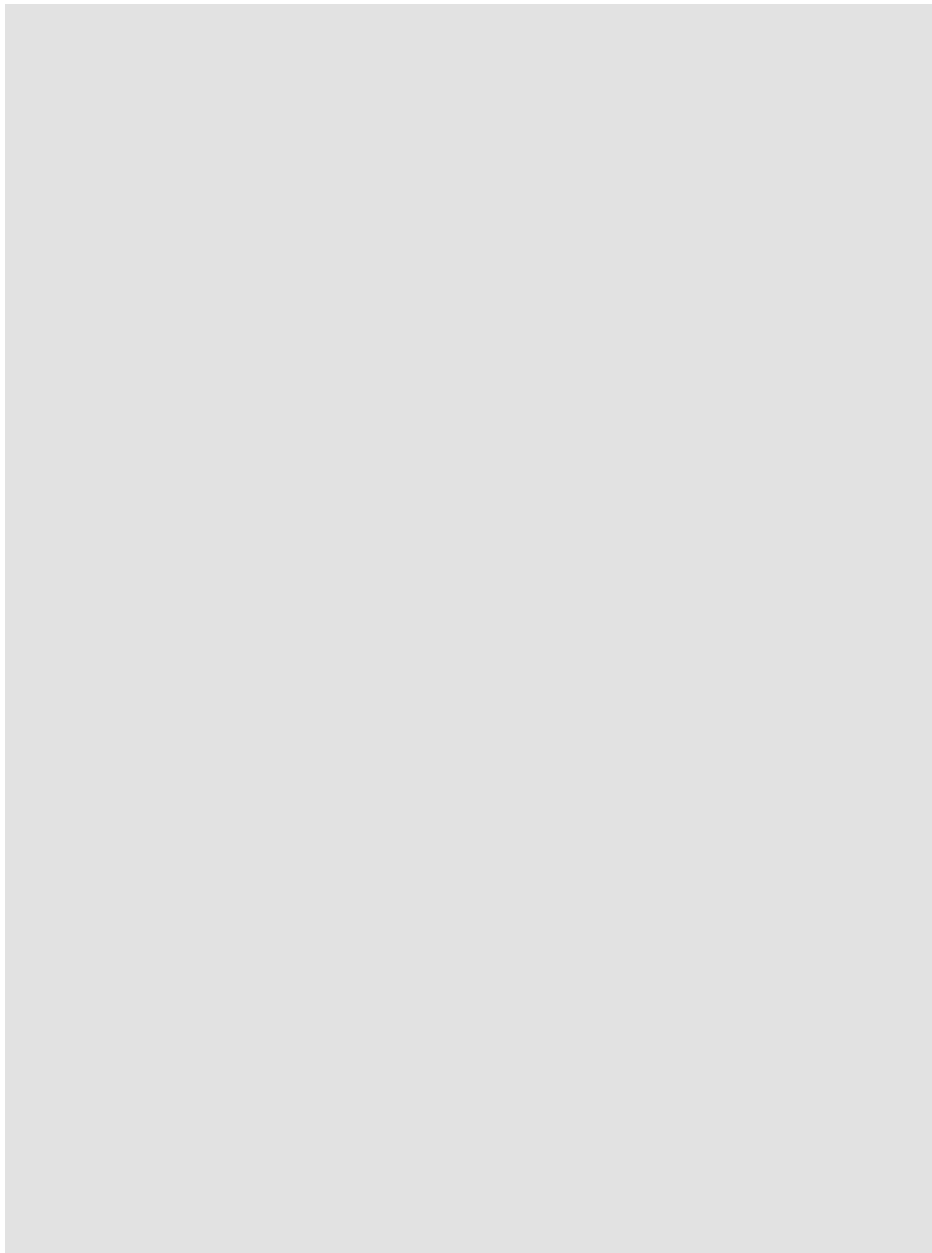
A poněvadž pak on Hynek Vrábský toho roku ničímž téhož statku neužije, nýbrž ty užítky, co jest koliv Pán Bůh na poli, též i na vinici, hojně naděliti ráci, Jeho Mi[lo]sti postoupiti má, a protož Jeho mi[lo]st Císařská též čeládce, co se jí koliv služby za týž rok od sv[ate]ho Martina minulého [11. 11. 1583] až do sv[ate]ho Martina příštího [11. 11. 1584] zůstává, též i vína či službu, na čez jest jim nemálo již vydáno, zapraviti poručiti míti ráci.

A to pak, co jest on Hynek Vrábský na klizení sen, též i vinici vynaložil, což se toho koliv vedle poznamenání najde, vyhledá, jemu zase dáno a navraceno ihned při postupuování bejtí má.

a) Marginální vsuvka.

b) V textu konceptu naznačena mezera pro doplnění jmen konkrétních poddaných.

Petr Vorel

PROPRIETARY IMPACTS OF THE KING'S SANCTIONS FROM 1547 ON THE LAND PROPERTY OF THE TLUKSA VRÁBSKÝ OF VRÁBÍ FAMILY

SUMMARY

This case study is dedicated to issues connected with long-lasting consequences caused by the king's sanctions in 1547 to descendants of Knight Jan Vrábek of Vrábí, one of the active participants in the Bohemian estates' resistance. In comparison with land property directly confiscated or transferred to richer noblemen as fief property in 1547, the sanction-affected property of Jan Vrábek represented a minor item. In addition to a pecuniary penalty and home arrest, he was forced to transfer his property (a Central-Bohemian fortress and the townlet of Vrábí as well as shares in several neighbouring villages) from the allod-type of property into the fief property. This property transformation then became a subject of complicated disputes over the next generations, which were not concluded until 1584. This topic is thus interesting for its long-lasting impact of the original sanction; in addition, we can monitor more general aspects of the economical and political character affecting the Bohemian noble milieu following 1547 on the case of Jan Vrábek (†1554) and his son Hynek (†1594).

Hynek Vrábek was a member of a numerous group of young Bohemian noblemen, frequently sons or next of kin of the estate leaders affected in 1547 with some form of punishment for their participation in the resistance, from whom King Ferdinand I gradually desired to form a circle of faithful servants. The threat of the fief's confiscation (or decision on its preservation) was a powerful tool effectively used by King Ferdinand in the Bohemian milieu immediately following 1547 and several years afterwards.

The new generation of Bohemian nobles, often graduates of foreign universities, growing up in court services from their childhood, relied on their merits and private contacts with members of the royal family and believed they would make good use of this "social capital" in the future. However, such expectations were not always fulfilled and the king's helpfulness had its limits, especially when financial resources were in question. As regards Jan Vrábek's sons, the main problem lay in the advantageous position of their old family property (changed into the king's fief as a punishment) and the very close proximity to the centre of the chamber domain Brandýs nad Labem. The chamber domain administration thus repeatedly

strove to connect this property with the chamber dominium under the pretext of a breach of the fief reverse, which Jan Vrábský of Vrábí issued to the king in 1547.

Even in the first phase of the dispute over the “Vrábí fief”, which occurred when the first generation of the royal family was still alive (under Ferdinand I), Jan Vrábský’s descendants fully put their destiny in the king’s hands, hoping that he would decide in their favour (1562). This was partly confirmed and the personal contacts with King Ferdinand or Archduke Ferdinand had a higher impact than the standard legal system, which the Vrábský family wanted to avoid in this matter.

In the second royal generation (under Maximilian II), the direct personal bond of the previous time was missing (the Vrábský family did not belong to Maximilian’s “Bohemian retinue” led by Vratislav of Pernštejn), but they still relied on their “old merits” and the family-client relationships with the royal court. The outcome, however, was dubious. Although the king’s decision reversed the unfavourable result of the court verdict (1573), the price, which Hynek Vrábský paid for maintenance of the old family property, was very high. The context makes it evident that the king’s favour would have no effect without a sufficient amount of money.

In the third royal generation (under Rudolf II), the old personal contacts had no significance. Hynek Vrábský, whom father’s reverse of 1547 put in the king’s mercy, had no other solution but rely on the Bohemian legal system. This process resulted in an unexpected solution of the decades-long uncertainty, because Emperor Rudolf II was unable to prove the actual legal base of the entire dispute – in 1584, there was probably no undamaged original script of Jan Vrábský’s fief reverse from 1547.

In 1584, Hynek Vrábský reached his satisfaction and probably a favourable financial compensation when he agreed with a contractual termination of this dispute. Although he lost the old family property, it was not confiscated (as the original proposition had decreed); it had to be duly paid by the Bohemian department of the court chamber. This transfer also solved disputes regarding the pledged property of the Olomouc bishopric (Dřevčice) lying in the vicinity of Vrábí, which the Vrábský family had held since 1437.

Translated by Miroslav Košek

Kateřina P r a ŝ á k o v á

VLÁDA MAXMILIÁNA II. POHLEDEM ROŽMBERSKÉHO ZPRAVODAJSTVÍ

ABSTRACT

The rule of Maximilian II through the eyes of the Rosenberg news reporting

The essay provides the image of the rule of Emperor Maximilian II in reporting papers, which circulated around the Kingdom of Bohemia. The key source comes from written newspapers, reports, papers and printed brochures from the former family archives of the Rosenberg and Schwamberg families. These documents reflect on transformations of the Bohemian noblemen's relations to this Habsburg king. They include promotion materials celebrating Maximilian II as the ideal ruler as well as factual newspapers or news sheets, which more or less criticized some of the Emperor's decisions. Although the insufficient protection against the 1566 Turkish military campaign was viewed with high displeasure by the Bohemian noblemen, the later news reports, newspapers and versed texts indicate that Maximilian II gradually gained the favour of the Bohemian noblemen again. They appreciated his religious tolerance, which he promoted until his death in 1576.

Keywords: Maximilian II von Habsburg, news service, written newspapers, printed brochures, William of Rosenberg, the Habsburg court, the king's image, supra-confessional Christianity, religious tolerance, wars with the Ottoman Empire, the Schwamberg family

Koronovace českým králem a posléze též římským císařem dosáhl Maxmilián II. Habsburský v podzimních měsících roku 1562. Samostatně začal záležitosti svých dědičných zemí i římskoněmecké říše spravovat po smrti svého otce Ferdinanda I. v roce 1564 a zabýval se jimi až do svého úmrtí v roce 1576.¹⁾ Cílem studie je zjistit,

---

¹⁾ Klíčové biografie tohoto panovníka vytvořili Viktor BIBL, *Maximilian II. Der rätselhafte Kaiser. Ein Zeitbild*, Hellerau bei Dresden, 1929 a Paula SUTTER FICHTNER, *Emperor Maximilian*

v jakém světle představovaly jeho vládu i osobnost dobové noviny a zpravodajské listy. Tato média totiž právě ve druhé polovině 16. století procházela dynamickým rozvojem a výrazně ovlivňovala představy, jež si jejich čtenáři vytvářeli o okolním světě.²⁾ Vzhledem ke skutečnosti, že se Maxmilián II. s oblibou zdržoval ve svém vídeňském sídle, měly informace zprostředkované různými zpravodaji značný vliv na postoj, jež k jeho osobnosti zaujímalí obyvatelé zemí Koruny české.³⁾ Výzkum zaměřený na obraz Maxmiliána II. v dobovém zpravodajství se proto odvíjel od otázky, kterým z císařových činů věnovaly písemnosti kolující v Českém království zvláštní pozornost a jaké komentáře je doprovázely.

Klíčový pramen představují dokumenty z bývalého rodinného archivu Rožmberků, uloženého ve Státním oblastním archivu Třeboň.⁴⁾ Zvláště Vilém z Rožmberka shromažďoval ve sledovaném období nejen diplomatickou a právní korespondenci, nýbrž také písemnosti, z nichž získával nejnovější zprávy a které si vyměňoval se svými přáteli i klienty. Mnohé z nich nebyly dosud badatelsky vytěženy, ačkoliv jde o velmi cenné prameny, jež nabízejí strhující pohled na události své doby.⁵⁾ Na

II., New Haven 2001. Na některá vybraná témata se zaměřili přispěvatelé sborníku Friedrich EDELMAYER – Alfred KOHLER (edd.), *Kaiser Maximilian II. Kultur und Politik im 16. Jahrhundert*, Wien 1992. V českém prostředí představil panování Maxmiliána II. zvláště Petr VOŘEL, *Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526-1618*, Praha 2005, s. 273–340 a Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří RAK – Vít VLNAS, *Ve stínu tvých křídel. Habsburkové v českých dějinách*, Praha 1995, s. 46–63. Významná práce sledující situaci v Čechách spravovaných Ferdinandem Tyrolským Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006.

- ²⁾ Podrobněji Zdeněk ŠIMEČEK, *Počátky novinového zpravodajství a novin v českých zemích (Do devadesátých let 18. století)*, Brno 2011, s. 165–184 a Kateřina PRAŽÁKOVÁ, *Obraz polsko-litevského státu a moskevského velkoknížectví v raně novověkém zpravodajství české šlechty (1450–1618)*, dizertační práce Jihočeské univerzity, České Budějovice 2013, s. 183–196.
- ³⁾ K obrazu vídeňského panovníckého dvora v prostředí české šlechty Václav BŮŽEK, *Wien aus der Sicht der böhmischen Adelligen um die Mitte des 16. Jahrhunderts*, in: Martin Scheutz – Vlasta Valeš (edd.), *Wien und seine WienerInnen. Ein historischer Streifzug durch Wien über die Jahrhunderte. Festschrift für Karl Vocelka zum 60. Geburtstag*, Wien–Köln–Weimar 2008, s. 47–63.
- ⁴⁾ Jde především o sbírku *Historica Třeboň*. K jejímu vzniku a obsahu Václav HADAČ – Josef HANESCH – Vladimír HAŠEK a kol., *Státní archiv v Třeboni. Průvodce po archivních fondech, II*, Praha 1958, s. 88–136. Nejnovější edice pramenů Tomáš STERNECK (ed.), *Historica Třeboň 1526–1547. Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu habsburské monarchie, I. Písemnosti z let 1526–1535*, Praha 2010.
- ⁵⁾ Výzkumu zpravodajských písemností z bývalého rodového archivu rožmberského rodu se systematicky věnoval pouze Zdeněk ŠIMEČEK, *Počátky novinového zpravodajství a novin*, s. 79–93; TÝŽ, *L'Amérique au 16e siècle à la lumière des nouvelles du service de renseignements de la famille des Rožmberk*, *Historica* 11, 1965, s. 53–93 a TÝŽ, *Rožmberské zpravodajství o nových zemích Asie a Afriky v 16. století*, *ČsČH* 13, 1965, s. 428–443. S některými pozoruhodnými písemnostmi pracovali Václav BŮŽEK, *Dvoji obraz Polska v politické satíře z poloviny sedmdesá-*

tomto místě budou představeny zvláště ty, jež byly přístupné většímu počtu osob a odrážely klíčové proměny, jimiž procházel postoj české šlechty k císaři Maxmiliánovi II. Z metodologického hlediska představují výraznou inspiraci práce Zdeňka Šimečka,⁶⁾ studie Aleny Richterové o obrazu Rudolfa II. v psaných novinách⁷⁾ či další díla věnovaná panovnické reprezentaci ve zpravodajství.⁸⁾

Zpravodajství posledních Rožmberků

Členové rožmberského rodu čerpali informace o nejnovějším dění z mnoha zdrojů. Kromě zpráv sdělovaných ústně na setkáních s panovníky, členy jejich dvora i při jednání zemského sněmu se snažili získat také co největší množství zpravodajských písemností. Již od poloviny 15. století podporovali významní představitelé tohoto rodu rozvíjející se trh s informacemi. Během cest do Prahy, Vídně či říšských měst si pořizovali nejnovější letáky a tištěné noviny.⁹⁾ Některé z těchto působivých, často

---

tých let 16. století, in: Wojciech Iwańczak – Ryszard Gładkiewicz (edd.), *Polaków i Czechów wizerunek wzajemny (X – XVII w.)*, Wrocław-Warszawa 2004, s. 169–180; TÝŽ, *Obraz konfliktu papeže a benátského dóžete z let 1606 až 1607 v očích české a moravské šlechty*, in: Pavel B. Kůrka – Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka (edd.), *Angelus pacis. Sborník prací k počtě Noemi Rejchrtové*, Praha 2008 (= *Práce Historického ústavu AV ČR, řada C, svazek 20*), s. 341–351 a Jarmila ŠKOCHOVÁ, *K politické informovanosti Viléma z Rožmberka. Relace o událostech v Tartu v říjnu 1571*, *Československo-sovětské vztahy 12*, 1983, s. 137–153. V současnosti provádí rozsáhlý výzkum Kateřina PRAŽÁKOVÁ, *Obraz; TÁŽ, Das kommunikative Bild Ostmitteleuropas und des osmanischen Reichs in der Zeitungssammlung der letzten Rosenberger*, *Frühneuzeit-Info 21*, 2010, s. 180–197 a TÁŽ, *Obraz livonské války v psaných novinách rožmberského zpravodajství*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku, České Budějovice 2007 (= Opera historica 12)*, s. 13–32.

⁶⁾ Zdeněk ŠIMEČEK, *Počátky novinového zpravodajství a novin. Dále TÝŽ, Počátky novinového zpravodajství v českých zemích*, SH 18, 1971, s. 5–38; TÝŽ, *Geschriebene Zeitungen in den böhmischen Ländern um 1600 und ihr Entstehungs- und Rezeptionzusammenhang mit den gedruckten Zeitungen*, in: *Presse und Geschichte II. Neue Beiträge zur historischen Kommunikationsforschung*, München–London–New York–Oxford–Paris 1987, s. 71–82 a TÝŽ, *Novinové zpravodajství v předbělohorských Čechách*, FHB 11, 1987, s. 287–303.

⁷⁾ Alena RICHTEROVÁ, *Novinové zpravodajství o císařském dvoře v Praze na počátku 17. století*, *Pražský sborník historický 32*, Praha 2005, s. 59–83. Stejně problematiky se dotýká také TÁŽ, *Praha v psaných novinách na počátku 17. století*, *Documenta Pragensia 19*, 2001, s. 225–232.

⁸⁾ Karl VOCELKA, *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. (1576–1612)*, Wien 1981, zvláště s. 21–35 a 219–267.

⁹⁾ Václav BŮŽEK a kol., *Světy posledních Rožmberků*, Praha 2011, s. 26–27. K tematickému zaměření a osudům letáků z rožmberské sbírky Lenka VESELÁ, *Knihy na dvoře Rožmberků*, Praha 2005, s. 246–248. K úloze říšských měst ve zpravodajském systému české šlechty Václav BŮŽEK, *Komunikace bez hranic. Mezi Norimberkem a českými zeměmi na sklonku předbělohorské doby*, *Dějiny a současnost 17*, 1995, č. 6, s. 11–14 a TÝŽ, *Říšské město Norimberk a české země*

ilustrovaných tisků zřejmě kupovali i na trzích v Linci,¹⁰⁾ od podomních prodejců, kramářů či herců, kteří si jejich prodejem přivydělávali.¹¹⁾ Zatímco pro nižší šlechtu či měšťanstvo představovaly tyto propagandistické tisky často jeden z hlavních zdrojů zpráv, vlivní Rožmberkové je sice četli se zájmem, avšak více spoléhali na zpravodajské listy a psané noviny.¹²⁾

Zatímco zpravodajské listy zasílali vysoce postaveným osobám různí informátoři očekávající odměny ve formě peněz i kariérní podpory,¹³⁾ byly psané noviny dílem novelantů. Tímto pojmem jsou označováni první novináři, kteří již v 16. století sestavovali své noviny přibližně jednou až dvakrát týdně. Přinášeli v nich klíčové zprávy z celého tehdy známého světa, přičemž se nejvíce zaměřovali na události vojenského a diplomatického charakteru.¹⁴⁾ Zohledňovali však současně zájmy a znalosti jednotlivých odběratelů. Šlechtici, jenž se zdržoval ve Vídni u císařského dvora, například nezasílali informace o tamním dění, ale spíše přidali více novinek o událostech v severních částech římskoněmecké říše, Anglii či Nizozemí.¹⁵⁾ Úpravy postihovaly také tematické zaměření zpráv. Adresát totiž zpravidla očekával, že informace, které si prostřednictvím psaných novin za nemalou částku kupoval, budou pokrývat oblasti, o něž se nejvíce zajímal či které byly klíčové pro jeho další kariéru. Vzhledem k finanční náročnosti předplatného odebírali od druhé poloviny 15. až do konce 16. století psané noviny jen nejlivnější šlechtici, císařští a královští dvořané, zámožní kupci či bohaté církevní instituce.¹⁶⁾ Od přelomu 16. a 17. století

---

v předbělohorské době (*Stav a perspektivy studia*), FHB 18, 1997, s. 19–70 a Alena RICHTEROVÁ, *Komunikace mezi Brunšvikem, Prahou a Encovany. (Příspěvek k dějinám psaných novin na počátku 17. století)*, Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků 11, 1994 (vydáno 1996), s. 32–61.

¹⁰⁾ Zdeněk ŠIMEČEK, *Linz und die Nachrichtenvermittlung nach Böhmen vom 15. bis zum 17. Jahrhundert*, Historisches Jahrbuch der Stadt Linz 1969, Linz 1970, s. 269–290 a Václav BŮŽEK, *Na trhu v Linci*, in: Václav Bůžek a kol., *Světy posledních Rožmberků*, Praha 2011, s. 177–184.

¹¹⁾ Jana HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky. Letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619–1632*, Praha 2010, s. 52–53.

¹²⁾ Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989, s. 161–162.

¹³⁾ K. PRAŽÁKOVÁ, *Obraz*, s. 37–38.

¹⁴⁾ Kateřina PRAŽÁKOVÁ, *První noviny. Od ručně psaných exemplářů k dnešním zpravodajským médiím*, in: Kulturní krajiny a identity podél česko-rakouské hranice – 60 let EU, Raabs an der Thaya, s. 73–80, zde s. 75.

¹⁵⁾ V některých případech byly psané noviny doplněny o průvodní list obsahující komentáře a podrobnosti, jež považoval jejich tvůrce za přínosné pouze pro daného konkrétního odběratele. Z. ŠIMEČEK, *Počátky novinového zpravodajství v českých zemích*, s. 16.

¹⁶⁾ Z. ŠIMEČEK, *Geschriebene Zeitungen*, s. 287–288. Ke zpravodajství bohatých kupeckých rodin Oswald BAUER, *Zeitungen vor der Zeitung. Die Fuggerzeitungen (1568–1605) und das frühmoderne Nachrichtensystem*, Berlin 2011; Margot LINDEMANN, *Nachrichtenübermittlung durch Kaufmannsbrieft. Brief-, „Zeitungen“ in der Korrespondenz Hildebrand Veckinchusens*

se okruh jejich odběratelů rozšířil o další urozené osoby, úředníky i konšely některých měst, kteří se na ně v městské radě skládali.¹⁷⁾

Rožmberkové objednávali psané noviny prokazatelně od počátku 16. století, avšak po roce 1540 došlo k patrnému útlumu, který souvisel s omezením výdajů na přebytečné věci v době sirotčí správy. Velkým obnovitelem zpravodajských sítí rožmberského rodu se stal Vilém z Rožmberka.¹⁸⁾ Záhy po převzetí správy panství si uvědomil, že ambiciózní kariéra bude vyžadovat výbornou znalost politické situace. V závěru padesátých let 16. století proto obnovil předplácení psaných novin a zprávy si začal opatřovat také prostřednictvím různých neformálních kontaktů. Ačkoliv do rodinného archivu ukládal pouze vybrané dokumenty, značně rozmnožil sbírku zpravodajských materiálů, kterou zdědil po předcích. Do dnešní doby se v ní dochovalo 835 psaných novin, několik desítek tisků a stovky zpravodajských listů a dalších dokumentů, mezi něž náležely soupisy vojsk, popisy bitev i slavností stejně jako pochvalné či naopak hanlivé básně.¹⁹⁾

Jelikož více než polovina zpravodajských písemností z bývalého rožmberského archivu byla spjata s politickou činností Viléma z Rožmberka, projevil se v ní výrazné názory i zájmy jihočeského vladaře. Celkové ladění sbírky od konce šedesátých až do počátku devadesátých let 16. století například naznačuje, že její tvůrce podporoval panující habsburský rod a sympatizoval s katolickou církví. V otázkách náboženství i politiky však zachovával chladnou hlavu. Upřednostňoval věcně psané noviny či zpravodajské listy a vyhýbal se zapáleným polemikám či senzačním líčením, která se mezi mnohými z jeho současníků těšila značné oblibě.²⁰⁾ Z tematického hlediska převažují v novinách, jejichž objednavatelem byl, zprávy o vál-

---

(1398-1428), München-New York 1978 a Theodor Gustav WERNER, *Das kaufmännische Nachrichtenwesen im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit und sein Einfluß auf die Entstehung der handschriftlichen Zeitung*, Scripta Mercaturae 2, 1975, s. 3-51.

¹⁷⁾ Zdeněk ŠIMEČEK, *Dva příspěvky k poznání českobudějovického zpravodajství v 16. a 17. století*, Novinářský sborník 2, 1957, s. 532-549; TÝŽ, *Počátky novinového zpravodajství a novin*, s. 106-109 a TÝŽ, *Rozšíření novin v českých zemích v 17. a na počátku 18. století*, ČsČH 27, 1979, s. 540-571.

¹⁸⁾ K jeho osobnosti Jaroslav PÁNEK, *Vilém z Rožmberka. Politik smíru*, Praha 2011.

¹⁹⁾ Podrobně K. PRAŽÁKOVÁ, *Obraz*, s. 50.

²⁰⁾ Výrazný podíl vyprávění o různých katastrofách, kriminálních činech či znetvořených porodech doložily ve sbírkách tisků z území Svaté říše římské edice Wolfgang HARMS (ed.), *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts I-III. Die Sammlung der Herzog-August-Bibliothek in Wolfenbüttel*, Tübingen 1980-1989; TÝŽ, *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts IV. Die Sammlungen der Hessischen Landes- und Hochschulbibliothek in Darmstadt*, Tübingen 1987 a Wolfgang HARMS - Michael SCHILLING (edd.), *Deutsche Illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts VI-VII. Die Wickiana I-II (1500-1588)*, Tübingen 1997-2005.

kách s Turky a v nizozemských provinciích.²¹⁾ Nezanedbatelný prostor zaujímal také dění u Svatého stolce, na francouzském královském dvoře i ve vzdálenějších částech Evropy.²²⁾

Ačkoliv ve druhé polovině 16. století utvářel rožmberskou sbírku novin, letáků a zpravodajských listů především Vilém z Rožmberka, některé materiály do ní pronikly též díky působení dalších osobností. Z nich vystupují do popředí zvláště Petr Vok z Rožmberka a někteří členové švamberského rodu. Petr Vok stál v době vlády Maxmiliána II. ve stínu svého vlivnějšího bratra.²³⁾ O zprávy z různých částí Evropy se však zajímal. Vyměňoval si novinky se svými přáteli a prokazatelně poskytoval cenné informace například Vilému Oranžskému, přičemž využíval nejen zprávy, jež získal jeho starší bratr, nýbrž si opatřoval také vlastní informace.²⁴⁾ Jeho preference je možné zjistit při výzkumu období po roce 1592, v němž převzal vládu nad rožmberským dominiem po zemřelém bratrovi a sám určoval, či noviny a zpravodajské listy budou kupovány.²⁵⁾ Vyplývá z něj, že se zajímal především o zprávy z válek s Turky a o střety mezi různými náboženskými vyznáními. Zaměření na postavení jednotlivých konfesí, sympatie k nekatolickým vyznáním a s nimi související obavy o jejich další osud ho přitom vedly k navazování styků s takovými zpravodaji, kteří se o katolické církvi i vládnoucím panovníckém rodu vyjadřovali podstatně kritičtěji než informátoři jeho bratra.²⁶⁾

Co se týče obohacení rožmberské sbírky psaných novin a zpravodajských listů o některé písemnosti švamberské provenience, došlo k němu po roce 1611. Když

²¹⁾ Například líčení neúspěšného tureckého útoku na Maltu v roce 1565 (SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4554 a 4557), podrobný popis bitvy u Lepanta (tamtéž, sign. 4909) či psané noviny o vojenských akcích dona Juana de Austria (tamtéž, sign. 4816a, 4861/2, 4864 a 5033).

²²⁾ Například psané noviny o hugenotských válkách a vztazích mezi Francií a Svatým stolicem v roce 1563 (tamtéž, sign. 4510a, 4510b, 4513 a 4516) nebo psané noviny věnované politice papežské kurie (tamtéž, sign. 4512, 4514, 4520, 4568 a 4569). K novinám popisujícím situaci v Polsko-litevském státě, Švédsku, Valašsku či Rusku K. PRAŽÁKOVÁ, *Obraz a Zdeněk ŠIMEČEK, Zprávy o Polsku a východní Evropě a úloha Vratislavi v 17. století*, Slovanský přehled 58, 1972, s. 293–298.

²³⁾ K osobnosti a zájmům mladšího Rožmberka Jaroslav PÁNEK, *Petr Vok z Rožmberka. Život renesančního kavalíra*, Praha 2010, s. 43–47.

²⁴⁾ Ojediněle zachovaný list Petra Voka z 6. ledna 1564 například dokazuje, že Rožmberk udržoval v této době častý písemný kontakt s Vilémem Oranžským, přičemž ho zásoboval zprávami z císařského dvora. List Petra Voka z Rožmberka z 6. ledna 1564 z Dolní Lužice uložený v Koninklijk Huisarchief Den Haag, Briefwisseling van Willem van Oranje, B 12–13, inv. č. 4414. Fotokopie byla zveřejněna na stránkách Nizozemského historického ústavu, avšak s chybou identifikací pisatele jako „Petra Walhera“; <http://resources.huygens.knaw.nl/wvo/brief/4414>, staženo 6. června 2014.

²⁵⁾ Podrobně K. PRAŽÁKOVÁ, *Obraz*, s. 51–52 a 154–155.

²⁶⁾ Ostrou kritiku katolické církve i některých vlivných Habsburků obsahoval například hanopis o fiktivní schůzce z roku 1608; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 6117.

Jan Jiří ze Švamberka zdědil na základě starobylé smlouvy velkou část bývalého rožmberského majetku a začal ji spravovat,²⁷⁾ nechal vložit do bývalého rodinného archivu Rožmberků některé starší písemnosti svých předků.²⁸⁾ Týkalo se to zvláště korespondence, jež byla adresována Jindřichovi III. ze Švamberka (†1574).²⁹⁾ Některé ze zkoumaných zpravodajských listů, jež sledovaly a komentovaly habsburskou politiku od padesátých do sedmdesátých let 16. století, tudíž pochází z okruhu švamberských klientů a zpravodajů.³⁰⁾

Habsburská propaganda spjatá s počátkem Maxmiliánovy vlády

Zprávy o mládí Maxmiliána II. jsou v novinách a zpravodajských listech ze Státního oblastního archivu Třeboň poměrně vzácné. Pokud se objevily, byly zpravidla velmi krátké. Zpravodaj většinou pouze zmínil, že se arcikníže zúčastnil určité události. Jedním z příkladů je vyličení audience tureckého vyslance, jež zaslal na jaře 1562 Břetislav z Rýzemberka Jindřichovi III. ze Švamberka. Když podrobně popisoval celé setkání, poznamenal, že během něj stáli vedle císaře dva z jeho synů.³¹⁾

Ačkoliv je rožmberské zpravodajství na zmínky o osobnosti mladého arciknížete poměrně skoupé, z jiných pramenů vyplývá, že česká stavovská společnost ho nejspíše od konce čtyřicátých let 16. století vnímala jako velmi významnou postavu.

²⁷⁾ K pozdně středověkým smlouvám o dědičnosti rožmberského majetku Robert ŠIMŮNEK – Roman LAVIČKA, *Páni z Rožmberka 1250–1520. Jižní Čechy ve středověku*, České Budějovice 2011, s. 40–44.

²⁸⁾ Naopak svou aktuální korespondenci a psané noviny, které Švamberkové zřejmě na počátku 17. století odebírali, ponechal Jan Jiří ze Švamberka na Zvíkově. Tamní archiv byl ovšem z převážné části zničen v průběhu třicetileté války. Více Václav HADAČ – Josef HANESCH – Vladimír HAŠEK a kol., *Státní archiv v Třeboni. Průvodce po archivních fondech 2*, Praha 1958, s. 93–134 a Václav HADAČ – Josef HANESCH – František NAVRÁTIL a kol., *Státní archiv v Třeboni. Průvodce po archivních fondech 3*, Praha 1959, s. 5–10.

²⁹⁾ Osobnost Jindřicha III. ze Švamberka představil Jiří JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka. Pětisetletá saga rodu s erbem labutě*, Domažlice 2006, s. 316–348 a Jindřich HOSPASKA, *Jindřich starší ze Švamberka a jeho sociální okolí*, bakalářská práce Jihočeské univerzity, České Budějovice 2012.

³⁰⁾ Například list Stibora Vrchotického z Loutkova z 14. února 1560, v němž sděloval Jindřichovi III. ze Švamberka různé novinky z českých zemí i zahraničí (SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4432A), list Jáchyma z Hradce z 24. listopadu 1558 o ukončeném zemském sněmu a úmrtí císaře Karla V. (tamtéž, sign. 4421) či zpráva Břetislava Švihovského z Rýzemberka z 29. května 1562 o přijetí tureckého vyslance císařem (tamtéž, sign. 4473).

³¹⁾ „...a jeho M[ilost] Císařská ráčil v svým pokoji míti připraveno zlatohlavy tak, jak náleží na pána velkého, císaře římského, a oba dva synové jeho M[ilosti] arciknížata podle jeho M[ilosti] byly i ten posel, když tam do pokoje k jeho M[ilosti] vkročil.“ List Břetislava Švihovského z Rýzemberka Jindřichovi III. ze Švamberka z 29. května 1562; tamtéž, sign. 4473.

Již roku 1549 byl totiž přijat za českého krále, což samozřejmě vedlo ke snaze utužit kontakty k budoucímu panovníkovi.³²⁾ Výprava předních šlechticů do Janova, kde roku 1551 přivítali Maxmiliána II. přivázejícího manželku Marii, pak nejen značně rozšířila obzory účastníků, nýbrž umožnila také navázání osobních vztahů mezi císařem a některými předními představiteli českých stavů.³³⁾ Platilo to i pro členy rožmberského rodu. Cesty do Itálie se zúčastnil Vilém z Rožmberka, dobré vztahy s budoucím králem a císařem však začal záhy pěstovat také Petr Vok.³⁴⁾

První událost, díky níž stanul arcikníže Maxmilián v centru pozornosti rožmberských a švaberských zpravodajů, představovala jeho korunovace na českého krále. Nejstarší syn Ferdinanda I. měl být původně korunován v květnu 1562. Kvůli složitým, současně probíhajícím jednáním s říšskými stavy i z důvodu těhotenství Maxmiliánovy manželky však byla slavnost přesunuta na 20. září téhož roku.³⁵⁾ Předcházely jí měsíce příprav. Pisemnosti z bývalých rodinných archivů Rožmberků a Švamberků vypovídají mnohé o praktickém zabezpečení korunovace i o atmosféře, v níž se konala. Nalézají se tu návrhy cestovního itineráře budoucího krále, pokyny ohledně ubytování a stravování stejně jako pravidla slavnostních turnajů.³⁶⁾ Velká očekávání vyjádřil například Jáchym z Hradce, když v listu z 28. července přemlouval Jindřicha III. ze Švamberka k účasti a prohlašoval, že „*se k tomu korunování všichni, co živi, strojí, a držím o tom, že takového sjezdu za paměti naší nebylo, aniž bude, jako při tomto času.*“³⁷⁾

Z korespondence informující o přípravách na korunovaci nebo přímo vyřizující různé záležitosti s ní spjaté, si pozornost zaslouží zejména pokyny, které odeslal Petr Vok Hanušovi Říčanskému z Řičan.³⁸⁾ Převážnou část z nich totiž mladý Rožmberk sepsal v šifrách. Do nich ukryl především údaje o tom, že budoucí král využije na své korunovační cestě pohostinnosti českokrumlovského sídla i rožm-

³²⁾ Jaroslav PÁNEK, *Maximilian II. als König von Böhmen*, in: F. Edelmayer – A. Kohler (edd.), *Kaiser Maximilian II.*, s. 55–69, zde 56–57.

³³⁾ Jaroslav PÁNEK, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552*, České Budějovice 2003.

³⁴⁾ J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 114–115.

³⁵⁾ List Ferdinanda I. Habsburského z 20. května 1562, v němž císař vysvětluje Václavovi z Ludanic odložení korunovace; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4471. List Maxmiliána II. Václavovi z Ludanic z 20. května 1562 o téže záležitosti; tamtéž, sign. 4472. Robert HOLTZMANN, *Kaiser Maximilian II. bis zu seiner Thronbesteigung (1527–1564)*, Berlin 1903, s. 408–409.

³⁶⁾ Návrhy itineráře Maxmiliánovy cesty (SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4466 a 4482); listy císaře Ferdinanda I. Habsburského Vilémovi z Rožmberka z 22. a 26. července 1562 s žádostí o zabezpečení ubytování (tamtéž, sign. 4478 a 4480); zpravodajský list Jáchyma z Hradce Vilémovi z Rožmberka z 12. srpna 1562 o přípravách Maxmiliánovy korunovace (tamtéž, sign. 4483) a turnajová pravidla z 20. září 1562 (tamtéž, sign. 4490).

³⁷⁾ List Jáchyma z Hradce Jindřichovi III. ze Švamberka z 28. července 1562; tamtéž, sign. 4481.

³⁸⁾ Nedatovaný list Petra Voka z Rožmberka Hanušovi Říčanskému z Řičan; tamtéž, sign. 4461b.

berského paláce v Praze.³⁹⁾ Dále zašifroval pokyny o úpravách některých pokojů a přesunu zbraní v sídle stejně jako rozkaz, aby se za ním do Lince ihned vypravil Jindřich Sudek z Dlúhé, úředník zodpovědný za rožmberskou kuchyni, pekárnou a pivnici.⁴⁰⁾ Kódování, které Petr Vok použil, patří k jednodušším, neboť je při něm každému písmenu přisouzen znak, který ho zastupuje v celém textu. Nadto Rožmberk výrazně oslabil šifru tím, že ji užíval nedůsledně a šifrovaná slova střídal s běžným textem. Nepovoláný čtenář mohl proto ihned zjistit, kde jsou hranice slov a v jakém jazyku je celá zpráva napsána. Nepříliš náročné utajení i soudobá situace naznačují, že Petr Vok nepoužíval šifrování z obavy, že by informace o korunovačnické cestě mohly posloužit k atentátu či jinému zásahu nějakého mocného nepřítele Habsburků. Mnohem spíše šlo o snahu zabránit předčasnému rozšíření údajů o tom, že se Rožmberkům podařilo sblížit s Ferdinandovými syny i samotným císařem a ten přijal nabídnuté zázemí pro korunovačnickou cestu.⁴¹⁾ Projevil se tu tedy zájem utajit informace před širšími kruhy i autory dobových novin.⁴²⁾

Dlouho připravovaná korunovace arciknížete Maxmiliána na českého krále se 20. září 1562 skutečně stala působivým zážitkem pro všechny přítomné.⁴³⁾ Habsburkové a jejich příznivci se proto pochopitelně snažili, aby se vryla do paměti současníkům i dalším generacím. Jako jeden z prostředků se nabízele letáky i ručně opisovaná vyprávění. Některá zahrnovala líčení celé slavnosti, prostřednictvím jiných byly rozšiřovány oslavné básně a projevy, jež při ní zazněly.⁴⁴⁾

³⁹⁾ „*Jak ti toto psaní dojde, pověz bratru, že král svau cestu k Krumlovu votsad' vezme konečně a taky za to mám, že v našem domě v Praze bude státi.*“ Tamtéž.

⁴⁰⁾ „...*a Chlumčianskýmu pověz, ať ručnice a všecko jiný z almary vyndá do světnizky a napíše mi zase o všem zprávu a Jindřichovi Sudkovi pověz, ať hned sem jede...*“ Tamtéž. Více k osobě a úřadu Jindřicha Sudka z Dlúhé J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 64–65.

⁴¹⁾ Výjimečné postavení bratru Viléma a Petra Voka z Rožmberka v české stavovské obci nebylo na počátku šedesátých let 16. století ještě tak nezpochybnitelné jako v následujících desetiletích. K nedávnému sporu s knížaty s Plavna J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 94–102.

⁴²⁾ Záměru utajit podrobnější informace o korunovací odpovídala i skutečnost, že Petr Vok psal zmíněné pokyny patrně již v lednu 1562. Naznačoval to výrok „*Král vyjede druhého měsíce vsmej den*“. SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sign. 4481.

⁴³⁾ Snaha české šlechty vytěsnit z korunovačnické slavnosti zástupce vedlejších zemí Koruny české stejně jako rytířstvo a měšťany, vedla k nezanedbatelným sporům. Ty však nenarušily pompéznost korunovace samotné. Podrobně V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský*, s. 159–173. Líčení slavnosti z pohledu současníků Friedrich EDELMAYER – Leopold KAMMERHOFER – Martin C. MANDLMAYR – Walter PRENNER – Karl G. VOCELKA (edd.), *Die Krönungen Maximilians II. zum König von Böhmen, Römischen König und König von Ungarn (1562/63) nach der Beschreibung des Hans Habersack, ediert nach CVP 7890*, (*Fontes rerum Austriacum*, Scriptores 33), Wien 1990.

⁴⁴⁾ Opis souboru latinských básní pronesených při korunovačnických oslavách v roce 1562; SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sign. 4491.

Mezi prameny Státního oblastního archivu v Třeboni si zvláštní pozornost zaslouží báseň Jana Táborského z Klokotské Hory.⁴⁵⁾ Má formu přimluvné modlitby, v níž se autor spolu se všemi ostatními obyvateli Českého království obracel k Bohu a žádal pro nového panovníka požehnání. Na první místo přitom stavěl přání, aby byl Maxmilián panovníkem milosrdným a laskavým.⁴⁶⁾ Dále mu vyprošoval moudrost, Boží ochranu, vítězství nad nepřáteli i všemi lstivými osobami, které by se chtěly veřit do jeho přízně.⁴⁷⁾ Pokračoval žádostí, aby se Maxmilián těšil z četného potomstva, dlouhého života, míru a svornosti ve svých zemích a působil všemi svými činy radost Bohu.⁴⁸⁾ Vedle skutečnosti, že Jan Táborský z Klokotské Hory shrnul ve své básni klíčová přání i očekávání české šlechty, je jeho dílko pozoruhodné zapojením rozmanitých propagačních prostředků. Na prvním místě to byla skutečnost, že se báseň mohla zpívat na nápěv známé večerní písně *Na lože jdauce, tobět se modlíme*.⁴⁹⁾ Přízpůsobení oblíbené melodie výrazně zvyšovalo možnost, že se óda vryje do paměti. Další způsob podporující její šíření spočíval v umístění na veřejně přístupném místě. Podle zmínky v úvodu byla velká tabule s textem zavěšena na Staroměstskou radnici u příležitosti svátku Narození Panny Marie 8. září 1562.⁵⁰⁾ To byl první velký církevní svátek po vjezdu arciknížete Maxmiliána do Prahy.⁵¹⁾ Jiným pozoruhodným rysem, jenž se na rozdíl od předchozích neobracel k širším vrstvám společnosti, nýbrž výlučně k panovníkovi, bylo obratné začlenění dlouhého arrostichu „*Maksimilián král živ buď. Maria, česká královna.*“ V tištěném textu byl zdůrazněn červenou barvou a Jan Táborský z Klokotské Hory na něj ještě upozornil v úvodu.⁵²⁾

⁴⁵⁾ Tamtéž, sign. 4489.

⁴⁶⁾ „... k Bohu volajice milosrdného k nám a laskavého by učinil ho.“ Tamtéž.

⁴⁷⁾ „A všechny lstivé aby mocně zkazil, nepřáteli své vítězně porazil.“ Tamtéž.

⁴⁸⁾ „Ke ctí a chvále všecko činil stále věčného krále.“ Tamtéž.

⁴⁹⁾ Anonymní duchovní píseň, která se měla zpívat především jako prosba o Boží ochranu v noci, se v průběhu staletí opakovaně objevovala v kancionálech a dodnes zůstala součástí katolického breviáře. Zaznamenána např. Jan Josef BOŽAN, *Slaviček rájský na stromě života, slávu Tvorci svému prozpěvující. To jest Kancionál anebo Kniha písební, Hradec Králové 1719*, s. 534.

⁵⁰⁾ „A na veliké tabuli textem velikým napsaná zavěšená byla při slavném orloji pražském při slavnosti Narození Panny Marie léta MDLXII.“ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4489.

⁵¹⁾ Ke vjezdu přijatého krále Maxmiliána do Prahy a jeho korunovaci R. HOLTZMANN, *Kaiser Maximilian II.*, s. 413. K symbolické komunikaci při vjezdu Maxmiliánova otce do Prahy Václav BŮŽEK, *Der festliche Einzug Ferdinands I. in Prag am 8. November 1558*, in: Friedrich Edelmayer – Martina Fuchs – Georg Heilingsetzer – Peter Rauscher (edd.), *Plus ultra. Die Welt der Neuzeit. Festschrift für Alfred Kohler zum 65. Geburtstag*, Münster 2008, s. 289–304. O podobě a významu Maxmiliánovy cesty do vedlejších zemí Koruny české Mlada HOLÁ, *Holdovací cesty českých panovníků do Bratislavi v pozdním středověku a raném novověku (1437–1617)*, Praha 2012, s. 83–100.

⁵²⁾ „Tito veršové aneb písnička zavírající v sobě po literách počátečních na jednom každém verši jméno s dobrým vinšováním Jeho královské Milosti, též i nejasnější kněžně a paní paní Marii, manželce jeho Milosti a královně české.“ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4489.

Skutečnost, že propagandistické představování Maxmiliánovy vlády v co nejlepším světle pokračovalo též v šedesátých letech 16. století, dosvědčuje další pozoruhodná písemnost. Jde o tisk, v němž Hans Kurtz popisoval nalezení starých relikvií v Trevíru v roce 1564.⁵³⁾ Odhalit je měl sám císař, jehož katolická zbožnost je v celém textu důrazně připomínána. Tisk tudíž nepochybně spadá do skupiny propagandistických materiálů, které reagovaly na Maxmiliánovo rozhodnutí zdůraznit svou sounáležitost s katolickou církví a odmítnout nařčení, že by ho výrazněji ovlivňovali příslušníci jiných náboženství. Zvláště v době svého mládí navazoval totiž s protestanty tak přátelské kontakty, že se jeho příbuzní i mnozí další přední katolíci obávali, že konvertuje k některému z reformovaných vyznání.⁵⁴⁾ Pochybnosti o jeho náboženském přesvědčení se tak staly jednou z okolností, která znesnadňovala jeho volbu římským králem.⁵⁵⁾ Aby tuto komplikaci odstranil, přihlásil se Maxmilián II. v roce 1562 jednoznačně ke katolicismu.⁵⁶⁾ Jeho rozhodnutí, bylo poté katolickými kruhy propagandisticky využito, o čemž svědčí i leták z rožmberských sbírek.

Autor a patrně též vydavatel tisku popisoval, že císař nechal na základě starých pověstí prohlédnout presbytář v katedrále svatého Petra a objevil tam pod hlavním oltářem tři schránky s relikviemi. V první byl oděv patrona kostela, v druhé tělo svatého Matouše a ve třetí „*ain groß Stuck vom heylgen Creutz*“.⁵⁷⁾ Ačkoliv se Hans Kurtz v úvodu představoval jako neúnavný hledač pravdy, který se kvůli ověření všech skutečností dokonce vypravil do Trevíru,⁵⁸⁾ zahrnuje jeho líčení mnoho nepřesností. Ty stojí za pozornost, neboť v jejich pozadí nestála jen nedostatečná informovanost, nýbrž především propagandistické snahy. Sporná je již samotná identifikace nálezů. Jako suknicí, kterou možná nosil apoštol Petr, označil zřejmě Hans Kurtz starou tuniku, jež byla již od 12. století považována za poslední Kristův oděv.⁵⁹⁾ Velké pouti na její počest se konaly za podpory římských císařů od pozdní

⁵³⁾ Tamtéž, sign. 4542.

⁵⁴⁾ R. HOLTZMANN, *Kaiser Maximilian II.*, s. 62–67. K naději protestantů z Českého království, že budoucí panovník konvertuje k jednotě bratrské či podobnému vyznání J. PÁNEK, *Maximilian II.*, s. 59–60.

⁵⁵⁾ R. HOLTZMANN, *Kaiser Maximilian II.*, s. 328–373.

⁵⁶⁾ Tamtéž, s. 374–396.

⁵⁷⁾ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4542.

⁵⁸⁾ „*Ich bin eylentz gloffen gen Trier, das ich die newe mer ersier [...] Ich wolt meinen Leib nit sparen, den rechten Grund erfahren.*“ Tamtéž.

⁵⁹⁾ „*Man fand drey Serch wol geziert. In aim der Rock des Herren wass billich ist zu glauben das, ain junger sant Peters gwesn ist.*“ Tamtéž. Více k uctívání tuniky, která měla být zmíněna v pašijích jako oděv, o nějž na Golgotě losovali římsí vojáci Erich ARETZ (ed.), *Der Heilige Rock zu Trier. Studien zur Geschichte und Verehrung der Tunika Christi*, Trier 1995 a Helmut KRÄMER, *Tunica Domini - eine Literaturdokumentation zur Geschichte der Trierer Heilig-Rock-Verehrung*, Trier 1991.

ho středověku až do roku 1545.⁶⁰⁾ Poté byly pozastaveny, neboť se setkávaly s plamennou kritikou reformátorů v čele s Martinem Lutherem.⁶¹⁾ Ve světle těchto skutečností je možné vyslovit hypotézu, že leták vznikl za podpory skupiny katolíků, kteří si přáli obnovit slávu trevírské katedrály a změnit přitom určení sporné relikvie. Klíčovou osobou, jejíž autorita tomu měla napomoci, se stal sám císař. Autor letáku ho představil, jak odhaluje dlouho ukryté relikvie,⁶²⁾ ačkoliv jejich uložení v chrámu bylo místním velmi dobře známé. O nový objev rozhodně nešlo.

Další zajímavou skutečností představovalo hierarchické pořadí jednotlivých relikvií. Ačkoliv byla zpravidla za klíčovou relikvií považována Kristova tunika, zdůrazňoval Hans Kurtz objevení úlomku Svatého kříže. Dopouštěl se přitom menší nepřesností, neboť v trevírské katedrále nebyl uložen odštěpek z Kristova kříže, nýbrž hřebík.⁶³⁾ V každém případě byla této relikvií věnována v letáku největší pozornost, neboť umožňovala srovnávat Maxmiliána II. s císařem Konstantinem a jeho matkou Helenou. Raně novověký panovník se jim měl podobat nejen objevením části Kristova kříže,⁶⁴⁾ nýbrž také mocí a vírou. Právě na příkladnou náboženskou horlivost kladl autor letáku největší důraz. Prohlašoval dokonce, že Bůh umožnil tento výjimečný nález proto, aby jím odměnil císařovu víru a pokoru.⁶⁵⁾

⁶⁰⁾ Wolfgang SEIBRICH, *Die Trierer Heiltumsfahrt im Spätmittelalter*, Archiv für mittelrheinische Kirchengeschichte 47, 1995, s. 45–125.

⁶¹⁾ Felix GENN, *Der Heilige Rock - Geschichte und Legende*, Geist und Leben 69, 1996, s. 176–193, zde 178.

⁶²⁾ „Was die keyserlich Maiestat newlich zu Trier funden hat im Münster underm Fronalter, der was des Schatzs ein Ghalter. Als man nun den hat auffgethon, wasz susser Gschmack herausz an. Dan[n] alles wasz gebalsamiert. Man fand drey Serch wolgeziert.“ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4542.

⁶³⁾ Philipp DE LORENZI, *Nägel, die heiligen*, in: Wetzler und Welte's Kirichenlexikon oder Encyklopädie der katholischen Theologie und Ihrer Hilfswissenschaften, Freiburg in Breisgau 1881–1903 (2. vydání).

⁶⁴⁾ „Das sind drew treffenliche Stuck [...] Wer die do her hab gelegt, Constantinus, Römischer Kayser, was, der hat freylich gethan das. [...] Sant Helen hat das auch than. [...] Sy ist gezogen uber Mör mit Gewalt und gantzem Hör. Gantz kecklich on als verruchen, wolt je das heylg Creutz suchen. Zu denselbigen glücklichn Stunden hat sant Helen das funden. Herr Kayser Maximilian soll billich ain Tail davon han, der dan[n] jetz durch In funden ist.“ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4542.

⁶⁵⁾ „Das das so lang verborgen wass, aus dein Gnaden hast zaiget das, Herr Kayser Maximilian, der dyemütiger und erthan, ist dir, Herr Got Jesu Christ, im darums sein Leben frist, er hat in deinm Dienst grossen Fleys, billich sein Maiestat breys.“ Tamtéž.

Pokles císařovy prestiže v roce 1566

Velmi pozitivní zobrazování císaře Maxmiliána, které je v rožmberském a švaberském zpravodajství doloženo na počátku šedesátých let 16. století, bylo zpochybněno v roce 1566. Na jaře tohoto roku vytáhl totiž proti habsburské monarchii turecký sultán Sulejman I. s armádou čítající více než 90 000 mužů. Na počátku srpna 1566 oblehl Szigetvár, který představoval jednu z klíčových uherských pevností.⁶⁶⁾ Pevnost bránilo přibližně 2500 vojáků, jimž velel chorvatský šlechtic Mikuláš Zrinský. Ačkoliv prokazovali obdivuhodnou vytrvalost a pobili množství nepřátel, mnohonásobná přesila se začala postupně projevovat. Mikuláš Zrinský však nepřistoupil na turecké nabídky kapitulčních podmínek. Szigetvár bránil až do 7. září 1566, kdy padl v boji.⁶⁷⁾ Záhy poté byla dobyta celá pevnost. Životní příběh odvážného velitele zapůsobil na mnoho současníků a stal se podkladem pro řadu legend.⁶⁸⁾

Současně však musel zvednout vlnu nevole vůči císaři, který obránce Szigetváru nepodpořil. Maxmilián II. byl o přípravě tureckého tažení informován již od jara 1566. Říšský sněm mu vyšel vstříc a schválil dosti štědrou částku na válečné výdaje. Císaři se poté podařilo shromáždit vojsko, jehož síla bývá odhadována až na 80 000 mužů.⁶⁹⁾ Hlavním cílem se stala obrana Vidně, a proto se křesťanská armáda stáhla k dnešní Bratislavě. V průběhu léta se posunula směrem k Győru, avšak nepodnikla žádnou výraznější akci. Maxmilián II. se střetnutí s vojskem Sulejmana I. očividně značně obával. Nevytáhl proto na pomoc Mikuláši Zrinskému, ani nepodnikl žádný jiný vojenský manévr, který by Turky přiměl ke změně plánů a rezignaci na dlouhodobé obležení Szigetváru. Na turecké vojsko nezaútočil ani při

⁶⁶⁾ K vědomí strategického významu pevnosti Szigetvár a její obraně za Ferdinanda I. Habsburského Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006, s. 113–114 a František KAMENÍČEK, *Výprava arciknížete Ferdinanda na pomoc obleženému od Turků Sigetu roku 1556*, Sborník historický 4, 1886, s. 321–331.

⁶⁷⁾ Václav BŮŽEK – Ondřej JAKUBEC – Pavel KRÁL, *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*, Praha 2009, s. 23–27. Edice klíčových pramenů František ROUBÍK (ed.), *Regesta fondu Militare Archivu Ministerstva vnitra Republiky československé v Praze I*, Praha 1937.

⁶⁸⁾ Tvrzení, že Mikuláš Zrinský se rozhodl vyjít k poslednímu boji z pevnosti v okamžiku, kdy klíčové budovy hořely a další obrana již nebyla možná, ho zařadilo do pantheonu nejslavnějších hrdinů jihovýchodní Evropy. Reinhard LAUER, *Siget. Heldenmythos zwischen den Nationen*, in: Natalya Maisheva – Aleksandra Laski (edd.), *Erinnerungskultur in Südosteuropa*, Berlin – Boston 2011, s. 189–216.

⁶⁹⁾ Skutečnost, že císařské vojsko připadalo současníkům obrovské, potvrdil Václav Březan: „...z křesťanstva z Říše svaté nikdy prve tak veliké vojsko proti Turku vypraveno nebylo.“ Jaroslav PÁNEK (ed.) *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků*, Praha 1985, s. 213.

jeho spěšném návratu, když bylo oslabeno předchozím vyčerpávajícím obléháním a rozkolísáno v důsledku sultánova úmrtí.

Císařova neschopnost na bitevním poli a výrazná porážka, kterou dobytí Szegedtváru představovalo, současníky nepříjemně překvapily.⁷⁰⁾ Svědčí o tom i dokumenty z bývalého rožmberského archivu, které zaznamenávají velké přípravy stejně jako následné rozladění. Z jara roku 1566 pochází obrovské množství písemností, jež souvisely s přípravou obrany.⁷¹⁾ Jak dosvědčil rožmberský kronikář Václav Březan, panoval „veliký strach a pokřik proti Turku, nejináč než jako by někde na pomezí českém ležel“.⁷²⁾ S obavami, jež se šířily mezi obyvatelstvem, se přitom zřejmě pojilo i očekávání, že císař s Boží pomocí zasáhne a své poddané ochrání. Maxmilián II. v té době skutečně odpovídal ideálu panovníka bojujícího za svůj lid, neboť aktivně zajišťoval obranu. Staral se o finanční i organizační zabezpečení shromažďujícího se vojska a přijel do jeho ležení, aby se osobně účastnil vojenských operací. Současně se snažil také o duchovní podporu celého podniku. Na počátku července 1566 nechal například vytisknout a rozšiřovat výzvy ke konání bohoslužeb za odvrácení tureckého nebezpečí.⁷³⁾

Císařova aktivita byla v dobovém zpravodajství hodnocena pozitivně a současníci s napětím očekávali, co se bude dít dále. Svědčí o tom dvoje noviny ze srpna 1566. První byly psány ručně.⁷⁴⁾ Vznikly na základě listu, jež zaslal neznámý zpravodaj 19. srpna 1566 veliteli uherské pevnosti Eger. Jeho soupis novinek se nesl v optimistickém duchu. V úvodu se zmínil o větším počtu lodí, o něž měli Turci přijít ve Středozezemním moři.⁷⁵⁾ Pokračoval zprávou o příchodu posla od Mikuláše

⁷⁰⁾ Zdeněk ŠIMEČEK, *Osmanská expanze v českém zpravodajství 16. a počátku 17. století*, in: Zdenka Veselá (ed.), *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě*. Sborník prací z vědeckého zasedání Československo-jugoslávské historické komise v Brně 3. –5.11. 1975, 2. sv., Praha 1977, s. 313–360. K dlouhodobému špatnému pocitu z křesťanských porážek a jeho překonávání Jiří HRUBEŠ – Josef POLIŠENSKÝ, *Turecká otázka, uherská povstání a veřejné mínění předbělohorských Čech*, *Historický časopis* 7, 1959, s. 74–103.

⁷¹⁾ Převážná část těchto dokumentů souvisela s přípravou české zemské hotovosti, již velel Vilém z Rožmberka. Čerpal z nich zvláště Jaroslav PÁNEK, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi*, *Československý časopis historický* 36, 1988, s. 856–872; 37, 1989, s. 71–84.

⁷²⁾ J. PÁNEK, *Václav Březan*, s. 212.

⁷³⁾ Tištěná výzva Maxmiliána II. ke konání bohoslužeb z 2. července 1566; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4621.

⁷⁴⁾ Německy psané noviny z 19. srpna 1566; Tamtéž, sign. 4688. V archivním inventáři je datace mylně posunuta na 18. srpna 1566; Adolf KALNÝ, *Historica Třeboň. Inventář III. 1527–1570*, Třeboň 1996, sign. 4688.

⁷⁵⁾ „Den 18. Augusti sein der K[aiserlicher] M[ajestät] schreiben komm[en], das der Her vonn don Garzia 24 Gallir auff dem Mer den Türcken genommen.“ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4688.

Zrinského, který přinesl zprávy o velkých ztrátách, jež osmanská armáda při obléhání Szigetváru utrpěla.⁷⁶⁾ Současně vyřizoval, že jeho pán potřebuje posily. Naznačoval, že velkou pomocí by byly pouhé dva prapory landsknechtů, tedy přibližně 800 až 1200 mužů. O císařově odpovědi se informátor nezmiňoval. Navýšení stavu obránců nebylo v každém případě od počátku srpna 1566 možné, neboť pevnost byla neprodyšně obklíčena.⁷⁷⁾

Noviny pokračovaly líčením marných tureckých pokusů o dobytí Szigetváru a zprávou, že sultánovo vojsko hladoví.⁷⁸⁾ Následoval popis tábora, do něhož před několika dny přijel císař i jeho bratr Ferdinand Tyrolský. Podle zpráv z ležení se pod jejich korouhvemi sešlo 10 000 jezdců, zatímco Turci měli disponovat „*guetem Khriegsvolckh*“ o síle 70 000 mužů.⁷⁹⁾ Přesto zpravodaj neztrácel naději, že „*was fruchtbarlichs d[ieses] Jar gegen dem Türckh möchte ausgericht werden*“.⁸⁰⁾ O tom, že dojde v nejbližších dnech k zásadnímu pohybu křesťanské armády, vůbec nepochyboval.⁸¹⁾

Druhé noviny vydal tiskem Valentin Geisler a zahrnul do nich podrobný popis aktivit císařské armády mezi 12. a 21. srpnem 1566.⁸²⁾ Čtyřstránkový tisk začal líčením odjezdu Maxmiliána II. z Vídně. Svědčil přitom o skutečnosti, že počátku válečné výpravy byla dána forma velkolepého slavnostního průvodu.⁸³⁾ Ten měl zdůraznit válečnou moc císaře a představit panovníka jako skvělého vojevůdce.⁸⁴⁾

⁷⁶⁾ „*Item denselbigen Tag ist des Grafen van Serin Dhie[ner] khomen. Zaigt an d[ass] sein Hern, d[er] Graf da* (nevratně poškozené místo udávající počet padlých Turků, pozn. autorky) *Turckhen, 600 Januscharn und 100 Schantzkh[necht] erschlagen und gefangen hat.*“ Tamtéž.

⁷⁷⁾ J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 136.

⁷⁸⁾ „*Item so sagt man auch von grossem Hunger so undter di[e] Türckh khomen ist.*“ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4688.

⁷⁹⁾ Tamtéž. K současným odhadům počtu jednotlivých armád J. PÁNEK, *Podíl*, s. 75 a 871.

⁸⁰⁾ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4688. Optimistický pohled neznámého zpravodaje měl značný dosah, neboť jeho psané noviny posloužily při přípravě tištěných novin *Außzug etlicher Zeitungen von der Türcken Kriegshandlung vor Zigeth*, které v srpnu či září 1566 vydal Valentin Geisler. Jeho líčení, které se shoduje v mnoha údajích i slovních formulacích, se dochovalo v National Széchényi Library, Collection of small prints, sign. 246. Zpřístupněno prostřednictvím Ungarische Elektronische Bibliothek <http://mek.oszk.hu/04600/04651/>; staženo dne 9. 6. 2014.

⁸¹⁾ „*Als dan wirt man meines Erachtens dem Feind od[er] demselbigen zur ziehen, begegnen mügen...*“ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4688.

⁸²⁾ Tištěné noviny Valentina Geislera z 21. srpna 1566; Tamtéž, sign. 4677a. Valentin Geisler je doložen v šedesátých a sedmdesátých letech jako tiskař v Norimberku. Hans-Otto KEU-NECKE, *Neuber, Ulrich*, in: *Neue Deutsche Biographie* 23, Berlin 1998, s. 476–477.

⁸³⁾ Autor popsal, v jakém pořadí i oděvu jeli či pochodovali jednotliví účastníci. Často přitom upozorňoval na krásné zdobení oděvů či zbraní. SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4677a.

⁸⁴⁾ Důležitou roli hrála v průvodu například císařova zbroj. „*Nach denen der Kay[serliche] May[estät] edle Knaben unnd Leibpferdt, darunder etlich küstlich bedeckt und geziert sambt irer May[estät] Leibküris un[d] Rustung mit iren Schffelin Spiessen und Handtrorn.*“ Tamtéž.

Svým pompézním vyzněním však současně vzbuzoval velká očekávání. Předpoklad, že pohyb obrovské armády vyústí v klíčové vojenské střetnutí, jež zásadně změní pozici habsburské monarchie vůči osmanské říši, se táhl jako červená nit i dalšími částmi textu. Autor, který se tažení osobně účastnil, popisoval pohyb císařské armády a kladl velký důraz na posily, které se k ní připojovaly.⁸⁵⁾ Potřebou vyčkat na okamžik, kdy bude shromážděna celá armáda, také zdůvodňoval nečinnost Maxmiliánova vojska. Současně se zmiňoval o císařových poradách s veliteli.⁸⁶⁾ Vyvolával dojem, že přispívají k důležitým rozhodnutím, zatímco ve skutečnosti se tyto rozhovory točily v kruhu. Do textu vložil též zprávy o obleženém Szigetváru, jehož situaci opět představil v podstatně příznivějším světle, než by si zasluhovala. Zdůrazňoval totiž velké počty padlých obléhatelů a pomlčel o zoufalé situaci obránců, jimž několikanásobná přesila nepřátel a nemožnost nahradit vlastní ztráty neskýtala žádné dobré vyhlídky.⁸⁷⁾

Z doby po pádu Szigetváru se v rožmberské sbírce nedochovaly žádné běžně dostupné noviny. Tento stav mohl být samozřejmě dílem náhody, ale mnohem pravděpodobněji se tu odrazila snaha nerozšiřovat příliš vyprávění o porážce, kterou představovalo krvavé dobytí klíčové pevnosti v době, kdy početná křesťanská armáda nečinně tábořila v okolí Györu.⁸⁸⁾ Zatímco na počátku svého protitureckého tažení podporoval habsburský dvůr tisk letáků popisujících první přesuny armád, nyní o podobnou publicitu rozhodně nestál. Převážná část novelantů a tiskařů vycházela tomuto postoji vstříc a stejně jako v předchozích obdobích hledala cestu ke zdůraznění každého, byť drobného vítězství, zatímco o porážkách psala jen stručně.⁸⁹⁾ Vyšší šlechta byla samozřejmě přesto velmi dobře informována

⁸⁵⁾ Zvláštní pozornosti se dostalo těm, kdo sami financovali vojsko, s nimž přišli císaře podpořit: „..., disen Abent kombt der Hertzog von Guisa etwa selbst dreissigst seiner fůrnembsten Edelleut unnd Verwandten von Wien auf der Post zu ihrer Kay[serlichen] May[estät] un[d] sich alda erzeigt und gleich denselben Tag widerum gen Wien alda er dann den tag zuuor mit 400 gernsten Pferden auf aignen Kosten irer Kay[serlichen] May[estät] wider den Erbfeindt auf zu warten ankommen gewesen.“ Tamtéž.

⁸⁶⁾ „Sontag, Montag, Erichtag und Mittwoch ist die Kay[serlicher] May[estät] etlicher wichtigen Beratschlagungen unnd Anordnungen halben auch noch nierers Kriegsvolcks zu erwarten e[ft] c[etera] alhie zu Wisslburg still gelegen.“ Tamtéž.

⁸⁷⁾ „Gestern Erichtag ist der Kay[serlicher] May[estät] widerumb ein Post von Ziget kommen, das die Türcken zwen Sturm gethan und von den unsern mit verleihung Göttlicher Gnaden erhalten un[d] der Türcken in die 4 000, darunter die besten Janitscharn tod blieben und dann auch der Weglerweg aus Natolia erschossen were.“ Tamtéž.

⁸⁸⁾ Na nedostatek psaných a tištěných novin z doby po pádu Szigetváru upozorňoval již Tomáš RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002, s. 37.

⁸⁹⁾ Tamtéž, s. 35–36. Více o recepci porážek Horst CARL – Hans-Henning KORTÜM– Dieter LANGEWIESCHE– Friedrich LENGGER (edd.), *Kriegsniederlagen. Erfahrungen und Erinne-*

o všem, co se přihodilo, a často reagovala dosti podrážděně. To byl i případ Viléma z Rožmberka, který velel české zemské hotovosti. V listě Václavu Albinovi z Helfenburka si stěžoval, že „*zde darmo ležíme a nic nečiníme a na jiných místech zatím sme nemálo dobrých lidí a země ztratili.*“⁹⁰⁾ Pokračoval pak zprávou o smrti Mikuláše Zrinského, která se ho osobně dotýkala, neboť byl manželem jeho sestry Evy z Rožmberka.⁹¹⁾ Stejně jako rožmberský kancléř Václav Albín z Helfenburka se dozvídali novinky z pole i další nižší šlechtici, měšťané i poddaní. Někteří se dostali k podobným listům svých patronů, zatímco mnozí jiní mohli čerpat z vyprávění vracejících se šlechticů a jejich služebníků.⁹²⁾ Při hodnocení zážitků a zpráv pak docházelo k jistému paradoxu. Ačkoliv se značná část účastníků protitureckého tažení skutečného boje s Turky děsila a osobně přivítala, že k očekávané velké bitvě nedošlo,⁹³⁾ přece měli sklon ke kritickému posuzování císaře, jenž prokázal nedostatek válečného umění i odvahy.⁹⁴⁾

---

rungen, Berlin 2004 a Miroslav ŽITNÝ, *Keresztes 1596. Vytváření obrazu prohrané bitvy s Turky a její druhý život*, Český časopis historický 111, 2013, s. 31–65.

⁹⁰⁾ List Viléma z Rožmberka Albinovi z Helfenburka z 27. září 1566; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4696A.

⁹¹⁾ „*Švagra svého, hraběte Syrynu také sem stratil...*“ Tamtéž.

⁹²⁾ O snaze získat zprávy z pole svědčí například list z 30. srpna 1566, v němž žádal Jan z Lobkovic, Volf z Vřesovic a Vilém Muchek z Bukova, aby jim Vilém z Rožmberka posílal novinky; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4690. K přímé účasti české šlechty na válečných taženích Habsburků J. PÁNEK, *Podíl*, s. 856–872 a 71–84. Na příkladu Jindřicha Michala Hýzrlého z Chodů Václav BŮŽEK, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995, s. 70–79.

⁹³⁾ Ke snaze české šlechty vyhnout se účasti na tažení z roku 1566 J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 138–139 a František KOREŠ, *Válka v myšlení a každodenním životě jihočeské nižší šlechty ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století*, diplomová práce Jihočeské univerzity, České Budějovice 2013, s. 17–42.

⁹⁴⁾ Skutečnost, že pád Sigetváru pociťovala česká šlechta jako hořkou prohru, dosvědčuje například list Ladislava staršího z Lobkovic, který 1. listopadu 1571 informoval Jindřicha staršího ze Švamberka o vítězství u Lepanta. Připomínal přitom se zadostiučiněním, že padli či byli zajati i někteří z těch, kdo se dobyti Szigetváru účastnili: „...*a Turkow několik drahně tisíc pobili a pět tisíc jalí i hejtmana jich, že by jeti měli, po alí Bassy tak, jak se praví, toho, který byl Zygetu dobyl...*“ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4813. K představě o správném válečném chování Václava BŮŽEK, *Ideály křesťanského rytířství v chování urozeného muže předbělohorské doby*, in: Radmila Švaričková Slabáková – Jitka Kohoutová – Radmila Pavličková – Jiří Hutečka a kol., *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*, Praha 2012, s. 47–60 a 416–421.

Maxmiliánova náboženská tolerance a polská volba

Ačkoliv válečné události roku 1566 nemálo poškodily císařovu pověst, v očích českých stavů začala jeho obliba záhy opět vzrůstat. Příčina spočívala v tolerantním postoji k náboženským otázkám. Maxmilián II. se snažil vycházet dobře s příslušníky různých vyznání nejen s ohledem na momentální politickou situaci, nýbrž také z osobního přesvědčení. I když se na počátku šedesátých let 16. století přihlásil ke katolické církvi, oženil s přesvědčenou katoličkou Marií Španělskou a nechal své nejstarší syny vychovávat na dvoře Filipa II., zůstala mu velmi blízká idea nadkonfesijního křesťanství.⁹⁵⁾ Její naplňování bylo zvláště významné pro České království, v němž vedle sebe žili katolíci, utrakvisté, luteráni, kalvíni a další méně početné náboženské skupiny.⁹⁶⁾

Skutečnost, že císařova politika podporovala bezkonfliktní soužití osob různého vyznání, nevyslovovali většinou novelanti přímo. Některé písemnosti, které se svými novinami zasílali, však tuto skutečnost výmluvně demonstrovaly. V rožmberském archivu to platilo například pro opis nařízení dvorské kanceláře ze 2. září 1573, jež zakazovalo rozšiřování knihy, která urážela zastánce augšpurského vyznání.⁹⁷⁾

Díky náboženské toleranci nepředstavovalo pro Maxmiliána II. v roce 1575 zásadní problém ani ústní potvrzení České konfese. Uznání tohoto společného vyznání víry nekatolických stavů vyměnil za souhlas s korunovací svého nejstaršího syna Rudolfa.⁹⁸⁾ Zprávy o konfesijních jednáních s císařem byly ve šlechtickém prostředí pozorně sledovány, přičemž klíčové médium představovaly psané noviny, zpravodajské listy a jejich přílohy. V rožmberské sbírce se například dochoval projev, který přednesl Maxmilián II. 2. září 1575 na setkání s vlivnými novoutrakvistickými šlechtici.⁹⁹⁾ Vyjadřoval v něm svůj zájem o poklidné soužití všech vyznání, avšak současně odmítal podepsat oficiální listinu.¹⁰⁰⁾ Zpravodaj k textu nepřipojil žádné komentáře, jeho cílem bylo předat pokud možno doslovné znění císařovy

⁹⁵⁾ Viktor BIBL, *Maximilian II.*, s. 70–76.

⁹⁶⁾ Jaroslav PÁNEK, *Zápas o českou konfesi*, Praha 1991, s. 10–15.

⁹⁷⁾ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4860a.

⁹⁸⁾ Podrobně Ferdinand HREJSA, *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny*, Praha 1912 a J. PÁNEK, *Zápas o českou konfesi*.

⁹⁹⁾ Záznam ústního ujištění, které poskytl císař Maxmilián II. českým stavům podoben 2. září 1575; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4927. K problematice novoutrakvismu František HRUBÝ, *Luterství a novoutrakvismus v českých zemích*, Český časopis historický 45, 1939, s. 31–44 a Jiří RAK, *Vývoj utrakvistické správní organizace v době předbělohorské*, Sborník archivních prací 31, 1981, s. 179–200.

¹⁰⁰⁾ O jednáních na počátku září 1575 Jaroslav PÁNEK, *Zápas o charakter české stavovské opozice a sněm roku 1575*, Československý časopis historický 28, 1980, s. 863–887.

řeči, v níž se Maxmilián II. prezentoval jako spravedlivý panovník s živým zájmem o České království.

Pověst Maxmiliána II. jako nábožensky tolerantního panovníka se prostřednictvím dobového zpravodajství šířila již dlouho před rokem 1575 a přesáhla hranice zemi Koruny české. Svědčí o tom polské královské volby z let 1572 až 1575. Když 7. července 1572 skonal Zikmund II. August, čímž vymřela po meči panovnická dynastie Jagellonců, rozhodovali se polští a litevští šlechtici na prvním místě mezi habsburskou a francouzskou kandidaturou.¹⁰¹⁾ Zatímco Francie jim nabízela bratra panujícího krále Jindřicha z Valois, doporučoval císař některého ze svých synů. Naznačoval přitom, že na krakovském trůně by nejraději spatřil Arnošta.¹⁰²⁾ Habsburská kandidatura však mezi polskou šlechtou nalézala nejen řadu přímých odpůrců, nýbrž také početnou skupinu těch, kdo si vážili císaře Maxmiliána II., avšak obávali se španělské výchovy jeho synů. Pochybnosti o náboženské toleranci mladých Habsburků se přidaly k hlavní obavě, že by se Polsko-litevský stát ocitl ve víru válek s Turky, a nemálo přispěly k volbě Jindřicha z Valois.¹⁰³⁾ Ten se však jako polský panovník neosvědčil. Svou krátkou vládu, jež se nesla ve znamení oboustranného rozčarování, ukončil v noci z 18. na 19. června 1574 útekem.¹⁰⁴⁾ Po špatné zkušenosti s Francií vstupovali Habsburkové do dalšího bezkráloví jako favorité, avšak v průběhu jednání se jejich situace zkomplikovala. Kromě strachu z nepřátelství Vysoké Porty a obav o „zlaté svobody“ polské šlechty se tu projevil výhrady vůči jednotlivým členům habsburského rodu a jejich nejednotnost. Císař totiž neutil své příbuzné k tomu, aby se postavili za jediného kandidáta. O přízeň polské a litevské šlechty tudíž soupeřilo několik prohabsburských uskupení.¹⁰⁵⁾

Ve složité situaci, která se v průběhu podzimu 1575 stále vyostřovala, povolala skupina polských a litevských šlechticů 12. prosince 1575 králem Maxmiliána II.¹⁰⁶⁾

¹⁰¹⁾ Podrobně Stefan GRUSZECKI, *Walka o władzę w Rzeczypospolitej Polskiej po wygaśnięciu dynastii Jagiellonów (1572–1573)*, Warszawa 1969.

¹⁰²⁾ Almut BUES, *Die habsburgische Kandidatur für den polnischen Thron während des Ersten Interregnums in Polen 1572/73*, Wien 1984, s. 42–51.

¹⁰³⁾ TÁŽ, *Die Beziehungen der Habsburger zu Polen in den Jahren 1572 bis 1574*, Acta Poloniae Historica 77, 1998, s. 27–42 a Maciej SERWAŃSKI, *Henryk III Walezy w Polsce. Stosunki polsko-francuske w latach 1566–1576*, Kraków 1976, s. 104–107.

¹⁰⁴⁾ Kateřina PRAŽÁKOVÁ – Tomáš STERNECK, „Rychlejší než větry, hbitější než všichni zajíci“. Útek Jindřicha z Valois z Polska v pamfletu z roku 1574, Slovanický přehled 100, 2014, s. 473–497.

¹⁰⁵⁾ Christoph AUGUSTYNOWICZ, *Die Kandidaten und Interessen des Hauses Habsburg in Polen-Litauen während des zweiten Interregnums 1574–1576*, Wien 2001, s. 82–84 a TÝŽ, *Die Rolle Erzherzog Ferdinands II. von Tirol im Zweiten polnischen Interregnum*, in: Lorenz Mikoletzky (ed.), Bericht über den einundzwanzigsten Österreichischen Historikertag in Wien veranstaltet vom Verband Österreichischer Historiker und Geschichtsvereine in der Zeit vom 6. bis 10. Mai 1996, Wien 1998, s. 198–208.

¹⁰⁶⁾ Christoph AUGUSTYNOWICZ, *Die Kandidaten*, s. 35–41.

Svým činem mimo jiné ukázala, jak vysoko byla oceňována císařova osobnost a tolerance v Polsko-litevském státu. Rozhodla se totiž pro Maxmiliána II., ačkoliv nesplňoval základní požadavky, na nichž se naprostá většina volitelů shodovala. Nehodlal přesídlit do Krakova a bylo velmi sporné, do jaké míry by se mohl věnovat polským záležitostem. Přitom spravování země ze vzdáleného centra či dosazování místodržících bylo jednou z věcí, jimž se chtěli polští a litevští šlechtici rozhodně vyhnout. Přesto zmíněné shromáždění prohlásilo králem Maxmiliána II. samotného a ne některého z jeho synů, který by zmíněné podmínky od počátku ochotně plnil.

Co se týče pohledu českých stavů na císařovu polskou volbu, zachovaly se ve Státním oblastním archivu v Třeboni pouze takové dokumenty, které ji jednoznačně podporují¹⁰⁷⁾ a snižují význam faktu, že se větší část polských volitelů již 14. prosince 1575 vyslovila pro Štěpána Báthoryho.¹⁰⁸⁾ Mezi množstvím pramenů diplomatické povahy, které vznikly v průběhu složitých jednání obou bezkráloví i po nejednoznačné dvojí volbě, se tu dochovala tak zvaná *Báseň nová*.¹⁰⁹⁾ Tuto veršovanou politickou polemiku bylo možné zpívat na nápěv písně *Moravský zámek*, což mělo usnadnit její šíření mezi obyvateli Českého království. Neznámý autor v ní podával svou verzi nejnovejších událostí v Polsko-litevském státě, přičemž ostře kritizoval polskou šlechtu. Ta se podle něj nejprve správně přiklonila k Maxmiliánovi II., kterého líčil jako hodného „*slávy a tý koruny, majíc dary Boží jest vyvešeny*“.¹¹⁰⁾ Následně se však měla projevit „*krokodýlí ošemetnost*“ a další záporné vlastnosti, pro něž se měli Poláci přimknout k sedmihradskému knížeti Štěpánu Báthorymu.¹¹¹⁾ Taková interpretace událostí byla výrazně zjednodušená, neboť zcela

¹⁰⁷⁾ Z období mezi útekem Jindřicha z Valois a letními měsíci roku 1575 pochází skupina písemností, která je spjatá s neoficiální kandidaturou Viléma z Rožmberka (SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 5399). Ačkoliv v této době jihočeský velmož aktivně jednal s polskými pány o možnosti svého zvolení polským králem, osobní a vladařské kvality císaře a jeho potomků, jejichž protikandidátem se tak stával, rozhodně nijak nezpochybňoval. Více ke kandidatuře Viléma z Rožmberka J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 164–175; Kateřina PRAŽÁKOVÁ, *Vilém z Rožmberka na diplomatických cestách do Polska*, in: V. Bůžek, *Světy*, s. 96–110; Jan KOŘÁN, *Vilém z Rosenberka. Kandidát trůnu polského a jeho poselství do Polska*, ČČM 40, 1866, s. 197–202; Miroslav SLACH, *Kandidatura Viléma z Rožmberka na polský trůn v l. 1573–1575*, JSH 33, 1964, s. 130–148 a K. PRAŽÁKOVÁ, *Obraz*, s. 97–98.

¹⁰⁸⁾ Jerzy BESALA, *Stefan Batory*, Warszawa 1992, s. 110–115.

¹⁰⁹⁾ Tamtéž, sign. 4834/30. Ke srovnání *Bázně nové* s dalšími komentáři polských královských voleb Václav BŮŽEK, *Dvojí obraz Polska v politické satirě z poloviny sedmdesátých let 16. století*, in: Wojciech Iwańczak – Ryszard Gładkiewicz (edd.), *Polaków i Czechów wizerunek wzajemny (X–XVII w.)*, Wrocław–Warszawa 2004, s. 169–180 a K. PRAŽÁKOVÁ, *Obraz*, s. 101–103 a 169–170.

¹¹⁰⁾ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4834/30.

¹¹¹⁾ Tamtéž.

pomijela fakt, že v Polsko-litevském státě nedošlo k přebíhání velkého množství volitelů od jednoho kandidáta ke druhému, nýbrž k soupeření dvou táborů, které dlouhodobě upřednostňovaly odlišná řešení.

Z hlediska výzkumu císařovy pověsti je v *Báśni nové* patrná snaha vykreslit Maxmiliána II. a Štěpána Báthoryho jako dvě naprosto odlišné osobnosti. Zatímco sedmihradský kníže byl představen jako arián s pochybnými vazbami na osmanskou říši,¹¹²⁾ v případě císaře byla zdůrazněna jeho moc a spravedlivá správa římskoněmecké říše.¹¹³⁾ Polské šlechtě bylo přitom objasňováno, že právě důrazně prosazované zákony jsou tím, co jejich společnost zvláště potřebuje.¹¹⁴⁾

Zprávy o císařově úmrtí

Poslední událostí vlády Maxmiliána II., jež vyvolala ve zpravodajství velký ohlas, se stala jeho smrt. Pisemnosti z bývalého rožmberského archivu stejně jako dalších sbírek naznačují, že zdravotní problémy, které císaře trápily, omezovaly v posledních letech jeho politickou aktivitu.¹¹⁵⁾ Projevilo se to například při výše zmíněných polských volbách. Již v době prvního bezkráloví v letech 1572 až 1573 se Vilém z Rožmberka a Vratislav z Pernštejna při svých jednáních v Polsko-litevském státě potýkali s velkými prodlevami, s nimiž jim císař na jejich dotazy a návrhy odpovídal. Špatný zdravotní stav byl též jistě jednou z příčin, proč se císař v posledním roce svého života aktivněji nezapojil do zápasu o polský trůn, na nějž měl po formální stránce stejné, ne-li větší právo než Štěpán Báthory.¹¹⁶⁾

Príslušníci nejvyšších vrstev byli jistě o zdravotních potížích Maxmiliána II. informováni, ostatně stejně jako Vilém z Rožmberka naráželi na průtahy způsobené císařovou neschopností řešit v obdobích nemoci aktivně panovnické záležitosti. Pronikly k nim zřejmě také zprávy o několika zdravotních kolapsech, při nichž cí-

¹¹²⁾ „Sobě rovného i podobného, zvolili jste Bátora, arya hrozného, aby se víc rozmáhalo jedovaté viery Blandraty zlostného.“ Tamtéž.

¹¹³⁾ „...dal mu Pan Buoň to duostojenství, aby on spravoval Říši v pokojnosti.[...] Iustiniána práva zvelebensa a císařskou milosti sau potvrzena. Pod nimiž země pokojně se řídí, znajíc vuoli Buoží, ji následující děkujíc Pánu z také milosti, že v řiad uvaleno svatě křestia[n]ství.“ Tamtéž.

¹¹⁴⁾ „...práva napraviti, jich potvrditi, abyste byli sub disciplina, neb kdykoli té není, jest věc mařená.“ Tamtéž.

¹¹⁵⁾ Maxmilián II. trpěl tuberkulózou a srdeční slabostí, které vyvolávaly ještě řadu dalších komplikací. Podrobně Paula SUTTER FICHTNER, *A Community of Illness. Ferdinand I and his Family*; in: Martina Fuchs – Alfred Kohler (edd.), *Kaiser Ferdinand I. Aspekte eines Herrscherlebens*, Münster 2003, s. 203–216, zde 208.

¹¹⁶⁾ K. PRAŽÁKOVÁ, *Obráz*, s. 100–101.

sař upadl do bezvědomí.¹¹⁷⁾ Naopak ve vztahu k nižší šlechtě, měšťanstvu či dalším obyvatelům habsburské monarchie převládala snaha císařův zdravotní stav utajovat. Zamlčování údajů o panovníkových nemocech, případně jejich bagatelizování, bylo pro habsburskou politiku výhodné nejen ve vztahu ke stavům jednotlivých zemí, nýbrž především vůči zahraničí. Zvláště představitelé Francie, osmanské říše i Polsko-litevského státu, o jehož korunu se Maxmilián II. ucházel, měli být s pravým stavem věci obeznámeni co nejméně. Zmíněné skutečnosti zřejmě zapříčinily, že se v rožmberských a švaberských sbírkách nedochovaly žádné psané noviny, které by se přímo zmiňovaly o špatném zdraví panovníka. Až do závěru léta 1576, kdy začal být císařův stav kritický, se dokumenty z archivů těchto rodů soustřeďovaly především na Maxmiliánovu polskou kandidaturu¹¹⁸⁾ a vyvolávaly dojem, že Maxmilián II. se z případných zdravotních obtíží jistě brzy zotaví.¹¹⁹⁾

Když 12. října 1576 Maxmilián II. zemřel, začaly po Českém království kolovat tři typy zpravodajských písemností. Jako první přinesly zprávu o jeho úmrtí zpravodajské listy a psané noviny. Ty zpravidla obsahovaly jen krátké oznámení o panovníkově skonu. Do této skupiny náleží například list neznámého autora, který kontaktoval Viléma z Rožmberka již v den císařova úmrtí.¹²⁰⁾ Ve své zprávě sděloval, že „*Khai[serlicher] M[aje]st[ät], unser allergenadigster Herr heut morgens frue zwalzen achten und neunten verschiden ist.*“¹²¹⁾ K okolnostem panovníkovy smrti pouze poznamenal, že císař zemřel „*christlich*“ a do poslední chvíle si podržel jasný úsudek i schopnost komunikovat s přítomnými.¹²²⁾

Další skupinu písemností, která pronikala k širším vrstvám společnosti ještě více než předchozí oznámení, představují tištěná líčení panovníkova úmrtí a žalozpěvy. Ve Státním oblastním archivu v Třeboni jsou zachovány dvě latinské básně tohoto typu. První pochází z pera Vincence Pistalocia¹²³⁾ a vznikla záhy po císařově úmrtí.

¹¹⁷⁾ P. S. FICHTNER, *A Community of Illness*, s. 209. S ohledem na tyto předchozí stavy bezvědomí čekali lékaři v době císařova úmrtí 37 hodin, než prohlásili Maxmiliána II. za mrtvého; TÁŽ, *Emperor Maximilian II.*, s. 206.

¹¹⁸⁾ Větší množství písemností sloučených pod signaturami SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4834 a 5399. Edice některých z nich Fedor VERŽOVSKIJ, *Dve kandidatury na polskij prestol Vilgelma iz Rozenberga i ercgercoga Ferdinanda 1574–1575 po neizdannym istočnikam*, Varšava 1889

¹¹⁹⁾ V listu z 7. srpna 1576 psal například císař Maxmilián II. Vilémovi z Rožmberka poměrně otevřeně o své srdeční slabosti, jež mu neumožňovala reagovat dříve na Rožmberkovo psaní. V další části svého dopisu přistoupil k řešení zameškaných záležitostí a vyvolával dojem, že nemoc již odezněla. SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4959.

¹²⁰⁾ List neznámého autora Vilémovi z Rožmberka z 12. října 1576. Tamtéž, sign. 4967.

¹²¹⁾ Tamtéž.

¹²²⁾ Tamtéž.

¹²³⁾ Vincenc Pistalocius patřil ke vzdělancům působícím ve druhé polovině 16. století v Českém království. Sám sebe označoval za filozofa, básníka, řečníka i alchymistu. Vedle zmíněného

Zesnulý vladař je v ní na prvním místě charakterizován jako „*clemsens, piens*“ a „*sapiens*“.¹²⁴⁾ To byly klíčové vlastnosti, jimiž měl podle dobového mínění disponovat ideální habsburský panovník,¹²⁵⁾ o pravé povaze vladaře tudíž nevyovídaly nic zásadního. Jistý náznak, že propagandistické tendence byly rozumně omezeny s ohledem na pověst zesnulého, mohl představovat pouze fakt, že se mezi klíčovými charakteristikami Maxmiliána II. neobjevovala chvála jeho válečné slávy či statečnosti. Druhou, podstatně obsírnější elegii sestavil na počátku roku 1577 Matouš Philomates Wolkenberger z Wolkenbergu.¹²⁶⁾ Tisk, který byl patrně rozdáván během pohřebních slavností, opět v dobovém duchu oslavoval Maxmiliánovu vládu, přičemž císaře srovnával se zářivými hrdiny starověku a středověku nejen z hlediska správy zemí, nýbrž také jejich vojenské obrany.¹²⁷⁾

Zatímco většině obyvatel Českého království i celé habsburské říše byl předkládán výše popsaný reprezentativní obraz zesnulého panovníka, který měl vstoupit také do paměti následujících pokolení, mezi nejvlivnějšími osobnostmi kolovala i jiná, podstatně osobnější líčení císařových posledních dní. Vilém z Rožmberka získal takovou písemnost od Adama z Ditrichštejna, který byl na základě své dlouholeté dvorské služby a osobní přítomnosti u lože umírajícího jedním z nejpovolanějších autorů.¹²⁸⁾ Nadto sestavil své vyprávění pro jihočeského velmože necelý měsíc po císařově skonu, kdy si události ještě dobře pamatoval.

V úvodu prosil Viléma z Rožmberka, aby „*ty věci, co jsem o smrti Císařově poznamenal*“, nepůjčoval nikomu jinému než „*nejjasnějším knížatům*“.¹²⁹⁾ Zdůvodňoval to tím, že se nechce přít s mnohými, kteří „*o tom jináč i psali i mluvili*“.¹³⁰⁾ Současně však zdůrazňoval svou pravdomluvnost i informovanost.¹³¹⁾ Ačkoliv Adam z Ditrichštejna nenaznačil, v čem spočívaly zásadní rozdíly ve vyprávění různých osob,

žalozpevu na císaře Maxmiliána je z konce sedmdesátých let 16. století doložena také morali-
zující báseň věnovaná Vilému z Rožmberka u příležitosti jeho sňatku s Annou Marií Bádenskou. Petr KINDLMANN, *Antické motivy ve světě posledních Rožmberků*, diplomová práce Jihočeské univerzity, České Budějovice 2013, s. 38.

¹²⁴⁾ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4968a.

¹²⁵⁾ Srov. Ivo CERMAN, *Panovník*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 54–78.

¹²⁶⁾ Latinský tisk datovaný 6. února 1577; SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4968b.

¹²⁷⁾ „*Quantus Alexander, Xerxes, Pompeius armis, tantus hic ingenio, mente, animo[qu]em] fuit.*“ Tamtéž.

¹²⁸⁾ List Adama z Ditrichštejna Vilémovi z Rožmberka z 8. listopadu 1576 dochovaný v překladu do češtiny od Václava Březana; Tamtéž, sign. 4973. Více k osobnosti Adama z Ditrichštejna Fridrich EDELMAYER, *Ehre, Geld, Karriere. Adam von Dietrichstein im Dienst Kaiser Maximilians II.*, in: F. Edelmayr – A. Kohler (edd.), *Kaiser Maximilian II.*, s. 109–142.

¹²⁹⁾ SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4973.

¹³⁰⁾ Tamtéž.

¹³¹⁾ „*...ničehož ode mne psáno není, čehož já očividně neviděl, neslyšel...*“ Tamtéž.

jež mohly vyvolat nepříjemný spor, není to obtížné zjistit z textu samotného. Jde o věcný, avšak zároveň citlivý popis posledního dne císařova života. V první části shrnul Adam z Ditrichštejna základní poznatky o císařově nemoci a její léčbě, dosti podrobně popsal pokusy lékařů o zlepšení císařova zdravotního stavu a shromáždování příbuzných a dalších urozených hostů u lože umírajícího. Poté se zcela soustředil na poslední rozhovory Maxmiliána II. Císař se podle něj choval důstojně i rozhodně. Uvědomoval si svůj stav, ale nepropadal strachu ze smrti. Nepronášel žádná patetická přání, naopak jednal se všemi přítomnými klidně, upřímně a v některých okamžicích i s nádechem humoru.¹³²⁾

Důležitým faktem, který znepokojoval značnou část shromážděných a později představoval ožehavý problém v popisech císařovy smrti, se ovšem stalo Maxmiliánovo vytrvalé odmítání svátostí nemocných, jež byla pro umírajícího katolika naprostou samozřejmostí. Císařovna Marie Španělská i další shromáždění se v souladu se svou vírou snažili Maxmiliána II. pohnout k poslední zpovědi a přijetí Těla Kristova, avšak vladař jim klidně odpovídal, že s Bohem se již vyrovnal a smířil.¹³³⁾ Když i přes jeho nezájem přivolali biskupa z Vídeňského Nového Města, reagoval císař slovy: „*Kdo toho sem pustil*“.¹³⁴⁾ Biskupovy výzvy k pokání opět odmítal, až se ho duchovní zeptal, „*chtěl-li by v pravdě katolické vejře umřítí*“.¹³⁵⁾ Na to císař podle Adama z Ditrichštejna odpověděl: „*Nejinak*“.¹³⁶⁾ A toto prosté slovo mělo být též posledním. Do tří minut totiž „*hledic na nás všechny ustavičně a tak ovšem tíše a pokojně v Pánu usnul mezi osmou a devátou hodinou před polední*“.¹³⁷⁾

Podle Ditrichštejnova vyprávění se život císaře Maxmiliána II. uzavřel z náboženského hlediska podobně nejasně, jako předtím dlouhá léta probíhal. O této skutečnosti se však směl dozvědět pouze úzký okruh nejlivnější šlechty a dvořanů. Ačkoliv ty z nich, kteří brali katolickou nauku velmi vážně, mohl panovníkům postoj ke smrti nepříjemně překvapit, jinou možnost ke kritice jim Adam z Ditrichštejna neponechal. Podle něj totiž hleděl císař do tváře smrti vyrovnaně a klidně.

¹³²⁾ „*A když byla svíčka přistavena, zasmál se říka, kterak se Vaší lásce líbí[m].*“ Tamtéž.

¹³³⁾ „*Mezi tím kníže Bavorské se navrátil a u Císaře sedl a pilně jej napomínal, aby se [...]*Bohu poručil [...]. *On odpověděl, že jest to již učinil.*“ Tamtéž.

¹³⁴⁾ Tamtéž. Biskupem ve Vídeňském Novém Městě byl v té době Lambert Gruter, kterého nechali císařovi příbuzní zavolat, neboť se o něm Maxmilián II. dříve pozitivně vyjadřoval.

¹³⁵⁾ Tamtéž.

¹³⁶⁾ Tamtéž.

¹³⁷⁾ Tamtéž.

Závěr

Zpravodajské písemnosti z bývalého rodového archivu pánů z Rožmberka a Švamberka představují panování Maxmiliána II. z několika různých úhlů. Objevují se mezi nimi tisky, jež byly rozdávány či za nepatrný obnos prodávány při slavnostech. Měly zapůsobit na co nejširší okruh čtenářů, kterému se snažily vyličít vladaře i jeho rodinu v nejlepším světle. Pateticky je srovnávaly se zářivými hrdiny z antických legend či křesťanské historie a nepřipouštěly možnost, že by se mohli mýlit či dokonce udělat nějakou nesprávnou věc.

Zatímco nižší šlechta byla spolu s měšťanstvem odkázána převážně na tyto propagandistické písemnosti, mezi dvořany a dalšími vlivnými osobnostmi kolovaly též psané noviny a zpravodajské listy, které císaře posuzovaly mnohem střízlivěji. Protože zpravidla popisovaly průběh vybraných politických událostí, kladly důraz na Maxmiliánovy činy, zatímco o jeho osobních vlastnostech se příliš nevyjadřovaly. Avšak jednotlivé výrazy i celkové ladění těchto zpráv umožňuje zjistit, jakou představu chtěl o císaři daný zpravodaj rozšiřovat. Nicméně i v těchto pramenech převládá velmi pozitivní hodnocení vlády Maxmiliána II.

Výjimku představoval pouze rok 1566, v němž se Rožmberkové obtížně vyrovnávali s císařovým selháním na bitevním poli. Vilém z Rožmberka osobně přihlížel situaci, kdy se velkolepě připravované protiturecké tažení rozplynulo v pasivitě, jež pramenila z osobního strachu a nerozhodnosti Maxmiliána II. V této situaci naznačil jihočeský velmož svou nespokojenost v osobním listě a zřejmě o ní též hovořil s blízkými přáteli. Ve zpravodajských pramenech však nebyla otevřená kritika císaře přímo vyslovována. Rozčarování z neslavného konce velkého křesťanského tažení se proto projevilo především mlčením a přechodným odklonem pozornosti od tureckých záležitostí.

Prameny z následujících let naznačují, že postupně došlo opět k výraznému zlepšení vladařova obrazu. Hlavní zásluhu na tomto stavu měla císařova náboženská tolerance. Nejvyšší vrstvy se s ní setkávaly při řešení běžných panovnických záležitostí, zatímco další obyvatelé Českého království se o ní dozvěděli z vyprávění či různých zpravodajských listů. Oceňovali ji však nepoměrně více než jednoznačnou oddanost katolické církvi, která byla císaři připisována v propagandistických tiscích. Panovník, který se v náboženských otázkách i dalších méně nápadných situacích vyhýbal jednoznačným radikálním stanoviskům, si proto za svého života získal nemalé sympatie. Po smrti však byl v paměti české společnosti odsunut do pozadí, neboť ho zastínil jeho syn a nástupce Rudolf II.

Kateřina Pražáková

THE RULE OF MAXIMILIAN II THROUGH THE EYES OF THE ROSENBERG NEWS REPORTING

SUMMARY

The essay provides a picture of the rule of Emperor Maximilian II in reporting papers of the Bohemian noblemen. It concentrates on documents coming from the former family archive of the Rosenbergs and Schwamberges. The rule of Maximilian II is captured from several standpoints. It also contains prints, which were distributed or sold for a little money during festivities. They were to affect a large circle of readers, trying to depict the king and his family in the best possible light. They pathetically compared the Emperor with glorious heroes of Antic legends or Christian history without accepting that he might be mistaken or even do a wrong thing. While the lower nobility and the burghers were mostly referred to these propagandistic prints, the courtiers and other influential persons circulated news papers, which evaluated the king much more soberly. However, a positive evaluation of Maximilian's rule prevailed there as well.

The only exception was the year 1566 when the Rosenbergs had difficulty coping with the Emperor's failure on the battlefield. William of Rosenberg personally witnessed a situation when the prepared anti-Turkish campaign dissolved in passivity, which resulted from Maximilian's personal fear and indecisiveness. In this situation, the South Bohemian nobleman expressed his dissatisfaction in a personal letter and probably discussed it with close friends. In the news sources, however, open criticism of the Emperor was not openly expressed. The disenchantment from the shameful end of the great Christian campaign was thus manifested by a temporary diversion of attention from the Turkish matters.

Sources from the following years indicate that Maximilian II gradually gained favour of the Bohemian noblemen again and his image became greatly improved. This was mostly caused by the Emperor's religious tolerance. The top classes encountered it when solving various ruling matters, while the other citizens of the Kingdom of Bohemia learned about it from narrations or the news papers. They clearly appreciated it much more than a categorical devoutness to the Catholic church, which was attributed to the Emperor in propagandistic prints. When the king's election was under way in the Polish-Lithuanian state in the first half of the 1570s, many citizens of the Kingdom of Bohemia openly recommended this Habsburg and were displeased when the Poles chose other personalities.

The last, but very important testimony about the Emperor's attitudes was report on his final illness and death. It spread in the circles of higher nobility, where it met with great attention as well as unease. It proved that the Habsburg king rejected a Catholic priest who wanted to hear his confession. At the same time, however, he died with composure, so that the record on his death might have awoken the non-Catholics' sympathies.

Sources from the former Rosenberg and Schwamberg archives prove that Maximilian II won considerable sympathies among the Bohemian noblemen. After his death, however, he was moved to the background in the memory of the Bohemian society, being overshadowed by his son and successor Rudolf II.

Translated by Miroslav Košek

Jiří Hrbek

VALDŠTEJNSKÝ ERB JAKO PROJEV RODOVÉ REPREZENTACE V 17. A 18. STOLETÍ*

ABSTRACT

The Waldstein Coat of Arms as a Demonstration of the Family Representation in the 17th and 18th centuries

The article concerns the appearance and usage of the Waldstein coat of arms from the early Middle Ages until the 18th century when its development was de facto completed. It concentrates on the chronological alteration of figures and their mutual positions as well as their significance and circumstances under which they were included in the coat of arms. The next part of the text concerns the significance of the coat of arms in the milieu of the Waldstein residence towns, family seats and in the centre of public space, where it was under attack from representations of competitive noble families.

Keywords: history of nobility – the Waldsteins – noble genealogy – noble heraldry – representation

Erb jako projev vizuální kultury raného novověku

Raný novověk zdědil z předchozího období zálibu v symbolickém vyjadřování pomocí obrazů, které měly nahrazovat složité konstrukce společenské legitimizace založené na subtilní teologicko-filozofické či právní argumentaci. „Vidět“ znamenalo totéž co „číst“ nebo „slyšet“.¹⁾ Platnost spatřeného a dosvědčení události na základě výpovědi účastníka mělo stejnou, ne-li větší právní váhu než svědectví listiny

---

* Tato studie vznikla v rámci grantového projektu GA ČR číslo P405/12/P312 Symbolické sítě valdštejnského rodu v 17. a 18. století.

¹⁾ Srov. Johan HUIZINGA, *Podzim středověku*, Jinočany 1999, s. 469–539.

či jiného písemného dokumentu. Jak poznamenal Jacques LeGoff, obraz a vizuální představa byly základem také pro paměť středověkého člověka.²⁾ Až s postupným pronikáním římskokoprávní vzdělanosti, k němuž došlo na našem území teprve v průběhu raného novověku, začala být validita určitého faktu vázána na text s tím, že „dáno“ je jen to, co je „psáno“. Zároveň docházelo k doplňování dlouho jediného autoritativního textu, tedy Písma a jeho kanonických výkladů, dalšími, světskými písemnostmi, zejména zákoníky a nařízeními, šířenými tiskem.

Vizuální kultura však ani s příchodem knihtisku a nové vzdělanosti postavené na humanistických základech psaného textu neztratila nic ze svého významu. Sám fakt, že alfabizace širokých vrstev obyvatelstva postupovala jen velmi pozvolna,³⁾ činil z obrazového vyjádření důležitou součást komunikace uvnitř společnosti raného novověku. A podobně jako v případě některých textů, i s určitými obrazy se pojilo zvláštní charisma, stávaly se náboženskými nebo politickými symboly, k nimž se upínal zrak společnosti, jež je dokázala číst. Sdělení, která se s nimi pojila, se stávala pevnou součástí komunikační struktury nejen v raně novověkém prostředí. K symbolům se prostřednictvím vnímání každého, kdo se s nimi setkal, vázaly další a další významy, jež je posouvaly z jejich původní pozice. Podle německého filozofa Ernsta Cassirera tak není symbol nikdy hotovým objektem, ale neustále se vytvářející součástí myšlení člověka v jakémkoli období lidských dějin.⁴⁾ Zcela určujícím symbolem šlechtické kultury raného novověku pak byl rodový erb, jemuž byly přisuzovány nejrůznější funkce a jehož užívání prošlo od dob vrcholného středověku až po 18. století složitým vývojem.

Erb zakotvoval jedince, jenž jej nesl na hrudi, na korouhvi, na svém kočáře či jinde ve své bezprostřední blízkosti, v systému středověké a raně novověké společnosti: byl jakýmsi sociálním kódem, který prozradil o jedinci mnohé minimálními prostředky.⁵⁾ V první řadě určoval příslušnost k rodině, základní společenské a v raném novověku i právní a ekonomické jednotce. Dále uváděl příslušnost k rodu, tedy spojoval jedince s jeho příbuznými, ale také s jeho předky a potomky. Erbem půleným (polceným) či čtvrceným se mohl hlásit nejen k předkům z matčiny strany, ale i k celému příbuzenstvu své manželky. Sama (ne)existence erbu, jeho velikost, tvar a umístění pak odkazovaly k určitému sociálnímu statutu, který byl úz-

²⁾ Srov. Jacques LeGoff, *Paměť a dějiny*, Praha 2007, s. 83–94.

³⁾ K postupu gramotnosti v Evropě 16. až 18. století dále Peter BURKE, *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005, s. 260–268.

⁴⁾ Cassirer nazývá tuto schopnost „symbolickou pregnancí“. Dále Jiří HRBEK, *Cassirerův *Mundus symbolicus*. Symbol a mýtus v díle Ernsta Cassirera*, in: Martin Bažil – Kateřina Bobková-Valentová – Jan Zdichynec (edd.), *Divadlo – náboženství – svět*. Sborník pro Jarmilu F. Veltruskou, Praha 2007, s. 177–197. Zde i další literatura.

⁵⁾ Znak jako „*système de signes particulièrement performant, qui dit beaucoup avec une grande économie de moyens*“. Michel PASTOUREAU, *Traité d'héraldique*, Paris 1993, s. 293.

kostlivě vnímán a střežen (problematika erbovních měšťanů). V erbu se odrážela čest šlechtice a jeho předků spočívající v jejich hrdinských činech. Příkladem může být uťatá hlava Turka, kterou nechal vložit do schwarzenberského erbu císař Rudolf II. jako odraz statečnosti Adolfa ze Schwarzenberku, již projevil při dobývání Rábu roku 1598.⁶⁾ Ve šlechtickém erbu je tak vyjádřeno i politické postavení rodu, tedy především vztah k suverénovi, který má v raném novověku výsadní právo erb udělovat nebo polepšovat.⁷⁾ Zejména v prvních desetiletích 17. století se stávalo, že panovník udělil některému ze svých poddaných tzv. palatinát, a tím na něj toto právo delegoval, v zásadě však s takovými privilegii šetřil; nástupci Rudolfa II. i Ferdinanda II. se potom snažili velkorysost svých předchůdců omezit a udělené palatináty rušili.⁸⁾

Každá část erbu, od klenotu přes jednotlivá pole štítu až ke štítonošům, podtrhuje určitý význam a znásobuje účinek na příjemce dané informace (Werner Paravicini toto stupňování nazývá „heraldické crescendo“).⁹⁾ Erb se tak stával komunikačním prostředkem, který sděloval určitou informaci, respektive umožňoval vlastní komunikaci mezi tím, kdo rozhodl o jeho užití, a tím, kdo se na něj díval.¹⁰⁾ Recipient dané informace však také vnímal kontext, v němž se znak daného rodu či jednotlivce nacházel. Právě prostor a čas, v nichž se s erbem setkával, byly určující pro informaci, kterou daný znak sděloval. Recipient si tak nutně musel zařadit daný znak do svého světa; ve zvláštních případech se s ním ztotožnil a (poněkud upraven) jej vysílal dále jako vlastní: asi nejlepším příkladem je přijetí šlechtického

⁶⁾ Srov. Václav RAMEŠ, *Proměny schwarzenberského panství v Čechách*, in: Martin Gaží (ed.), *Schwarzenberkové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 25–36, zde s. 26; Alexander ROTHKOPF, *Graf Adolf von Schwarzenberg, der Sieger von Raab 1598*, Beiträge zur oberbergischen Geschichte 2, 1989, s. 50–62.

⁷⁾ Ve Vladislavském zřízení zemském se jedná o čl. 482: „Což se erbuov dávanie dotýče, ty Jeho Milost kráľovská dávaj, komuž ráci, tak to jest, to prvé bylo.“ Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny*, Praha 2007, s. 239. Podobně i Obnovené zřízení zemské ve čl. A XV a A XVI. Hermenegild JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a zřízení zemské dědičného království Českého*, Praha 1888, s. 24–27.

⁸⁾ Obecně k dané problematice Jan KAPRAS, *Právní dějiny zemí Koruny české III/2: Doba pobělohorská*, Praha 1920, s. 27 an. Konkrétně např. Michal FIALA – Jan LOCH, *Martinický palatinát*, Heraldická ročenka 2008, s. 24–94; Hynek FRIDRICH, *Palatináty hrabat ze Žďáru*, Posel z Budče 18, 2001, s. 45–46; Antonín KONDRYS, *Stadionské palatináty*, Genealogické a heraldické listy 22, 2002, s. 2–16; Vladimír J. MRVÍK, *Lichtenštejnské palatináty a erbovní listiny*, Heraldika a genealogie 40, 2007, s. 5–30.

⁹⁾ Srov. Werner PARAVICINI, *Gruppe und Person. Repräsentation durch Wappen im späten Mittelalter*, in: Otto Gerhard Oexle – Andrea von Hulsen-Esch (edd.), *Die Repräsentation der Gruppen. Texte – Bilder – Objekte*, Göttingen 1998, s. 327–389, zde s. 343.

¹⁰⁾ Srov. Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe – Thesen – Forschungsperspektiven*, Zeitschrift für historische Forschung 31, 2004, s. 489–527.

znaku do znaku některého z poddanských měst.¹¹⁾ Vedle samotné podoby erbu je tudíž třeba sledovat i jeho využití v komunikačním systému, jehož pravidla se utvářela již během středověku, ale k dokonalosti byla dovedena v raném novověku.

Markvartická lvice a valdštejnský lev

Symbol lva je od starověku spojen s chápáním moci a síly (Lví brána v Mykénách), v Bibli pak existuje přímá vazba na královský majestát, když postavy lvů zdobí trůn starozákonního Šalamouna.¹²⁾ Nejsilnější zvíře se od dob starověkých křesťanských otců stalo dokonce symbolem samotného Krista (označen jako lev z pokolení Judova).¹³⁾ Lev je ten, který vítězí, k čemuž nemusí vždy docházet silou zbraní: Cesare Ripa zdůraznil ve své *Iconologii* rozměr milosti a odpuštění jako cesty pro překonání všech problémů; Milost je tedy ženou sedící na lvu.¹⁴⁾ Chápání lva jako nejsilnějšího představitele živočišné říše je téměř archetypální záležitostí a není divu, že se vedle orla stává vůbec nejčastějším heraldickým zvířetem.

V Čechách byl lev spojen s přemyslovskými panovníky. Ti patrně vyměnili svaťováclavskou orlici za lva (později dvouocasého) ve vazbě na zisk dědičné královské hodnosti na přelomu 12. a 13. století.¹⁵⁾ Jeho rezervování pro označení královského majestátu však vedlo k tomu, že na rozdíl od Svaté říše římské¹⁶⁾ nacházíme v českých zemích jen málo šlechtických rodů, u nichž by se objevoval lev jako ústřední heraldická figura. Častěji než v Čechách se vyskytoval na Moravě, kde mezi nejvýznačnější rody s celým lvem na štítě patřili páni z Náchoda, jejichž černý, dvouocasý a korunovaný lev ve zlatém poli byl přímo odvozen od českého krá-

¹¹⁾ Celou řadu takových případů uvádí Robert ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 159–162.

¹²⁾ „Trůn měl šest stupňů, vzadu nahoře byl zaoblen, po obou stranách sedadla měl opěradla a vedle opěradel stáli dva lvi. Na šestí stupních tam stálo z obou stran dvanáct lvů.“ 1 Kr, 10, 19–20.

¹³⁾ Dále Jan ROYT – Hana ŠEDINOVÁ, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998, s. 147–148.

¹⁴⁾ „Der Löw ist ein Merkmal der Gnad und Barmherzigkeit, dann wenn er einen Menschen mit Gewalt anfällt und überwältigt, wofern er nicht verletzt ist, so pflegt er ihn weiter nicht zu beschädigen, als dass er ihn etwann ein wenig verwundet, wie von ihm die Naturkündiger berichten.“ Cesare RIPA, *Erneuerte Iconologia oder Bildersprach*, Frankfurt am Main 1669, s. 159.

¹⁵⁾ Srov. Josef PETRÁŇ, *Český znak*, Praha 1970, s. 13–14.

¹⁶⁾ Například bádenský hraběcí rod „von Zimmern“ měl ve znaku podobně jako Valdštejnové zlatého jednoocasého lva na modrém pozadí. Srov. Helmut MAURER, *Zwischen Selbstständigkeit und politischer Integration. Begräbniskultur und Residenzbildung im hohen Adel des deutschen Südwestens am Beispiel der Grafen von Zimmern*, in: Mark Hengerer (ed.), *Macht und Memoria. Begräbniskultur europäischer Oberschichten in der frühen Neuzeit*, Köln–Wien–Weimar 2005, s. 163–186.

lovského znaku. Také po Bílé hoře nově příchozí rody užívaly erb se lvem jako ústřední heraldickou figurou, ovšem bez vazby na český královský symbol (Bertoldové z Uherčic, jaroměřičtí Questenberkové aj). V Čechách většina rodů se lvím znamením vymřela ještě před stavovským povstáním (rytířské rody Veselických z Veselice, z Cítova, z Chlumu). Některé rody však neměly v erbu lva celého: u Žerotínů se nachází černý lev v červeném poli nad třemi pahorky,¹⁷⁾ u Martina Maximiliána z Golče jej vidíme za hradbami a drží v tlapách zlatý prsten. Z některých heraldických lvů se objevovala na štítě jen určitá část těla, nejčastěji hlava. V této souvislosti lze zmínit erb pánů z Bünau a také erb tereziánského vojevůdce Ernsta Gideonona von Laudon, který na něm měl lvi hlavy hned tři.¹⁸⁾

Asi nejvýznamnější skupinou šlechticů užívající dlouhodobě v Čechách erb lva či lvíce jsou Valdštejnové a jejich příbuzní, pocházející ze širokého rozrodu Markvarticů. Rozdíl mezi lvem a lvicí se v odborné heraldické literatuře často stírá, někteří autoři uvádějí jako signifikantní znaky lvíce jeden ocas, tělo stojící na třech nohách a pohled upřený před sebe, čímž se ovšem příliš neliší od jednoocasého lva.¹⁹⁾ Nutno ovšem zdůraznit velkou variabilitu znaku zejména ve středověku, a tak klíčovým faktem pro rozlišení pohlaví je tradice.²⁰⁾ V tomto případě se většina Markvarticů označovala za příslušníky rodů s erbem lvíce. Po oddělení jednotlivých rodů z markvartickeho rozrodu pak již mluvíme o lvech.²¹⁾

Přestože renesanční a barokní historiografie nalezla dávné předky až v raném středověku, první zmínka o Markvartovi, komorníkovi druhého českého krále Vladislava II., pochází z roku 1159 z jeho listiny pro klášter ve Waldsassenu.²²⁾ Rodovou základnou se stal na přelomu 12. a 13. století sever Čech, ovládaný postupně privatizovaným kastelánským úřadem v Mladé Boleslavi, který Markvartici pravi-

¹⁷⁾ August SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty* IV, Praha 2001, s. 83–91.

¹⁸⁾ Přesněji se jedná o hlavy levharta, který v heraldické terminologii označuje lva otočeného „en face“. Za tuto poznámku děkuji dr. Antonínu Kostlánovi.

¹⁹⁾ Tvrzení Milana Bubna, že „lvíce v heraldice neexistují“, je příliš kategorické. Srov. Milan BUBEN, *Encyklopedie heraldiky*, Praha 1997, s. 22.

²⁰⁾ O postupném napřimování valdštejnského lva/lvice dále Milan MYSLIVEČEK, *Erbovník*, Praha 1993, s. 69.

²¹⁾ Srov. Vojtěch rytíř KRÁL Z DOBRÉ VODY, *Heraldika*, Praha 1900 (reprint 2003), heslo: lev (s. 80–83).

²²⁾ Srov. Pavel KOUDELKA, *Páni z Valdštejna ve středověku (české větve)*, diplomová práce UK, Praha 2007. Teze Bertolda Waldstein-Wartenberka o Markvarticích jako potomcích charvátských knížat vládnoucích z hradu Klamorná od 10. století je třeba brát se značnou rezervou. Bertold WALDSTEIN-WARTENBERG, *Die Markwartinger. Geschichte einer böhmischen Familie im Zeitalter der Přemysliden*, Gräfelfing bei München 1966 (česky *Markvartici. Z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000).

delně obsazovali.²³⁾ V průběhu 13. věku došlo k rozdělení mocných pánů severních Čech na Vartemberky, pány z Michalovic a Velešina,²⁴⁾ pány z Dětenic, Rotštejna, Valdštejna, Lemberka a Zvířetic. Všichni přitom měli zpočátku na svém erbu markvartickou lvici, poprvé doloženou u Havla z Lemberka (= Löwenberga) roku 1237, čímž dávali ostentativně najevo společný původ a tím i mocenské zázemí. Je velmi pravděpodobné, že u Markvarticů existovaly barevné varianty lvice podobné, jako tomu bylo v jižních Čechách v případě vítkovské růže. V průběhu 14. století však došlo k tomu, že většina markvartických rodů postupně znamení lvice opouštěla a přikláněla se k jednoduššímu, polcenému štítu. Poprvé k tomu došlo u Vartemberků, kteří přijali na konci 13. století polcený zlato-černý štít, od časů Čenka z Vartemberka *ovinitý ještěrem* na důkaz zisku dračího řádu Zikmunda Lucemburského.²⁵⁾ Pak následovali páni ze Zvířetic (1321), páni z Lemberka (k roku 1386 je doložen polcený štít, pravděpodobně se stříbrno-černou kombinací)²⁶⁾ a nakonec také páni z Michalovic, kteří rezignovali na čas na stříbrného lva v červeném poli, aby se později vrátil do jejich znaku na dvou ze čtyř polí jejich (nově) čtvrceného štítu.²⁷⁾ Po vymření pánů z Rotštejna a pánů z Velešina v průběhu 14. století tak zůstali Valdštejnové jediní nositelé původního zvířecího znamení.

První Valdštejn, který vydával listinu s pontifikální pečeti, byl olomoucký biskup Jan VI. z Valdštejna. Jeho pečeť však nenese rodový znak, ale jen znak jeho církevního úřadu, a je na ní postava biskupa s mitrou a berlou.²⁸⁾ V tomto ohledu můžeme do raného novověku sledovat zřejmý vývoj: pečeť kaminského biskupa Benedikta (Beneše) z Valdštejna z konce 15. století již obsahuje vedle dominantní postavy sv. Jana Křtitele také valdštejnský erb,²⁹⁾ zatímco pražský arcibiskup Jan Bedřich

²³⁾ Srov. Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, Praha 1997, s. 284–286.

²⁴⁾ Pánové z Velešina se oddělili od Michaloviců a získali jihočeský Velešín. Mezi oběma liniemi existovaly úzké vazby, vyjadřované i v heraldické oblasti. Dále R. ŠIMŮNEK, *Reprezentace*, s. 154.

²⁵⁾ Jan M. HULÁKOVSKÝ, *O původu a proměnách jmen rodních*, Časopis Muzea Království Českého 34, 1860, s. 297–312, zde s. 307. Také Stanislav KAŠÍK, *O znaku pánů z Vartemberka*, Heraldika 14, 1981, s. 49–84, o změně s. 56–59.

²⁶⁾ Srov. Jan PELANT, *Erby české, moravské a slezské šlechty*, Praha 2013, s. 251.

²⁷⁾ Srov. Zdeněk BERAN, *Poslední páni z Michalovic*, České Budějovice 2010, s. 48–53.

²⁸⁾ Srov. soupis pečeti <http://database.aipberoun.cz/pecete/engine/pecete.cg2>. Přesto existuje v Rodinném archivu Valdštejnů (inv. č. 2438, sign. II-D3, kn. 2) kresba erbu Jana VI. z Valdštejna z první poloviny 18. století s odkazem na moravské erekční knihy z let 1296–1311 (v současné době se mi tento pramen nepodařilo identifikovat). Valdštejnův erb zde odpovídá erbu moravské linie Brtnických z Valdštejna a byl patrně domalován na frontispis dané knihy až v 16. století: „wie solches Wappen auf einem bei der königlichen alten Landtafel im Markgrafum Mähren befindlichen, sogenannten Alten Königl. Fundationsbuch oder Libro Erectionum in Frontispicio in Farben entworfenener sich befindet...“

²⁹⁾ SOA Praha, Rodinný archiv Valdštejnů (dále jen RAV), inv. č. 2449, sign. II-P3, kn. 2.

z Valdštejna ve druhé polovině 17. století jednoznačně upozadil insignie biskupské hodnosti.³⁰⁾ Pro úplnost lze dodat, že erb se čtyřmi lvy litoměřického biskupa Emanuela Arnošta z Valdštejna byl doplněn kromě klobouku a tří řad střapců také mitrou a berlou, tedy atributy biskupství.³¹⁾

První doklad o spojení (jednoocasého) lva kráčejíciho heraldicky doprava s rodem pánů z Valdštejna máme z listiny Jana Lucemburského z 13. ledna 1337.³²⁾ Oproti tomu zpráva Gelasia Dobnera (převzatá od Paprockého) o prastaré tumbě Jiřího z Valdštejna, která se měla od roku 1212 nacházet v dominikánském kostele sv. Kříže v Jihlavě³³⁾ a nesla údajně na sobě valdštejnskou (tedy už nikoli markvartickou) lvici, moderní historiografii doložena není.³⁴⁾ Valdštejnové jsou pak vedle dalších Markvarticů zastoupeni svým erbem i v erbovní galerii českých zemí na hradě Lauf u Norimberka.³⁵⁾ Zatímco zde se ještě nachází černý lev ve stříbrném poli, o sto let později se na píseckém hradě již setkáváme s modro-zlatou kombinací, definující rodové barvy užívané členy rodu dodnes.³⁶⁾ Také v dalších heraldických prezentacích české pozdně středověké šlechty nechybí znak pánů z Valdštejna. Mezi pomocníky obecného dobrého nacházíme na Klaudyánově mapě Čech

³⁰⁾ Erb Jana Bedřicha z Valdštejna se nachází například na zámku v Louňovicích pod Bláníkem, které mu patřily jakožto pražskému arcibiskupovi. Přesto zde použil jako svůj znak valdštejnský erb, který je doplněn jen arcibiskupským kloboukem a čtyřmi řadami střapců.

³¹⁾ V případě Emanuela Arnošta z Valdštejna také berlou a mitrou. Srov. Pavel R. POKORNÝ, *Litoměřičtí biskupové a jejich znaky*, Heraldická ročenka 2005, s. 119–141, zde s. 134.

³²⁾ Jedná se o pečeť svědka Hynka z Valdštejna. Listinu regestuje Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV*, Praha 1892, s. 854, č. 2189; pečeť je reprodukována v knize Augusta SEDLÁČKA, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty II*, Praha 2001, s. 311 (Sil 173. 159-2).

³³⁾ „Iglaviae in templo Praedicatorum exstat tumulus Georgii de Waldstein anno 1212, cum insigni insculpto unius leonis erecti.“ Gelasius DOBNER, *Observationes praeviae in diplomatarium Waldsteinio-Wartenbergium*, in: Týž (ed.), *Monumenta historica Boemiae I*, Praeae 1764, s. 219–225, zde s. 224. Zpráva je podivná hned z několika důvodů: zmíněný kostel byl vysvěcen až roku 1261, jméno „Jiří“ se vyskytuje v rodokmenu Valdštejnů až v 16. století a zejména: prvním, kdo užíval predikát „z Valdštejna“ byl až Zdeněk na samém konci 13. století. Srov. Josef PEKAŘ, *Rozrod pánů z Valdštejna ve věku XIV.*, Od Ještěda k Troskám II (XVIII), 1995, s. 1–10.

³⁴⁾ Jihlavský kostel sv. Kříže sloužil jako nekropole Brtnických z Valdštejna a některých majitelů Třebíče a Židlochovic (Adam František z Valdštejna, † 1666). V tomto směru srov. korespondenci mezi tamějším bratrem Josephem Ringliebem a dominikánským převorem z roku 1765, který se dotazoval na zdejší valdštejnské náhrobky jménem litoměřického biskupa Emanuela Arnošta z Valdštejna. Žádný z roku 1212 se zde nenašel. RAV, inv. č. 2600, sign. X-F2, kn. 10.

³⁵⁾ Srov. Vladimír RŮŽEK, *Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361*, SAP 38, 1988, s. 37–311, zde s. 124, 221.

³⁶⁾ Srov. popis erbovní galerie na píseckém hradu dnes uložený v Archivu Národního muzea, inv. č. 44: „in flavo campo leo coronatus caeruleus unicaudis“. Citováno podle A. SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty I*, s. 53–54.

(1518) také erb Jana z Valdštejna na Krupce. Zde se přitom jedná o první doklad zmnožení lvů na valdštejnském znaku, kde se z jednoho stali čtyři.³⁷⁾ Důvody této proměny dosud nejsou spolehlivě osvětleny. Snad hrála jistou roli erbovní pověst, která se objevila ve valdštejnském prostředí na začátku novověku a byla zaznamenána Paprockým v *Zrcadle slavného Markrabství moravského* a dokonce datována rokem 1091.³⁸⁾ Podle historicky lehce vyvatitelné legendy, odsouzené Augustem Sedláčkem jako *nechutné povídání*,³⁹⁾ došlo při první křížové výpravě k aktu (erbovního) bratrství mezi udatným předkem rodu Valdštejnů a dalšími třemi šlechtici, pocházejícími ze Svaté říše římské, mezi nimiž byl mimo jiné i syn brunšvického knížete. Jelikož měli všichni v erbu lva, přibýlo toto zvíře k původní markvartické lvici, čímž vznikly na valdštejnském štítě čtyři stejné figury. Tato erbovní pověst pak byla rozvedena barokní historiografií do epické šíře.

Čtyři lvi místo jednoho znamenali každopádně polepšení znaku a projev zvýšeného sebevědomí, s nímž vstupovali Valdštejnové do bran novověku.⁴⁰⁾ Ještě na hradě Laufu se jejich erb ocitl na nepřilíš čestném místě mezi nižší šlechtou, což vcelku odpovídalo postavení, které zastávali členové rodu ve 14. století. Počínaje husitskými válkami však zaznamenáváme pozvolný vzestup, symbolizovaný několika Valdštejny, kteří obsadili místa v zemské nebo církevní správě. Proto také byl tento rod zapsán mezi panský stav, který byl v Čechách taxativně vymezen zápisem do desek zemských roku 1500.⁴¹⁾ Na Moravě se Valdštejnové objevili v exkluzivní společnosti čtrnácti panských rodů již roku 1480.⁴²⁾ Valdštejnům samotným velmi

³⁷⁾ Zhruba ve stejné době užíval například Jindřich Štastný z Valdštejna na Malé Skále, který měl ve štítu jediného lva (doklady jsou k roku 1515 a 1520). Srov. J. PELANT, *Erby*, s. 496. Ke zmnožení lvů tedy muselo dojít kolem roku 1520.

³⁸⁾ Srov. Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL, *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*, Praha 1593, s. 77–78. Irena Hrabětová tvrdí, že autorem pověsti byl Paprocký sám. Dále Irena HRABĚTOVÁ, *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohola*, Brno 1992, s. 33–34. Také Tomáš KNOZ, *Středověký původ moravské šlechty v Zrcadle Bartoloměje Paprockého. Ke „konstrukci minulosti“ ve vrcholné renesančním dějepiscectví*, in: Tomáš Borovský – Libor Jan – Martin Wihoda (edd.), *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přítel a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 149–165, zde s. 157.

³⁹⁾ Srov. August SEDLÁČEK, *Sbírka pověstí historických lidu českého*, Praha 1894, s. 123; TÝŽ, *Českomoravská heraldika II*, Praha 1925, s. 14–18 (erb lvice). Ferdinand MENCÍK, *České pověsti erbovní*, Světozor 22, 1888, zde s. 54 dokonce uvádí vazbu valdštejnské erbovní pověsti na legendu o Brunclíkovi.

⁴⁰⁾ Polepšení erbu jeho rozčtvrcením užíval i panovník – například u Jindřicha Kustoše ze Zubří při jeho povýšení do panského stavu (1630). Dále Martin KOLÁŘ – August SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika I*, Praha 1902, s. 52n.

⁴¹⁾ Srov. Petr ČORNEJ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české VI*, Praha 2007, s. 516.

⁴²⁾ Tamtéž, s. 558–559.

záleželo na tom, aby erbovní změna dostala oficiální posvěcení. Také proto vážil cestu z Prahy až do Hostinného na žádost tamějšího pána Zdeňka z Valdštejna roku 1572 komorník desk zemských Baltazar Balina z Příběnic, aby podal ve svém úřadě zprávu o podobě erbu na náhrobku Zdeňkova stejnojmenného otce.⁴³⁾

Počátek 16. století byl jedním z klíčových momentů pro vývoj valdštejnského erbu. Výše zmíněné zmnožení valdštejnského lva a vznik čtvrceného štítu totiž umožnily definovat nově vzniklé rodové větve. Tím lze pozorovat přímou souvislost mezi heraldickým vývojem a rodovou genealogií. Natočení a barevnost lvů a jejich pozadí totiž umožnila rozlišit mezi Brtnickými z Valdštejna (moravská větev) a žehušickou linií na jedné straně a dvěma dominantními českými větvemi na straně druhé (starší rožďalovická a mladší hrádecká). U prvních dvou linií totiž zachovávají všichni lvi stejné natočení a dívají se heraldicky vpravo. Ve druhém případě se obrátili lvi v rámci čtvrceného štítu proti sobě. První případ byl patrně starší, což zaznamenal ve svém Diadochu i Bartoloměj Paprocký z Hlohola a uvedl, že „*taková proměna [natočení lvů – pozn. J. H.] stala se za naší paměti neb jedni majíce ouřady vyvýšenější obdrželi to, že jsou od jiných odděleni, a druzí jakožto milovníci předkův svých přestali na tom starém erbu toho užíváním.*“⁴⁴⁾ Aby bylo oddělení dokonale, došlo i ke změně v klenotu. Linie se stejně natočenými lvy používaly v klenotu lva, zatímco mladší linie dvě složená křídla, přední modré a zadní zlaté.⁴⁵⁾

K roku 1391 je doložena nad štítem kolčí přilba, která se v průběhu 16. století změnila na turnajovou s mřížovým hledím. Důvodem ke zmnožení lvů a výměně přilby, aby odpovídala dobové módě, byla nepochybně větší atraktivita erbu, kterou umocnila i barevná inverze, přičemž se vždy střídali modří a zlatí lvi na zlatém a modrém poli. To vše vedlo k neuvěřitelnému zmatku,⁴⁶⁾ který byl o to větší, že

⁴³⁾ Srov. August SEDLÁČEK, *Príspevky heraldické z desk zemských*, Památky archeologické a místopisné VII, 1868, s. 69–71, 225–226, zde s. 71. Balina zapsal: „*na kterémžto erbu vytesány čtyry lvice a v štítu dvě péra, a tento text okolo jmenovaného kamene smolou zalévaný latinskou literou: anno domini 1525 in vigilia adventus domini obiit generosus dominus Zdenek de Walsteyn tunc temporis dominus Arnouiae, orate pro eo.*“

⁴⁴⁾ Srov. Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL, *Diadochos id est successio* I/2, Praha 1604, s. 226–227. Paprockého *Zrcadlo slavného Markrabství moravského* z roku 1593 nic podobného nezmiňuje, protože na Moravě užívali Valdštejnové pouze jednu variantu.

⁴⁵⁾ Podobně například jednotlivé rody rozrodu Ronoviců se lišily klenotem na erbem zkřížených ostrvů (Lichtenburkové, páni z Lipé, Berkové z Dubé). Srov. Jarmila KREJČÍKOVÁ – Tomáš KREJČÍK, *Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky*, Praha 1987, s. 123–124.

⁴⁶⁾ Na náhrobku litoměřického krajského hejtmana Jana staršího z Valdštejna († 1548) v kostele Všech svatých se objevují dva lvi ve spodní části erbu otočení k sobě, v horní od sebe (!). Náhrobek z červeného mramoru nechal přesunout z prostoru mezi lavicemi za lavice biskup Maxmilián Rudolf ze Šlejnic. Zpráva litoměřických radních i s nákresem náhrobku datována 17. 11. 1719. RAV, inv. č. 2428, sign. II-S2, kn. 2.

v průběhu 16. století došlo k dalšímu dělení hlavních rodových linií a k neustálému opakování týchž křestních jmen u jednotlivých Valdštejnů (Jan, Vilém, Zdeněk, Jiří). Nízký stupeň fixace šlechtických erbů během 15. a po většinu 16. století dokládá i fakt, že nejsme schopni na základě dnešního stavu pramenů rozhodnout, kdy došlo k dalším změnám, tentokrát přímo na figuře lva. Ten dostal ve sledovaném období nejen druhý ocas, ale dokonce v některých případech i korunu (znaková galerie na píseckém hradě z roku 1479). Tyto změny patrně reflektovaly představy pouze nositelů erbů o vlastní reprezentaci; žádné znakové privilegium panovníka totiž není pro tuto dobu doloženo.

Všechny předchozí změny, tedy dlouhý vývoj od markvartické lvice až po čtyři lvy na znaku Valdštejnů, se odehrály bez účasti panovníka, který měl od roku 1497 právo udělovat či polepšovat erb. Trochu paradoxně došlo k první fixaci valdštejnského erbu na městském znaku. Jedná se o znak městečka Dobrovice, která jako jediná z valdštejnských poddaných měst přijala do svého znaku erb své vrchnosti,⁴⁷⁾ což byla jinak v českých zemích poměrně běžná praxe.⁴⁸⁾ Ostatně stačí vzpomenout na množství rožmberských měst a městeček s červenou růží. Vlastní znak získala Dobrovice na prosbu Jindřicha z Valdštejna privilegiem Ferdinanda I. 22. ledna 1558 současně s povýšením na městečko. Uprostřed fortifikace se dvěma věžemi se nachází čtyři jednoocasí (!) lvi otočení do středu. Erb poddanského městečka, jenž do sebe začlenil erb své vrchnosti, sděluje informaci o vzájemném vztahu mezi oběma aktéry; stejně je tomu i v případě vazby mezi šlechticem a jeho panovníkem. Až 22. listopadu 1621 došlo k vydání prvního erbovního privilegia pro člena valdštejnského rodu: Ferdinand II. v něm ocenil zásluhy Adama mladšího z Valdštejna během stavovského povstání.⁴⁹⁾ Polepšení znaku (*melioratio armorum*) zde šlo ruku v ruce s udělením titulu „vysoce urozený“ (*Hoch- und Wohlgebohren*) a se jmenováním tajným radou. Jednalo se o první krok odměňování Adama mladšího z Valdštejna a jeho potomků. Následovalo vyvýšení Valdštejnů spolu s Trauttmansdorffy, Slavaty a Martinici nad ostatní rody panského stavu nejdříve

⁴⁷⁾ Duchcov i Bělá pod Bezdězem sice mají v erbu lva, ale jedná se o českého lva, který odkazuje k panovníkovi, jenž jim erb udělil (u Duchcova Jiří z Poděbrad, u Bělé se objevil již ve 14. století). Dále Jiří ČAREK, *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985.

⁴⁸⁾ Slavatové nechali dokonce svůj erb „rozdělit mezi svá městečka“ roku 1685. M. KOLÁŘ – A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika I*, s. 74.

⁴⁹⁾ V RAV se tato listina objevuje ve dvou originálech. Původní privilegium z 20. září nebylo opatřeno císařskou pečetí, a tak bylo nahrazeno 22. září novým, identického znění. Později (2. listopadu) bylo kolacionováno i původní privilegium, které nadále sloužilo jako ověřený opis. Z heraldického hlediska bylo privilegium z 22. září opatřeno kvalitnějším provedením valdštejnského znaku, který je zde zasazen do „síně slávy“. RAV, inv. č. 13, sign. N-45, kart. 25 (20. 9. 1621) a RAV, inv. č. 14, sign. N-46, kart. 25 (22. 9. 1621). V opise RAV, inv. č. 2804, sign. XVI-R, kn. 16.

listinou o přednostním postavení prvorozených synů,⁵⁰⁾ později článkem A XXIX Obnoveného zřízení zemského⁵¹⁾ a nakonec udělením hraběcího titulu 25. června 1628.⁵²⁾

Erbovní privilegium z roku 1621 neopomnělo připomenout staleté projevování vynikajících vlastností a také vazby Valdštejnů na přední rody v Čechách i v Říši.⁵³⁾ Zásluhy poslední generace, zastupované věrným dvořanem Adamem mladším z Valdštejna, však byly rozhodující. Doprostřed čtvrceného štítu nyní dostali Valdštejnové srdeční štítek (*Medaglia oder Herrnschild*) ovinutý routovým věncem a na něm dvojhlavého císařského orla s palmovou ratolestí a blíže nespecifikovanou zbraní. Nad orlem pak září zlatá koruna a na krku se lesknou iniciály Ferdinanda II. (F II). Vyjádření vazby na majestát prostřednictvím císařského znaku nebo iniciál panovníka či panovníků bylo relativně výjimečné; v tomto směru lze připomenout znak Černínů z Chudenic,⁵⁴⁾ Bořitů z Martinic⁵⁵⁾ nebo korunované „F“ na štítě Michnů z Vacínova (1627). Také v těchto případech se jednalo o panovníkovo vyjádření díky jednotlivcům z řad české katolické šlechty za podporu během stavovského povstání. Podobně jako u Valdštejnů nešlo o izolovaný akt náklonnosti, ale o součást celkové povýšení v rámci stavovské hierarchie. Pro Valdštejny však zisk srdečního štítu znamenal i další stupeň diferenciace v rámci rodu, neboť jim byla zřetelně oddělena linie Adama mladšího z Valdštejna od svých příbuzných vyznávajících většinou některou z protestantských konfesi. Toto oddělení pak mělo dlouhodobý dopad na rozpad rodové jednoty, ačkoli zhruba ve stejné době obdržel od císaře Albrecht z Valdštejna majorát a titul „vladař domu valdštejnského“,⁵⁶⁾ který se

⁵⁰⁾ Zde se jednalo o reakci na žádost poslanou císaři roku 1625, aby se upevnila pozice starých českých rodů vůči cizí šlechtě. Dále Petr MATA, *Zrození tradice. Slavatovské vyústění rožmberského a hradeckého odkazu*, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce, Opera historica 6, České Budějovice 1998*, s. 513–552, zde s. 525.

⁵¹⁾ Jednalo se o potvrzení titulu „Vysoce urozený“ a o přednost na sněmech a soudech, kterou měl mít vždy nejstarší syn z linie Adama mladšího z Valdštejna. Dále H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo*, s. 40–41.

⁵²⁾ RAV, inv. č. 45, sign. N-48, kart. 25. V opise také RAV, inv. č. 2805, sign. XVI-S, kn. 16.

⁵³⁾ ... *das uralte Geschlecht deren von Waldstein in obbesagt unserm Erbkunigreich Böhaimb von etlich hundert Jahren nicht allein herkommen, sondern auch im Heiligen Reich mit Chur-Fürstlich und Gräfflichen Heusern nahendt befreundten und verwandt worden.* Tamtéž.

⁵⁴⁾ Heřman Černín z Chudenic byl povýšen do panského stavu 15. března 1623 a zároveň mu byl polepšen erb o písmena „R“, „M“ a „F“ představující iniciály císařů, jimž sloužil. Později přibyla do srdečního štítu ještě připomínka Ferdinanda III. (F III). Srov. J. PELANT, *Erby*, s. 93–94.

⁵⁵⁾ Jaroslav Bořita z Martinic dostal roku 1621 rakouský erb do klenotu se stejnými literami jako Heřman Černín z Chudenic („F“, „M“, „R“) a navrch arcivévodský klobouk. M. KOLÁŘ – A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika I*, s. 335–337.

⁵⁶⁾ *Regierer des Hauses Wallstain und Friedland*. Zároveň dostal i titul *Hoch- und Wohlgebornen*. Originál listiny uložen v RAV, inv. č. 19, sign. N-6, kart. 25 (19. 9. 1622).

naopak vztahoval na všechny rodové větve, ale který s jeho osobou také zemřel. Ostatně i toto Albrechtovo privilegium mělo svou heraldickou část, v níž uděloval Ferdinand II. svému vojevůdci zcela nový znak černé orlice na červeném pozadí. Svou výjimečnost dokládal Albrecht z Valdštejna i nadále ve svém erbu, do něhož postupně kupil znaky zemí, které mu císař dával či propůjčoval. Srdeční štítek s habsburskou orlicí a iniciálami F II, náležející rodině Adama mladšího, však většího chybí.⁵⁷⁾

Erbovní listinu doprovázelo barevné vyhotovení valdštejnského znaku (viz příloha č. 1), umístěného doprostřed chrámu slávy, v němž lze na podlaze pod erbem identifikovat mezi korouhvemi poražených také některé osmanské symboly. Na ikonograficky náročném výjevu stojí postavy císaře (Ferdinanda II.?) a dámy s hranostajem (snad Čechie?), na obloze se vznášejí čtyři postavy, mezi nimiž lze bezpečně určit okřídlenou Fámu vytrubující do světa valdštejnskou slávu a také Nesmrtelnost (*Immortalitas*), která z oblaků podává vavřínový věnec. Zbylé dvě ženské postavy, podávající z jedné strany žezlo a korunu, z druhé potom jablko a zlatý řetěz, zůstávají záhadou stejně jako přítomnost korunovačních insignií na celém výjevu. Ten je navíc orámován v horní i v dolní části šestnácti prázdnými štítky, které mohly být připraveny pro zanesení genealogického vývodu.⁵⁸⁾

Zmíněná listina měla pro valdštejnský erb konzervační charakter, rodové znaky všech tří linií (hrádecké, rožďalovické i žehušické) se na dalších více než sto let ustálily. Dvě varianty valdštejnského erbu, označené jako „česká“ a „moravská“, jsou zaznamenány i v erbovnících Václava Ignáce Vratislava z Mitrovic z 80. let 17. století.⁵⁹⁾ Odlišnost obou variant, spočívající v rozdílném klenotu, středním štítku a zejména natočení lvů, však nebyla zcela jasnou záležitostí a čas od času docházelo ke konfusím, a to i na tak významných místech, jako byla místnost desk zemských na Pražském hradě. Zde byly v letech 1563 až 1783 postupně domalovávány erby úředníků většího zemského soudu a mezi nimi také erby tří Valdštejnů, kteří

⁵⁷⁾ Další polepšení znaku obdržel Albrecht 13. června 1625, kdy přibyla knížecí koruna a přikryvadla, od 5. května 1628 již můžeme pozorovat na prsou orla dělený štítek s valdštejnským znakem, zlatým dvouocasým lvem na modrém pozadí (znak Flinsbergu) a andělem (znak Zaháňska). Ke zmnožení erbovních figur pak došlo po 16. červnu 1629, kdy přibýly znaky Mecklenburska (býk s kruhem), Wendenu (býk s vyplazeným jazykem), Rostocku (zlatý gryf), Schwerinu (zlatý a červený pruh) a Stargardu (ruka v brnění podávající diamantový prsten). Poslední změna nastala přidáním hlohovského půleného erbu s českým lvem a slezskou orlicí. Dále Maximilian GRITZNER, *Das Wappen Wallenstein und die ihm verliehenen kaiserlichen Diplome*, Vierteljahresschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie 8, 1880, s. 196–203; Adolph MAYER, *Albrecht von Wallenstein. Herzog von Friedland und seine Münzen*, Wien 1885, s. 437–440.

⁵⁸⁾ Za tento postřeh děkuji prof. Tomáši Krejčíkovi.

⁵⁹⁾ Srov. Martina HRDINOVÁ, *Erby ctihodné šlechty slavného Království českého*, Praha 2013, s. 592, č. e. 1815 a 1817; s. 635, č. e. 2111 a 2112.

zastávali příslušné funkce:⁶⁰⁾ nejvyššího sudího Jana z Valdštejna na Hrádku (na nejstarší malbě z let 1563/4), resp. nejvyšších komorníků Jana z Valdštejna na Sedčicích (nedatováno, patrně 1586-1588) a Ferdinanda Arnošta z Valdštejna (1656). Roku 1722 byl erb Jana z Valdštejna na Sedčicích nade dveřmi přemalován a lvi na něm otočeni tak, aby stáli za sebou. Změny si ihned všiml nejvyšší maršálek Jan Josef z Valdštejna,⁶¹⁾ k dalšímu postupu se však odhodlal až o pět let později (!). Bohužel nevíme, zda si Jan Josef z Valdštejna chtěl přivlastnit zásluhy svého příbuzného z jiné linie, zaměnil jména sedčického a hrádeckého Jana z Valdštejna nebo zda se jednalo jen o ukvapenost a neznalost skutečné situace, což je však vzhledem k časovému prodlení, existenci několika dosti podrobných genealogií v této době a armádě právních poradců málo pravděpodobné. Rozhořčený Valdštejn sepsal – bezpochyby za účasti svých *Rechtsfreunde*⁶²⁾ – stížnost až do Vídně, v níž horečně argumentoval listinou z roku 1621.⁶³⁾ Podpurným důkazem mu měl být i rozklad, jenž uváděl, že epiteton „nejstarší“ vždy patřil vladaři rodu, jehož erb odpovídal erbu hlavní rodové linie.⁶⁴⁾ Přitom je zjevné, že Valdštejnové v předbělohorské době podobnou hodnotu na rozdíl od jiných slavných rodů nedisponovali. Na příkaz panovníka začalo v úřadě desek zemských rozsáhlé vyšetřování, kdo za celou aféru může. Zanedlouho byli viníci objeveni: Jan Jindřich Ramhofsý, registrátor zemských desek a v budoucnu autor slavného popisu korunovace Marie Teresie, a malíř Jan Ondřej Löwerle⁶⁵⁾. Vyšetřování ukázalo, že se nejednalo o svévolnou akci s cílem poškodit valdštejnský rod úmyslným ignorováním významného erbovního privilegia, ale o oprávněnou korekci. Návrh na změnu totiž podala Bar-

⁶⁰⁾ Srov. Pavla BURDOVÁ, *Zemský soud v malbách na Pražském hradě a v rukopisu stavovského archivu*, SAP 31, 1981, s. 207–226; Pavel SEDLÁČEK, *České zemské desky a heraldika (1642–1869)*, in: Petr Vorel (ed.), *Heraldika viva II*, Pardubice 2002, s. 79–94.

⁶¹⁾ Srov. RAV, inv. č. 3447, sign. II-19/9, kart. 46, fol. 11–12, 19. 7. 1722, Jan Josef z Valdštejna Pavlu Miseronimu z Lisone.

⁶²⁾ O úmyslu svolat poradní kolegium právníků v dané věci píše Jan Josef svému příbuznému Leopoldu Vilémovi z Valdštejna. RAV, inv. č. 3436, sign. II-18/18, kart. 45, fol. 127–128, 9. 8. 1727. Toto kolegium, kam byl přizván i malostránský genealog Michael Adam Franck z Frankensteina, o dané věci jednalo pravidelně od dubna do října 1727; zápis z jednání RAV, inv. č. 3812, sign. IV-27/2, kart. 97, fol. 224–248.

⁶³⁾ „*Zumahlen nun aber mir nicht wissend [ist], wer und aus was ursachen solche veränderung ohne vernehm- und einwilligung der Familiae veranlasset und das uralte Wappen wieder Ihre Kay[serlicher] und Kön[iglicher] May[estät] allergnädigste verleihung dergestalten immutiret habe?*“ NA Praha, Stará manipulace, inv. č. 3881, sign. W9/58, kart. 2478, 18. 3. 1727.

⁶⁴⁾ „*Ita tamen: ut semper coryfeo familiae, seu: qui reliqui dignitate ministerii, vel saltem opibus prae-celleret, illud epitheton „starší“ permanserit.*“ Argumentaci s odkazem na Paprockého přináší anonymní nota uložená v RAV, inv. č. 3202, sign. I-21/II/24, kart. 21.

⁶⁵⁾ Jeho výslechový protokol zachován tamtéž. Výslech byl proveden 27. 5. 1727 před tribunálem, jemuž předsedal nejvyšší písař Václav Hložek ze Žampachu.

bora Marie, rozená z Valdštejna, jako jediný v Čechách žijící potomek zehušické linie, tedy linie, z níž pocházel i sedčický pán Jan z Valdštejna. Barbora Marie⁶⁶⁾ byla navíc manželkou Jana Arnošta ze Schaffgotsche, který ve 20. letech 18. století zastával úřad nejvyššího komorníka, do jehož kompetence patřil i dohled nad úřadem desek zemských a v inkriminovaných místnostech vykonával své úřední povinnosti. Svědky správnosti celého postupu se staly erby na rakvi děda Barbory Marie Buriana Ladislava z malostranského kostela sv. Mikuláše, v trhovém kvaternu červeném Adama staršího z Valdštejna (její praděd) a zejména na náhrobku samotného Jana z Valdštejna na Sedčicích v Týnském chrámu.⁶⁷⁾

V barokních historiografiích, které oslavují dlouhou minulost a slávu valdštejnských předků, je zřetelná tendence integrovat dějiny Valdštejnů a příbuzného rodu Vartemberků. Ti byli ve středověku mocnější než jejich valdštejnští příbuzní a několikrát výrazně zasáhli do dějin českého státu. Z kdysi rozvětveného rodu zbyly v raném novověku jen dvě linie. Mladší zákupská vymřela s Annou, manželkou Václava Budovce z Budova, majitele (později valdštejnského panství) Mnichovo Hradiště. Starší děčinská přežila bělohorský mezník a to v postavě Oty Jindřicha, manžela nešťastné Elišky Kateřiny Smiřické ze Smiřic, a Jana Jiřího z Vartemberka, který jako zatvrzelý protestant emigroval a poté se několikrát vrátil tajně zpět do Čech, aby se ujal zkonfiskovaných panství. Oba Vartemberky čekal neslavný osud: Ota Jindřich byl ubit vlastními poddanými na statku Markvartice u Děčina 28. října 1625; Jan Jiří se ztratil kdesi v cizině po roce 1634. Nemovité statky, které zanechali v Čechách, byly větším dílem zkonfiskovány a snaha Oty Jindřicha ucházet se po konverzi o obrovské smiřické dědictví narazila na plány Albrechta z Valdštejna.

Po kdysi slavném rodu však zůstal i nemalý symbolický kapitál, zhmotněný v polceném zlato-černém erbu a v titulu dědičného číšníka Království českého. Také tento titul, k jehož praktickému naplnění docházelo v raném novověku vlastně jen při královských korunovacích, měl svůj odraz v heraldické symbolice. V děčinské linii Vartemberků se poprvé roku 1346 objevil zvláštní klenot nad polceným štítem: panna s veslem na loďce. Ten původně označoval seniora rodu, jenž nejpozději od dob Jana Lucemburského disponoval titulem dědičného číšníka, který od počátku 16. století přecházel na členy vartemberského rodu automaticky, bez po-

⁶⁶⁾ Ze zehušické linie žili roku 1727 už jen jednotlivci. Kromě Barbory Marie (někdy zmiňována v pramenech s ohledem na její třetí jméno jako Marie Alžběta) už jen její sestřenic ve Vidni Marie Maxmiliána a Marie Alžběta, provdaná za Jana Jindřicha Koloniče. Barbora Marie obě přežila a zemřela jako poslední členka zehušické linie roku 1748.

⁶⁷⁾ Srov. konklusum vyšetřovací komise vedené místokomorníkem Františkem Karlem Peceliem z Adlersheimu. NA Praha, SM, inv. č. 3881, sign. W9/58, kart. 2478, 28. 11. 1727.

tvrzení králem.⁶⁸⁾ Po několika sporech uvnitř rozvětvené rodiny se stala ze seniorát-ního privilegia primogenitura, zároveň došlo ke spojení klenotu veslující panny s číšnickou hodností.⁶⁹⁾ Naposledy sloužil budoucí emigrant Jan Jiří z Vartemberka u stolu korunovaného Fridricha Falckého; 16. listopadu 1627 získali hodnost dekretem české dvorské kanceláře Slavatové a po jejich vyměnění přešla do rodu Čer-ninů. Navíc Valdštejnové sami přísluhovali při korunovační hostině ve funkci před-kraječe, kterou získali s odkazem na tradici pánů z Ústí roku 1656 bez jakéhokoliv polepšení erbu.⁷⁰⁾

Dlouhodobá snaha spojit valdštejnský rod s vartemberskou tradicí nakonec přinesla své ovoce a byla završena erbovním privilegiem, které vydala Marie Terezie 16. srpna 1758.⁷¹⁾ I toto privilegium dále zdůraznilo rozdíl mezi jednotlivými větve-mi, neboť se týkalo pouze Františka Josefa Jiřího (pán na Duchcově) a jeho synovce Vincence z Valdštejna (pán na Mnichově Hradišti),⁷²⁾ kteří formulovali žádost, jejíž text se místy doslovně odrazil v textu erbovní listiny.⁷³⁾ Na jejím základě došlo k doplnění valdštejnského znaku o dva oválné vartemberské štítky nad a pod středním štítkem s dvouhlavou habsburskou orlicí. Zároveň byla ztrojena turnajová přílba; nad každou byl umístěn zvláštní klenot. Heraldicky vpravo se nacházel helm s modrým lvem, uprostřed helm se dvěma složenými křídly ve valdštejnských barvách (modré a zlaté) napravo a se dvěma křídly v barvách vartemberských (zlaté a černé) nalevo. Heraldicky vlevo potom korunuje helm vartemberský klenot, kterým však již nebyla veslující panna, ale v návaznosti na erbovní pověst Vartemberků muž na

⁶⁸⁾ Naposledy tento titul potvrdil pro Zikmunda Děčinského z Vartemberka († 1518) Vladislav Jagellonský 3. listopadu 1487. Srov. Stanislav KASÍK, *Nejvyšší číšník Království českého v rodě pánů z Vartemberka*, Heraldická ročenka 1999–2000, s. 58–71.

⁶⁹⁾ Ke spojení nejvyššího číšnictví a klenotu veslující panny dochází u Vartemberků až na začátku 16. století. Srov. Stanislav KASÍK, *Vartemberkové*, in: Heraldika 14, 1981, s. 101–141, zde s. 119. Poněkud zmateně M. KOLÁŘ – A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika I*, s. 255.

⁷⁰⁾ RAV, inv. č. 57, sign. N-44, kart. 8, 2. 9. 1656.

⁷¹⁾ RAV, inv. č. 106, kart. 26, 16. 8. 1758.

⁷²⁾ Oba pocházeli z hrádecké linie obdařené již roku 1621 privilegiem Ferdinanda II. Žehušická linie roku 1758 již neexistovala, rožďalovická větev postupně zchudla a její členové částečně odešli do zahraničí. Jeho nejvýznamnějšího představitele, litoměřického biskupa Emanuela Arnošta z Valdštejna, se erbovní privilegium nedotklo.

⁷³⁾ RAV, inv. č. 2591, sign. X-L, kn. 10. Žádost odkazuje na genealogická díla Paprockého, Balbina, Červenky a také na *Epitome historiae Waldsteinianae*, které považuje za anonymní. Podle Balbina (který citoval jakýsi *Liber erectionum*) argumentoval návrh i tím, že ve středověku se promiscue užívaly oba predikáty (příkladem je mu *Henricus de Wartenberg alias de Waldstein, residentis in Wéliss* v záznamu k roku 1413). K nobilitačnímu procesu srov. Jiří BRŇOVJÁK, *Nobilitační spisy České dvorské kanceláře z období vlády Karla VI. (1712–1740)*, SAP 56, 2006, s. 69–111; TÝŽ (ed.), *Nobilitace ve světle písemných pramenů*, Ostrava 2009.

loďce s bílým kloboukem, připomínajícím turban.⁷⁴⁾ Proměna sličné panny v muže z vartemberské rodové pověsti mohla značit rezignaci na čišnický úřad držený tou dobou již Černíny. Celý komplex byl dotvořen přidáním modrého a zlatého korunovaného lva jako dvou štítonošů a hermelínového přikryvadla. O jeho užívání v předchozí době se zmiňovala výše uvedená žádost obou Valdštejnů a spojovala ho s povýšením do stavu říšských hrabat, což dokládala reprezentativním portrétem Adama mladšího z Valdštejna, který si nechal zhotovit, aby dal najevo polepšení znaku a uvedení do říšské stavovské hierarchie. S tímto důkazem se však pojily jisté nesnáze: v listině z 25. června 1628 se nemluví o přikryvadle, ale jen o tom, že i valdštejnský znak a přilba se stávají hraběcí.⁷⁵⁾ Nedostatek dalších důkazů vysvětlovali žadatelé vyplněním archivu na Mnichově Hradišti během první slezské (pruské) války.⁷⁶⁾ Ostatně celá konstrukce příbuzenství s Vartemberky byla nedlouho po roce 1758 podrobena značné kritice a to z pozic osvícenského dějepisceví a také Emanuela Arnošta z Valdštejna, jenž napsal do genealogického medailonku svého příbuzného Františka Josefa Jiřího, že získal tereziánské privilegium, „*ačkoli původ Valdštejnů od Vartemberků byl čistou fantazií a nikdy nebyl dokázán.*“⁷⁷⁾

Součástí erbovního privilegia byla v tomto případě i změna predikátu (nově *hrabata z Valdštejna a páni z Vartemberka*), k níž obvykle docházelo v souvislosti s vyměněním slavného rodu: smrtí Josefa Filipa Gallase († 1757) přešel majetek a roku 1768 i jméno Gallasů na syny sestry jeho manželky Karla a Kristiána Filipa Clamy; vyměnění Martiniců po meči (1789) zase znamenalo obohacení predikátu Karla Josefa Clama o jméno tohoto slavného českého rodu (potvrzeno panovníkem 1792).⁷⁸⁾ Podobných spojení bychom našli v barokní a zejména v osvícenské době více (Clary-Aldringen, Colloredo-Mansfeld, Des Fours-Walderode), ačkoli zdaleka ne všechny rody kumulovaly predikáty po vzoru říšské šlechty, u níž často již samotné jméno prozradilo genealogickou posloupnost. V prvních desetiletích po Bílé hoře

⁷⁴⁾ Ke znamení se vztahuje erbovní pověst, která se objevila poprvé u pastora z Benešova nad Ploučnicí jménem Schlegl roku 1571 a vztahuje se k záchraně krále Václava II., vězněného ve Vídni roku 1304 (ve skutečnosti byl ve Vídni vězněn Václav IV. roku 1403). Na jeho převozu přes Dunaj se měl podílet jeden z mužských (!) předků Vartemberků. Srov. Jan SMETANA, *Benešovský letopis pastora Schlegla a jeho první pokračovatel*, Ústecký historický sborník 1, 1966, s. 97–138.

⁷⁵⁾ „... *Manns- und Frauenpersonen ihres Namens, Stammens und Geschlechts von Geburth Schild und Helm ... Grafen und Gräfinnen seyen.*“ RAV, inv. č. 45, sign. N-48, kart. 25, 25. 6. 1628.

⁷⁶⁾ RAV, inv. č. 2591, sign. X-L, kn. 10: „... *wir unterschriebene Supplicantes solches um so weniger zu documentieren vermögen, als bey dem ersteren Preussischen Krieg unser Haus-Archiv zu Münchengraetz wegen der aus allerdevotesten Dienst-Eyffer aufgerichteten Landt-Miliz notorie völlig geplündert und zersteuert worden ist.*“

⁷⁷⁾ RAV, inv. č. 3198, sign. I-21/2, kart. 21: „...*, obwohlen die Abstammung deren Waldsteinern von denen Wartemberg ein pures Hirngespinnst und niemals zu erproben ist.*“

⁷⁸⁾ Srov. Petr MAŠEK, *Modrá krev*, Praha 1999, s. 38–41.

nacházíme v Čechách řadu příkladů, kdy se snažili zástupci šlechtických rodů navázat na tradici vymřelých předbělohorských rodů, s nimiž je pojilo příbuzenství a dokonce přijímali do svého znaku jejich dominantní heraldické figury: ve slavatovském erbů se objevila zlatá růže na modrém poli pánů z Hradce (1616) a dva rožmberští medvědi jako štítonoši (1629)⁷⁹⁾, Václav Eusebius z Lobkovic zase nechal do lobkovického erbů umístit zubří hlavu jako odkaz na svou pernštejnskou matku (1639).⁸⁰⁾ V případě Valdštejnů se však jednalo o poměrně ojedinělý případ vazby na rod, který vymřel již poměrně dávno. Také valdštejnsko-vartemberské sňatky, na něž se v privilegii odkazuje, se udály z pohledu tereziánské doby v dávné minulosti. Ještě podivnější pak je zmínka o rodinných vazbách s říšskými hraběcími či dokonce kurfiřtskými rody, kterých bylo v dlouhé valdštejnské minulosti opravdu pomálu.⁸¹⁾ V obou případech se jedná o doslovně přejaté pasáže z valdštejnské žádosti. Když pomíneme fakt, že Marie Terezie a její následníci z habsbursko-lotrinského (!) rodu byli otevřenější k udělování privilegií měnicích jméno na základě příbuzenství, zůstává stále tajemstvím, proč ke změně valdštejnského predikátu došlo zrovna roku 1758 a nikoli v desetiletích předtím, kdy byly pozice Valdštejnů u císařského dvora mnohem silnější. Je přitom poněkud paradoxní, že Valdštejnové nebyli prvními, kteří si chtěli přivlastnit alespoň kus bývalé vartemberské slávy: 1. února 1680 byl do panského stavu povýšen bývalý lichtenštejnský regent a nyní královský rada Vilém Jindřich Odkolek z Újezdce ze starého rytířského rodu. Ke svému znamení useknutých kozorožců obdržel do středu čtvrceného znaku také polcený vartemberský erb obtočený zeleným drakem s odkazem na příbuzenství ze 16. století.⁸²⁾

Erbovním privilegiem Marie Terezie se uzavřel vývoj valdštejnského znaku, který tak obsahoval většinu prvků, jež soudobá heraldika nabízela. Valdštejnský erb nikdy nepromlouval přímo a to nejen tím, že na něm chybělo ono mluvící znamení známé například u pánů z Lemberka, i když se aluze na „lesní kámen“ objevovaly v oslavných barokních spisech poměrně často.⁸³⁾ Také se z valdštejnského znaku

⁷⁹⁾ Srov. Václav BŮŽEK, *Paměť v heraldické výzdobě předmětů hmotné kultury šlechtických sídel 16. a 17. století*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 37–57; Petr MAŤA, *Zrození tradice*.

⁸⁰⁾ Srov. Pavel MAREK, *Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 134–156, zde s. 143.

⁸¹⁾ Celá záležitost je ošetřena vágním zdůvodněním, že „*derenselben* (valdštejnský rod – pozn. J. H.) *alt-gräfliches Geschlecht von denen nunmehr (!) ausgestorbenen Herrn von Wartenberg abstamme und durch öftermahligen Verehelichungen noch mehrers vereinigt, nicht minder schon in vorigen Zeiten mit Chur- und Fürstlichen Häusern im Römischen Reich versippet gewesen seyn.*“ RAV, inv. č. 106, kart. 26, 16. 8. 1758.

⁸²⁾ Reprodukce znaku S. KASÍK, *Vartemberkové*, s. 139.

⁸³⁾ Například dílko sepsané k oslavě nástupu Jana Bedřicha z Valdštejna na pražský arcibiskupský stolec od skutečského děkana Tomáše Bernarda Ignáce JELÍNKY, *Silva ad asylum, lapis ad fundamentum*, Litomyšl 1676.

nikdy nestal natrvalo emblém přidáním devizy,⁸⁴⁾ která by vysvětlovala některou z figur, popř. rodové jméno podobně jako u Popelů z Lobkovic. O to více bylo možné popustit uzdu fantazii, jak o tom svědčí množství literárních děl pokoušejících se od dob humanismu rozvinout motivy na valdštejském znaku do epického či lyrického tvaru.

Erb jako komunikační prostředek

V 80. letech 20. století definoval estonský filolog a sémiotik Jurij M. Lotman pojem sémiosféra jako sémiotické kontinuum, v němž fungují jednotlivé znakové systémy. Prostředí, determinované člověkem, je tedy plně významových složek, které jsou na sebe navázány v prostoru.⁸⁵⁾ Vedle biosféry se jedinec pohybuje právě v sémiosféře, z níž na něj útočí nejrůznější významy. Tuto teoretickou rovinu dokázal vztáhnout na konkrétní historickou látku německý historik Kilian Heck a tou látkou byl prostor pozdně středověkého rezidenčního města, do něhož vložil panovník významy (tedy především přesvědčení o vlastní supremaci) pomocí promyšleně rozmístěných erbů.⁸⁶⁾ Ty pomáhaly jednak ke komunikaci mezi panovníkem a jeho poddanými, jednak k ohraničení panství⁸⁷⁾ a k označení vlastnictví. Cílená snaha vytvořit z určitého geografického prostoru sémiosféru je vidět i v případě českých poddanských měst a městeček.⁸⁸⁾

⁸⁴⁾ Jediný pokus byl v této věci zaznamenán v 16. století u Viléma z Valdštejna, u něhož se vyskytla deviza „*Doufám v Boha svého, žeť mne sprostí všeho zlého.*“ Srov. Ferdinand MIKOVEC, *Hesla Čechů a osob v Království české přijatých*, Časopis Muzea Království českého 29, 1855, s. 518–528.

⁸⁵⁾ Parafráze Lotmanovy definice. Dále Jurij M. LOTMAN, *Über die Semiosphäre*, in: Zeitschrift für Semiotik 12, 1990, s. 287–305, zde s. 288; v angličtině dostupné online <http://www.ut.ee/SOSE/sss/Lotman331.pdf>.

⁸⁶⁾ Srov. Kilian HECK, *Genealogie als Monument und Argument. Der Beitrag dynastischer Wappen zur politischen Raumbildung der Neuzeit*, München-Berlin 2002, s. 83–108 (příklad města Büdingen).

⁸⁷⁾ Hranice sémiosféry představují oblast zvýšené semiotické aktivity, kde pracují početné mechanismy metaforického překladu. Srov. Jurij M. LOTMAN, *Kultúra jako subjekt a objekt sama pre seba*, in: Ivan Slimák (ed.), Jurij M. Lotman, *Text a kultúra*, Bratislava 1994, s. 7–18, zde s. 17. Kilian Heck to ukazuje na příkladu městských hradeb a městských bran, popř. bran zámku. K. HECK, *Genealogie als Monument*, s. 96n.

⁸⁸⁾ Srov. Kilian HECK, *Genealogie als dynastische Sphärenbildung. Herzog Ulrich zu Mecklenburg in Güstrow*, in: Kilian Heck – Bernhard Jahn (edd.), *Genealogie als Denkform in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Tübingen 2000, s. 137–144; TÝŽ, *Ahnentafel und Stammbaum. Zwei genealogische Modelle und ihre mnemotechnische Funktion bei frühneuzeitlichen Dynastien*, in: Jörg-Jochen Berns – Wolfgang Neuber (edd.), *Seelenmaschinen, Gattungstraditionen, Funkti-*

V tomto směru lze demonstrovat podobnou aktivitu na vybraných heraldických prezentacích spojených s valdštejnským rodem. Jednu z nejpropracovanějších tvořila semiosféra vrchnostenského městečka Dobrovice. Jejím centrem se stal kostel sv. Bartoloměje, kde Valdštejnové již ve druhé polovině 16. století založili tradici, na kterou navázali jejich příbuzní v době baroka. Nejstarší vrstvu prezentace představuje třídílný renesanční epitaf umístěný dodnes na jižní straně kněžiště. Na hlavním výjevu klečí před zmrtvýchvstalým Kristem zakladatel kostela Jindřich z Valdštejna⁸⁹⁾, zachycený ve trojím lidském věku jako mladík, zralý muž a stařec, se svými dvěma manželkami, Annou rozenou z Vartembergu a Markétou rozenou z Lobkovic, a třemi dětmi. Napravo od něj se nachází novozákonní motiv sesláni Ducha svatého, nalevo potom rodokmen Valdštejnů od roku 1252 až do smrti Jindřicha z Valdštejna. Celý soubor vznikl roku 1582, tedy až po Jindřichově smrti⁹⁰⁾, péči Karla z Valdštejna⁹¹⁾ a jeho úkolem není jen upozornit na osobu fundátora chrámu, ale na starobylost celého jeho rodu.⁹²⁾ Celková kompozice však připomíná také luteránství namalovaných osob svou vazbou na zobrazování Zákona a Milosti v prostředí německé reformace:⁹³⁾ na jedné straně to staré (začínající

---

onen und Leistungsgrenzen der Mnemotechniken des 14. bis 17. Jahrhunderts, Wien-Köln-Weimar 2000, s. 563–584.

⁸⁹⁾ Hrobka, v níž byly uloženy ostatky Jindřicha z Valdštejna, jeho ženy Markéty a tři děti, byla zničena Švédy roku 1640. Srov. Antonín SLÁDEČEK, *Paměti města Dobrovice a jeho okolí*, Praha 1900, s. 261–263.

⁹⁰⁾ Dosud nebyla nalezena Jindřichova závěť, takže nelze usuzovat, do jaké míry byl právě on autorem celé koncepce. Například jeho příbuzný Fridrich z Valdštejna († 1569) popsal přesně, jak by měl jeho epitaf vypadat, ve svém testamentu: „aby na tý arše nebyla žádná jiná jména, než pana votce a paní mateře napsána tak, jako by voni to udělati dali.“ Citováno podle Ondřej JAKUBEC, *Renesanční epitaf jako médium společenské a náboženské reprezentace*, in: Týž (ed.), *Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích*, Olomouc 2007, s. 11–24, zde s. 12.

⁹¹⁾ Jedná o apelačního radu Karla (mladšího) na Bílých Poličanech († 1604) z hostinné (rožďalovické) větve rodu. Karel byl patrně vykonavatelem Jindřichovy poslední vůle. Důvodem, proč byl pověřen právě tento vzdálený příbuzný, může být fakt, že byl Karel – na rozdíl od většiny blízkých příbuzných – protestant a vyznal se v zemském i městském právu (a byl vychovatelem Albrechta z Valdštejna...).

⁹²⁾ Nápisová deska umístěná vedle podává základní výkladové schéma celého epitafu: „*Genealogia baronum de Waldstein ab anno domini 1252 (stirpe nondum investigata) quanta diligentia ex veteribus monumentis inquiri atque erui poterat. Ducit autem haec familia nomen ac originem a vetusta arce Waldstein, cuius rudera adhuc hodie prope Turnoviam conspiciuntur.*“ Srov. František BAREŠ, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Mladoboleslavském*, Praha 1905, s. 56. O velkém rodokmenu v dobrovickém kostele také Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV – Bunzlauer Kreis, Prag-Wien 1790*, s. 93.

⁹³⁾ Srov. Vladimír HRUBÝ – Jan ROYT, *Nástěnná malba s námětem Zákona a Milost na zámku v Pardubicích*, *Umění* 40, 1992, s. 124–137. Také O. JAKUBEC, *Renesanční epitaf*, s. 19–21.

u historicky nedoloženého praotce Jana ležícího pod stromem života⁹⁴), na druhé potom naděje do budoucna zosobněná postavami dětí a seslaným Duchem svatým, který v protestantském prostředí symbolizoval přímou inspiraci Božím slovem. Uvedený triptych tak představil divákům plynutí času: Jindřichovi předkové, jeho současnost představovaná nejužší rodinou žijící v sepětí s živým Kristem a budoucnost daná vírou v neustálé přijímání Boží milosti.

Druhou rovinu valdštejnské semiosféry představuje ve svatobartolomějském chrámu heraldická galerie na stěnách a na stropě, jež vznikla z podnětu Eleonory Marie z Valdštejna, nejspíše roku 1732.⁹⁵ V osobě Eleonory Marie se dovršilo působení Valdštejnů na panství, její dcera se provdala za Josefa Viléma z Fürstenberka a tím přešlo dominium na tento říšský knížecí rod. Také proto iniciovala Eleonora Marie heraldickou výzdobu, která začíná na nejčestnějším místě v presbytáři, kde je umístěn nápis o vystavění chrámu Jindřichem z Valdštejna v letech 1569 až 1571. Vpravo jsou erby Eleonory Marie a jejího manžela Jana Josefa z Valdštejna s připomenutím renovace roku 1732, nalevo potom erby Eleonořiných rodičů Karla Arnošta a jeho manželky Marie Terezie. Výčet erbů v kněžišti uzavírá znak Františka Augustina z Valdštejna, johanity a předního dvořana Leopolda I. V kostelní lodi je potom 13 dalších erbů včetně erbu Jindřicha z Valdštejna a jeho dvou manželek.⁹⁶ Posledním bodem heraldické paměti v rámci sakrálního prostoru se staly zvony. Prostředek svolávání věřících k bohoslužbě i varování před možným nebezpečím na sobě nesl spolu s biblickými citáty také erby fundátorů: Jindřicha a Markéty z Lobkovic (zvon Marie, na něm dokonce i medailonky s podobiznami obou), jejich syna Henyka a Kristýny Nybšické z Holtendorfu (zvon Bartoloměj) a Jana Josefa a Eleonory Marie (zvon Ježíš). Opět se tu objevila kontinuita mezi předbělohorskou a pobělohorskou dobou, mezi renesancí a barokem. Postavy fundátorů z valdštejnského rodu stojí právě v Dobrovici v jedné řadě a zdůrazňují rodovou kontinuitu, která – navzdory rozdílnému vyznání – spojila zarytého luterána Henyka a barokního katolíka Jana Josefa.

Jedinečný kolorit poddanského městečka, v němž byl naplno zpřítomněn valdštejnský rod právě pomocí heraldických symbolů, byl dotvořen budovou zámku. Také jeho vnější, tedy veřejnosti přístupná podoba, upozorňovala erbem a nápisem

⁹⁴ Motiv „ležícího předka“ u kořenů stromu života je ve valdštejnském prostředí přelomu 16. a 17. století poměrně častý; kromě úvodního folia Paprockého pojednání o Valdštejnech v *Diadochu* se s ním setkáváme ještě na genealogii, kterou si patrně objednal u neznámého malíře Adam mladší z Valdštejna roku 1608, kdy se stal nejvyšším zemským sudím (byla doplněna roku 1622). Zde je kromě Adama mladšího věnována pozornost i jeho příbuznému Albrechtovi. Srov. Eliška FUČÍKOVÁ – Ladislav ČEPIČKA (edd.), *Valdštejn. Inter arma silent musae?*, Praha 2007, s. 415.

⁹⁵ Pavel R. POKORNÝ, *Z erbovní galerie na Pražském hradě*, Heraldická ročenka 2008, s. 95–98.

⁹⁶ Srov. František BAREŠ, *Soupis památek*, s. 42–60.

Henik z Valdštejna a na Dobrovici na postavu majitele, jenž se během svého života dostal nejednou do konfliktu s okolní společností.⁹⁷⁾ Poprsí pána a paní s nápisy *Henricus rex Franciae* a *Elisabeth Ang* měly připomínat mocné souvrce dobrovickeho pána.⁹⁸⁾ Reprezentativní místnosti zdejšího zámku skrývaly kazetové stropy⁹⁹⁾ s heraldickou výzdobou: vždy uprostřed se nacházel valdštejnský znak obklopený květinovým dekorem. U každého ze čtyř stropů byly k centrálnímu poli navázány okolní obrazy, ve dvou případech erby příbuzných rodů, ve třetím antické výjevy inspirované Ovidiovými *Proměnami*¹⁰⁰⁾ a u posledního postavy čtyř evangelistů. Na rozdíl od heraldické výzdoby na stropě a na stěnách kostela sv. Bartoloměje, která měla připomenout v dlouhodobém časovém horizontu valdštejnské fundatory chrámu, představovaly zámecké stropy jakousi genealogii v prostoru vzniklou k jednomu časovému bodu. Účinek kazetových stropů byl znásoben obložením stěn, na nichž byly antické výjevy, a také podobizny českých panovníků,¹⁰¹⁾ pohledy na hrady a zámky Českého ráje (snad z doby barokní) a obrazy z české mytologie (Libušin soud). Jindřich a jeho syn Henyk tak vytvořili v Dobrovici dokonalý symbolický prostor kolem svažitého náměstí a jejich idea nalezla uvnitř valdštejnského rodu své barokní pokračovatele. Recipienty sdělované velikosti panujícího domu pak byli na jedné straně měšťané, kteří navštěvovali dobroviccký chrám, na druhé potom vzácní hosté valdštejnské rezidence, kteří měli obdivovat kromě genealogických vazeb také intelektuální rozhled daný klasickým vzděláním jejich majitelů a patriotismus vyhlášený motivy z české mytologie a historie. V neposlední řadě se jedná o sepětí mezi vrchností a jejím městem, vztah, který byl vyjádřen už na dobrovicckém erbu, jenž od počátku 17. století zdobí hlavní portál radnice. Výjmečnost Dobrovic pro valdštejnský rod si uvědomovali už barokní historici, kteří připisovali

⁹⁷⁾ K této problematické postavě předbělohorských Čech nejnověji Petr BAŽANT, *Henyk z Valdštejna. Profil šlechtického intelektuála předbělohorské doby*, diplomová práce UK, Praha 2006.

⁹⁸⁾ Jedná se o zjevné narážky na francouzského krále Jindřicha IV. Navarrského a anglickou královnu Alžbětu I. V obou případech šlo o mocné západoevropské panovnické s protestantským vyznáním (byť Jindřich IV. konvertoval ke katolictví až bezprostředně předtím, než usedl na francouzský trůn).

⁹⁹⁾ Po proměně dobrovicckého zámku na cukrovar roku 1831 byly tyto stropy sňaty a přemístěny na zámky v Bělé pod Bezdězem a v Mnichově Hradišti, dále na Švihov a mytologický strop se ocitl na dobroviccké radnici. Jejich kresby zachovány v RAV, inv. č. 4977 až 4987, popis srov. František J. ZOUBEK, *Památosti dobroviccké*, Památky archeologické a místopisné VIII, 1868–1869, s. 249–264.

¹⁰⁰⁾ Mezi výjevy z antické historie poněkud nezapadá jeden opsaný jako *Kampf zwischen den Franzosen und Römern*. Tamtéž, s. 252.

¹⁰¹⁾ Srov. Pavel PREISS, *Cykly českých panovníků na státních zámcích. Příspěvek k ikonografii českých knížat a kráľů*, Zprávy památkové péče 17, 1957, s. 65–78, zde s. 67. Podle Preisse byla série panovníků překreslena roku 1765 Františkem Saltzerem do Dobnerova kritického vydání Hájkovy *Kroniky české*.

celý komplex Jindřichovi z Valdštejna a u jeho medailonku nezapomněli zdůraznit, že „za času Maximiliana II. chrám vznešený na Doubravici vystavěl a zámek přepěkným malováním, které starožitnosti římské a mnohých slavných rodů s Valdštejnami v krevnosti spojených v erby vypořádňuje, nákladně ozdobil.“¹⁰²⁾

Oproti Dobrovici měla heraldická výzdoba v dalším z řady valdštejnských rezidenčních měst, v Třebíči, poněkud jiné vyznění, ačkoli základní poselství o kontinuitě rodu bylo stejné. Komplikovaný právní status tohoto města¹⁰³⁾ vedl k neustálým sporům v rámci valdštejnského rodu o toto bohaté západomoravské panství, k nimž se přidaly ve druhé polovině 17. století problémy s jeho rekatolizací a v následujícím období konflikty mezi vrchností a měšťany, tentokrát z ekonomických důvodů. Na jednu stranu tak byla držba Třebíče jako fideikomisu se seniorátní posloupností výrazem jisté prestiže, protože potvrzovala vlastníka jako stařešinu uprostřed jeho rodu, na stranu druhou se řada držitelů zdráhala investovat do panství, u něhož chyběla jistota, že jej zdědí některý z přímých potomků. To byl také jeden z důvodů napjatých vztahů mezi Valdštejnami a městem, které bylo od zámekého okrsku odděleno rovněž fyzicky řekou Jihlavou. Heraldická prezentace jakoby zůstala uzavřena ve zdech zámku, který vznikl přestavbou benediktýnského kláštera v 16. století za Osovských z Doubravice.¹⁰⁴⁾ Rytíř s jejich erbem zavinuté střely pozoruje na plátně, uložенém dodnes ve sbírkách trebičského zámku, strom života vymřelého rodu s důrazem na příbuzenství s mocnými Lichtenburky, na samém vrcholu koruny stromu s erby Žerotínů a Valdštejnů.¹⁰⁵⁾

Ústředním bodem heraldické reprezentace na Třebíči je však tzv. Kamenný sál zdejšího zámku. Jeho výzdoba vypráví řečí heraldiky dva příběhy: starší se vztahuje ke spojení valdštejnského a vartemberského rodu a nachází se na kratších stěnách obdélníkové místnosti, kde sled očíslovaných erbů postupuje od původního valdštejnského znaku přes ten polepšený Ferdinandem II. Adamovi mladšímu z Valdštejna a erb Alžběty Brtnické z Valdštejna, která přinesla svému muži jako věno symbolický kapitál moravských Valdštejnů (Ivičci otočení jedním směrem).

¹⁰²⁾ Zde se jedná o citaci z českého překladu díla Václava Vojtěcha Červenky *Splendor et gloria domus Waldsteinianae* (Praha 1673), který pořídil klášterský kaplan Kašpar Leopold Záruba ve 20. letech 18. století. Červenka je v originále ještě podrobněji, když vyjmenovává všechny rody, s nimiž byli Valdštejnové spřízněni a jejichž erby se v dobrovickém chrámu nalézají.

¹⁰³⁾ Srov. Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách (1640–1740)*, Praha 2013, s. 124–127. Také Tomáš KNOZ, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*, Brno 2001, s. 107–166.

¹⁰⁴⁾ Erb na pískovcové kašně, umístěné původně u lípy před farou, byl vytvořen až roku 1810. S valdštejnským heraldickým znamením, tedy lvem, se setkáme i na centrálním pylonu kašny, dnes umístěné na čestném dvoře zámku. Srov. Jana BEČKOVÁ, *Erby na trebičském zámku*, Třebíč 2004, s. 59.

¹⁰⁵⁾ Tyto erby patří Bohunce ze Žerotína a Kateřině z Valdštejna, dvěma manželkám posledního Osovského z Doubravice, Smila. TÁŽ, *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945*, Třebíč 2008, s. 18.

Na protější stěně potom pokračuje sekvence dvěma vartemberskými erby umístěnými symetricky nade dveřmi a vše korunuje valdštejsko-vartemberský erb nad krbem uprostřed. Zásadní postavení má erb Alžběty Brtnické, který zároveň začíná druhou výkladovou linii symbolického prostoru, jejíž realizace byla provedena podél delších stran Kamenného sálu: tato řada je sledem erbů manželek držitelů Třebíče a zdůrazňuje spřízněnost s předními rody monarchie.¹⁰⁶⁾ Celý cyklus vznikl od roku 1749 (letopočet poznamenán v kartuši na jižní barokní věži) do roku 1815, tedy do svatby tehdejšího majitele Arnošta Filipa z Valdštejn-Vartemberka s Ernestinou, rozenou Breunerovou, jejíž erb je posledním z řady znaků „přivdaných“ do valdštejsko-vartemberského rodu. Didaktický charakter celého komplexu pak podtrhují kartuše se jmény těchto „přivdaných“ osob často ve stejné velikosti jako erby samotné.

Heraldická výzdoba se však nalézá i na dalších místech zámku: v předsáli a na schodišti a zejména v původně románském kostele Nanebevzetí Panny Marie. Ten sloužil za Osovských z Doubravice jako pivovar nebo sýpka a až na konci 17. století došlo k zajištění klenby a následnému oddělení presbytáře, který byl upraven na zámeckou kapli svatého Prokopa s panskou oratoří (1704). Vlastní záchrana starobylého prostoru však následovala v letech 1725 až 1733 za Jana Josefa z Valdštejna a jeho synovců, Františka Arnošta a Františka Josefa Jiřího, kteří angažovali za tímto účelem Františka Maxmiliána Kaňku.¹⁰⁷⁾ Kromě monumentálního barokního průčelí a nadživotních soch českých světců umístěných na bocích kostelní lodi přibýlo i několik heraldických památek odkazujících na všechny tři výše zmíněné Valdštejny. Novou dominantou sakrálního prostoru se stal valdštejský erb s letopočtem 1730, věnováním Bohu a Panně Marii a připomenutím jména Jana Josefa z Valdštejna, jenž vyzdvihl baziliku „*ex profanatis ruderibus*“. Erb byl umístěn na vítězném oblouku a odděloval tak panský prostor zámecké kaple od zbytku kostela. S připomenutím osoby zachránce unikátní sakrální stavby i jeho manželky Eleonory Marie se setkáme i v patře jedné z barokních věží baziliky spolu s připomenu-

¹⁰⁶⁾ Jedná se o erb Žerotinů (Johana Emilie, druhá manželka Adama mladšího), pánů z Ústí (Zdislava, manželka Rudolfa), Salm-Neuburků (Maxmiliána, třetí manželka Maxmiliána), Trauttmansdorffů (Marie Anna, manželka Adama Františka), Harrachů (Marie Alžběta, manželka Karla Ferdinanda), Švihovských z Rýzemberka (Anna Marie, manželka Jana Karla), Černínů (Marie Markéta, manželka Františka Josefa), Fürstenberků (Marie Alžběta, manželka Františka Arnošta), Trauttmansdorffů (Marie Josefa, manželka Františka Josefa Jiřího) a Lichtenštejnů (Marie Anna, manželka Emanuela Filiberta). Pro nedostatek místa byl cyklus dokončen opět na stěně s hlavním vchodem, kam přibýly na přelomu 18. a 19. století znaky Šternberků (Sofie, manželka Vincence) a Breunerů (Ernestina, manželka Arnošta Filipa).

¹⁰⁷⁾ Srov. Zdeněk FIŠER – František PUCHNAR, *Bazilika sv. Prokopa v Třebíči*, Třebíč 2003; Petr TURECKÝ, *Přestavba trebičské baziliky v letech 1725–1733*, Západní Morava III, 1999, s. 171–183. Zde i výběrová edice pramenů z fondu MZA Brno, VS Třebíč, kart. 449.

tím, že jejich stavbu už dofinancovala dcera Marie Anna, provdaná z Fürstenberka.¹⁰⁸⁾ Erby obou synovců a jejich manželek, kteří podobným způsobem pokračovali při přestavbě starého renesančního zámku do barokní podoby, se nacházejí symetricky nad vstupy do postranních kaplí, přičemž opět nechybí vysvětlivka v rokokové kartuši i s postavou andílka.

Do jisté míry výjimečným vrchnostenským založením, spojeným s úspěchem rekatolizačního úsilí třebičské vrchnosti, byl kapucínský klášter ve čtvrti Jejkov; i nad průčelím kostela Proměnění Páně nacházíme valdštejnský znak stejně jako na barokní soše sv. Jana Nepomuckého strážícího Podklášterský most. Vděčnost vůči vrchnosti vyjadřovali pomocí heraldických symbolů dokonce i třebičští židé, tvořící většinu obyvatel čtvrti Zámostí. V Nové nebo také Zadní synagoze, vyzdobené povětšinou jen citáty a rostlinnými motivy, se na oblouku proti posvátné schráně na Tóru nacházejí dva korunovaní lvíci, ne nepodobní těm, kteří tvoří stafáž v heraldické galerii na stěnách Kamenného sálu (o stejném autorovi lze zatím jen spekulovat). Z centra, tedy z třebičského zámku, tak jakoby vyzařovaly heraldické významy do městského prostoru a označovaly vybrané instituce spojené s vrchností. V této souvislosti je třeba zmínit absenci valdštejnského erbu na hlavním městském kostele svatého Martina, k němuž sice měli Valdštejnové patronátní právo, opravy a údržbu však platila městská rada z vlastního měšce.¹⁰⁹⁾

Ve vrchnostenských městech existovala dominance jednoho šlechtického rodu, všechny ostatní heraldické symboly byly vůči němu v podřízeném postavení, což lze pozorovat například u erbovních měšťanů valdštejnského Duchcova na přelomu 17. a 18. století.¹¹⁰⁾ Jako symboličtí soupeři tak mohli vystupovat pouze starší majitelé panství, jejichž erby bývaly ponechány na původním místě jen s vědomím stávající vrchnosti podobně, jako tomu bylo v případě znaku Jiříka z Labouně, jenž s leto počtem 1591 zdobil budovu bývalého cisterciáckého kláštera Hradiště nad Jizerou.¹¹¹⁾ Úcta k obnoviteli, který pozvedl kdysi slavnou markvartickou nekropoli do renesančního lesku, způsobila, že později byl jeho erb i erby jeho dvou manželek Salomeny z Habartic a Ludmily z Olbramovic na valdštejnské náklady přimalovány

¹⁰⁸⁾ Ta přitom Třebič nikdy nevlastnila, ale byla svým otcem v testamentu zavázána dokončit průčelí baziliky. Srov. text v kartuši u znaku Jana Josefa, J. BEČKOVÁ, *Erby na třebičském zámku*, s. 23.

¹⁰⁹⁾ V této souvislosti lze citovat rozezleného Rudolfa z Valdštejna, který psal 4. května 1636, že „jeho dřívějšího nařízení o opravě dbáno nebylo“ a nařizuje tedy „věž obílit a kamennou barvou nahodit“. Na opravách se však finančně nepodílel... Citováno podle Radovan ZEJDA, *Dějiny chrámu sv. Martina v Třebíči*, Třebíč 1997, s. 31.

¹¹⁰⁾ Srov. Jiří WOLF, *O jednom „záhadném“ duchcovském znaku*, Duchcovské noviny 17/2007, nestr.; TÝŽ, *Duchcovští měšťané v době barokní*, in: Týž (ed.), *Duchcov*, Praha 2013, s. 118–137.

¹¹¹⁾ V 19. století je tam pozoroval ředitel valdštejnské pokladny Ermer. RAV, inv. č. 3150, sign. I-17/13/2, kart. 17.

na vítězný oblouk zdejšího farního kostela Narození Panny Marie.¹¹²⁾ Z podobných důvodů se ještě na konci 19. století vyskytovaly na městských branách valdštejnského poddanského městečka Bělá pod Bezdězem erby předchozích majitelů.¹¹³⁾ Touha označovat vrchnostenské budovy erbem vlastníka však často převýšila nad respektem k postavě zakladatele, což mohlo vést k dlouhým sporům, jimž bylo možné předejít snad jen příslušným ustanovením v kupní smlouvě. Přesto zůstávaly v kostelích zachovávány například náhrobníky starých patronů, i když bývaly přesunuty do méně čestného prostoru (např. ke zdi za lavice nebo do předsině).

Mnohem obtížněji se však prosazovala heraldická prezentace na veřejných místech, v kostelech královských měst a zejména v prestižních lokalitách, jako byl chrám svatého Víta v Praze. Přesto nacházíme i zde, ve společnosti českých králů a zemských patronů, erby předních aristokratů, mezi nimiž nechybí ani Valdštejnové. Na nejposvátnějším místě českého království, ve svatováclavské kapli, se mezi výjevy ze života svatého knížete objevuje i erbovní galerie nejvyšších zemských úředníků počátku 17. století.¹¹⁴⁾ Ti objednali na své náklady v letech 1612 až 1614 u plzeňského rodáka Daniela Alexia z Květné restaurování fresek, které pojal autor k malé radosti dnešních historiků umění velmi invazivně, a tak se na scéně rozhovoru mezi sv. Václavem a knížetem Radslavem nachází vedle erbu Jana Rudolfa Trčky z Lípy také erb Adama mladšího z Valdštejna, tehdy nejvyššího hofmistra.¹¹⁵⁾ Na rozdíl od středověkých heraldických prezentací (písecký hrad, hrad Lauf) se tedy nejedná o představení rodu na exkluzivním místě, ale o reprezentaci konkrétního jedince jakožto jednoho z donátorů.

Zcela jiné vyznění měl pozlacený valdštejnský erb na mříži kaple sv. Maří Magdaleny.¹¹⁶⁾ Ta sloužila v 17. a 18. století jako pohřebiště bohaté, hrádecké linie. Podobně jako další svatovítské chórové kaple měla i tato, valdštejnská, připomenout

¹¹²⁾ Srov. Dobroslav LÍBAL, *Kláster Hradiště*, Praha 1944; J. PELANT, *Erby*, s. 244.

¹¹³⁾ Viz Ermerovo svědectví – RAV, inv. č. 3150, sign. I-17/13/1, kart. 17.

¹¹⁴⁾ Z podobných důvodů nacházíme valdštejnský znak i v reprezentativním erbovníku, který darovali čeští stavové patrně korunnímu princí Rudolfovi po návratu ze Španělska roku 1571. Čtyři dovnitř obrácení lví opačných barev s červenými jazyky, korunovaný turnajský helm a složená orlí křídla v klenotu patřila Adamovu otci Janu z Valdštejna na Hrádku, který tehdy zastával úřad nejvyššího komorníka. Dále Pavel R. POKORNÝ, *Videňský rukopis CVP 8330*, SAP 50, 2000, s. 395–432, zde s. 404.

¹¹⁵⁾ Srov. Josef KRÁSA, *Renesanční nástěnná výzdoba kaple svatováclavské v chrámu sv. Víta v Praze*, Umění 6, 1958, s. 31–72. Nověji Irena KYZOUROVÁ, *Restaurování nástěnných maleb v kapli sv. Václava*, Zprávy památkové péče 70, 2010, s. 319–325.

¹¹⁶⁾ Zakladatelem kaple byl Adam mladší z Valdštejna, do zdejší krypty byli pohřbeni přední barokní osobnosti rodu včetně arcibiskupa Jana Bedřicha nebo nejvyššího maršálka Jana Josefa z Valdštejna. K výzdobě kaple dále Anton F. M. HONSATKO, *Die kaiserlich-königliche, dann des Königreichs Böhmen Haupt- und Metropolitan Kirchen an St. Veit ob dem Prager Schlosse*, Prag 1833, s. 213–215.

význam rodu uprostřed sakrálního prostoru a zároveň soupeřit svou výzdobou s kaplemi ostatních (zpravidla starých, českých a katolických) rodů, které stejně jako Valdštejnové provedly na počátku 30. let 18. století nutné opravy, jejichž součástí byla i instalace mříží.¹¹⁷⁾ Kompetitivní charakter, odlišný od kooperace zemských úředníků při restaurování svatováclavské kaple, se objevil také na dalším privilegovaném místě habsburské monarchie, ve vídeňském kostele augustiniánů.¹¹⁸⁾ Nad vstupem do dnes již neexistující kaple, zasvěcené Snímání Krista, se nacházely erby Valdštejnů a Harrachů s letopočtem 1642, upozorňující na dvojité patronát Maxmiliána z Valdštejna a Františka Albrechta z Harrachu.¹¹⁹⁾ Tytéž erby se nacházely i na Maxmiliánově epitafu, který označoval prvního Valdštejna, jenž zde byl pohřben (1655).

Kromě těchto dvou nejprestižnějších hrodek nacházíme valdštejnské erby na náhrobnících po celých severních, východních a středních Čechách. Označení hrobu pomocí heraldické výzdoby bylo běžnou záležitostí a řada šlechticů si to dokonce vymínila explicitně v testamentu.¹²⁰⁾ Místo posledního odpočinku šlechtice se většinou určovalo jako jakýsi kompromis mezi jeho poslední vůlí a (finančními, logistickými) možnostmi jeho potomků. Zejména doba renesanční zanechala v kostelích často umělecky hodnotné náhrobníky s vytesanými postavami šlechticů, s nápisem okolo a s erbem u nohou. Později docházelo zejména u méně movitých členů rodu k pohřbívání bez náhrobníku, do společné krypty pod podlahou kostela. Pokud dotyčný Valdštejn zemřel v Praze, byl pohřben zpravidla v některém z kostelů poblíž domu, který vlastnil: s erbem Jana z Valdštejna na Sedčicích a jeho manželky Marie rozené z Landštejna se setkáme dodnes v pražském Týnském chrámu,¹²¹⁾ méně zámožná větev rožďalovických Valdštejnů volila jako místo

¹¹⁷⁾ Valdštejnský erb nechala umístit na mříž Eleonora Marie z Valdštejna patrně roku 1732. Srov. Jiří KUTHAN – Jan ROYT, *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha*, Praha 2011, s. 460.

¹¹⁸⁾ Srov. Štěpán VÁCHA, *Sacellum et altare Salvatoris Cruce depositi. Neznámé vyobrazení valdštejnské kaple v Augustinerkirche ve Vídni od Salomona Kleinera (1757)*, in: Alena Volrábová (ed.), *Ars Linearis III*, Praha 2012, s. 114–121. Základem Váchova popisu je vyobrazení uložené v RAV, inv. č. 2488, sign. VIII-D, kn. 8. Obecněji Mark HENGERER, *Zur symbolischen Dimension eines sozialen Phänomens: Adelsgräber in der Residenz (Wien im 17. Jahrhundert)*, in: Andreas Weigl (ed.), *Wien im Dreißigjährigen Krieg. Bevölkerung – Kultur – Konfession*, Wien–Köln–Weimar 2001, s. 250–352, zde s. 292–293.

¹¹⁹⁾ Maxmilián byl švagrem Františka Albrechta. Nejedná se zde o alianční erb, protože Maxmiliánova manželka Kateřina Barbora z Harrachu zemřela již roku 1640.

¹²⁰⁾ Např. Anna Marie Kotvicová z Vrtby (1638) nebo Maxmilián Krakovský z Kolovrat (1643). Srov. Pavel KRÁL, *Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 173–187, zde s. 177.

¹²¹⁾ Srov. Jan LOCH, *Náhrobníky a epitafy v chrámu Matky Boží před Týnem v Praze 1 – Staré Město*, Praha 2012, s. 148–149. K valdštejnským pohřbům zde také s. 164 (hrobové místo rodiny z Valdštejna).

svého posledního odpočinku kromě krypty v rožďalovickém kostele sv. Havla také paulánský kostel sv. Salvátora ve Starém Městě pražském.¹²²⁾ Díky svému umístění i následně pompě funebris měly zvláštní význam hroby obou vojenských hrdinů třicetileté války: Bertolda z Valdštejna na pražském Strahově¹²³⁾ a Buriana Ladislava u sv. Mikuláše na Malé Straně. Zde všude se mohli věřící setkávat s valdštejnským erbem uprostřed sakrálního prostoru.

Valná většina šlechticů však byla pohřbena v kostelech na vlastních panstvích, kde většinou zůstávaly jejich heraldické památky, přestože bylo dané panství časem prodáno do rukou zcela cizích rodů, které neměly potřebu zdůrazňovat kontinuitu s Valdštejnem.¹²⁴⁾ Přesto předkové, jejichž odkaz byl uchovávan v odlehlých kostelích daleko od geografického středu soudobých valdštejnských aktivit, neupadli v zapomnění a barokní Valdštejnové si nechávali od místních farářů nebo městských rad zjišťovat stav a podobu jejich náhrobníků či rakví. Jejich popisy se životními daty se potom staly součástí rodového archivu a doplňovaly data do genealogií.¹²⁵⁾ Obkreslené a popsané náhrobky a rakve předchozích generací se staly součástí souboru memorabilií spojených do objemných konvolutů, dodnes uchovávaných v rodinném archivu pod názvem Valdštejniána.¹²⁶⁾ Podobně jako u jiných rodů sloužily nejen jako historické prameny, ale také jako právní argumenty (viz výše).¹²⁷⁾ Snaha vybudovat „centrální“ nekropoli Valdštejnů v některém z mimo-

¹²²⁾ Inicialy zde pohřbených Valdštejnů a jejich data úmrtí se nachází v NA Praha, Wunschwitsova věstník, inv. č. 1271, kart. 39, fol. 34.

¹²³⁾ Srov. Hedvika KUCHAROVÁ, *Strahovský klášter a neuskutečněná fundace Albrechta z Valdštejna*, in: L. Čepička – E. Fučíková (edd.), *Valdštejn*, s. 176–183.

¹²⁴⁾ Asi nejznámější jsou kromě výše zmíněného dobrovického kostela náhrobky rodičů Albrechta z Valdštejna, Viléma a Markěty rozené ze Smřic, v kostele sv. Marie Magdaleny v Heřmanicích; Zdeňka a Viléma z Valdštejna ve Štěpanicích; Jana staršího z Valdštejna a jeho manželky Elišky rozené Krajiřové z Krajku a Magdaleny rozené z Varterberka v Chočeradech. Všechny uvedené příklady předčí sedm valdštejnských náhrobníků umístěných v kapli sv. Jáchyma v kostele Nejsvětější Trojice v Hostinném.

¹²⁵⁾ Náhrobky sloužící jako pramen pro pozdější genealogie známe například i z předbělohorské doby: roku 1601 poslal Jan Jiří ze Švamberka svého komorníka Jana Trebochovského, aby provedl soupis švamberských „hrobův a kamenův i nápisův a erbův vytesaných“. Srov. Pavel KRÁL, *Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 173–187, zde s. 181.

¹²⁶⁾ Vytvoření šestnácti svazků Valdštejnián inicioval litoměřický biskup Emanuel Arnošt z Valdštejna. K němu dále např. Vít VLNAS, *Biskup Emanuel Arnošt Valdštejn a jeho doba*, in: Jaroslav Macek – Jarmila Vacková – Vít Vlnas – Olga Kotková (edd.), *Pozdní gotika. Z pokladů litoměřické diecéze I*, Praha 1991, s. 17–19.

¹²⁷⁾ Ke stejným závěrům dospěl na příkladě dolnorakouské šlechty Andreas H. ZAJIC, *Grabdenkmäler des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit als Quelle adeliger Erinnerung und Medium adeliger Repräsentation*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C 49, 2002, s. 155–206, zde s. 190.

pražských kostelů skončila v době barokní několikrát nezdarem, nejbliže k úspěchu měl přítom projekt Maxmiliána z Valdštejna, který založil františkánský konvent v Turnově.¹²⁸⁾ V pobělohorské době tak trval poměrně neutěšený stav, který příliš nepomáhal zvýraznění rodové kontinuity, neboť ostatky členů rodu a dokonce i jednotlivých rodových větví či rodin zůstávaly pohřbeny na místech vzdálených od sebe desítky i stovky kilometrů.

Česká katolická šlechta se po Bílé hoře snažila prezentovat jako ochránce náboženských a historických tradic v duchu barokního patriotismu. Zvláštní příležitost měla během inscenování poutních cest, které směřovaly k nejvýznamnějším centřům barokní zbožnosti v Čechách. Přední šlechtici se vedle církevních institucí a měst snažili o prezentaci vlastního rodu v rámci kaplí, jejichž výstavbu a výzdobu financovali, a to právě prostřednictvím vlastního erbu umístěného do čestné kurtiše nad hlavní zobrazenou scénou, která se stávala předmětem kontemplace poutníků. Také Valdštejnové nezaostávali za ostatními rody, Lobkovici, Černíny, Kolovraty nebo Šternberky, a jejich erb zpravidla zdobil hned několik kaplí. V případě poutní cesty z Prahy do Hájku, na níž byly vyobrazeny výjevy ze života Panny Marie a sv. Františka, to byl erb Jana Josefa z Valdštejna a jeho choti Eleonory Marie, ¹²⁹⁾ resp. jejich synovce Františka Arnošta z Valdštejna a jeho manželky Marie Alžběty, rozené z Fürstenberka.¹³⁰⁾ V tomto případě vzdával Valdštejn hold svému patronovi, u Jana Josefa zase hrálo úlohu jeho vlastnictví krávkolátského panství včetně městečka Unhošť, které přímo s Hájkem sousedilo.

Ještě rozsáhlejší účast Valdštejnů však můžeme zaznamenat během konstituování zhruba o půlstoletí starší poutní cesty z Prahy do Staré Boleslavi. Zde byly výjevy ze života sv. Václava doplněny ikonografickou prezentací českých a moravských mariánských poutních míst a také šlechtickými erby. Valdštejnské lvy pak nalezneme na pěti z celkového počtu 44 kaplí, čímž se Valdštejnové zařadili vedle Šternberků k nejpilnějším donátorům. Přitom se jedná o čtyři potomky Maxmiliána z Valdštejna, tři syny (František Augustin, Karel Ferdinand a Jan Bedřich) a jednoho vnuka (Arnošt Josef, jehož otec Ferdinand Arnošt předčasně zemřel). Posledním je potom Maxmiliánův synovec Jan Karel, pán na starém rodovém sídle v Hrádku nad

¹²⁸⁾ V tomto ohledu nebyl zvolen Turnov náhodou. Ve zdejší kostele sv. Mikuláše existovala minimálně od počátku 16. století rodová hrobka příbuzných Vartemberků. K františkánskému klášteru dále Robert R. NOVOTNÝ, *Uvedení františkánů do Turnova*, Z Českého ráje a Podkrkonoší 14, 2001, s. 53–68.

¹²⁹⁾ Jednalo se o třetí kapli s motivy Narození Panny Marie a Narození sv. Františka nacházející se u usedlosti Ladronka. Srov. Pavel R. POKORNÝ, *Erbovní donátoři kaplí poutní cesty z Prahy do Lorety františkánského kláštera v Hájku u Unhoště*, Heraldická ročenka 2007, s. 35–44, zde s. 38.

¹³⁰⁾ Jednalo se o dnes zaniklou patnáctou kapli s motivem Ukřižování a Stigmatizace sv. Františka, dokončenou až roku 1727. Tamtéž, s. 41.

Sázavou (Komorním Hrádku).¹³¹⁾ Ve třech případech pak lze celkem snadno rozšifrovat vztah mezi valdštejnským stavebníkem a mariánským poutním místem, zobrazeným v kapli. Presentace rodu však gradovala přímo v poutním kostele Nanebevzetí Panny Marie, kde byla Adamem mladším z Valdštejna zřízena v jednom z výklenků rodová kaple zasvěcená Narození Panny Marie.¹³²⁾ Kromě plastického znaku hrádecké linie neseného nad vítězným obloukem dvěma putti se na predele oltáře setkává poutník se čtyřmi znaky čtyř Adamových potomků. Ten s červeným křížem v pozadí znaku představuje arcibiskupa Jana Bedřicha, současně velmistra řádu křížovníků s červenou hvězdou, erb s bílým křížem ukazuje na jeho staršího bratra, johanitu Františka Augustina. V kontextu poutních kaplí pak lze předpokládat, že zbylé dva erby patří jejich bratru Karlu Ferdinandovi a synovci Arnoštu Josefovi, jenž v erbovní galerii valdštejnského rodu zastupuje svého zemřelého otce. Finanční podíl na obnově kaple, patrně zničené Švédy, zatím neznáme, k jejímu vysvěcení arcibiskupem Valdštejnem došlo 21. května 1690. Kaple zřízená „*a familia Valdstejniana*“¹³³⁾ představuje vrchol prezentace rodu na některém z poutních míst barokních Čech možná i proto, že na žádném z valdštejnských panství neexistovalo nějaké „domácí“ poutní místo, které by lákalo zbožné katolíky ze širšího okolí, přestože přes duchcovské panství procházely davy poutníků do Bohosudova¹³⁴⁾ a přes Bělou na nedaleké Bezděz. Právě k němu měli Valdštejnové dlouhodobě velmi silný vztah, což se projevovalo ve vzácných darech a štedrých fundacích¹³⁵⁾ i v připomenutí zdejší Panny Marie obrazem v zámecké kapli sv. Anny v Mnichově Hradišti.¹³⁶⁾

¹³¹⁾ Jednalo se o 10. kapli (s invokací „Matko přemilá“ a s prezentací P. Marie Kladské s vazbou na Arnošta z Pardubic, stavebníkem Arnošt Josef), 11. kapli („Matko předivná“, P. Marie Hejnická, kde se nacházel polní oltář Albrechta z Valdštejna darovaný sem jeho vdovou po roce 1634, stavebníkem Karel Ferdinand), 25. kapli („Nádobo pobožnosti“, P. Marie Hornojířetinská, na rodovém panství arcibiskupa Valdštejna, který byl stavebníkem kaple), 33. kaple („Uzdravení nemocných“, P. Marie Římovská, stavebníkem Jan Karel z Valdštejna) a 42. kaple („Královno vyznavačů“, P. Marie Vyšehradská, stavebníkem František Augustin z Valdštejna). Podle Jana Tannera (*Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavě...*, Praha 1673) Pavel R. POKORNÝ, *Zmizelá erbovní galerie*, Heraldická ročenka 1999–2000, s. 72–126.

¹³²⁾ Srov. Štěpán VÁCHA, *Šlechtické kaple v kostele Panny Marie ve Staré Boleslavi. Oltářní výzdoba a fundace v 17. století*, Umění 58, 2010, s. 17–41.

¹³³⁾ Tamtéž, s. 30–31.

¹³⁴⁾ Zdejší záračná Pieta se na rozdíl od bezdězské sochy P. Marie Monserratské netěšila přílišnému zájmu Valdštejnů, i když Jan Josef z Valdštejna nechal roku 1721 přestavět duchcovskou kapli v ambitu bohosudovského kostela, založenou duchcovským farářem Jiřím Simonísem roku 1625.

¹³⁵⁾ Členové rodu se podíleli na opravě kaplí, věnovali liturgické náčiní i osobní věci jako dary Panně Marii (Arnošt Josef zlatý prsten s rubínem, jeho syn František Josef dvě stříbrné koruny apod.). Dále Veremundus PROCHE, *Historische Beschreibung des Marianischen Bergs Bezdiez im Königreich Böhmeim*, Prag 1743, zde s. 60, 62.

¹³⁶⁾ Srov. Josef V. ŠIMÁK, *Soupis památek historických a uměleckých v okrese mnichovohradištském I*, Praha 1930, s. 328.

Přítomnost erbu v sakrálním prostoru však byla významná nejen pro komunikaci mezi šlechticem a šlechtickou či poddanskou veřejností, ale také pro vazbu mezi šlechticem a jeho rodem na jedné straně a Bohem, popřípadě konkrétními světci na straně druhé. Erb byl již svou přítomností na svatém místě posvěcen a toto posvěcení se přenášelo na rod, který symbolizoval. Ještě významněji než na náhrobnicích či na sakrální architektuře, která bývala často nad vchodem označena erbem svého patrona, se to týkalo heraldických prezentací přímo na liturgických předmětech. Zejména ty, které byly svázány s eucharistickou úctou, měly – už vzhledem ke své ceně a uměleckému provedení – často šlechtické donátory. Kalichy¹³⁷⁾, patény, konvičky na víno a vodu¹³⁸⁾ a především monstrance, které sloužily k dlouhodobému adorování konsekrované hostie, tak na zlatém či stříbrném povrchu nesly erb šlechtického rodu. V tomto směru je umělecky nejceněnější monstrance, kterou nechal na Starém Městě pražském zhotovit roku 1724 Jan Josef z Valdštejna pro novou zámeckou kapli Povýšení svatého Kříže na nižborském hradě. Zatímco nad konsekrovanou hostií se nakláněla stříbrná soška Boha Otce s holubicí, pod ní se skvěl stříbrný valdštejnský erb; vertikálu pak ukončoval podstavec (melchizedek) se zabudovanými keltskými statyry, nalézány v okolí.¹³⁹⁾ V případě nižborské monstrance se jedná o extrémní případ invaze šlechtické heraldiky do liturgického prostoru; méně exponovaných příkladů bychom však našli více. Zatímco na portálech kostelů na valdštejnských panstvích se jednalo o připomenutí osoby patrona či dobrodince,¹⁴⁰⁾ přímo v presbytáři šlo o zásah šlechtice do kompaktnosti posvátného a laikům téměř nepřístupného území. Zejména zámecké kaple na rodových panstvích vynikaly množstvím i kvalitou zpracování valdštejnského erbu. Hlavní oltářní obraz v kapli svaté Anny, tvořící umělecky nejhodnotnější součást kostela Tří králů v Mnichově Hradišti, představoval světici, jak učí Pannu Marii poznávat valdštejnská sídla; na přední straně oltářní mensy nechybí erb zakladatelky kaple

¹³⁷⁾ Znak litoměřického biskupa Emanuela Arnošta z Valdštejna se nachází na emailové destičce na podstavci kalichu, který tvořil jeden soubor spolu s paténou v kostele sv. Matouše v Křešicích. V tomto případě se však jedná o znak sídelního biskupa, který personifikuje diecézi a umístění znaku symbolizuje příslušnost daného farního kostela k ní. Dnes ve sbírkách Galerie a muzea litoměřické diecéze.

¹³⁸⁾ V tomto směru jsou nejnámějším příkladem kalich a konvičky s aliančním znakem Schwarzenberků a Lobkoviců, dnes součástí svatovítského pokladu. Jedná se o dar Janu Nepomuckému od Eleonory Amálie, rozené z Lobkovic, která tím děkovala budoucímu světci za usmíření s manželem Adamem Františkem ze Schwarzenberka a za narození syna Josefa Adama roku 1722. Srov. Irena KYZOUROVÁ, *Svatovítský poklad*, Praha 2012, s. 131–132.

¹³⁹⁾ Melchizedek byl patrně přidán až druhotně a je mladší než zbytek. Srov. Antonín CECHNER, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese rakovnickém II*, Praha 1913, s. 85.

¹⁴⁰⁾ Například na kostele sv. Šimona a Judy v Zabrušanech (postaven Janem Josefem z Valdštejna v letech 1723 až 1728).

Marie Markéty, složený z valdštejnského a černínského znaku. Stejný nacházíme i na bohatě zdobeném štítě kaple nebo na lampách uvnitř.

Kromě toho, že podoba erbu a jeho umístění zvyšovaly prestiž svého nositele, měl rodový znak ještě jeden, zcela utilitární význam: označoval vlastnictví. Vše, na čem se erb objevil, patřilo do majetku osoby, která se tímto erbem honosila.¹⁴¹⁾ Kromě zámeckých budov a kostelů, nad nimiž vykonával daný šlechtic patronátní práva, se erbem umístěným zpravidla nad vjezdem pyšnila většina vrchnostenských objektů včetně manufaktur, pivovarů¹⁴²⁾ nebo hospodářských dvorů.¹⁴³⁾ Znak pána panství tedy jednoznačně odděloval dominikální objekt od zbytku panství a vypočídal tím o hranicích kvalitativně odlišného místa. Toto základní rozdělení dále zjemňoval uvnitř panského prostoru a dále označoval věci se zvláštním vztahem k vrchnosti. Z tohoto důvodu nacházíme erby například na cenných, snadno přenosných a tedy lehkou zcizitelných položkách zámeckých inventářů. Pomocí heraldických exlibris i supralibros jsme dnes schopni rekonstruovat rozsah a podobu šlechtických knihoven. Vedle jednotlivých kusů nábytku, mezi nimiž se nacházely zejména truhly a skříně s cenným obsahem, šlo o přibory a nádobí všeho druhu s vyraženým valdštejnským erbem.¹⁴⁴⁾ V pražském Valdštejnském paláci existoval soubor stříbrného nádobí včetně přiborů s heraldickou výzdobou a množstvím (zhruba 100 kusů) prozrazovalo, že byly využívány k ohromení početných skupin hostů.¹⁴⁵⁾ Stříbrné nádobí s valdštejnskými erby však nacházíme i v mnohem skromnějších domácnostech, jak prozrazuje inventář pražského domu Jana Antonína z Valdštejna z roku 1705 evidující deset stříbrných misek a stejné množství příbořových kompletů s erbem.¹⁴⁶⁾ Stejný šlechtic ho používal i na slavnostních postro-

¹⁴¹⁾ Například bronzové vázy s valdštejnským erbem, dnes na švédském královském zámku Drottningholm, jednoznačně prozrazují svého původního majitele. A. ČEPIČKA – E. FUČÍKOVÁ, *Valdštejn*, s. 441.

¹⁴²⁾ Například erb arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna z průčelí panského pivovaru v Duchcově, dnes umístěný v městském muzeu. Srov. Ferdinand MADĚRA, *Heraldické památky regionu Teplice*, Teplice 2001, s. 44–45.

¹⁴³⁾ Dnes špatně dochovaný valdštejnský erb nad vjezdem do dvora Nepřevázka na Dobrovicku. Srov. Jan ŽIŽKA, *Hospodářské dvory na panství Dobrovice*, Památky středních Čech 11, 1997, s. 1–22.

¹⁴⁴⁾ O heraldické výzdobě nádobí existuje řada dokladů i z dalších zámků – srov. Rostislav SMÍŠEK, *Jan Adam z Questenberka a hmotná kultura zámku v Jaroměřicích nad Rokytnou (Příspěvek ke šlechtické reprezentaci v první polovině 18. století)*, in: *Západní Morava* 9, 2005, s. 50–70.

¹⁴⁵⁾ RAV, inv. č. 2925, sign. I-6/A25, kart. 6, seznam zlatých a stříbrných předmětů ve Valdštejnském paláci (5. 7. 1656). Vrcholem celého souboru byly bezesporu čtyři lví nádoby či soudky (*Löwen Fässen*) s aluzí na hlavní heraldickou figuru Valdštejnů.

¹⁴⁶⁾ RAV, inv. č. 3336, sign. I-28/2, kart. 28.

jích svých koní.¹⁴⁷⁾ Vzácnost dobře vycvičených psů pro štvanci se projevila i ve sbírce psích obojků s heraldickým znamením na Duchcově roku 1694.¹⁴⁸⁾ Ať už vlastní znamení či nejrůznější aluze na lvy jako hlavní heraldické figury Valdštejnů tvořily oblíbenou dekoraci, mohly se objevit na kobercích, závěsech nebo na opěradlech židlí. Ojedinelým případem je v daném kontextu do heraldických barev (modré a zlaté) laděný pokoj na starém rodovém sídle, na Komorním Hrádku, kde iluzivní výmalba místnosti představovala brokátový závěs s motivy valdštejnského erbu.¹⁴⁹⁾ Velmi důležitý byl i znak na dveřích kočáru či jiného povozu, jímž cestoval buď přímo některý z Valdštejnů, nebo jím zplnomocněný služebník. Vedle označení vlastnictví měla tato prezentace heraldického symbolu upozornit na přítomnost urozené osoby či jejího zástupce, ačkoli tento nebyl fyzicky vidět. V jízdárně na hradě Zvířetice se nacházel celý soubor těžkých i lehkých vozů doplněný nejrůznějšími druhy kočárů a saní s valdštejnskými erby.¹⁵⁰⁾

Výčet míst, na nichž se mohl člověk 17. a 18. století setkat s valdštejnským erbem, nemůže být pochopitelně úplný; zcela stranou byla ponechána problematika užívání erbů na pečetích/pečetidlech¹⁵¹⁾ a mincích/medailích¹⁵²⁾. Navíc popis řady dalších způsobů užívání musel nutně zůstat stranou z důvodu nedostatku písemných nebo hmotných pramenů. Z valdštejnského prostředí sledované doby máme sice zachovány řadu erbů na podstavcích soch, vázách v zahradách nebo na kašnách, jejichž výstavbu Valdštejnové financovali, chybí však například patníky, které zpravidla ohraničovaly panství a sdělovaly pocestným, na čí území právě vstoupili.

¹⁴⁷⁾ RAV, inv. č. 3196, sign. I-20/7, kart. 20, fol. 215-220: „*pferd-zaum mit vergoldeten beschägen mit dem gräflich waldsteinischen wappen*“ byl v posmrtném inventáři Jana Antonína oceněn roku 1763 na 6 zlatých.

¹⁴⁸⁾ Ve třetí místnosti vedle jídelny se v almaře nacházely „*grünsammetene Hundts-halsbänder, darauf von weisen zünck Ihro Fürstlichen Gnaden Nahmen und das Waldsteinische Wappen*“. Srov. RAV, inv. č. 288, inventář zámku a panství Duchcov (1694).

¹⁴⁹⁾ Dnes je po náročné restaurátorské práci opět odkryta tato původní malba, horní část je tvořena pásem s alegorií čtyř živlů. Kolektiv autorů, *Historie a současnost Komorního Hrádku*, Praha 2009, s. 52; Vít VÍTEK, *Dějiny zámku Komorní Hrádek*, in: Pod Blánkem 4, 2000, č. 1, s. 11-13; č. 2, s. 15-19; č. 3, s. 13-17; č. 4, s. 14-21.

¹⁵⁰⁾ Sov. RAV, inv. č. 289, inventář panství Mnichovo Hradiště (1749).

¹⁵¹⁾ Na základě pozůstalostních inventářů máme doložena jak pečetidla „do dlaně“, tak pečetní prsteny. Srov. dědictví po Ferdinandu Arnoštovi z Valdštejna, jehož součástí byl zlatý pečetní prsten s valdštejnským znakem NA Praha, Stará manipulace, inv. č. 3381, sign. W9/45, kart. 2476, 15. 7. 1673.

¹⁵²⁾ Nejen Albrecht z Valdštejna razil mince a medaile (např. k založení kartouzy ve Valdicích L. ČEPIČKA - E. FUČÍKOVÁ, *Valdštejn*, s. 537; obecně Emanuela NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Das Münzwesen Albrechts von Wallenstein*, Graz 1969), ale i císařský diplomat Karel Arnošt z Valdštejna (bez znaku, ale se samsonovským motivem; Max DONEBAUER, *Beschreibung der Sammlung Böhmischer Münzen und Medaillen II - Privatmünzen*, Prag 1888, tab. LXIII, Nr. 4023).

A tak si nezbyváá než přát, aby budoucí bádání rozšířilo pramennou základnu o další památky heraldického charakteru.

Kontinuita erbů v soukromém i veřejném prostoru

Sepětí mezi heraldikou a genealogií se projevilo i v heraldických prezentacích barokních Valdštejnů. K užívání aliančních erbů docházelo i v místech, kde byl vlastníkem panství zcela evidentně pouze jeden z manželů. Ovdovělá Marie Markéta z Valdštejna byla velmi pyšná na svůj černínský původ, který zdůrazňovala užíváním černínsko-valdštejnského erbu jako svého osobního znamení; oba znaky se zpravidla nacházejí pod jednou korunou. Inventář Valdštejnského paláce z roku 1670 zase uvádí vedle valdštejnských i samostatně stojící rottalovské erby, z nichž jeden se dokonce objevil na antependiu v kapli.¹⁵³⁾ Podobné odkazy na Marii Eleonoru, rozenou z Rottalu, která dlouhá léta spravovala majetek pro svého nezletilého syna Arnošta Josefa z Valdštejna, v následujících inventářích Valdštejnského paláce chybí. Většinou však mělo užití aliančního erbu ryze deklamativní charakter a chtělo představit valdštejnský rod ve spojení s některým z významných či bohatých rodů. Dostavba kostela sv. Vojtěcha v Kruhu nedaleko Doks (1729) byla završena umístěním aliančního erbu obou patronů¹⁵⁴⁾ – Františka Josefa Jiřího z Valdštejna a jeho manželky Marie Josefy, rozené z Trauttmansdorffu – z podobného důvodu, jako byly dlouho po svatbě v inventáři collaltovské Brtnice mísy s collaltovsko-althannovskými erby.¹⁵⁵⁾ Neustálé připomínání svazků s významnými rody totiž povyšovalo oba tyto rody a konzervovalo jejich postavení i v době, kdy jeden z nich ztrácel prestiž nebo se dostával do reprodukčních potíží. V takovém případě alianční erby hrály roli potvrzení o dlouhodobém spříznění a otevíraly možnost dědictví. *Ex post* se o podobnou konstrukci snažili Slavatové, kteří úspěšně absorbovali symbolický kapitál pánů z Hradce.¹⁵⁶⁾

Erb byl soukromý znak určený pro veřejnou prezentaci. Ke koncentraci erbů v rámci daného sídla docházelo vždy v místnostech, které byly určeny šlechtické

¹⁵³⁾ Archiv Národního muzea Praha, Genealogická sbírka H, sign. H 68, č. 10/p (léta 1663–1670).

¹⁵⁴⁾ Srov. Miroslav COGAN, *Valdštejnský malíř Jan Jiří Hertl*, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 13, 2000, s. 50–71, zde s. 67. Novostavbu kostela přitom financovala matka Františka Josefa Jiřího Marie Markéta.

¹⁵⁵⁾ Srov. Martin PLEVA, *Hmotná kultura moravské barokní šlechty ve světle pozůstalostních inventářů*, Časopis Moravského muzea 85, 2000, s. 131–155, zde s. 144. Jednalo se o připomenutí sňatku Františka Antonína Collalta s Marií Annou Maxmiliánou z Althannu (1674). Erby obou donátorů jsou například na sloupu sv. Tomáše před zámekm v Brtnici.

¹⁵⁶⁾ O erbech Slavatů a pánů z Hradce mimo jiné i na přiborech dále V. BŮŽEK, *Pamět' v heraldické výzdobě*.

veřejnosti: v zahradní salla terreně, v reprezentativních prostorách *piana nobile* a v pokojích, které sloužily k ubytování hostů. V Mnichově Hradišti ležel roku 1749 na stole v červeném pokoji pro hosty koberec s motivem valdštejského znaku¹⁵⁷⁾ podobně jako na luxusně zařízeném Mírově, kde zdobil erb olomouckého biskupa zlacené závěsy na dveřích pokojů pro významné hosty.¹⁵⁸⁾ Přestože erb nacházíme v nejtintnějších dimenzích soukromého prostoru, je primárně určen k veřejné prezentaci. Jeho invaze do veřejného prostoru pak odpovídala moci, která za ním stála: jistě nebylo náhodou, že si nechal Adam mladší z Valdštejna vytvořit genealogický rozrod při nástupu do úřadu nejvyššího sudího (1608) nebo jeho příbuzný z rožďalovické linie Hannibal rozsáhlou genealogickou prezentací ve chvíli, kdy byl jmenován nejvyšším mincmistrem (1606).¹⁵⁹⁾ Jakoby povýšení v úřadě stimulovalo zájem o vlastní (heraldickou a genealogickou) prezentaci. Tyto rodokmeny se potom stávaly součástí rodových galerií, kde doplňovaly portréty a výjevy z rodové mytologie. Erby byly téměř nezbytnou součástí těchto obrazů, z nichž některé v důsledku dědictví či prodeje opustily časem prostor valdštejských zámků na Duchcově nebo v Mnichově Hradišti, pro které byly původně určeny.¹⁶⁰⁾

Erby ve veřejném prostoru byly zmíněny výše. Jejich prezentace na předních místech království odrážela nejen zbožnost či úřednickou horlivost Valdštejnů, ale především jejich sebevědomí. Rodová pycha vedla už v předbělohorské době moravské zemské hejtmany k tomu, aby se odvažovali umísťovat na desky zemských desek nejen své znaky, ale i celé rodokmeny. Mocný a vzdělaný Hynek Brtnický z Valdštejna neváhal se zpodobněním erbů vlastních předků, a to v ženské linii, aby tím podtrhl vlastní jedinečnost formou spříznění s předními moravskými rody. Uprostřed malby na olomoucké řadě desek zemských se nechal vymalovat jako rytíř na koni ve zlatomodrém brnění s dřevcem v ruce a také kůň je vyzdoben heraldickými symboly, na boční čabrace a na přední straně brnění nese znak Brtnických z Valdštejna.¹⁶¹⁾ Jednalo se o extrémní případ infiltrace osobních heraldických symbolů do veřejného prostoru a naplnění jednoho z cílů, které si kladla šlechta

¹⁵⁷⁾ RAV, inv. č. 289, inventář Mnichova Hradiště z roku 1749.

¹⁵⁸⁾ Srov. Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Biskupský hrad Mírov v 17. století - aristokratické sídlo mezi pevností a letní rezidencí*, ČNM 3-4/170, 2001, s. 43–63, zde s. 51.

¹⁵⁹⁾ K Adamovi mladšímu viz pozn. 91; o Hannibalově prezentaci dále Tomáš KREJČÍK, *Z dějin českých genealogických a heraldických zájmů do poloviny 19. století*, SAP 32, 1982, s. 480–507, zde s. 486.

¹⁶⁰⁾ Rozbor duchcovské rodové galerie podávají nejúplněji Pavel PREISS – Pavel R. POKORNÝ, *Zámek Duchcov. Valdštejská rodová galerie*, Praha 1992; k Mnichovu Hradišti zatím J. V. ŠIMÁK, *Soupis památek*, s. 248–249 a T. KREJČÍK, *Z dějin*, s. 490.

¹⁶¹⁾ Jedná se o 31. (dříve 27.) kvatern brněnské řady desek a 30. kvatern olomoucké řady. Hynek byl přitom hejtmánem jen čtyři roky (1586–1590). Dále Ivan ŠKARHA a kol., *Moravské zemské desky 1348–1642*, Břeclav 1999, obr. č. 46 a 49. Také Vítězslav HOUDEK, *Drobnomalby moravských desk zemských*, ČMM 39, 1915, s. 77–97, zde s. 91–92.

v raném novověku. Nutno ovšem poznamenat, že podobný postup byl na předbělohorské Moravě spíše pravidlem, u Hynka Brtnického z Valdštejna však zaráží intenzita a do značné míry i agresivita, s nimiž vystupoval v rámci své prezentace.¹⁶²⁾

Erb, v němž se koncentroval symbolický kapitál, upozorňoval na předky i na jejich zásluhy, na přízeň panovníka i na zastávané úřady. To vše se v něm mohlo odrazit, ačkoli existovaly i rody, které odmítaly přidávání heraldických figur, udržovaly po staletí neměnný znak, který tak byl srozumitelný nejen současníkům, ale i budoucím generacím (Šternberkové, Vratislavové z Mitrovic). Také Valdštejnové si ponechávali původní markvartickou lvici či markvartického lva, jakkoli byl tento na počátku raného novověku rozmnožen a ozdoben helmem, klenotem a nakonec i štítonoši a přikryvadlem. Byl znamením kontinuity, která přežila staletí.

---

¹⁶²⁾ S heraldickými i neheraldickými prezentacemi Hynka Brtnického z Valdštejna se setkáváme i dále v uvedených kvaternech desk zemských. Srov. I. ŠKARHA a kol., *Moravské zemské desky*, obr. č. 48 a 49.

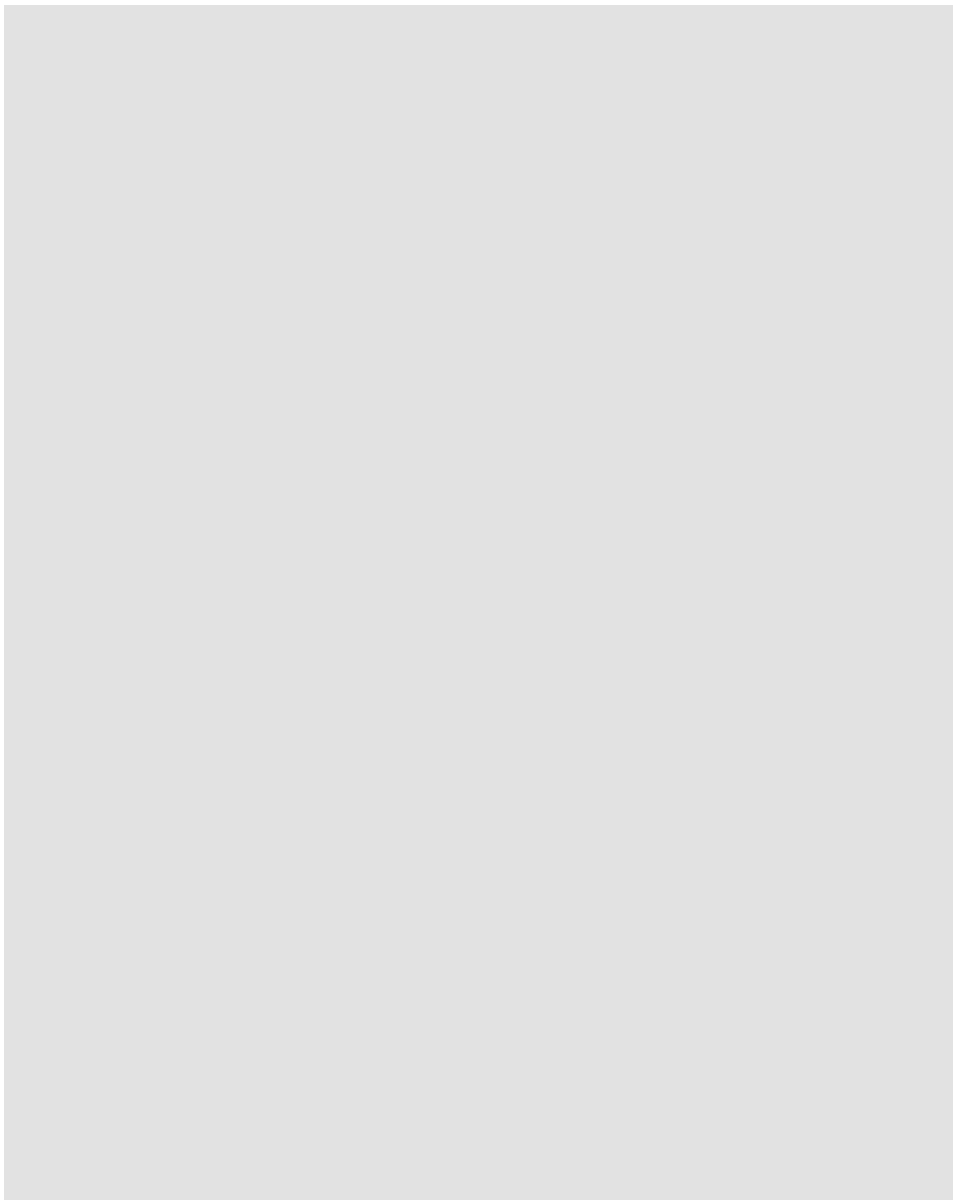

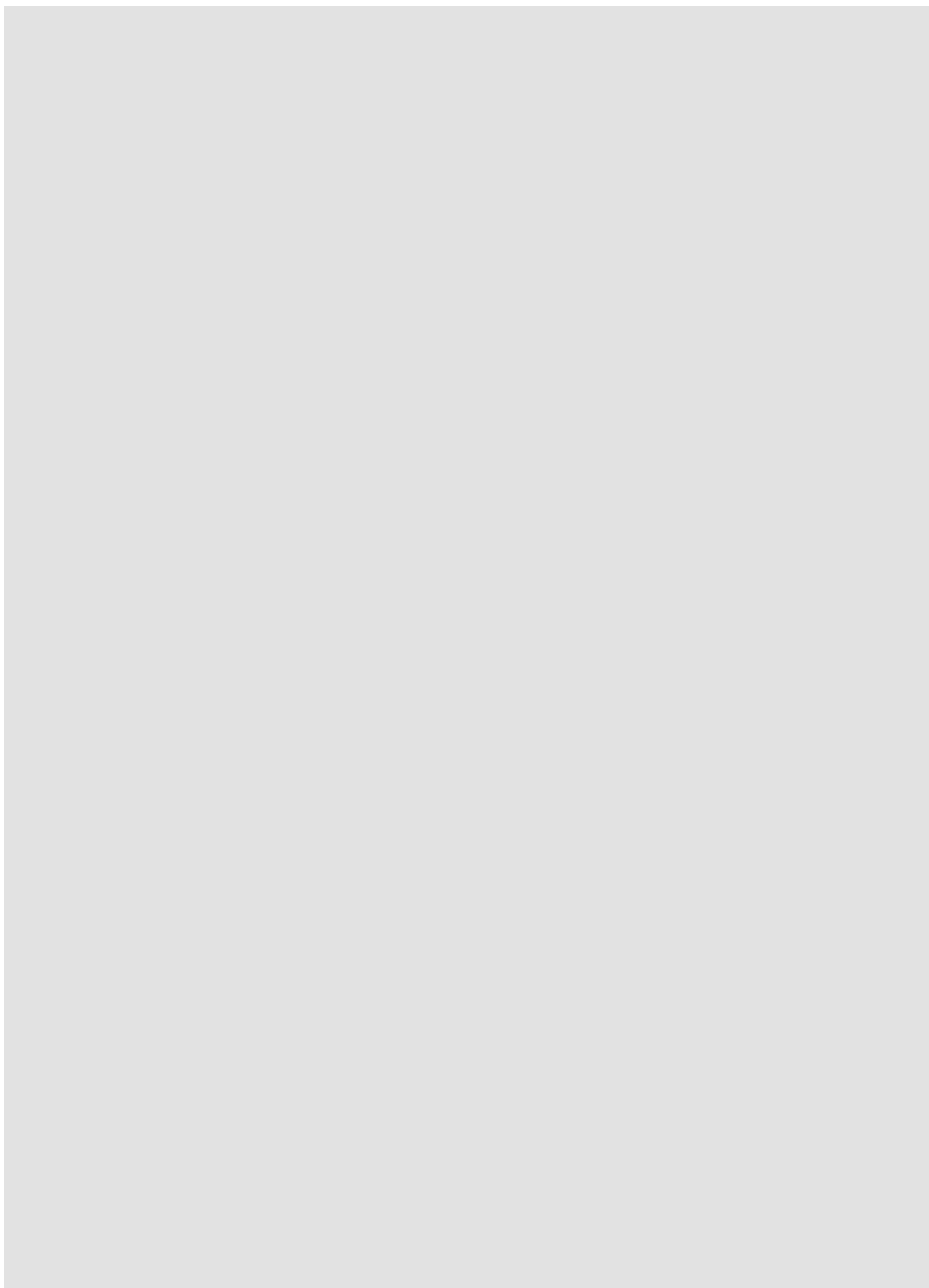

PŘÍLOHY

1. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA ERBOVNÍHO PRIVILEGIA Z ROKU 1621
2. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA ERBOVNÍHO PRIVILEGIA Z ROKU 1758

Jiří Hrbek

THE WALDSTEIN COAT OF ARMS AS A DEMONSTRATION OF THE FAMILY REPRESENTATION IN THE 17th AND 18th CENTURIES

SUMMARY

In the Middle Ages and the early modern period, the nobleman was identified mainly through his affiliation with a larger social unit, the family, the family branch or the class. The nobleman's affiliation with the social system primarily occurred through visual representation basically achieved by the coat of arms. Its appearance and usage underwent a complicated development from the Early Middle Ages, as it is documented on the county family of the Waldsteins. Until the 18th century, they gradually added further heraldic figures to the original lion/lioness, thus acknowledging certain traditions (e.g. tradition of the extinct relative family of the Wartenbergs) or expressing other rankings awarded by the king. The particular variants affected by addition of new elements in the coat of arms simultaneously allowed distinguishing of various family branches. A completely distinctive feature is the coat of arms of Albrecht of Waldstein in which the family (Waldstein) component became gradually overlapped with coats of arms of lands in which he ruled.

The Waldsteins used their coat of arms within their representation as decoration of their seats, but also as indication of their property or place in which their ancestors were buried. A concrete example of the Waldstein coat of arm is the appearance of the residence town of Dobruška from which they created a compact semantic space with a centre in the local church of St. Bartholomew and the local palace. A special feature is setting the heraldic symbols in the public space in which they met with similar presentations of other noble families (within a pilgrimage, in pilgrim churches, St. Vitus Cathedral, the Augustinian church in Vienna).

The early modern heraldry also expressed genealogic relations, which can be observed in alliance coats of arms or the noblewomen's personal coats of arms. The existence of coats of arms then allowed emergence of large genealogic plates, which remained in the family libraries, but also became openly exhibited proves of the noble descent. The genealogical and heraldic structure appeared in historical works on the history of noble families.

Translated by Miroslav Košek

Jaroslav Čechura

SEX, LÁSKA A EMOCE: TŘEBOŇSKO 1700–1750 Jihočeský venkov pod lupou

ABSTRACT

Sex, Love and Emotions: the Třeboň Region of 1700–1750 (the South-Bohemian Country under a Magnifying Glass)

The essay covers some aspects of the sexual behaviour mainly of village people living on the Třeboň dominion between 1700 and 1750. From the more than 2,000 interrogation reports, it pays attention to those containing emotional relations towards the opposite sex, such as open expression of love, affectionateness, etc. In many cases, it occurred in complicated life conditions of the women and men. The essay shows that the conduct and decision-making of the South Bohemian serfs was in many aspects far more independent than it is traditionally presumed in the literature

Keywords: sex, crime, early modern period, village population, Třeboň dominium

Úvodem

„Když jsem ji poprvé viděl, pánové, tak jsem se do ní zamiloval,“ prohlásil černinským úředníkům v roce 1724 již osmapadesátiletý vdovec Jakub Piccolomini (Pikolomini), poddaný jindřichohradeckého panství ze vsi Pištín o více než třicetileté Marianě (Rosině) Korbelové z třeboňské vsi Mláka. Piccolomini slíbil ženě, kterou přivedl opakovaně k pádu (= do jiného stavu), že se s ní ožení, ale správa panství na to pohlížela poněkud skepticky, jak odráží i tato otázka: „Ty víš, že je tak jako tak kurva, a oba jste poddaní dvou různých panství, pročpak nejsi ochoten ji materiálně odškodnit?“ Piccolomini pomlčel o tom, co věděl posléze třeboňský správce, totiž že je zcela chudý, ovšem na svou sociální či materiální situaci nebyl Piccolomini přímo dotázán.¹⁾ Starší muž své kroky vnímal opravdu jako projev své zamilovanos-

¹⁾ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Schwarzenberská ústřední kancelář (SÚK), staré oddělení, panství Třeboň, sign. 5 BC & 5 BP 2u (dokument z 31. srpna 1724); srov. SOA Tře-

ti a odpověděl: „*Toho jsem si vědom, sám nevím, jak k tomu mohlo dojít.*“ Tím jako by se vracel ke svému setkání a následnému obcování s Marianou Korbelovou, která v té době měla již pětileté dítě z předchozího vztahu. To byla ovšem přitěžující okolnost; ženino obcování s jindřichohradeckým poddaným bylo posouzeno jako zvláště ohavné, a proto měla Mariana dostat po dvě soboty deset ran karabáčem, což potvrdil ve svém reskriptu i kníže ze Schwarzenberka. Neměla ji být ale způsobena žádná zdravotní újma: přímo se zakazovalo bit ženu karabáčem přes prsa, protože v té době kojila. Přirozeně o sňatku se v takové konstelaci nedalo uvažovat, nebylo však vyloučené, že by se tak mohlo stát v budoucnosti.

Třeboňsko v první třetině 18. století: sex, láska a emoce

Jak žil český venkov 18. století, či širěji od skončení třicetileté války do josefínských reforem? Najdeme tam vůbec nějaké stopy emocí či lásky? Mnoho, velmi mnoho bylo již napsáno o neveselém až krutém údělu venkovanů v pobělohorském období. Když pročitáme ten bezpočet stránek, zdá se někdy, jako by se život v Čechách skoro zastavil: panovníci vládli, šlechtici jako by nemysleli na nic jiného, než jak by ještě více dřeli ze svých sedláků kůži. A ti v potu tváře pracovali na panském od slunka do slunka a na nic ostatního jako by neměli čas a snad ani pomyslení. Opravdu se zdá, že na tehdejším českém venkově žili pouze a jen vykonavatelé cizí vůle, protože vlastní patrně ani neměli.²⁾

Konkrétní a detailní analýza menšího teritoriálního celku podává kvalitativně výrazně odlišný obraz. Je nemálo vzdálený pochmurnému, ponurému, či bezútěšnému líčení kontur českého venkova, který po celé dvacáté století přinášely syntetické práce.³⁾ Troufnu si říci, že „pod mikroskopem“ lze nalézt docela jiné barvy. „Zmenšený zorný úhel“ nabízí mnohem více jasu do života venkovské společnosti před třemi stoletími. Její členové žili totiž daleko samostatněji, a neměli bychom si rozhodně představovat, že od božího rána nemysleli na nic jiného než na to, co si zase jejich „milostivá“ vrchnost na ně vymyslela. Ostatně, většina z těchto

boň, VS Třeboň, sign. I B 5 BP 38 (přípis z 19. prosince 1726), zde je návrh na třikrát patnáct ran karabáčem, takže kníže byl mírnější...

²⁾ Tak Kamil KROFTA, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949 (2. vyd.); Václav BŮŽEK a kolektiv, *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010; k tomu nyní Jaroslav ČECHURA, *Staré a nové v agraristice raného novověku - česká reflexe*, v tisku.

³⁾ Viz Jürgen SCHLUMBOHM, *Lebensläufe, Familien und Höfe (Die Bauern und Heuerleute des Osnabrückischen Kirchspiels Belm in proto-industrieller Zeit, 1650-1860)*, Göttingen 1994, např. s. 296 (část o dětství v raném novověku), s. 191-197. Koncepčně TÝŽ, *Gesetze, die nicht durchgesetzt werden - ein Strukturmerkmal des frühneuzeitlichen Staates?*, in: *Geschichte und Gesellschaft* 23, 1997, s. 647-663; Hermann ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald, 1640-1840*, Wien 2014, s. 28-30; k tomu i podrobná recenze Jaroslava Čechury v *Časopise Matice moravské* 133, 2014, s. 491-497.

prostých lidí se zpravidla za svého života se svými „pány“ osobně nikdy nesetkala. Nechci tvrdit, že jejich každodenní život byl jednoduchý, právě tak jako by bylo patrně mylné si představovat, že byl jen a jen černobílý, naplněný nekonečnou prací. I v této době existoval volný čas, čas na návštěvu krčmy, na pytláčení, anebo třeba na drobnou krádež. Nemohly přirozeně chybět ani kontakty mužů a žen, stejně jako žen a mužů. A nejednalo se jen o svobodné, nezadané jedince! Tyto momenty se nevyhýbaly ani ženatým mužům, či vdaným ženám bez rozdílu věku. A rozhodně se nejednalo jen o nějaké letmé, plaché pohledy, či platonické myšlenky! Nejedna dvojice skončila při cestě z tanečnické kdesi v remizku, či v kupce sena... Následky na sebe s odstupem času zpravidla nenechaly čekat.

Za jediné století mezi léty 1660 až 1760 je k dispozici na velkém a lidnatém jihočeském panství Třeboň více než 2000 vyšetřovaných případů nechtěného těhotenství. Případů, které poskytují hluboký průhled do každodennosti jihočeského venkova, sexuálního jednání, ale také reakce na ně. Nechyběla tu láska, nenávisť či další emoce, ale také doklady zkratového jednání (například útěky mladých mužů do armády). Možnosti studia této tematiky jsou široké a představují ideální průřezové téma k pochopení řady témat každodenního života. Lze na něm demonstrovat množství dalších témat: od sociálních, interpersonálních až po postavení žen a mužů a rozšíření pohlavních chorob na venkově v první třetině 18. století. Škála možností je opravdu široká.⁴⁾ Z uvedeného množství případů jsem pro tuto studii vybral takové, které obsahují přímé odkazy na otevřeně vyjádřený emoční vztah příležitostných, stejně jako dlouhodobějších partnerů. V tomto kontextu se objevuje otevřené přiznání se k zamilovanosti, lásce, či náklonnosti jednoho partnera vůči druhému. K nim se volněji připojuje příběh povozníka Tuschera; zde totiž nechybí výrazný až ojedinělý emoční náboj postižených žen na Třeboňsku, které se pokoušel uvedený novohradský povozník znásilnit.

K tématu je nezbytné přistoupit pod zorným úhlem „dějin zdola“,⁵⁾ jinak hrozí jeho zploštění, nepochopení, ba vulgarizace.⁶⁾ Pro tuto studii jsou primárně vybrá-

⁴⁾ Detailně Jaroslav ČECHURA, *Sex v době temna (Třeboňsko v prvním století Schwarzenberků (1660–1770))* (v tisku).

⁵⁾ K tomu Jaroslav ČECHURA, *Antidisciplinování, či disciplinování zdola? Pasáček, zlodějíček, sexuální delikvent a aktivní člověk Tomáš Kabourek alias Studnička*, in: Hana Kábová – Mikuláš Čtvrtník (edd.), *Bylo nebylo. Studie (nejen) k dějinám dějepisectví, vzdělanosti a didaktice dějepisu* (= Acta Universitatis Carolinae 2012 – Historia Universitatis Carolinae Pragensis, Tomus LII, Supplementum 1), Praha 2012, s. 121–131; geneze konceptu: Jim SHARPE, *History from Below*, in: Peter Burke (ed.), *New Perspectives on Historical Writing*, Cambridge 2004 (2. vyd.); Jaroslav ČECHURA, *Dějiny zdola. Hledání ztracených lidí v 18. století*, in: Jiří Stočes – Eva Mušková a kol., *Tenkrát na západě (Čech). Kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje*, Plzeň 2013, s. 239–256.

⁶⁾ Jaroslav DIBELKA, *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství. Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, České Budějovice 2012, srov. k tomu recenze J. ČECHURY, in: *Časopis Matice moravské* 132, 2013, s. 209–215.

ny ty případy, kde je sexuální jednání aktérů spojeno s explicitním vyjádřením citů, lásky, či vzájemné náklonnosti. Případ novohradského povozníka se naopak vyznačuje až expresivními emotivními projevy žen, které se s tímto mužem dostaly do kontaktu. Doplnuje tak vlastně z opačného úhlu téma studia. Velké množství „sexuálních“ případů, či příběhů prozrazuje, že v tomto příspěvku nemohu podrobně pojednat o *všech* zamilovaných poddaných, třeba jen ze samotného třeboňského panství. Od dvacátých let 18. století pozorujeme narůstající počet případů, kdy žena či muž těsně spojovali své tělesné aktivity s pojmy jako láska, zamilovanost, ale také nenávisť, při vyšetřování jejich nedávných dobrodružství vyplynula na povrch nejedna emoce. Tak došlo k překonání jistého klíše, které při vyšetřování následků „tělesných skutků“ přicházelo velice často. Jeho určitým mezníkem byl slib sňatku. Tyto případy v dalším líčení pomijím, neboť nijak nerozšiřují obraz vzájemných citových vztahů mezi aktéry. Zastavme se ještě na tomto místě u několika případů, jež prozrazují, že emoce mezi *sexuáliemi* nehrály právě podřadnou roli. Následující případy z třetí a čtvrté dekády 18. věku jsou vybrány právě s ohledem na zachycenou emoční stránku.

Při takovém spojení lásky, slibu manželství a kopulace můžeme být – patrně oprávněně – na pochybách, zda slůvka o lásce nepředstavují jen účelové vyjádření, aby byl jejich vztah jasnější a pochopitelnější mužům, kteří budou vyšetřovat daný přečin. Vyloučit ovšem nemůžeme ani jakousi písemnou sumarizaci dojmu, jež získal ze slov mladé ženy úřední písař. Soudím ale, že poměrně vysoká frekvence odkazů na vzájemné emoce či vyznání lásky odráží fakt, že taková slova při vyšetřování opravdu zaznívala. Jistě je to zajímavé téma: láska a byrokratická próza.⁷⁾ V tomto kontextu je vhodné upozornit na dvojici sexuálních aktérů z roku 1724, dvaatřicetiletou Zuzanu Slámovou (nebo Hynkovou) z Vřesné a o čtyři roky mladšího Václava Brožka, rovněž z Vřesné.⁸⁾ Jednalo se o nevelkou vísku při východních hranicích třeboňského panství, někde na půl cesty mezi Veselím nad Lužnicí a Kardašovou Řečicí. Ve výpovědích obou aktérů marně hledáme zmínku o silnější vzájemné citové náklonnosti, či dokonce přímo o lásce. A přesto byla v jejich vztahu nepřehlédnutelná. Sám hejtman třeboňského panství Vojtěch Václav Zelenka, když v průvodním dopise knížeti sumarizoval případ této dvojice, neváhal použít obrat, že jde o „*zamilovaný pár*“, a slovy velice lichotivými zhodnotil jejich schopnost užít se a dobře hospodařit, pokud jim bude povolen sňatek. Kníže neměl námitek; jeho rozhodnutí bylo prosto poněkud nečekaných pochvalných hodnoce-

⁷⁾ David Warren SABEAN, *Soziale Distanzierungen. Ritualisierte Gestik in deutscher bürokratischer Prosa der Frühen Neuzeit*, in: *Historische Anthropologie* 4, 1996, 216–233; TÝŽ, *Peasant Voices and Bureaucratic Texts: The Narrative Structure in Early Modern Protocols*, in: Peter Becker–William Clarck (edd.), *Little Tools of Knowledge. Historical Essays on Academic and Bureaucratic Practices*, Ann Arbor 2001, s. 67–93.

⁸⁾ Tamtéž (výslech z 26. dubna 1723), srov. VS Třeboň, sign. I B 5 BP 35.

ní. I takový rozměr tématu je třeba brát v potaz. Obraťme již pozornost k avizovaným projevům emocí.

Rok 1723 nabídl příběh dvou mladých lidí z blízkosti rezidenčního města, Třeboně, třiaadvacetileté Uršuly Laštovkové ze Staré Hlíny a šestadvacetiletého Matěje Kočvary z uvedeného města.⁹⁾ V zámecké kanceláři se úředníci zeptali ženy, proč opětovně obcovala s Kočvarou, když už byla jednou za takový skutek potrestána. Uršula odpověděla: „*My se spolu stále velmi milujeme, nemůžeme opanovat při našich řídkých setkáních sílu a prudkost naší lásky. Proto jsme se dopustili kvůli naší křehkosti dalšího hřešení. Litujeme velmi, že nám nebyl povolen sňatek, o který jsme žádali. Víme, že jsme svým obcováním urazili Pána Boha. Abychom unikli z tohoto našeho prázdného činu, prosíme milostivou vrchnost, aby nám laskavě povolila sňatek, my se spolu užívíme...*“

Co znamenala ona narážka na předchozí trest? Nic více ani nic méně než to, že již v srpnu minulého roku (1722) byla dvojice vyšetřována, neboť od jara spolu obcovali a Uršula Laštovková byla v jiném stavu. Přišlo se na to velice záhy. Za svůj čin byli potrestáni (muž třemi týdny nucených prací v železech, žena upředěním symbolického množství příze), ale sňatek jim nebyl povolen kvůli nemajetnosti.¹⁰⁾ Dokumentace neposkytuje svědectví o tom, zda žena potratila, či porodila. Vzhledem k tomu, že při výslechu v roce 1723 nepadlo jediné slovo o dítěti, usuzují na první možnost. Po odpykání trestu se oba partneři nadále stýkali a znovu začali obcovat ještě před Vánoci roku 1722. Při výslechu v roce 1723 žena rovněž vypověděla, že si koupila krávu, uvedla také, že její rodiče jsou již velmi staří, „*živil se potivě již déle než dvacet let a my bychom jim mohli - jako mladí lidé, s pomocí Boží - pomoci získávat živobytí*“.

Tentokrát na uvedenou - cíleně motivovanou - výpověď ženy („*máme již prostředky k živobytí*“) slyšela jak správa panství, tak i kníže; rozhodnutí obsahovalo tradiční floskuli, že se jedná o mladé a pracovité lidi, jež jsou schopni se uživit, a proto jim lze povolit sňatek. Trest je ovšem ani v tomto případě neměl minout, opakoval schéma předchozího roku. Z toho je zřejmé, že taxace podobných sexuálních činů byla v podstatě fixována, přičemž ovšem nevyklučovala odchylky směrem k mírnějšímu či naopak přísnějšímu trestu.

Uvedený příběh představuje další doklad skutečnosti, jakou sílu měl aktivní jedinec (bez ohledu na to, zda šlo o muže či ženu) za situace, kdy mu nebyly okolnosti - v dobovém kontextu - zpočátku příliš nakloněny. Mohl sledovat takovouto so-

⁹⁾ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. I B 5 BP 35 (výslech z 30. dubna 1723); srov. VS Třeboň, sign. I B 5 BP 34.

¹⁰⁾ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Schwarzenberská ústřední kancelář (SÚK), staré oddělení, panství Třeboň, sign. 5 BC & 5 BP 2u (výslech ze 17. srpna 1722), zde je i celá dokumentace.

ciální logiku:¹¹⁾ jsme chudí, obcovali jsme, chceme se vzít, sňatek nám nebyl povolen. Náš postoj není v žádném případě fatalistický či pasivní. Ne, nerezignujeme na své původní cíle, na představu budoucího společného života. Na jedné straně spolu začali opětovně obcovat, na straně druhé se snažili vylepšit si svůj majetkový profil. Jednalo se o hlavní překážky původního nepovolení sňatku.¹²⁾ Každopádně pro ně rozhodnutí vrchnosti nepředstavovalo konečnou a dokonce ani negativní tečku. Tato dvojice chtěla spolu žít v trvalém svazku a v tom se nedala nikterak zviklat. A navzdory všem negativním okolnostem nakonec dosáhla svého cíle. Pokud i tento postup selhal, přicházely v potaz i jiné možnosti.¹³⁾

„Pročpak jsi mu byla po vůli?“, zeptali se úředníci na třeboňském zámku počátkem listopadu roku 1724 devětadvacetileté Žofie Mažnové, jež byla obtěžkána o tři roky starším Pavlem Brůzkem; oba pocházeli z velké třeboňské vsi Lužnice.¹⁴⁾ Žofie k tomu vyznala: „Milujeme se již skoro pět let, ale po celou dobu mi můj otec nechtěl dovolit, abych se mohla provdat za mého souložníka, který mi navrhl, abychom se sblížili tímto způsobem. Můj otec dostane strach před ostudou a ustoupí.“ V tomto vyjádření můžeme patrně spatřovat jistou obavu Žofiina otce z veřejného mínění. Budoucí ženich věřil, že jim rodiče z obou stran pomohou a konečně se zbaví hněvu na počinání svých dětí.

Dodávám, že mezi uvedenými aktéry sexuálního skutku nebyla žádná sociální přehrada či rozdíl. Jejich otcové hospodařili na půllánových gruntech, které spolu navíc sousedily. A to mohl být zdroj odmítavého postoje sedláka. Onen sousedský rozměr nelze podceňovat, jak prozrazují další osudy dvojice. Mohli se vzít, ale existenčně si nikterak nepolepšili. Sedlák Mažna okamžitě předal grunt nejstaršímu synovi, čtyřicetiletému a neženatému(!) Josefovi, ale posléze od takového poněkud atypického kroku ustoupil. Když v roce 1729 Mažna zemřel, vdova se obratně provdala za jistého Kohouta.¹⁵⁾ Novomanželé skončili v podruží u sedláka

¹¹⁾ Konceptně Alf LÜDTKE, *Einleitung: Herrschaft und soziale Praxis*, in: Týž, *Herrschaft als soziale Praxis. Historische und sozialanthropologische Studien*, Göttingen 1991, s. 9–63. Srov. Ursula LÖFFLER, *Herrschaft als soziale Praxis zwischen Dorf und Obrigkeit*, in: Markus Meumann – Ralf Pröve (edd.), *Herrschaft in der Frühen Neuzeit, Umrisse eines dynamisch-kommunikativen Prozesses*, Münster 2004, s. 97–121; Heinrich KAAK, *Einwillige Bauern, ehrgeizige Amtmänner, distanzierte fürstliche Dorfherren. Vermittelte Herrschaft im brandenburgischen Alt-Quilitz im 17. und 18. Jahrhundert*, Berlin 2010.

¹²⁾ K tomu Jaroslav ČECHURA, *Norma, knížecí reskripty kontra každodenní praxe a praktiky: mýtus a realita tzv. schwarzenberského zákazu sňatků*, JSH 82, 2012, 164–194.

¹³⁾ Jaroslav ČECHURA, „*Jakou jste měla známost s myslivcem? Skrze bílé šaty, které jsem jemu prala*“ (hledání a interpretace třeboňských sexuálních deliktů), Archivum Trebonense XII, 2011, s. 235–268; Týž, *Antidisciplinování, či disciplinování zdola?*, passim.

¹⁴⁾ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. I B 5 BP 36 (výslech z 2. listopadu 1724).

¹⁵⁾ SOA Třeboň, VS Třeboň, knižní archiv, sign. I B 5 AU Nr. 1; dostupné i v digitálním archivu Třeboň.

Kodyma, což také nebylo právě obvyklé, aby v takové rodinné situaci dvojice opouštěla střechu svých rodičů. I to poněkud naznačuje, jak soudím, konfliktní pole mezi manželskou dvojicí zralých lidí, kteří již vstoupili do čtvrté dekády svého života. Inu, emoce a materiální zájmy...¹⁶⁾

V roce 1724 byl mlynářem v panském mlýně Bzí devětadvacetilý Václav Zmrhal. Na konci února toho roku byl povolán, aby se zodpovídal z obvinění, jež na něj podala pětatřicetiletá Alžběta Šoustalová, podruhně z tamní vsi Dolní Kněžeklady. Jednalo se o neprovdanou a bezdětnou ženu, jež se netěšila právě nejlepší pověsti. Dostala se do řeči pro četné kontakty s muži, kteří „za ní běhali jako psi, a měla jich pět“. Z výslechů, které se dotýkaly sexuální interakce obou uvedených osob, vnímáme časté obraty jako „*lidi dávno mluvějí*“ či „*povídali ve mlejně*“, případně „*darebný lidský rozprávky*“. Odrážejí názorovou hladinu nebo – chcete-li – veřejné mínění,¹⁷⁾ jež v Alžbětině případě nebylo nijak valné pro její kontakty s muži. Zde je výčet pěti Alžbětiných sexuálních partnerů: ženatý pacholek z Kněžeklad; vandrovní mlynář Tomáš, s nímž obcovala za kamny a „*jeho otec to viděl*“; bezský kaplan ji měl načapat, když se „*zabývala s jedním pacholkem*“; dále to byli „*syn slouhy*“ a jistý Michal z Týna nad Vltavou. Padla ovšem i další jména. Alžběta to vehementně popírala jako pouhé výmysly. Jejím handicapem bylo patrně rovněž to, že – podle opakovaných Zmrhalových slov – byla „*škaradá*“.

K čemu vlastně došlo v bezském mlýně? Na konci roku 1723 Alžběta přišla mlt, Zmrhal údajně k Šoustalové náhle přistoupil, porazil ji a „*ten ohavnej skutek s ní potom častěj spáchal*“. Podle jejího svědectví se to stalo ve mlýně třikrát. Václav Zmrhal to ale ostře odmítl nelichotivými slovy: „*To dokonce pravda nejni, ani bych jse s ní pro její šerednost zaneprázňovati nechtěl, abych jse i krásně pana Boha nebál.*“ Příkrý odsudek měl patrně sloužit Zmrhalovi jako účinná obrana. Obviněný muž

¹⁶⁾ Klasicky Hans MEDICK – David SABEAN, *Emotionen und materielle Interessen in Familie und Verwandtschaft: Überlegungen zu neuen Wegen und Bereichen einer historischen und sozialanthropologischen Familienforschung*, in: Hans Medick – David Sabeian (edd.), *Emotionen und materielle Interessen. Sozialanthropologische und historische Beiträge zur Familienforschung. Fünfzehn Beiträge*, Göttingen 1984, s. 27–53; Srov. Christophe DUHAMELLE – Jürgen SCHLUMBOHM, *Einleitung: Vom ‚europäischen Heiratsmuster‘ zu Strategien der Eheschließung?*, in: Tiž (edd.), *Eheschließungen im Europa des 18. und 19. Jahrhunderts: Muster und Strategien*, Göttingen 2003, s. 11–33; srov. také Johannes MOSER – Martina SCHATTKOWSKY – Elke SCHLENKRICH – Ira SPIEKER, *Annäherungen an die ländliche Gesellschaft der (Vor-)Moderne*, in: Tiž (edd.), *UnGleichzeitigkeiten. Transformationsprozesse der ländlichen Gesellschaft der (Vor-)Moderne*, Dresden 2008, s. 7–16; Ira SPIEKER, *Konflikte – Einvernehmen – Zuneigung, Emotionen als soziale Praxis in der ländlichen Gesellschaft*, tamtéž, s. 87–106.

¹⁷⁾ Ke genezi Andreas WÜRGLER, *Unruhen und Öffentlichkeit: städtische und ländliche Protestbewegungen im 18. Jahrhundert*, Tübingen 1995; TÝŽ, *Medien in der Frühen Neuzeit*, München 2010.

trval na tom, že: „*Na svou duši nejsem s ní vinen.*“ A opakoval, že není původcem Alžbětina obtěžkání. Ona ale na opakovanou otázku, jak došlo k jejich obcování, vykřikla: „*Von, von, von se mě zmocnil!*“ Alžběta při dalším výslechu uvedla, že by od své žaloby ustoupila, kdyby jí Zmrhal zaplatil třicet zlatých; jednalo se o vysokou částku, když si představíme, že v analogických situacích se platilo od tří do šesti zlatých. Vyšetřování se táhlo docela dlouho a skončilo na poněkud mrtvém bodě. Jasný rozsudek není k dispozici.

Tento případ odhaluje ještě jednu rovínu - zdá se, že se Šoustalová stala obětí svého vlastního předchozího jednání. Není totiž právě časté, aby v takových případech padalo na váhu, zda je žena krásná, pohledná, či ošklivá. Zde se přitom jednalo o jeden z hlavních motivů Zmrhalovy obhajoby. A protože se k této okolnosti vracel opakovaně a byl připraven přísahat, mám za to, že si nevymýšlel. Ostatně vyšetřující mu v tomto ohledu neodporovali. Je docela možné, že nepohledná žena, o kterou patrně nebyl příliš veliký zájem, ostatně byla neprovdána, si začala vymýšlet a hovořit nahlas o svých různých milencích. A řada svědků pak jen opakovala to, co se od Šoustalové dozvěděla. Jde o cenný příklad subjektivismu jedné ze zúčastněných osob.

Naznačil jsem již, že situace, v nichž bychom mohli očekávat emoce, mohly mít v první třetině 18. století docela jiný rozměr. V roce 1736 se šestadvacetiletý Lukáš Navara ze vsi Lužnice přiznal, že „*přivedl do jiného stavu čtyři ženy.*“ Stalo se to v průběhu několika málo měsíců! A vůbec nelze říci, že by ženy, jejichž jména si „pachatel“ dobře pamatoval, o sobě vzájemně nevěděly. Navara se navíc nesnažil vůbec zapírat. Navarovy skutky se tímto konstatováním nevyčerpávaly. Na přímý dotaz se rovněž přiznal, že ukradl pacholkovi Matěji Kokrálkovi, jenž slouží u Sanky, „*pár plátěných kalhot¹⁸⁾, klobouk, pásek a pár obnošených bot*“, skromný lup, který pachatel navíc ani neprodal, nýbrž pouze ukryl do truhly. Takové činy nejsou jistě důležité ani pro hodnotu ukradených věcí, spíše jde o sociální profil pachatele. Nechci tím říci, že by kradl z existenčních důvodů. Kdo má zájem o ochozenou obuv...

Podívejme se na to, jaké byly Navarovy vztahy s postiženými ženami. Již na konci dubna roku 1736 byla vyslýchána čtyřiatřicetiletá Uršula Kodadová ze Zviko-va, kterou přivedl Navara do jiného stavu.¹⁹⁾ Tato dvojice spolu sloužila ve vsi Vlko-vice, a před Vánoci roku 1735 spolu několikrát obcovali. Muž jí nic nedal, ani neslíbil. Samostatně vyslýchán nebyl, ale se slovy Kodadové vyslovil souhlas a měl jí zaplatit dva a půl zlatého. Jednalo se o jednu z nejnižších částek, kterou měl souložník zaplatit své partnerce jako alimenty²⁰⁾ na vychování dítěte, kterou lze

¹⁸⁾ Kalhoty tak představovaly v podstatě samostatně odepínatelné nohavice.

¹⁹⁾ Tamtéž (výslech z 28. dubna 1736).

²⁰⁾ K tomu J. ČECHURA, *Sex v době temna*, passim.

v 18. století na Třeboňsku nalézt. Patrně korespondovala s finančními možnostmi muže. Další Navarovou obětí byla patrně dvacetiletá selská dcera Mariana Nováčková ze Staré Hlíny, o které tvrdil, že ji přivedl „*dvakrát k pádu*“, což patrně neodpovídá skutečnosti.²¹⁾

Další Navarovou souložnicí, již přivedl do jiného stavu, byla Mariana Topková z Horusic.²²⁾ Za minulého masopustu v Lužnici „*při veselici mě vedla k tanci, ale poté už nebyla ochotna se se mnou scházet*“; lapidárně charakterizoval vztah mladý muž. Ale i z této lehce zamlžené formulace vyplynulo, že v rámci naznačeného veselí se spolu opakovaně obcovali a souložili ještě i několikrát poté. A to přesto, že jí muž nic nedal, ani neslibil, což zase ve druhé třetině 18. století nebylo nikterak výjimečné. Slib sňatku jako předpoklad sexuálního aktu v této době měl již daleko menší význam než několik dekád před tím.²³⁾ Zdá se, že vyslychajícího ani tolik nezajímalo přesné vyčtení žen, které měl Navara přivést do jiného stavu, ač byl dotázán poměrně cíleně: „*kromě této dřívější souložnice jsi s žádnou předtím neprovozoval nemravný skutek?*“ Odpověděl: „*Ano, s touto jsem přivedl čtyři (ženy) do jiného stavu...*“, načež byl bez bližší souvislosti dotázán na výše uvedenou krádež. Jako by toto jeho konání nebylo shledáno příliš závažným, což nebyla tak docela pravda. Čtyři obtížené ženy jsou uvedeny jako hlavní břemena Navarových činů v přípisu třeboňského vrchního hejtmána Ulbrichta, který ve spojení s drobnou krádeží navrhl pro muže přísný trest nucených prací v dolech v Ratibořských Horách po dobu 6 měsíců. Navíc měl vykonávat u zámku různé potřebné činnosti, a to v železech.²⁴⁾ V docela stejném duchu se nesl rovněž knížecí reskript, ač je ve svém vyústění mírnější a upravuje délku trestu na polovinu.²⁵⁾ Muž tedy neskončil na šibenici, či na galejích, jeho potrestání bylo docela mírné.

V sledovaném kontextu sexuálních aktů, lásky a emocí na Třeboňsku představuje následující „kauza“ příběh výjimečný. Přesto soudím, že vhodně odráží rozměr obyčejné, i neobyčejné každodennosti, jak ji přinášelo 18. století na jihočeském venkově. „*Neobchoduji, nýbrž vozím lidi, jako duchovní, důstojníky, ale i další osoby. Na obchodování se zbožím nemám prostředky*“, vypověděl na třeboňské radnici v květnu roku 1736 Jan Tuscher (také Duscher), pětaticetiletý muž, jenž žil na

²¹⁾ Ve Staré Hlině se nacházely hned čtyři rodiny Nováčkových, ale pouze jedna mohla nabídnout dospělou dceru, a ta se jmenovala Mariana. Jednalo se o dceru Matěje Nováčka a ženy Anýžky. V roce 1735 jí bylo devatenáct let a u svého jména neměla žádnou podkovu. Namalovaná podkova u ženy symbolizovala její mimomanželskou graviditu, detailně k tomu viz předchozí poznámka.

²²⁾ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. I B 5 BP 42 (výslech z 17. srpna 1736).

²³⁾ Detailně J. ČECHURA, *Sex v době temna*, passim.

²⁴⁾ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. I B 5 BP 42 (přípis ze 17. srpna 1736).

²⁵⁾ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Schwarzenberská ústřední kancelář (SÚK), staré oddělení, panství Třeboň, sign. 5 BC & 5 BP 2 u.

předměstí Nových Hradů na buquoyském panství.²⁶⁾ Nebyl však tamním poddaným. Jednalo se o svobodného člověka, který žil pod ochranou uvedeného rodu. Tuscher byl ženatý a měl pět dětí; podle vlastního vyjádření měl co dělat, aby je uživil.

Muže přivedli k výslechu přímo z třeboňského vězení, a proto byla logická hned první otázka, proč se vlastně dostal za mříže. Z jeho odpovědi vyplynulo, že po příjezdu do města se ubytoval v hostinci. Dostihla jej tam jistá žena, kterou neznal, a vzala mu z korby menší pytel s moukou a vzápětí se odebrala na zámek za vrchním hejmanem. Tuscher však neviděl ženu poprvé, a tak vylíčil svou verzi jejich setkání na polní cestě. Není bez zajímavosti, že muž hovořil pouze německy, česky rozuměl jen velice málo, a v případě venkovské ženy z třeboňského panství tomu bylo přesně naopak.

Tuscher se vracel z daleké cesty z polabských Pardubic do Nových Hradů a patrně se pohyboval po silnici z Veselí nad Lužnicí do Třeboně. V nevelké vzdálenosti od ní se nachází ves Lužnice a k ní se blížil jeho povoz, jenž kromě Tuschera nikoho nevezl. Povožník vylíčil setkání s ženou tak, že se náhodně potkali na cestě nedaleko vsi. Povožníkovi se v té oblasti podle jeho slov dostal bič do kola a zlomil se, proto se vypravil do vsi, aby si obstaral nový. Když míjel neznámou, tak zastavil, údajně aby se mohl ženě s rancem na zádech vyhnout na relativně úzké cestě, ta však ztratila rovnováhu a upadla. Tomuto tvrzení lze sotva věřit, muž se pohyboval v okamžiku setkání na široké královské cestě. Nedaleko na poli pracovala jiná žena, kterou si žena, jež se zvedala ze země, zavolala na pomoc. Nerozuměl, co si obě říkaly, ale žena, jež se zvedla ze země, šla za povozem až do města a sledovala každý jeho krok. Posléze jej obvinila, že ji obtěžoval na otevřené cestě, a žádal po ní nezakrytě soulož. A tak skončil povozník ve vězení, kde čekal celý týden, než bude vyslechnut.

Na třeboňské radnici muž vše rezolutně popřel s tím, že je připraven okamžitě odpřisáhnout svou nevinu. „*V životě jsem nic takového neudělal. Je sice pravda, že jsem byl opilý, a ženy jsem se trochu dotkl rukou,*“ poněkud rozhořčeně a rozčileně vypověděl.²⁷⁾ „*Jak je ale možné, když jste se takto choval, že jste ženu povalil do příkopu a volal na ní *fulowat, foglowat*“²⁸⁾, zeptal se jej jeden z místních radních delegovaných k soudu. Co znamenalo foglowat? Thámův německo-český slovník z roku 1799 poskytuje vysvětlení, když k německému „*vögeln*“ uvádí české ekvivalenty: „*drcati, picati, jebati, fikati, řezati, perdití*“.²⁸⁾ Ale rychle zpět na třeboňskou radnici,*

²⁶⁾ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. I B 5 BP 29 (výslech z 25. května 1736).

²⁷⁾ Dokládají to obraty jako „*O, liebster Jesus*“, či „*Mein Jesus*“, a podobně. Pokud takové obraty považoval za nutné písař napsat, což se nestávalo pokaždé, ale naopak docela vzácně, odráží to po mém soudu nemalý emoční náboj výslechu.

²⁸⁾ Karl Ignaz THAM, *Neues ausführliches und vollständiges deutsch-böhmisches Nazionallexikon oder Wörterbuch II*, Praha 1799, s. 496.

výslech pokračuje. „*Vy jste od ní požadoval styk a začal jste ji násilně svlékat?*“, zeptal se další z radních, přísedících u soudu. Muž vše vehementně popíral. Popřel ženinu verzi, že ji zachránila druhá žena, která jí běžela na pomoc se srpem v ruce. Kdyby nebyla přišla, „*byl by ste ji znásilnil?*“, položil skoro řečnickou otázku vyslýchající. Z ní je rovněž patrné, že muži, kteří Tuschera vyslýchali, mu důsledně vykali. Naproti tomu při všech výsleších poddaných žen ze vsi Lužnice, jež následovaly, všem bylo bez výjimky tykáno, typicky takto: „*Jak se jmenuješ, jak stará, poddaná neb svobodná?*“, jednalo se o běžnou otázku za takových okolností.

Muž se bránil, že si na ženu nelehal, neviděl ani, že by mu druhá z žen hrozila se srpem v ruce. „*O, milý bože, já jsem ji nic neudělal*“, bránil se povozník. Žena ale vypověděla před vrchním hejtmanem, že s ní chtěl Tuscher obcovat. Druhá žena, která pracovala na poli, nemohla nic vidět, neboť byla příliš vzdálená od cesty; namítal povozník. „*Nepokusil jste se o něco podobného na poli ještě s jinou ženou?*“, padla další otázka. Muž připustil, že na poli potkal ještě další ženu. „*Natáhl jsem na ni ruku, když jsem ji chtěl v rausi chytit. Když to žena viděla, utekla za vůz. Bylo to jen z legrace, byl jsem opilý.*“ A zase tvrdě svými slovy Tuscher narazil, neboť slyšel, že se takové žertování rozhodně nehodí k ženatému muži s kupou malých dětí, a nejen to! „*Máme zprávu, že jste se o něco takového pokusil ve třech domech v Lužnici?*“ Tuscher se tu snažil zeslabit toto obvinění poukazem na zlomený bič, jehož náhradu se pokusil získat ve vsi. Navštívil několik domů, setkal se tu pouze se samotnými ženami, jež mu nemohly pomoci. Marně hledaly ve staveních nový bič, „*sie haben mir nur allezeit ‚nevim, nevím‘, geantwortet*“. Snad to bylo i proto, že jejich manželé byli s povozy na poli, a nástroj k ovládnutí koňského spřežení měli logicky s sebou.

Bezmála dvě desítky otázek, jimiž byly sledovány nečekané kroky opilého povozníka z Nových Hradů, předpokládaly, že mužové z třeboňské radnice provedli v mezičase poměrně rozsáhlé vyšetřování v samotné vsi Lužnice. Zejména pokud se týká dalších Tuscherových kroků. Vlastní slyšení žen, s nimiž přišel povozník do kontaktu, proběhlo až začátkem června. Mezitím se obrátila na třeboňskou městskou řadu samospráva z Nových Hradů. Komunikaci vyvolala Tuscherova manželka, která si tam přišla stěžovat, že je její manžel vězněn již deset dnů v Třeboni. Žena se ocitla v obtížné situaci, má řadu dětí a rodinné hospodářství trpí mužovou nepřítomností. Jednalo se o obvyklou floskuli, jež bývala za takových okolností poměrně stereotypně užívána.²⁹⁾

²⁹⁾ SOA Třeboň, VS Třeboň, sign. I B 5 BP 29 (přípis z 29. května 1736); ke kontextu J. ČECHURA, „*Jakou jste měla známost s myslivcem?*“, passim. Stranou ponechávám poměrně složitý mechanismus vyšetřování, které protínalo vrchnostenskou a samosprávnou rovinu. Bylo to pravděpodobně proto, že Tuscher pocházel z městečka a byl osobně svobodný.

Konečně se také dostaly ke slovu další ženy ze vsi Lužnice, o kterých jsme zatím slyšeli jen poněkud neurčitě. Musíme začít se slyšením ženy, jež přivedla svou rancanci a i jistou odvahou Tuschera do vězení. Jednalo se asi o padesátiletou Žofii Zahradníkovou, selku, výminkářku ze vsi Lužnice, nedávnou vdovu, matku čtyř dětí, která o svém setkání s povozníkem vypověděla: „*jak jsem šla, tak jsem na cestě toho formana potkala, který, když jsem k němu přicházela, mně popadl, hodil se mnou vo zem a německy diczky (!) voglovat mluvil, ale já křičela a bránila jsem se, jak jsem mohla, neb mě ten hrách a mouka v uzlu který jsem okolo krku zavázaný měla tuze škrtil. On se mně ale nespustil, až mě s rukou k mému přirození pod sukni tak leže, bez dalšího otálení (?) přišel a mně vomakal.*“³⁰⁾ Žena, která nedaleko cesty žala se srpem a snažila se pomoci napadené Zahradníkové, se jmenovala Žofie Mráčková. Jednalo se rovněž o selku, které bylo asi sedmačtyřicet let. Svým jednáním donutila Tuschera k ústupu a Zahradníková jej opravdu poté nespustila z očí, nebála se přímo dojit do kanceláře vrchního hejtmana. Zahradníková si počínala neohroženě, a podle vlastních slov: „*šla jsem po ňom, až jsem jej tu v Třeboni dopadla, a u urozeného pana vrchního obžalovala.*“³¹⁾ Jednalo se o emotivně naladěnou osobu; když slyšela povozníkovu verzi o jejich vzájemné interakci, neovládla se a zvolala: „*Páni, já jsem ještě dnes nejedla, a mohla bych Pana Boha na to přijímat...*“. Tim chtěla patrně vyjádřit, že je připravena okamžitě přísahat a jít také ke svatému přijímání, což mělo dodat pádnost její výpovědi. Z míry ji nevyvedla ani poněkud intimní otázka: „*Viděla-li ste, dyž s váma o zem hodil, jestli se k šukku (!) šikoval, zdali odpínal kalhoty, neb své přirození do ruky bral?*“, žena odpověděla: „*To jsem neviděla, to nemohu řícti, ani jsem jeho oumysl neviděla, jen že je zrovna svou rukou k mému přirození, odpustíte, šahal a makal.*“ Stará Zahradníková odpovídala krásnou jadrnou češtinou, Tuscher zase kontroval pohotově německy, a tak došlo k okamžité konfrontaci obou aktérů. Muž trval na své výpovědi, že žena sama upadla, i on byl ochoten hned přísahat, a byl připraven nasadit krk, že mluví pravdu.

A proto nemohla nepadnout ani tato námitka. Kdyby byla povozníkova verze pravdivá, proč by měla žena důvod hrozit na něj srpem? Muž to odmítl protiotázkou, že by nejezdil do Třeboně, kde se v klidu ubytoval, ale ujel by pryč. Ale žena mu tváří v tvář zopakovala to, co vypověděla předtím. Výše padl ještě náznak, že měl povozník mezi poli obtěžovat také jinou ženu. Byla nalezena a u výslechu se představila jen jako Mariana³²⁾, bylo jí třicet let, provdaná žena, „*hospodyně*“

³⁰⁾ A Zahradníková pokračovala: „*Co on ale v myšlení měl, to nemohu vědět, potom ale když jsem já tak křičela a se bránila, slyšela to jedna selka, náká Mráčková, která trávu žala, a na něj tím srpen hrozila. On ale vyzdvihl hlavu, a jak jí viděl, vstal, sedl si na vůz a jel pryč, já pak na to ty mý věci jsem tej selce dala k schránění, a šla jsem po ňom, až jsem jej tu v Třeboni dopadla, a u urozeného pana vrchního obžalovala, který jej vsaditi dal.*“

³¹⁾ Tamtéž (výslech z 1. června 1736).

³²⁾ Nejspíše se jednalo o Marianu Bílou z Lužnice.

z Lužnice. O svém setkání s povozníkem vypověděla nekompromisně toto: „*ale dyž jsem viděla, že stojí, hned jdu z cesty. On na mně kejvá a volá: ‚Mensch, Mensch‘ a sahá do kapsy pro peníze a křičí ‚voglovat‘, že mně zaplatí. Já ale měla plucárek v ruce a skříkla jsem na něj ‚kluku šlakovitej německej, já tě hned s tím plucárkem praštím‘ a na to jsem hned skočila do žita, neb jsem myslila, a se bála, že mě potom taky vobrat miní, a lidi hned tudy šli, on ale jel pryč.*“ Dodejme, že plucárek je nevelký džbáněk.

I s těmito slovy Tuscher nesouhlasil, a pokusil se je zeslabit poukazem na svou opilost, a že si nepamatuje, zda hledal nějaké peníze, ale celkově si byl jist, že se nemohl pokusit o nic takového, z čeho jej žena podezírá. Muž stál na svém tvrzení a odmítal cokoli přiznat, o čem žena hovořila. Na to, zda nabízel peníze, se nemohl upamatovat, ale trval na tom, že navzdory své opilosti šel stále vedle vozu. Jako by tím chtěl naznačit, že vlastně nespěchal a že si žena vymýšlí, či přehání.³³⁾ Muž neustále argumentoval svou opilostí, kterou líčí občas jako velice silnou, čemuž odpovídá pojem „*raus*“, na druhé straně všechny ženy, které byly konfrontovány, o tomto stavu muže mlčí.³⁴⁾

Na řadu přišla trojice žen, které navštívil v jejich domácnostech povozník Tuscher, když si chtěl obstarat nový bič. A tak se dostala ke slovu čtyřicetiletá vdaná žena, Mariana Zvánovcová, již navštívil Tuscher v hospodářství, kde byla v tu chvíli sama, „*seděla jsem a šila*“. Nicméně ochotně se s mužem odebrala do maštale, najít nějaký ten bič: „*jdu do maštale, a hledám, on ale mně pravi brzo, ‚podte, a brzo pod‘, pod, trochu voglovat, dám peníze‘, já na to odstoupím a plivnu na zem a pravím: ‚ty černý pse, nešťastnej, tak jsi proto přešel‘*“. Hned poté, co se její manžel vrátil domů, tak mu vše vypověděla. I zde v takovéto poměrně těsné interakci si žena nepovšimla, nebo snad nepovažovala za nutné hovořit o tom, že by byl muž podroušen.³⁵⁾

Následovala Kateřina Eliášová, pětaticetiletá vdaná žena a selka z Lužnice, za kterou se také vydal povozník se zlomeným bičístěm v ruce. I v tomto případě byla žena sama doma a pracovala v sednici, muž vešel a ona se mu snažila vyhovět, řekla mu, aby počkal, že se půjde po nějakém podívat, jak to asi mohlo dopadnout? Podle ženinych slov: „*Já jemu pravila, aby trochu čekal, že půjdu nějaký hledat, na to jdu do maštale, vlezu na postýlku a hledám jeden, on ale za mnou hned v patách přijde, a zavírá u maštale dveře, ale jak jsem to viděla, hned skočím dolů, jdu ze dveří. On mně*

³³⁾ Doslova: „*Hierauf hat die es ihm ins angesicht geredet, dass er sie hat fangen wollen, hette auch nun dz Geldt getroffen und seie, wie er sie gesehen hat von wagen herunter gestiegen. Er aber laugnet es, dass er von Wagen seie herunter gestiegen, sondern er seie den Wagen gegangen.*“

³⁴⁾ K opilosti, či alkoholu jako polehčující okolnosti v tomto kontextu J. ČECHURA, *Sex v době temna*, passim.

³⁵⁾ Dodávám, že je poněkud překvapivé, že v ženině blízkosti neslyšíme nic o osmi (!) dětech, a to ve věku mezi třemi a sedmadvaceti lety, jež na Zvánovcově gruntě vyrůstaly. Všechny tyto údaje SOA Třeboň, VS Třeboň, knižní archiv, sign. I B 5 AU Nr. 1.

ale tak vezme za ramena a ukazuje na postel, abych s ním šla, já ale na to pravím, jdi ty pse německá, tak jsi proto sem přišel, a jdu pryč...“ . Poté se měl povozník vyjádřit k výpovědím obou žen. Připustil, že se něco takového mohlo stát, ale že to myslel jen a jen v žertu, sváděl to opět na svou opilost. Hlavně jej zajímalo nalezení bičičště, a když se žádné nenašlo, odešel ze statku. Proto byl s oběma ženami konfrontován, a v podstatě setrval na svých slovech.³⁶⁾

Výslech osob v povozníkově případě byl u konce. Jaký byl výsledek, jak městský soud posoudil jednak závažnost Tuscherova provinění, ale neméně věrohodnost výpovědi jednotlivých stran? Na třeboňské radnici vznikl poměrně obsažný elaborát, který je doslova prošpikován odkazy na *Koldínova městská práva*,³⁷⁾ *Josefinu*,³⁸⁾ *Obnovené zemské zřízení* a snad i jiné dokumenty. Ta argumentace sama by stála za samostatný právně historický rozbor. Na tomto místě můžeme od něho abstrahovat a spojit se s konstatováním, že počínání novohradského povozníka, pokud by bylo trestáno podle uvedených článků, či paragrafů z *Koldína* či *Josefiny*, mělo jednoznačný rezultat: trest smrti! Jaká však byla skutečnost na třeboňské radnici v roce 1736?

Městský soud v Třeboni vnímal, že Tuscherovy prohřešky se týkaly tří oblastí, jednak přepadl ženu na otevřené cestě, stejně jako druhou ženu na téže komunikaci a posléze se pokoušel o styk se třemi ženami ve vsi Lužnice. Dne 1. června 1736 putoval takto stylizovaný návrh do Nových Hradů tamnímu vrchnímu hejtmánovi, odkud přišla odpověď o týden později.³⁹⁾ Kdoví, zda prvním přípisem chtěli třeboňští demonstrovat, jak ovládají paragrafy centrálních normativů, či poněkud naháněli hrůzu, pokud se jednalo o možný osud tamního obyvatele Tuschera. Reagovali totiž znovu, tentokrát 10. června 1736, a navrhovali již konkrétní trest. Jednalo se o krajně nečekanou sankci, totiž tři dny nucených prací! Opravdu, nezmýlil jsem se! V argumentaci, která byla ostatně v konceptu dvakrát přepracována a změ-

³⁶⁾ Doslova: „*Nachdeme haben sie es ihme beede in dz angesicht geredet, er hat es auch weithers nicht gelaugnet, nur so viel saget er, dass er nichts übles in Willen gehabt hat.*“ A dále se zaklinal svou rodinou a zejména svými malými dětmi: „*Kinder, Erbarmen, und mich entlassen, ich hab nicht in willen gehabt, die Kinder haben zu Hauss nichts zu Essen und kann auch nichts verdienen, hab auch schon ohne dann durch den Arrest viel versaumet.*“

³⁷⁾ Konkrétně článek XXXI: Josef JIREČEK (ed.), *Práva Městská království českého a markrabství moravského*, s. 308–309: „*A protož, kdožbykoli na pannu aneb vdovu poctivou mocí sáhl, ji jal, s sebou zavezl aneb zavedl a potom ji násilí učinil: ten takový každý násilník mečem ztrestán, a byli by z osob lehkých, tehdy do kola vpleten býti má.*“

³⁸⁾ *Jeho Milosti římského císaře... Josefa prvního... nové právo útrpné a hrdelní*, čl. XIX, §22, s. 67: „*Kdožby poctivou pannu/ vdovu/ neb taky cizí manželku násilně/ a proti její vůli sprzil/ ten se padavy / neb smilstva násilného dopauští/ které mečem se tresce. Tato pokuta nápodobně místo nalézá/kdyby skutek s velkau pohružkau bez dalšího násilí od ní vymohl. Tu zločinec obzvláštěně tázati se musí/ kterak takovau násilnost provedl? Co spolu rozmouvali? Kterak jeho vůli/ zdali slovy/ neb skutkem odporovala? Etc.....“.*

³⁹⁾ Tento dokument se nezachoval.

něna, se uvádí, že se přimluvil za Tuschera jeho švagr, tedy bratr jeho manželky. Rovněž bylo přihlédnuto k špatné sociální situaci rodiny. V původní verzi měl být dokonce povozník propuštěn bez dalšího potrestání. Na druhé straně nezapomínejme, že byl bezmála tři týdny ve vězení, a to byla doba, kterou byl nejednou otaxován dokonáný sexuální delikt na Třeboňsku. I takový výsledek je jistou pozoruhodnou bilancí nevšedního sexuálního konfliktu, který vyvolalo jedno zlomené bičičtě.

Třeboň – sex – mikrohistorie a dějiny zdola

Mimořádně bohatá dokumentace jihočeských archivů v čele s Třeboní dovolila detailně postihnout pestrý vějíř každodennosti sexuálního života v barokní epoše. Sexuální aktivity venkovského obyvatelstva v 17.–18. století představují jedinečné průřezové téma, které umožňuje postihnout velmi široké spektrum každodenního života venkovského obyvatelstva. Člověk oné doby totiž nebyl žádný abstraktní „asexuální homo oeconomicus“⁴⁰⁾, který jen a jen pracoval, a jen a jen byl „vykořisťován“, či dirigován byrokratickým aparátem. To jsou oblíbené obraty historiografie, nejen české, a nejen ve dvacátém století. Realita byla mnohem komplexnější, nebojím se říci, barevnější, plná konfliktů, stejně jako emocí.

Jak k takovému hustému materiálu přistupovat? Volím dva přístupy: dějiny zdola a mikrohistorii. Při volbě přístupu zdola vycházím od jednání přímých aktérů sexuálních skutků. Zabývám se aktéry těchto aktivit, topografií i geografií sexu. Dovoluje poznat takové aspekty, jakými byla pro někdejší ženy a muže láska, city, právě tak jako sňatkový pragmatismus. Nechybí ani významný vliv alkoholu na sexuální chování. Podrobně je možné sledovat téma sex a veřejné mínění. K tomu je možné připočíst reakce mužů na těhotenství.

Zvláštní faktor představovala v 18. století armáda, v níž nacházeli mužové útočiště, pokud se nechtěli oženit. Jde tu i o reakci opačnou, tedy působení armády v regionu. Dále jsou obšírně pojednány různé typy sexuálního chování, incestem počínaje a znásilněním konče. V takovém kontextu nemohou přirozeně chybět ani tresty, od rituální „černé svíce“ až po nucené práce v dolech. Schwarzenberkové se řídili na svých panstvích řadou tradičních nepsaných zvyklostí v trestání těchto aktů. Nevyužívali zemské normativy, ani se jimi neřídili, a spíše se jim vyhýbali. Pozoruhodnou kapitolou je reakce vrchnosti poddaných – knížat ze Schwarzenber-

⁴⁰⁾ K pojmu srov. Jaroslav ČECHURA, *Láska, sex, každodennost, mravní delikty a jejich trestání ve vrchnostenských správních sídlech Třeboň a Český Krumlov v letech 1661–1719–1750*, in: Martin Gaží (ed.), *Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*, České Budějovice, s. 783–801, termín na s. 786.

ku – na sexuální aktivity jejich lidí. Jednalo se o typický paternalismus.⁴¹⁾ Tedy nejen o to, že aristokrat byl pánem, ale i otcem, ochráncem. Prokázal jsem, že bylo rozhodováno velmi individuálně, a dokonce mnoho sexuálních skutků zůstalo nepotrestáno.

Disponibilní písemná dokumentace dovoluje mikrohistoricky postihnout, nejdnou v detailním rozměru právě ono jednání aktivních jedinců, kterých poskytuje studovaný region velmi mnoho.

---

⁴¹⁾ Srov. Elke SCHLENKERICH, *Paternalismus aus Kalkül? Adlige Fürsorgepraxis in ländlichen Gesellschaften Sachsens und der Oberlausitz (18. und 19. Jahrhundert)*, *Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie* 59, 2011, s. 35–51. Starší českou, právně historickou literaturu k tématu eviduje J. DIBELKA, *Obranné strategie*, s. 166–192.

Jaroslav Čechura

**SEX, LOVE AND EMOTIONS:
THE TŘEBOŇ REGION OF 1700–1750**
**The South-Bohemian Country under
a Magnifying Glass**

SUMMARY

How did the Bohemian countryside live in the 18th century, or more broadly, from the end of the Thirty Years' War until the Joseph's reforms? Can we find any actual traces of emotions or love there? A good many things have been written about the cheerless or even cruel destiny of the village people in the post-White Mountain period. A concrete and detailed analysis of a smaller territorial unit, however, gives a different image. An exceptionally rich documentation of the South Bohemian and especially the Třeboň archives allows us to capture the rich everydayness of sexual life in the Baroque period. Sexual activities of the rural population in the 17th and 18th century represent a unique topic that allows us to capture the very broad spectrum of the everyday life of the villagers. A person of this period was no abstract "asexual homo oeconomicus" who only worked, constantly "exploited" or commanded by the bureaucratic system. The reality was much more complex, more colourful, full of conflicts as well as emotions including love.

From the period between 1700 and 1750, more than 2,000 cases of investigated unwanted pregnancies are available in the large and densely populated South Bohemian Třeboň dominion. The cases provide a deep insight into the everydayness of the South Bohemian rural area and sexual behaviour of its population as well as reactions to it. There are also documents on rash reactions (e.g. escapes of young men to the army). Opportunities for study of this issue are broad. They represent an ideal topic for research on many issues connected with everyday life, from social, interpersonal, through the position of the men and women up to the spreading of venereal diseases in the country over the first third of the 18th century. The spectrum of possibilities is really broad.

From the mentioned amount of cases, I have chosen examples, which contain direct references to openly expressed emotional relations between casual as well as long-term partners. This context involves open acknowledgement of love or attachment of one partner to the other. There is a freely attached story of the carter Tuscher, which contains a strong, or even unique emotional feeling of women in the Třebíč region whom the Novohradý carter attempted to rape.

Translated by Miroslav Košek

II
MATERIÁLY

TÉMA

**Evidence, popis
a klasifikace řádových pramenů
historiografického charakteru**

Jan Z d i c h y n e c

NARATIVNÍ PRAMENY VYBRANÝCH KLÁŠTERŮ CISTERCIAČEK V ČESKÝCH ZEMÍCH*

ABSTRACT

Narrative Sources on Selected Nunneries of Female Cistercians in the Lands of the Bohemian Crown

The study provides an overview of all of the known types of historiographic texts connected with selected nunneries of female Cistercians in the Bohemian-Moravian-Lusatian vicariate, i.e. Sankt Marienthal, Sankt Marienstern and Pohled. In addition to more general contemplations on the conditions connected with the creation and reception of these texts, it characterizes larger chronicles in detail.

Keywords: narrative sources; female Cistercians; early modern period; provosts; Sankt Marienthal; Sankt Marienstern; Pohled

V tomto příspěvku se zaměřím především na raně novověké historiografické texty spjaté s **ženskými kláštery** česko-moravsko-lužického vikariátu cisterciáckého řádu, a to na příkladu několika vybraných řeholních domů, jimž jsem začal větší pozornost věnovat v souvislosti se zadáním grantu věnovaného monastické historiografii a bio-bibliografické databázi řeholníků. K danému omezení jsem dospěl z několika důvodů: výzkum pramenného dochování cisterciaček je stále v počáteční fázi shromažďování a evidování různých typů pramenů; princip sledování pramenů příslušejících vždy ke konkrétnímu domu umožňuje shromáždit typově poměrně rozmanitý soubor textů; a konečně, dochování raně novověkých dějepisných pramenů obou dodnes existujících mužských klášterů Oseka a Vyššího Brodu je natolik roz-

---

* Text byl zpracován v rámci projektu *Zdroje, formy a funkce monastické historiografie raného novověku v českých zemích* (GAČR, č. 14-05167S).

sáhlé, že bude možné je plně zohlednit až v další fázi práce.¹⁾ Narativními texty osecké provenience se navíc zabývá ve své studii v tomto čísle časopisu Jiří Wolf. Pokouším se tu sledovat všechny prameny, které nějakým způsobem svědčí o historickém zájmu v (a také o) daných kláštřích. Jsem si přitom vědom určité metodologické nevyhraněnosti; pro vybraný korpus pramenů se snad nejvíce hodí termín „texty historiografické povahy“.

Následující poznámky se týkají převážně ženských kláštřích české a lužické části česko-moravsko-lužického vikariátu cisterciáků, to jest konventů v Pohledu, Sankt Mariensternu a Sankt Marienthalu; stranou prozatím zůstávají historiografické prameny z kláštřích Staré Brno a Předklášteří u Tišnova, uložené většinou v Moravském zemském archivu.²⁾

Vikariát cisterciáckých kláštřích země Koruny české byl v rámci řádových reformních snah ustaven na provinční kapitule řádu konané za přítomnosti generálního opata a opata Cîteaux Mikuláše Boucherata II. (1562–1625, generálním opatem byl od roku 1604 až do své smrti) v pražském domě zbraslavského kláštřa v únoru 1616 a trval až do josefinských rušení v osmdesátých letech 18. století.³⁾ K vikariátu patřily mužské kláštřích Českého království, které přežily krizi husitství a 16. století, to jest Sedlec a s ním od 15. století titulárně spojená (Kláštřerní) Skalice, dále Plasy, Osek, Vyšší Brod, Zlatá Koruna, Žďár nad Sázavou a Zbraslav, potom moravský Velehrad a dolnolužická Neuzelle, a kláštřích ženské: Sankt Marienthal a Sankt Marienstern v Horní Lužici, Předklášteří u Tišnova a Staré Brno na Moravě a konečně Pohled v Čechách.⁴⁾

¹⁾ Zatím jsem se nevěnoval historiografii plaského kláštřa, do jisté míry již zpracované díky Ireně Bukačové v souvislosti s osobností Mauritia Vogta, za všechny její studie srov. *Mauritius Vogt – příspěvek k barokní vzdělanosti v Čechách*, Severní Plzeňsko – vlastivědná ročenka 1994, s. 7–47. Totéž se týká Zlaté Koruny, raně novověké zlatokorunské historiografii však byla věnována samostatně dosud poměrně malá pozornost, i když Jindra Pavelková upozornila např. na text *Successio abbatum in Monasterio S. Coronae Ord. Cisterc. – Series Abbatum Sanctae Coronae* z roku 1683, srov. Jindra PAVELKOVÁ, *Zlatá Koruna v poznámkách Bonaventury Pitra*, in: Martin Gaží (ed.), *Kláštřer Zlatá Koruna. Dějiny – památky – lidé*, České Budějovice 2007, s. 419–438.

²⁾ Jedná se o oddělení E 9 a E 10 Moravského zemského archivu v Brně. Srov. Tomáš ČERNUŠÁK, *Cisterciácký řád ve fondech Moravského zemského archivu v Brně*, in: Miloslav Pojsl (ed.), *Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu*, Olomouc 2006, s. 124–127. Nutné bude zohlednit např. také raně novověké historiografické texty spjaté s kláštřem v Třebnici, srov. Helena SZWEJKOWSKA, *Biblioteka Klasztoru Cystersek w Trzebnicy* (= Śląskie Prace Bibliograficzne i Bibliotekoznawcze 1), Wrocław 1955.

³⁾ Srov. Philibert PANHÖLZL, *Einiges über das Ordensleben im Vikariate Böhmen im 17. Jahrhundert*, *Cistercienser Chronik* 52, 1940, s. 65–72, 85–89.

⁴⁾ První provinční kapituly roku 1616 se zúčastnili i zástupci slezských kláštřích Lubiąże, Henrykowa, Kamieńce Ząbkowickiego a Krzeszowa, které se ale později od provincie oddělily a vytvořily vlastní organizační strukturu.

Na tomto místě se pokusím zmínit všechny možné typy historických textů, které vznikaly v 17. a 18. století v kláštorech cisterciaček. Pro klasifikaci a metodologické uchopení těchto textů mohou být inspirativní především práce Stefana Benze pro prostředí Svaté říše římské národa německého, který se mj. zabýval otázkou perspektivy klášterního dějepisce, jež může být koncipováno buď emicky, tj. vzniká přímo za zdi kláštera a z pohledu řeholníků samotných, nebo eticky, píše je tedy autoři stojící vně klášterní klauzury.⁵⁾ Otázka potom je, jak vnímat texty proboštů či kaplanů cisterciaček.⁶⁾ Důležité jsou i Benzovy úvahy o podobě historického vědomí v ženských kláštorech, dosud jen velmi slabě probádaného, a jeho typologie historiografických textů. Podnětná je také mj. studie Karolíny Targosz pro polské kláštery⁷⁾ či práce Silvie Evangelisti, jež sleduje hlavně příklady z jihozápadní Evropy.⁸⁾

I. Více otázek než odpovědí

Historické spisování nejrůznějšího druhu bylo ve sledovaných ženských kláštorech – Pohledu, Sankt Marienthalu a Sankt Mariensternu – výsadou jejich mužských spolubratrů a supervizorů, nejčastěji a nejlogičtější proboštů nebo kaplanů klášterů. Snad jen záznamy vypovídající o personálních poměrech klášterů (nekrologia) zčásti vedly samotné řeholnice. Dokládá to výpravný tzv. *Kettenbuch* ze Sankt Mariensternu ze třicátých let 17. století, který kromě liturgických a duchovních textů obsahuje i rozptýlené historické poznámky reflektující hlavně události za třicetileté války: pro abatyši Dorotu Schubartovou a spolu s ní do knihy začal zapisovat její převor Martin Buschmann.⁹⁾ Podobně nekrologia marienthalská patrně sepisovali probošti kláštera. Odpovídá to ostatně stále dosti nízkému podílu žen-autorek na

⁵⁾ Stefan BENZ, *Geschichtsschreibung der Frauenklöster Zentraleuropas im 18. Jahrhundert*, in: Veronika Čapská – Ellinor Forster – Janine Christina Maegraith – Christine Schneider, *Between Revival and Uncertainty. Monastic and Secular Female Communities in Central Europe in the Long Eighteenth Century / Zwischen Aufbruch und Ungewissheit. Klösterliche und weltliche Frauengemeinschaften in Zentraleuropa im „langen“ 18. Jahrhundert*, Opava 2012, s. 241–265. Srov. dále Stefan BENZ, *Frauenklöster Mitteleuropas. Verzeichnis und Beschreibung ihrer Geschichtskultur 1550–1800* (= Reformationsgeschichtliche Studien und Texte 160), Münster 2014.

⁶⁾ Benz se domnívá, že „mohli, pokud chtěli, sdílet emickou perspektivu“. S. BENZ, *Geschichtsschreibung*, s. 245.

⁷⁾ Karolina TARGOSZ, *Piórem zakonniczy. Kronikarki w Polsce XVII w. o swoich zakonach i swoich czasach*, Kraków 2002.

⁸⁾ Srov. kapitola *Voices from the Cloister*, in: Silvia EVANGELISTI, *Nuns. A history of Convent Life 1450–1700*, Oxford – New York 2007.

⁹⁾ Conventbibliothek St. Marienstern, Quart 13, P34-3/unten. Podrobněji viz níže.

historické tvorbě v 17. a 18. století, který jen pozvolna rostl ke konci zkoumaného období.¹⁰⁾ Ve sledovaných třech ženských klášterech podobný vzestup pozorovat nemůžeme.

Uvedené lze vysvětlit skutečností, že všechny ženské kláštery česko-moravskolužického cisterciáckého vikariátu byly ve sledovaném období obydleny v drtivé většině řeholnicemi původem ze středních a možná i nižších vrstev společnosti. V případě Sankt Marienthalu a Sankt Mariensternu to jen zřídka byly dcery patricijských rodin hornolužických měst, která byla od poloviny 16. století už převážně luteránská; ještě vzácnější byly šlechtičny. Spíše se jednalo o dívky a ženy z měšťanských a řemeslnických kruhů venkovských, konfesně smíšených městeček Horní Lužice jako bylo Ostritz, Bernstadt auf dem Eigen či Kulow/Wittichenau. Adepty řeholního života v hornolužických cisterciích dále pocházely z rodin klášterních úředníků a z jakési vesnické elity: sedláků a vůbec obyvatel poddanského stavu. Nezanedbatelný podíl řeholnic tvořily také ženy původem z panství českých cisterciáků a zejména ze severních a západních Čech, opět ale především z venkovského či maloměstského prostředí. Z výzkumu v jiných oblastech klášterního života lze soudit, že tyto ženy měly přece jen omezenější vzdělání a také nižší jazykové schopnosti (patrně dosti problematické byly často i jejich znalosti latiny) než jejich spolubratři. I proto u nich můžeme jen těžko očekávat samostatnou písemnou produkci, ale předěpodobně také recepci historiografických pramenů.¹¹⁾ Lze předpokládat, že exkluzivnější nebylo v raném novověku ani složení komunity kláštera Pohled.¹²⁾

¹⁰⁾ Stefan BENZ, *Katholische Historiographie im 17. Jahrhundert – was war vor Pez?*, in: Thomas Wallnig u. a. (edd.), *Europäische Geschichtskulturen um 1700 zwischen Gelehrsamkeit, Politik und Konfession*, Berlin – Boston 2012, s. 43–74; pro anglické prostředí Amanda L. CAPERNE, *The historical study of women. England 1500–1700*, Basingstoke 2008, s. 312. Mnohem větší počet spisovatelek a čtenářek bychom pochopitelně našli např. v soudobé Itálii, srov. Gabriela ZARRI, *Testi e stampa*, in: Gabriela Zarri (ed.), *Donna, disciplina, creanza cristiana dal XV al XVII secolo (Temi e testi NS, 36)*, Rom 1996, s. 393–732.

¹¹⁾ Srov. Jan ZDICHYNEC, *Sie hat ein üble stimm, und keine rechte lußt. Zur Personengeschichte der Frauenklöster im böhmisch-mährischen-lausitzischen Zisterzienservikariat in der frühen Neuzeit*, in: Heidemarie Specht – Tomáš Černušák (edd.), *Leben und Alltag in böhmisch-mährischen und niederösterreichischen Klöstern in Spätmittelalter und Neuzeit. Referate der gleichnamigen Tagung in Brno vom 28. bis 29. Oktober 2008 (= Monastica Historia 1)*, St. Pölten – Brno 2011, s. 298–321.

¹²⁾ Moderní monografie k raně novověkému vývoji kláštera Pohled stále neexistuje a badatelé se odvolávají převážně na práci Mathiase Maria FEYFARA *Das ehemalige Cistercienserinnen-Stift Frauenthal (bei Deutschbrod in Böhmen)*, Nikolsburg 1876. O analýzu sociálního složení komunity ve středověkém období se pokusila Anna PETITOVA-BÉNOLIEL, *Les Cisterciens et les femmes au Moyen Âge. Situation en Bohême et en Moravie entre le milieu du XIIème et la fin du XVème siècle*, nepublikovaný mémoire de DEA, Université de Paris-IV, Paris 1994.

Je třeba se tedy ptát nejen, **kdo psal kroniky – analý – pamětní knihy – deníky** atd. v konkrétním klášteře, ale také **pro koho** je psal, kdo měl přístup ke klášterní paměti. Zdá se, že kapucínské letopisy např. měly určitou prestižní funkci, že měly reprezentovat konvent a řád navenek, zatím jen obtížně to ale lze doložit pro ženské kláštery.¹³⁾

Dovolují prameny vůbec sledovat reflexi a recepci textů historiografické povahy řeholnicemi, či dokonce vně kláštera? V komunitách, jimiž jsem se zabýval, tomu tak není a konkrétní zmínky, pokud se vůbec naleznou, budou patrně velmi ojedinělé. Můžeme tedy hovořit o kronice Sankt Marienthalu v Horní Lužici nebo Pohledu na českomoravském pomezí jako o kronice či pamětní knize ženského kláštera, musíme si však, domnívám se, stále uvědomovat, že to je práce probošta či kaplana (nebo přesněji proboštů a kaplanů, jedná se obvykle o díla kolektivní), který v daném klášteře nepůsobil nutně celou svou řeholní kariéru a nežil ani bezprostředně s komunitou, tj. stál vlastně vně klauzury. Historiografické texty navíc nemusely být řeholnicím nutně přístupné a srozumitelné. Ovšem je třeba počítat také s tím, že běžná (převážně ústní) komunikace probošta s ženským konventem a jeho představenou je v pramenech jen velmi těžce postihnutelná a že se jistě odvíjela vždy odlišně podle konkrétních aktérů.

V kronikách se hovoří o volbách a úmrtích abatyší, o obláčkách a přijímání jeptišek a o dalších vnitřních záležitostech klášterů. Zmiňuje se ovšem také dění v česko-moravsko-lužickém vikariátu, návštěvy císařského či saského kurfiřtského dvora nebo významnějších šlechticů v kláštorech, sněmovní dění v Budyšině, kriminální či hospodářské záležitosti klášterních panství. To jsou však problémy, které se „řadových jeptišek“ (s výjimkou abatyše a snad převorky a podpřevorky) v jejich řeholní každodennosti přímo nedotýkaly.

Při úvahách o různých vrstvách a podobách historického vědomí klášterů cisterciacek nelze zapomínat na vliv cisterciácké historické literatury – v knihovnách ženských klášterů byla zastoupena především díla Augustina Sartoria či Gaspara Jongelina, která ovlivňovala zpětně i historiografii jednotlivých domů¹⁴⁾ – ani na těžko zachytitelnou **ústní tradici**, která v kláštorech měla a má velmi důležité místo a její vztah k písemnému dochování byl patrně dosti spleťtý. Totéž ovšem platí i o ikonografických pramenech.

¹³⁾ Srov. Marek BRČÁK, *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Boemiae: Písemné prameny k dějinám kapucínského řádu v českých zemích v 17. století a možnosti jejich využití*, *Historica Olomucensia* 41, 2012, s. 143–149.

¹⁴⁾ Augustinus SARTORIUS, *Cistercium bis-tertium seu Historia elogialis*, Pragae 1700 či v německé, zkrácené a upravené verzi *Verteutschtes Cistercium bis-tertium*, Prag 1708; Gaspar JONGELINUS DE LAMBERTINUS, *Notitia abbatiarum ordinis Cisterciensis per orbem universum I-X*, Coloniae 1640.

II. Přehled pramenů s důrazem na prameny narativní

Kromě dvou středověkých kronik, zbraslavské a žďárské, nemáme k dispozici žádné rozsáhlejší historiografické sepsání, které by vzniklo v nějakém cisterciáckém klášteře českých zemí před třicetiletou válkou. Jedinou výjimku tvoří specifický tištěný spis Šimona Kapihorského, věnovaný klášteru v Sedlci, kde jde ale spíš o dějiny království a města Kutné Hory než samotného kláštera.¹⁵⁾ Neznáme zatím ani žádné středověké texty historické a historiografické povahy z prostředí ženské větve řádu, i když zápisy marienthalské i pohledské nepochybně na starší domácí tradici navazovaly.

Ve druhé polovině 17. a první polovině 18. století však cisterciácká historiografie v českých zemích zažila nevídaný kvantitativní rozmach, podmíněný jistě ukončením třicetileté války, rekatolizací v habsburských državách, postupující reformou řádu i několika úspěšnými restitucemi cisterciáků v českých zemích. Na počátku tohoto vrcholu monastického dějepisectví stojí u cisterciáků pravděpodobně zbraslavský děkovný spis s historickými motivy *Phoenix incineratus* z roku 1647.¹⁶⁾ Cisterciácké dějepisectví v barokním období vykazuje celou řadu forem od těch přípravných, např. výpisků a opisů listin zaměřených na konkrétní domy či souspísů klášterů vikariátu se základními údaji o jejich vzniku,¹⁷⁾ až po výpravná tištěná díla, která se obracejí na evropské publikum, jako je již zmiňovaná práce Augustina Sartoria, motivovaná jubileem založení cisterciáckého řádu 1700, či dokonce osvěcensky zaměřená, kriticky pracující, přednostně diplomatickému materiálu věnovaná práce Otto Steinbacha z Kranichsteinu z konce 18. století.¹⁸⁾ Tato díla dosud nebyla podrobena modernímu badatelskému výzkumu.

¹⁵⁾ Dílo vyšlo nedávno znovu v reprintu, srov. Šimon Eustach VŠETEČKA - KAPIHORSKÝ, *Hystorya Kláštera Sedleckého Řádu Svatého Cistercienského*, Praha – Staré Město 1630, 2. vydání Kutná Hora (ed. Martin Bartoš) 2006. Srov. též Jaroslav ČECHURA, *Šimon Vsetečka 1630: Historia kláštera sedleckého*, in: Vojtěch Vaněk – Jiří Kroupa (edd.), *Kutná Hora v době baroka*, Praha 2005, s. 37–43.

¹⁶⁾ [Anonym], *Phoenix incineratus sive Origo, Progressus et Euersio monasteriorum Ordinis Cisterciensis in regno Bohemiae*, Viennae 1647. K dílu srov. Štěpán VÁCHA, *Phoenix incineratus oder das Wiederbeleben des Cistercienserklosters Königsaal (Zbraslav) in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, *Analecta Cisterciensia* 59, 2009, s. 401–423.

¹⁷⁾ Celá řada písemnosti tohoto typu se dochovala v osekém archivu, za všechny Státní oblastní archiv Litoměřice, Řád cisterciáků Osek – Historický archiv (dále SOA Litoměřice, ŘC Osek – HA), inv. č. 99, sign. A I. 2, kart. 1, vizitátoři a generální vikáři vikariátů v Čechách, na Moravě a v obojí Lužici (1601–1678). Tamtéž inv. č. 186, sign. B III 21.99, kart. 75 najde me např. *Relatio de statu Monasteriorum Vicariatús Boëmiæ, Moraviæ et Utriusque Lusatiæ, Capitulo Generali Annò 1651 facta*, ale také sebrané opisy listin a výpisků k založení kláštera na Starém Brně atd.

¹⁸⁾ Otto STEINBACH Z KRANICHSTEINU, *Diplomatische Sammlung historischer Merkwürdigkeiten, aus dem Archive des gräflichen Cisterzienserstifts Saar in Mähren I-II*, Prag – Wien –

Nyní se zaměřím na texty věnované v prvé řadě ženským klášterům a s nimi spjaté, tedy na jejich vlastní **memorii**, a to v prvé řadě na texty kronikářského, narativního charakteru. Jak vyplývá i z dalších studií prováděných v rámci grantu věnovaného monastické historiografii českých zemí, dochované texty vycházející z historického zájmu jsou obtížně žánrově rozčlenitelné. Do jisté míry se lze opřít o dosavadní bádání, zaměřené ovšem spíše na monastickou historiografii středověkou.¹⁹⁾ Základní rysy raně novověkých textů historiografické povahy se neliší od kronik středověkých, na něž pravděpodobně tematicky navazují.²⁰⁾ Středověké klášterní kroniky obvykle popisují historii konkrétního domu od založení (či znovuzaložení) až po autorovu současnost, fungují jako rezervoáry klášterní (řeholní) paměti, která je do jisté míry sdílena s laiky a kde mají také laici své místo. Věnují se především zakladateli, případně jeho rodině, dále ostatkům uloženým v klášteře, jeho právům a privilegiím, prvním představeným a výraznějším řeholníkům. Geografický záběr kroniky bývá dán rozšířením majetků kláštera, jeho hospodářskými vazbami a kontakty členů komunity. Nejstarší události, na něž je také kladen největší důraz, se obvykle mísí se zázraky a vyprávěními legendické povahy. Klášterní kroniky jsou nejčastěji dochovány anonymně.

I v raném novověku obsahují klášterní kroniky popisy životů zakladatelů, líčení zakládacího procesu, výčet představených, podporovatelů a prominentních řeholníků, případně zápis zvyklostí kláštera.²¹⁾ Trvale přítomná je snaha legitimizovat, typická zvláště v případech klášterů reformovaných či v kláštorech působících v konfesně rozštěpených oblastech, odvoláním se na počátky mnišství, konkrétního řádu, respektive na období rozkvětu v komunitě. Jde také o to uchovat přehled o kláštorech, jejich privilegiích, majetcích, udržet duchovní, právní a hospodářskou

---

Leipzig, 1783.

¹⁹⁾ Především na středověké kroniky, respektive klášterní paměť, jsou zaměřena příslušná hesla v *Lexikon für Theologie und Kirche*, VII, Freiburg – Basel – Rom – Wien 1998, „Ordensgeschichtsschreibung“, s. 1101–1102. Srov. Také Hans PATZE (ed.), *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewußtsein im späten Mittelalter*, Sigmaringen 1987; Hans PATZE, *Klostergründung und Klosterchronik*, in: *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 113, 1977, s. 89–121; Constance PROKSCH, *Klosterreform und Geschichtsschreibung im Spätmittelalter*, Köln – Weimar – Wien 1994.

²⁰⁾ K monastické historiografii z tohoto hlediska srov. mj. Klaus SCHREINER – Clemens M. KASPER, *Viva vox und ratio scripta. Mündliche und schriftliche Kommunikationsformen im Mönchtum des Mittelalters* (Vita regularis 5), Münster 1997.

²¹⁾ Cenné jsou podněty Jany Opletové, zejména v její nevydané disertační práci, srov. Jana OPPELTOVÁ, *Tempus scribendi. Narativní prameny vzniklé v prostředí premonstrátských kanonií v Čechách a na Moravě*, dizertační práce Masarykovy univerzity, Brno 2005, a v diskusním příspěvku, který zpracovala spolu s Filipem Hradilem (*Narativní prameny českých a moravských řeholních domů v období raného novověku*, předneseno na konferenci Locus Pietatis et Vitae II, konané ve Vranově u Brna 20.–22. září 2010).

kontinuitu konkrétní komunity, obhájit řád ve sporech s dobovou společností či jinými řády. Někdy konventní kronika přerůstá v dějiny konkrétní lokality, ba i regionu. Někdy se dokonce snažili autoři začlenit vývoj jednoho kláštera do souvislosti obecných či alespoň zemských dějin.

Péče o klášterní sebepojetí bývala intenzivnější v mužských než ženských komunitách. Všechny zde uvedené rysy se rozvinuly ve studovaných raně novověkých kronikách cisterciacek jen slabě. Nejsilnější je, zdá se, důraz na majetkovou a právní legitimitu daných komunit a snaha uchovat seznamy představených dalším generacím. Způsob i hloubka výkladu se však často mění, obvykle s tím, jak se střídali autoři jednotlivých zápisů.

V případě hornolužických ženských klášterů nevíme mnoho o středověkých domácích zápisech. Je pravděpodobné, že i tady vyrůstaly ze záznamů v nekrologiích. Ještě badatelé v 19. století využívali – ať už přiznaně či mlčky – starší klášterní záznamy jako základ dějin určité řeholní komunity.²²⁾ Můžeme tak sledovat složitou tradici na sebe postupně se kladoucích vrstev klášterní paměti, která se táhne v dosud existujících kláštorech v podstatě do našich dnů.

Ačkoli byly tyto zápisy pravděpodobně určeny domácím, privátním účelům klášterů, přesto z nich v 16. a 17. století někdy dýše jasná tendence katolického kléru „bojovat“ proti luteránům; stejně jako sepsání z luteránského prostředí jsou poznamenány „konfesionalizovanou“ optikou.

V Horní Lužici vzešlo množství zápisů z pera klášterních proboštů, kaplanů či zpovědníků, kteří většinou v Horní Lužici prošli vždy jen jednou řeholní komunitou, znali se ale navzájem a často mezi sebou udržovali písemný kontakt.²³⁾ Lze předpokládat, že se kláštery ve svých historických zájmech podporovaly, že si kronikáři vyměňovali informace, opisy dokumentů atd. Patrně není náhodou, že první

²²⁾ Ze starších „domácích“, blíže nespecifikovaných zápisů, vyšel pro monografii Sankt Marienthalu Joseph Bernard SCHOENEFELDER, *Urkundliche Geschichte des königlichen Jungfrauenstifts und Klosters St. Marienthal*, Zittau 1834; pro Sankt Marienstern učinil totéž Alexander Anton HITSCHFEL, srov. *Chronik des Cisterzienserinnenklosters Marienstern in der königlich sächsischen Lausitz von einem Ordensgeistlichen* (autor zde není uveden), Warnsdorf 1894, reprint Kamenz 1998.

²³⁾ Zde mohu jen stručně znovu odkázat na bohatý oseký archiv a tamní sbírky korespondence, především v kartonech č. 154–156, či na vikariátní spisy ze čtyřicátých a padesátých let 18. století (SOA Litoměřice, ŘC Osek – HA, kart. 39–43). V archivu kláštera Sankt Marienstern je přímo vyčleněn oddíl *Briefe aus Marienthal* (Fach 333, Nr. 62–63; pro léta 1596–1898), kde převažují dopisy proboštů. Ve své nepublikované dizertační práci jsem se pokusil vytvořit seznamy mužských duchovních správců ženských cistercií Horní Lužice, srov. Jan ZDICHYNEC, *Ženské kláštery Horní Lužice mezi duchovní a světskou mocí v 16. a 17. století*, Praha 2007, dostupné na <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/5049>. Srov. též Winfried TÖPLER, *Das Kloster Neuzelle und die weltlichen und geistlichen Mächte 1268–1817* (= Studien zur Geschichte, Kunst und Kultur der Zisterzienser 14), Berlin 2003.

práce o Sankt Mariensternu s historickými motivy vyšla tiskem roku 1661, kdy se začala psát také nejstarší dochovaná kronika magdalenitek v Lubáni ve východní Horní Lužici; jen o dvacet let později byl založen *Liber memorabilium* ze Sankt Marienthalu. Někdy v sedmdesátých letech se začala vést kronika pohledských cisterciacek. Klášterní kroniky vznikaly obvykle v souvislosti se stabilizací klášterů po třicetileté válce, respektive po ukončení reformy komunit. Ze starších zápisů se dochovaly jen fragmenty právě skrze filtr pozdějších barokních záznamů, které často vynechaly něco z pohnuté minulosti klášterů, zvláště události doby reformace a konfesních sporů, jež nezapadaly dobře do diskurzu katolické „církve bojující a vítězí“.

Tak začíná v době relativního upevnění komunity po krizi, již se vyznačovala první polovina 17. století,²⁴⁾ *Liber memorabilium* v Sankt Marienthalu.²⁵⁾ Přímým podnětem k založení kroniky byl zřejmě požár kláštera v srpnu roku 1683, jímž zápisy začínají.²⁶⁾ Probošt Bernard Mayer, oseký profes,²⁷⁾ začíná shrnutím stavu kláštera v době jeho nástupu. Konvent se již vzpamatoval z ničivého požáru díky pomoci „dobrých lidí, katolíků i nekatolíků“, budovy jsou opraveny. Probošt pak uvádí seznam jeptišek žijících právě v klášteře a události popisuje od roku 1686 dále. Na jeho zápisy navázal Engelbertus Kraus, profes plaský a od roku 1695 probošt v Sankt Marienthalu.²⁸⁾ Kroniku i dále vedli kaplani či probošti působící v marienthalském klášteře.

Liber memorabilium se zaměřuje na významnější události v souvislosti s marienthalskou komunitou, přičemž sleduje i širší dění v české cisterciácké provincii.²⁹⁾ S ním byli jistě cisterciáci pověřeni péčí o hornolužickou jeptišku poměrně dobře obeznámeni. Připomenuto je tu i několik nejdůležitějších marienthalských událos-

²⁴⁾ K tomu Jan ZDICHYNEC, „*Ex malis moribus meliores leges natas esse*“. *Krise kláštera Marienthal v dobách konfesijního štěpení*, in: Andrzej M. Wyrwa – Antoni Kielbaso – Józef Swastek (edd.), *Cysterki w dziejach ziem polskich, dawnej Rzeczypospolitej i Europy Środkowej*, Poznań 2004, s. 976–1011.

²⁵⁾ *Liber scriptus memorabilium monasterii vallis stae mariae, quae contigerunt ab anno 1683, haec pro aliqua directione successoribus*, s poznámkou na předsádce: „*Hic liber emptus est sic compactus uno imperiali Anno 1686, 20 Jan[uarii], Klosterarchiv Sankt Marienthal*“. Kronika i nekrologia jsou uložena v archivu a nemají vlastní signaturu.

²⁶⁾ *Liber scriptus memorabilium*, fol. 1. Aktuální stavebněhistorické průzkumy zpochybňují skutečné dopady tohoto požáru.

²⁷⁾ Srov. *Album Ossecense oder Verzeichniss der Mitglieder des Cistercienser-Stiftes Ossegg vom Jahre 1645–1896*, Osek 1896, s. 42; *Liber scriptus memorabilium*, fol. 30.

²⁸⁾ Engelbert Kraus, původem z Chomutova, působil v Marienthalu od roku 1695 do své rezignace v listopadu 1702.

²⁹⁾ Např. „*Ao 1684 est in Abbatem Aula-Regensem electus, huius Mon. Capellanus quondam*“, *Liber scriptus memorabilium*, fol. 1.

tí z doby před požárem roku 1683, ale s řadou věcných omylů.³⁰⁾ V současnosti autorů se zapisují spíše události vnějšího charakteru, jako požáry, válečná pustošení klášterních vesnic (za severní i sedmileté války), stavební úpravy kláštera, svěcení zvonů, dění v klášterních vsích (zejména v souvislosti s tamními protestantskými pastory). Zmiňují hospodářské a jiné problémy kláštera, zejména jeho fungování v rámci saského státu, hospodářské obtíže, soužití s luterány. Menší pozornost se věnuje životu samotného konventu, jehož život tehdy byl snad již klidnější než v dobách reformace a jež rytmizovaly kromě liturgického roku jen obláčky, profese a úmrtí sester. Kromě těchto pravidelně se opakujících rituálů, respektive např. popisů pohřbů abatyší – třeba abatyše Anny Friedrichové roku 1690 – nebo jiných významnějších osob někdy problesknou informace k tomu, jak byl tehdy v klášteřích přijímán vizitátor. Na druhou stranu do kroniky celkem pochopitelně nepronikl dlouholetý spor mezi proboštem Bonifácem Procházkou a konventem ve čtyřicátých letech 18. století, který je dobře dokumentovaný v korespondenci dochované v osekém archivu.³¹⁾

Autor kroniky zřejmě zpočátku psal jednak „spolu s událostmi“, jednak opisoval některé starší zajímavé, nebo v souvislosti s nějakou událostí aktuální dokumenty;³²⁾ výklad pamětní knihy se vlastně několikrát vrací v čase. Několikrát podává seznam jeptišek, abatyší či proboštů, spolu se jmény kaplanů a laických úředníků klášterů, přičemž tyto soupisy si někdy v drobnostech odporují. Na stránky kroniky pronikají i kompetenční nejasnosti mezi proboštem a klášterním fojtem. Do textu jsou pojaty neorganicky také starší klášterní záznamy, jejichž věrohodnost je ovšem těžko doložitelná.³³⁾ V 18. století se v zápisech pokračovalo, ale bohužel ne úplně pravidelně. Nemáme záznamy ke každému roku; kusé údaje střídají v jiných letech košaté poznámky takřka deníkového charakteru, každý z autorů ke svému úkolu přistupoval jinak. Nejdůslednější pak jsou zápisy vedeny pro 19. století, končí rokem 1898.

³⁰⁾ Např. požár kláštera doložený k roku 1542 se tady zmiňuje k roku 1642, zmatek vládne v osobách nejstarších abatyší, první abatyše Adéla je bez pochybností označovaná jako z Donína atd.

³¹⁾ SOA Litoměřice, ŘC Osek – HA, inv. č. 937, sign. D III 27, kart. 155; např. dopis abatyše Tezie Senfleben z 2. února 1744, kde si představená stěžuje, že se jí nový probošt Procházka snaží stále více uzavřít do jejích prostor, tj. svázat klauzurními předpisy.

³²⁾ Tak je opsán např. císařský list marienthalské abatyši z roku 1669 ve věci náboženství v městečku Ostritz, fol. *Liber scriptus memorabilium*, fol. 8.

³³⁾ Kromě rozptýlených záznamů o jednotlivých úřednících to je zejména výtah ze starých *notata*, organizovaných podle vlád některých abatyší – uvedených ne vždy časově správně – a s důležitými událostmi, do těchto vlád spadajících. *Notata* zřejmě vycházela z listin uchovaných dosud částečně v klášterním archivu, pokud je mi známo, do dnešní doby se nezachovala. Srov. *Liber scriptus memorabilium*, fol. 15n.

Marienthalský *Liber memorabilium* je skvělým dokladem smíšeného žánru klášterní historiografie. To, že kniha v klášteře „žila“, dokládají dopisy z 19. století do kodexu vložené. S touto kronikou souvisí i několik klášterních nekrologií, z nichž se alespoň pro některá období dá rekonstruovat stav komunity.

Pozoruhodným projevem historiografie církevně rozdělené Horní Lužice je rozsahem nevelký – zabírá osmadvacet tiskových stran – *Ehrentempel derer ... Äbtissinen ... Marienthals*. Jedná se v podstatě o panegyrik na představené této římskokatolické řeholní instituce, respektive příležitostné kázání s výraznými historickými motivy, jež pravděpodobně sepsal společně s luteránským pastorem Christianem Knauthem katolický kněz Augustin Bernard Pfaltz: toto dílo spojuje perspektivu emickou a etickou a zároveň překračuje konfesní hranici.³⁴⁾ *Ehrentempel* je věnován Scholastice Waldové, marienthalské abatyši, a již zmiňovanému Bonifáci Procházkovi, profesovi žďárského kláštera a dlouholetému proboštovi v Marienthalu, oběma u příležitosti padesátiletého jubilea jejich profese. Společně dílko luterána a katolika oslavuje zcela vnitřní řádovou událost a mimo jiné dokládá, že zcela izolované od svého okolí kláštery ani v době barokní rozhodně nebyly.

Ehrentempel, sám vycházející z domácích zápisů, zčásti z *Liber memorabilium*, zčásti z písemností asi nedochovaných, a ze Sartoria, jako by na dlouho určil dílky a chronologický postup pozdějších prací věnovaných marienthalskému klášteru, zejména dosud jediné rozsáhlejší monografie Schönfelderovy. Jejich vydání dělí ostatně jen sedmdesát let. *Ehrentempel* otevírá historika o založení Marienthalu, zbožném skutku české královny Kunhuty, jež měla odčinit hřích svého otce. Auto-

³⁴⁾ *Ehren-Tempel derer Hochwürdigen Abbatissinen des Königl. Jungfräulichen Gestifts St. Marienthals, Cistercienser Ordens, Görlitz 1761*. Dílko se prezentuje jako anonymní, ale např. exemplář Sächsische Landes- und Universitätsbibliothek Dresden, sign. Hist. Saxon. H. 508 14, obsahuje přípisky „Augustin Bernhard Pfaltz, Ostricensis, Paroch[us] javornicens et Canonicus Budiss.“ a „Christian Knauthe, Pastor Friedersdorf“. Pfaltz se jeví jako autor pravděpodobnější – je podepsán také pod *Anathema* na závěru dílka. Knautheho spoluautorství rozhodně není vyloučeno a pod Knauthovým jménem je práce uváděna i jinde. O jiných historických kázáních z hornolužických ženských klášterů 18. století zatím nevím; přímo se nabízí prostudovat *Ehrentempel* i v kontextu historických kázání z českých cisterciáckých klášterů, jimiž se zabývala Kateřina ZILYNSKÁ, *Historické motivy v českém barokním kazatelství*, diplomová práce Univerzity Karlovy, Praha 2006; TÁŽ, *Historické motivy v plaských kázáních Jiřího Jana Libertina*, *Minulostí západočeského kraje* 39, 2004, s. 85–113. Dobře jsou zpracovaná kázání žďárská, včetně těch s historickými motivy, srov. Milan KOPECKÝ (ed.), *Žena krásná náramně. Soubor svatojanských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy, Žďár nad Sázavou*, 1998; Michaela HORÁKOVÁ (ed.), *Nádoba zapálená. Soubor svatonepomucenských kázání a jiných spisů z první poloviny 18. století, Žďár nad Sázavou* 2000; Bohumír LIFKA (ed.), *Medotekoucí sláva na hůře Libanu. Soubor českých svatojanských duchovních promluv z doby opata Václava Vejmluvy, pronesených v poutním chrámu na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou v letech 1727–1736, Kostelní Vydří* 1995.

ři dále popisují pečeť a znak kláštera a další vnější rysy řeholního ústavu, jako jeho majetky či původ abatyší, které jsou důležité pro toto dějepisectví, stojící na pomezí mezi „učenou“ a „barokní“ historiografií.³⁵⁾ *Ehrentempel* zdůrazňuje kontinuitu klášterů, v této protestantské oblasti mimořádnou. Zajímavé je (ne)hodnocení problematických abatyší 16. a 17. století: nezmiňuje se ani jejich sesazení, jako by se kolem nich záměrně rozestíral závoj mlčení, což je v souladu i s podáním *Liber memorabilium*, ale jistě i s morálními intencemi pisatelů.³⁶⁾ Na druhou stranu ve spisku, na rozdíl od prací protestantských nebo od práce jezuita Ticina, není stopy po konfesní nevráživosti. Snad to způsobily osobnosti autorů stojících na opačných stranách náboženské hranice, snad skutečnost, že *Ehrentempel* vznikl v době, kdy již Horní Lužice přece jen pokročila v mezikonfesním soužití dále, než byla kolem roku 1700. Dílo není prosto věcných chyb; na některých místech se ale naopak snaží opravovat omyly Carpzovovy. S tím, jak se blíží současnost autorů, je líčení stále podrobnější. Podrobněji se zmiňuje např. požár kláštera roku 1683, uvádějí se rodiště konkrétních abatyší. *Ehrentempel* uzavírá popis slavnosti uspořádané ke zlatému jubileu abatyše a klášterního probošta.³⁷⁾

Žádná raně novověká kronika se bohužel nedochovala v klášteře Sankt Marienstern: pamětní kniha tu byla soustavně vedena až od konce 19. století.³⁸⁾ Až v létě 2014 objevila sestra archivářka tohoto kláštera, Thaddaea Selnack, zajímavý deník

³⁵⁾ Po vylíčení založení kláštera následují chronologicky řazené medailonky jednotlivých abatyší, počínaje první, pololegendární Adélou z Donína, jež mají vždy podobnou strukturu. Uvádí se původ abatyše, popis rodového, respektive jejího osobního znaku, datum jejího zvolení, její osobní heslo, uvedené nejdříve v latinském originále, a pak rozvedené a převyprávěné německy. Zdá se, že tato hesla se opírají spíše o invenci autorů než o historická fakta. Následují vnější události spojené s klášteřem, rozříděné právě podle dob působení příslušných představených: nejčastěji to jsou majetkové transakce, požáry kláštera, potvrzení jeho privilegií. Např. k roku 1527 se připomíná, že tak učinil Ferdinand I. „*auctoritate regia Bohemie*“.

³⁶⁾ U Uršuly Laubigové je prostě zamlčeno její sesazení roku 1583, jen je poznamenáno, že „*skončila její vláda*“; u další sesazené abatyše Markéty Kolmašové se připomínají jen „*Hinderungen wegen der Confirmation*“. U Uršuly Queitschové se potom uvádí, že „*stejně jako klidný byl začátek její vlády, tak neklidný byl její konec*“ (přičemž je kladen až do ledna 1624).

³⁷⁾ Na konci je připojena báseň, připomínající různé gratulanty abatyši: kromě „jejích“ jeptišek je zmiňován drážďanský dvůr, mužská *cistercia* ve Žďáru, Oseku, Neuzelle, budyšínská kapitula, sesterský Marienstern. Báseň končí pikantně, ale pro baroko typicky: „*Ut addat vestris de nostris Jupiter annis!*“ Velkolepá barokní slavnost je v našich představách jen málo sluchitelná s duchem kontemplativního kláštera, ale nebyla v tehdejším klášterním prostředí rozhodně ojedinělá. Lze si ji snadno představit v kulisách právě dokončených klášterních budov, připomínajících alespoň zvnějšku spíše přepychový zámek.

³⁸⁾ Viz A. HITSCHFEL, *Chronik*, předmluva k reprintu. Mariensternská knihovna i archiv dosud nemají podrobný inventář ani katalog, takže nějaké nálezy je ještě možné očekávat: tak např. při stavebních úpravách v devadesátých letech 20. století byly nalezeny starší zápisy za komínem konventu.

probošta Karla Breunela z první třetiny 18. století.³⁹⁾ Z historiografického hlediska je však pozoruhodný např. *Kettenbuch* pocházející z roku 1631.⁴⁰⁾ Jedná se o rukopis, v němž je sebráno více textů: vedle žaltáře, básní a latinských cvičení určených pro noviciát tu jsou obsaženy i důležité kronikářské zápisy. Rukopis, vyzdobený pěknými perokresbami, sepsala mariensternská abatyše Dorota Schubertová (1623–1639) a její probošt Martin Buschmann z polského kláštera Plessen. Na jedné kresbě vidíme loď, na níž se veze konvent a oba autoři sepsání, jako působivé vyjádření útěku konventu před útrapami třicetileté války.⁴¹⁾ Tento nejstarší svědek historického zájmu v Mariensternu dokládá zase snahu navázat na klášterní paměť, již je třeba udržet v okamžiku krize. Dokazuje navíc, na rozdíl od Sankt Marienthalu, přímý podíl abatyše na historickém zájmu o klášter, vzhledem k tomu, co bylo uvedeno, spíše výjimečný. Jeptišky obou klášterů (nebo alespoň ty vzdělanější z nich) se přesto o historii zajímaly, a to nejen o dějiny vlastních, již v barokní době výjimečně starobylých institucí, ale i o minulost regionu, případně svého řádu a vůbec mnišství, jak dokládají knižní sbírky obou klášterů.⁴²⁾

Roku 1661 vyšla krátká informace o dějinách mariensternského kláštera tiskem v rámci knihy věnované abatyši Anně Markétě Dornové. Jedná se o práci ostritzského rodáka Christiana Augustina Pfaltze, tehdy děkana v českém Frýdlantu,⁴³⁾

³⁹⁾ Klosterarchiv Sankt Marienstern, sign. F 326/89.

⁴⁰⁾ Srov. Marius WINZELER – Sr. M. Bernarda HELM OCist, „Zum Trost der Seelen“ – *Die Bibliothek des Zisterzienserinnenklosters St. Marienstern*, in: Karlheinz Blaschke – Heinrich Magirius – Siegfried Seifert (edd.), 750 Jahre Kloster St. Marienstern. Festschrift, Halle an der Saale 1998, s. 415–423, zvláště s. 419.

⁴¹⁾ Motiv lodi přitom poukazuje na sv. Uršulu, snad to můžeme chápat jako výraz přesvědčení, že právě ona jako patronka Mariensternu svůj konvent vedla pevnou rukou skrze bouře neklidného času.

⁴²⁾ Tak např. v mariensternské knihovně se dochovala osmisvazková práce k dějinám mnišských a rytířských řádů od Hippolyta Helyota, ve vydání z Lipska z let 1753–1756. Bohatě zastoupena v obou klášterech však jsou i díla bohemikální i lusatikální regionální historie raného novověku, je ovšem otázka, kdy se přesně do kláštera dostala a zda s nimi jeptišky pracovaly. Srov. Marius WINZELER, *Die Bibliothek der Zisterzienserinnen-Abtei St. Marienstern. Zu Geschichte und Bestand einer frauenklösterlichen Büchersammlung des Mittelalters*, in: Frank Eisermann – Eva Schlotheuber – Volker Honemann (edd.), *Studien und Texte zur literarischen und materiellen Kultur der Frauenklöster im späten Mittelalter* (Studies in Medieval and Reformation Thought XCIX), Leiden – Boston 2004, s. 331–356; Hildegard ZELETZKI, *Ostritz, Bibliothek der Zisterzienserinnenabtei St. Marienthal*, in: Friedhilde Krause – Dietmar Debes – Waltraut Guth (edd.), *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland*, 18: Sachsen L-Z, Hildesheim – Zürich – New York 1997, s. 225–231.

⁴³⁾ Historická pasáž je vložena do konsolačního spisku s názvem *Todes-Seufftzer/sampt Christlicher Zubereitung zu einem seligen Hinscheiden*, Prag 1661, dochovaného v mariensternském archivu v pěti exemplářích. K Pfaltzovi, který se stal později oficiálně a generálním vikářem pražského arcibiskupství, srov. Jiří HAVLÍK, *Morová kázání Christiana Augustina Pfaltze*

vlastně útešný spis v okamžiku blížící se smrti. Pfaltz v úvodu zdůrazňuje, že rozmanité duchovní ústavy, založené císaři, králi a knížaty k počtě Boží, tvoří ozdobu všech zemí; i v Lužici navzdory všemu dosavadnímu neštěstí některé kláštery a ústavy přežily, i když se stále potýkají s nepřátelstvím.⁴⁴⁾ A jako jasná hvězda září v „lužické zemi“ také klášter Marienstern, a to díky horlivému respektování cisterciácké řehole, díky službě Bohu a každodenní bohoslužbě, která je tu dodržována již čtyři staletí. Následuje stručná poznámka o založení kláštera včetně zakladatelské legendy o Bernardovi z Kamenze, který v místech pozdějšího kláštera zabloudiv na lovu, oslavná latinská báseň na Marienstern, ale i úvaha o ceně klášterního života a panenství. Dílo jinak tvoří převážně modlitby, litanie a duchovní cvičení určené osobě chystající se na smrt. Kromě historického zarámování je velmi zajímavý protiluteránský a protikacířský osten, který dílko provází v podstatě na každé straně.

Roku 1692 vyšly pod názvem *Epitome historiae Rosenthalensis* dějiny jediného katolického poutního místa Horní Lužice, Róžantu/Rosenthalu, práce jezuita Jakuba Xavera Ticina (1656–1693)⁴⁵⁾ dedikovaná mariensternské abatyši Kateřině Benadové.⁴⁶⁾ Cisterciácká představená tedy opět projevila historický zájem, zde ovšem podmíněný aktuálním budováním poutního místa v určité konkurenci cisterciáckého řádu k zájmům světského kléru, především budyšínské kapituly. Konflikt byl rozhodnut až roku 1754 ve prospěch kláštera Marienstern.⁴⁷⁾

(1629–1701), Listy filologické 129, 2006, č. 1–2, s. 145–160. Bohatá Pfaltzova pozůstalost svědčící o jeho historickém zájmu se uchovává dodnes v Archivu Pražského hradu – Archivu metropolitní kapituly, viz např. *Collectanea historica* k dějinám Horní Lužice, rkp. sign. LII; jeho topografické spisy k lužické problematice, rkp. sign. CLVI, fol. 51^r–56^r, *Beschreibung unterschiedener Örther in Ober-Lausnitz* ap.

⁴⁴⁾ „Nicht eine geringe Glory des Landes zu Lausnitz ist zu schätzen daß allda bey allen vorbeygegangenen Vnfañllen/gleichwol etliche Reliquien / deren von uralte geordneten Geistl: Stiffttern / (als da ist das hohe Thomstifft S. Petri zu Bautzen / das Stifft zu Neu=Zell / zu S. MarienThal beyde des H. Cisterzer Ordens / das Jungfrauliche Stifft zu Lauben Ordinis S. Mariae Magdalenaë) biß heute / wiewol nicht ohne ziemliche Anfeindung / jedoch ohn einige interruption un[d] Aufhoñrung in dero Heiligen Besitzen verblieben / und durch das Liecht des Goñttlichen Gnaden=Sterns ohne Finsternuñs weltlicher Sæcularisirung erhalten worden seyn.“ Ch. A. PFALTZ, *Todes=Seufftzer*, s. III^v–IV^r.

⁴⁵⁾ K osobnosti a dalšímu Ticinovu dílu viz JAN ZDICHYNEC, *Vir clarus verbó, et calamó. Jacobus Xaverus Ticinus, pozapomenutá postava barokní historiografie*, in: Luděk Březina – Jana Konvičná – Jan Zdichytec (edd.), *Ve znamení země Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám profesorky Lenky Bobkové*, Praha 2006, s. 599–622.

⁴⁶⁾ J. X. TICINUS, *Epitome historiae Rosenthalensis*.

⁴⁷⁾ Ke sporu např. Alexander HITSCHFEL (ed.), *Geschichte des Gnadenortes Rosenthal*, Bautzen 1917 (neu bearb. v. Romuald DOMASCHKA); Alfons FRENCL, *Město tróšta – Róžant rjany*, Budyšin 1997; Jan ZDICHYNEC, *Z Kulowa přes Prahu do Bělehradu. Osud lužickosrbského jezuitů v barokní Evropě*, in: Marcel Černý – Petr Kaleta (edd.), *Stoletý most mezi Prahou*

Ticinus byl hornolužický Srb původem z mariensternského klášterního městečka Wittichenau vzdělaný na jezuitských kolejích v Chomutově a v Praze. Jeho práce náleží spíše kontextu bohemikálního než hornolužického dějepisectví, už věčně se totiž inspiruje mocněji zdroji z Čech než zdroji místními. Ticinus byl v osobním kontaktu i s Bohuslavem Balbínem, jenž zřejmě jeho práci výrazně ovlivnil.⁴⁸⁾ Ticinus, který patrně dlouho váhal, komu vlastně má svou práci dedikovat, respektive kdo finančně zajistí její vydání, zda budyšínský děkan či mariensternská abatýše, nakonec přiřkl své dílo posledně jmenované. Vzhledem k tomu – snad dodatečně – do *Epitome* doplnil poměrně rozsáhlé vsuvky o dějinách kláštera Marienstern. Právě to, že rózantský kult a cisterciáckou spiritualitu spojuje silná úcta k Panně Marii, má mimo jiné zdůvodnit, že poutní místo po právu náleží klášteru Marienstern. Připomeňme, že dějiny kláštera cisterciáček popisuje jezuita – je opět otázka, jak tuto skutečnost chápat v kontextu řeholního dějepisectví, které se nutně nemuselo omezovat na prostor konkrétního řádu.

Po krátkém dějinném přehledu nejstaršího mnišství a polemice s antimonastickým luteránským diskurzem si Ticinus povzdechne, že i Lužice se skvěla před Lutherovým nástupem kláštery, jejichž stopy jsou v zemi dosud patrné.⁴⁹⁾ Zmiňuje řeholní domy ve městech i architektonicky pozoruhodný klášter na Ojvíně. Zvláště ní Boží přízní byly v Lužici uchovány čtyři kláštery, „*památky dávné německé svatosti před Lutherem*“. Ticinus pak podává stručné dějiny Sankt Marienthalu⁵⁰⁾ a Sankt Mariensternu, vycházejí přitom při líčení jeho počátků z dopisu kanovníka Pfaltze abatýši Anně Markétě Dornové.⁵¹⁾ Poté popisuje ostatky uložené v mariensternském klášteře a zázraky, k nimž tam podle starých listin došlo, opět ve více či méně skryté polemice s luterány. Moc mariensternských ostatků působila i daleko

---

a Budyšínem. Společnost přátel Lužice (1907–2007), (= Česko-lužická historie 1), Praha 2008, s. 73–102. O závažnosti sporu svědčí dodnes množství neprobádaných pramenů uložených především v Domstiftsarchiv Bautzen. Právě masa písemnosti k Róžantu je typickým dokladem historického zájmu motivovaného jedním konfliktem. Podobné množství často historicky motivovaných pramenů přinesl spor mezi pražskou a olomouckou diecézí a cisterciáky, jak dokládají např. akta oseckého archivu, srov. SOA Litoměřice, ŘC Osek – HA, kart. 73 a 75 (z doby druhé poloviny 17. a první poloviny 18. století, řada spisů a korespondence provinčních vikářů řádu a jednotlivých opatů s arcibiskupskými úřady, které obsahují právněhistorické vývody a doklady o exempci cisterciáckého řádu).

⁴⁸⁾ Balbínův vliv je zřetelný už v Ticinově lexiku. Odhalit lze řadu strukturálních i obsahových podobností Ticinovy práce především s Balbínovými díly *Diva Montis Sancti*, *Diva Turzanensis*, *Diva Wartensis*.

⁴⁹⁾ J. X. TICINUS, *Epitome*, § 26, s. 43.

⁵⁰⁾ J. X. TICINUS, *Epitome*, s. 45, § 29. Zmínka je velmi stručná, vlastně nejdůležitější se mu zdá uvést, že byl v Marienthalu přátelsky a pohostinně přijat.

⁵¹⁾ Tamtéž, s. 46–47. Jedná se o rozšířenou legendu o založení kláštera, o Bernardovi z Kamenze, který se na místě pozdějšího kláštera ztratil na lovu.

za hranicemi Horní Lužice. Ticinova práce pak byla hojně užívána v přehledech k historii Mariensternu a Róžantu, zejména jej jmenovitě užívá zmiňovaný Sartorius.

Pěči o klášterní paměť i v Mariensternu logicky doplňují nekrologia, dochovaná zde již od počátku 15. století. Zahrnují starší zápisy, zřejmě až do 14. století, jež uvádějí, jak je u tohoto druhu pramene obvyklé, jen den, nikoliv rok smrti. Některé rukopisy obsahují dále různé návody k liturgickým úkonům.

Uvedené tištěné i rukopisné texty historiografické povahy ke klášterům Sankt Marienthal a Sankt Marienstern může doplnit ještě řada jednotlivin, jako např. korespondence s obsahem historického charakteru, bohatěji dochovaná v archivu mariensternském.⁵²⁾ Krásným příkladem je složka „o útěku řeholních panen“, kde kupříkladu v listu z července roku 1714 prosí mariensternská a marienthalská abatyše saského krále o uvedení klášterů do starých fundací, které přestaly být respektovány po zpusťování klášterů husitským vpádem, datovaným ovšem chybně k roku 1422.⁵³⁾ Tamtéž se dochoval list z roku 1622, popisující retrospektivně situaci kláštera Marienstern za stavovského povstání v Čechách, a patrně zlomek deníkových zápisů vyprávějících o útěku jeptišek z Mariensternu do Čech za severní války roku 1706 a návštěvě polského krále v klášteře: snad zachycovaly domácí vyprávění, snad měly posloužit systematictějším kronikářským záznamům. V dalším listu se dochovala dokonce zmínka o „vyprávěních o utrpení starší sestry Uršuly a Evy“, to jest přímý doklad o klášterní orální tradici. Na základě těchto vyprávění jsou popsány útrapy a protivenství kláštera za stavovského povstání, útek jeptišek před Švédy do Polska se všemi obtížemi na cestách, ale třeba i problémy s mladou novickou.⁵⁴⁾ K tomuto záznamu pak byl přiložen i dopis Martina Buschmanna abatyši Dorotě Schubartové právě z doby třicetileté války.

⁵²⁾ K pramennému dochování obou hornolužických cistercií souhrnně Jan ZDICHYNEC, *Prameny k lužickým klášterům v saských a českých archivech/ Quellen zu den lausitzischen Klöstern in sächsischen und tschechischen Archiven*, in: Marie Ryantová a kolektiv, *Bohemia - Saxonia. Vybrané otázky dějin českých zemí a Saska a jejich prameny v archivech obou zemí - Ausgewählte Probleme der Geschichte Böhmens und Sachsens und ihre Quellen in den Archiven beider Länder*, Pelhřimov 2011, s. 17-42.

⁵³⁾ Klosterarchiv Sankt Marienstern, J - Innerklösterliche Angelegenheiten, Fach 330, 17 a), *Jungfrauen betr. Flucht der geistl. Jungfr. (Schwedenkrieg) 1638, 1706*.

⁵⁴⁾ Tamtéž: „*Welche mir oft mahls erzehlt haben die betrangnüßen welche unsere liebe forfahrerin Erlieten haben, ob wohlen daß liebe gottes hauß nicht gantz verweist so haben sü doch villes erliden vndt außgestanden, in deme Jungfraw Eva vnßer lieben Alten Mama Ihre Novitz Meisterin gewest welche Ihnen oft Mahls Erzelt hat wie es in Ihrer Jugendt is hir bestehlt gewesen, dan als soliche ein Mägdelein vngefehr vohn 10 biß 11 Jahren geweß vndt vohn Ihrer Mahm Ins Closter genohmen, worden, wie sü die arme betrangte Jungfrawen nur gedracht daß Closter zu Erhalten undt Ihre befreündtinen in soliches gewohnen [...].“*

Pozoruhodná je také drobná složka nadepsaná *Informatio Alienationis Veteris Cellae*, popisující zrušení kláštera Altzelle roku 1541, kde sídlil otec-opat hornolužických cisterciaček: snad jde o relaci jakéhosi mnicha, který sekularizaci saskými autoritami zažil na vlastní kůži a popsal je pravděpodobně na žádost jeptišek. Text hovoří mj. podrobně o vyjednáváních se saskými vizitátory ohledně penze sekularizovaných mnichů, uspořádání klášterního majetku a dluhů či ohrožení ze strany okolní šlechty; zajímavá je zmínka o marném pokusu odvrátit zrušení kláštera intervencí u „*císařského Veličenstva v Praze*“.⁵⁵⁾ „*Rozmanité historické zápisy*“ se týkají zejména různých staveb klášterního areálu.⁵⁶⁾ V mariensternském archivu najdeme ale i dopisy z jiných klášterů, někdy opět s historickými zprávami, poznámky o pohřbech významných abatyš⁵⁷⁾ nebo zprávy o farnostech na klášterním panství. Velkou skupinu tvoří rozmanité právní rozklady s historickou argumentací, vzniklé nejen v souvislosti s řádovými záležitostmi,⁵⁸⁾ ale také s postavením kláštera v zemi po roce 1635, např. tzv. *brevis deductio* obsahující i tradiční reces a potvrzení patronátního práva českého krále nad lužickými katolíky nebo spousta dokumentů týkajících se postavení klášterních proboštů na sněmu hornolužického markrabství (např. vůbec o právu užívat titul probošta a jejich pozici vůči klášterním fojtům, kteří se tehdy již rekrutovali výhradně z místní luteránské šlechty), jejich práv zejména v jurisdikci vůči klášterním poddaným, ale i práv cisterciáckých provinčních vikářů vůči laikům a řeholníkům, úvahy, které opět souvisejí především s cisterciáckou exempcí.⁵⁹⁾ Četné jsou konečně zprávy o provinčních kapitulách česko-moravsko-lužického vikariátu nebo opisy klášterních privilegií.

Z uvedeného vyplývá mj. neuvěřitelná kontinuita mariensternského archivu, který se navzdory válečným pustošením dochoval ve velmi dobrém stavu zhruba od poloviny 17. století. Musím bohužel konstatovat, že archiv v Marienthalu utrpěl větší ztráty. Fatální tu byl patrně požár 22. srpna 1683 (i když nejdůležitější liturgické rukopisy, nejcennější privilegia i *Liber memorabilium* jej přečkaly). Archiv je navíc jen málo uspořádaný, a tím pádem hůře dostupný. Proto zde najdeme jen jednotliviny prokazující péči řeholnic o historickou paměť: kromě bohaté skupiny

⁵⁵⁾ Klosterarchiv Sankt Marienstern, Fach 333, Nr. 59/4, 1541.

⁵⁶⁾ Klosterarchiv Sankt Marienstern, Fach 332, Nr. 47, Verschiedene historiographische Schriften.

⁵⁷⁾ Např. Klosterarchiv Sankt Marienstern, Kiste 30a / Nr. 2, věnované pohřbu abatýše Josefy Elgerové na jaře 1762.

⁵⁸⁾ Např. v téže složce rozklady reagující na konstituci Benedikta XIV. ohledně zpřísnění klauzury z roku 1742, opět argumentující historicky.

⁵⁹⁾ Klosterarchiv Sankt Marienstern, Fach 331, Nr. 26, Pröbste, např. složka nadepsaná „Abhandlung über die frage, ob die Cistercienser aehte ihren Religiosen die Jurisdiktion zum Beichtören der Weltlichen ertheilen können“.

historických knih v klášterní knihovně a již zmiňovaných nekrologií to je velká skupina profesních lístků a volebních instrumentů abatyší, která se dochovala nepřetržitě od roku 1600.⁶⁰⁾

Výklad o hornolužických ženských klášterech mohu uzavřít poznámkou, že historická pozornost věnovaná těmto poněkud specifickým fenoménům stavovské společnosti markrabství zanechala své plody i v archivech mimo kláštery samotné.⁶¹⁾ Dobře je to patrné z textu saského komorního prokurátora Benjamina Leubera z roku 1669 o klášterních fojtech, dobře historickoprávně doloženého spisu, který měl omezit práva klášterů a jejich proboštů právě ve prospěch jejich šlechtických luteránských „ochránců“. Spis se v různých variantách dochoval nejen v budyšinském kapitulním archivu, kde jeho přítomnost tolik nepřekvapí,⁶²⁾ ale i v archivu hornolužických stavů,⁶³⁾ saských úřadů,⁶⁴⁾ ba dokonce v pozdějším opisu pořízeném pravděpodobně Hornolužickou společností věd se dostal i do univerzitní knihovny ve Wroclawi.⁶⁵⁾ Ve všech zmiňovaných fondech bychom našli i historické jednotliviny, jako např. zprávy a výpisky hornolužického historika Christiana Knautheho ve Wroclawi.⁶⁶⁾ Několikeré odkazy na archiv osekých cisterciáků potom mohou náš pohled namířit i do českých archivů, kde jistě nelze zanedbat fond frýdlantských Clam-Gallasů, kteří zakoupili někdy v 19. století značnou část

⁶⁰⁾ Klosterarchiv Sankt Marienthal, profesní listek sestry Evy datovaný k 1. červnu 1600 v době vakance stolce abatyše. Na lístku bylo připsáno, že profese proběhla v přítomnosti Antonína Flamingka, opata zbraslavského a provinčního vikáře řádu, později však bylo jméno Flamingkovo škrtnuto. Další přípisek doplňuje, že „*diese Zeitt ist gleich keine abbatissin gewest*“, opět tu sledujeme tedy pozornost, která se v klášteře věnovala časům minulým, snad i se snahou o jejich reinterpretaci.

⁶¹⁾ Podrobněji J. ZDICHYNEC, *Prameny*.

⁶²⁾ Domstiftsarchiv Bautzen, Loc. 6017, Information und Bericht von denen Closter-Voigten beschrieben von D. Benjamin Leuber, 1669; Loc 6018, Des Cammer-Procurators Benjamin Leubers Bericht über die Closter-Voigte 1669–1670.

⁶³⁾ Staatsfilialarchiv Bautzen, Archiv der Stände, Loc. 394, Information und bericht von den Klostervoigten in Oberlausitz, ihrem Stand und Amt und was die Klostervoigte zu verrichten haben.

⁶⁴⁾ Hauptstaatsarchiv Dresden, Geheimes Archiv, Religionssachen, Bericht von Benjamin Leuber über Stifter und Kloster et de statu Religionis in dem Marggrafthum Oberlausitz, 1668 (U 305).

⁶⁵⁾ Biblioteka uniwersytecka we Wroclawiu, sign. Akc. 1948/I/243, *Laubern, Benjamin, Information und Berichte von den Klostervoigten in Oberlausitzischen stand und Amte* (původní signatura zhořelecké knihovny Hornolužické společnosti věd L I/15).

⁶⁶⁾ Biblioteka uniwersytecka we Wroclawiu, sign. Akc. 1947/XI/65, 1947/XI/68, 1947/XI/75 s poznámkami a výpisky k náboženským dějinám Lužic, privilegiím církevních institucí a s řadou dalších položek.

pramenů týkajících se opět Sankt Marienthalu.⁶⁷⁾ Přejemnějším opisy hornolužických privilegií nalezneme i ve fondech pražských úřadů, zejména ve fondu Lužické spisy a České oddělení dvorské komory Národního archivu v Praze.⁶⁸⁾ Bohatou škálu pramenů o historické paměti spjaté s ženskými kláštery Horní Lužice přitom mohou obohatit i poměrně nečekané objevy, jako kronika či spíše deníkové zápisky faráře na patronátní farnosti Sankt Marienthalu v Grunau (dnes Krzewina Zgorzelecko) Martina Baltzera z druhé poloviny 18. století, které zajímavým způsobem reflektují vztah kněze ke klášterní vrchnosti.⁶⁹⁾ Přímou nabídkou srovnání mezi pasážími věnovanými sedesátým letům 18. století v *Liber memorabilium* a tomto deníku, jež hodlám provést na jiném místě.

Dosud stranou zůstala historiografická tradice kláštera Pohled. Na omezeném prostoru, který mi zbývá v této studii, mohu podotknout, že dochované typy pramenů se zhruba podobají situaci v hornolužických kláštorech, s tím, že materiály jsou pochopitelně poznamenané zrušením kláštera roku 1782. Jejich autory jsou opět převážně mužští *superiores* kláštera. Řadu opisů a výpisků k této komunitě bychom našli ve fondu kláštera v Archivu zrušených klášterů: zde např. historické poznámky z Jongelinovy *Notitie*, dochované vedle opisů nejvýznamnějších klášterních privilegií.⁷⁰⁾ Tamtéž se dochovaly i cenné profesní listky pohledských řeholnic ze 17. a 18. století. Prameny k Pohledu se však dostaly i do osekého archivu, patrně zčásti díky zájmu osekých cisterciáků, zčásti po zrušení kláštera. Kromě historicky přímo motivovaných písemností⁷¹⁾ je velmi bohatý soubor soupisů řeholnic

⁶⁷⁾ Státní oblastní archiv Litoměřice – pobočka Děčín, Rodinný archiv Clam-Gallasů, Historická sbírka, zejména kart. 584 a 585 (inv. č. 2171 a 2172) s kopií listin ke klášteru i dalším lokalitám Horní Lužice, korespondence s klášterem, ale např. i historické poznámky nadepsané *Nomina Abbatissaru[m] prout constat ex antiquis documentis*, které velmi pravděpodobně vznikly přímo v klášteře a odkazují dokonce na nějaký jiný rukopis, dnes patrně nezachovaný; působení jednotlivých abatyší je tu stručně komentováno. Další krátké historické poznámky v tomže kartonu zmiňují požáry kláštera a tamní klášterní fojty.

⁶⁸⁾ Národní archiv v Praze, Lužické spisy, sign. III/4/2 – Geistlichkeit Oberlausitz, Niederlausitz (16. a 17. století), sign. III/11/8 – Marienstern, sign. III/11/9-10 – Marienthal; České oddělení dvorské komory, sign. M 148 – Marienstern, Marienthal.

⁶⁹⁾ Srov. nedávno Wojciech MROZOWICZ, „*Non habui panem pro domo*“ ... *Die Aufzeichnungen des Oberlausitzer Pfarrers Martin Baltzer (1756–1781)*, in: Heinz-Dieter Heimann – Klaus Neitmann – Uwe Tresp (edd.), *Die Nieder- und Oberlausitz – Konturen einer Integrationslandschaft II*, (= Studien zur brandenburgischen und vergleichenden Landesgeschichte 12), Berlin 2014, s. 169–179.

⁷⁰⁾ Národní archiv v Praze, Archivy zrušených klášterů, Řád cisterciáček Pohled.

⁷¹⁾ SOA Litoměřice, ŘC Osek – HA, inv. č. 898, sign. D II. 82, kart. 151 (historické poznámky o klášteře pohledském z roku 1738, opisy listin); inv. č. 902, sign. D II. 86, kart. 151 (spisy týkající se pohledského kláštera ze 17. století s opisy k letům 1558–1612). Podobně inv. č. 892, sign. D II. 76, kart. 150 (pořadí abatyší v klášteře Porta coeli v Předklášteří u Tišnova od 14. století do roku 1764 a řada pramenů v originálech i opisech ze 17. a 18. století).

ženských klášterů vikariátu, který se na několika místech oseckého archivu dochoval zejména z 18. století.⁷²⁾

Z Pohledu se však zachovala také pozoruhodná a dosti rozsáhlá latinsky psaná kronika, žánrově podobná již popsané kronice marienthalské, totiž *Memorabilia monasterii Vallis b. Virginis*.⁷³⁾ Začal je psát pohledský klášterní probošt, zlatokorunský profes Pavel Augustin Stohandl⁷⁴⁾, který je dovedl do roku 1673; na něj pak navázali jeho nástupci. Kronika začíná určitou retrospektivou klášterních dějin s pohledem na jeho založení a pokračuje více či méně podrobným líčením soudobých událostí.

Stohandl výslovně navazuje na starší klášterní kronikařskou tradici, s níž kombinuje vydaná dostupná kompendia k českým dějinám a domácí listiny.⁷⁵⁾ Pozoruhodné přitom je, že do latinského textu vplétá výpisy z listin latinských, německých i českých. Kroniku přitom otevírá předmluvou o potřebě uchovávat paměť na dávne věci. Pracuje systematictěji než kronikáři marienthalští, soustavně se snaží probírat konkrétní problémy, má určitý historický nadhled a je si vědom i širších souvislostí. Kronika je v úvodu tvořena různě kombinovanými, většinou *in extenso* a v chronologickém pořadí opsanými listinami, přičemž veliký důraz se klade na zakladatelské období a na budování klášterního panství. Časoprostorové záchytné body v dějinách poskytuje především chronologie českých králů, případně papežů. Klášter sám – jak bývá časté u ženských konventů – jako by vlastní dějiny po svém založení neměl, kromě dějin nabytí či ztráty majetků nebo zničení kláštera. Pokud možno, i tady tvoří chronologickou osnovu vyprávění sled abatyší, ovšem bohužel už ve druhé polovině 17. století v klášterní tradici torzovitý. Autor se přitom snaží některé sporné body i samostatně interpretovat.

Po husitském zničení byl klášter podle Stohandla pravděpodobně postižen velkou bídou: přišel v podstatě o své majetky, počet jeptišek v komunitě v té době odhaduje maximálně na dvě až tři. Nehovoří přitom jen o dopadu husitských válek na klášter, ale stručně zmiňuje i *haeresiarchu* Husa a působení Žižkových vojsk, jeho výklad – aniž by na ně přímo odkazoval – tkví jasně v tradici českého barokního katolického dějepisce, které se k husitství stavělo kriticky.⁷⁶⁾ Pro období

⁷²⁾ Za všechny SOA Litoměřice, ŘC Osek – HA, inv. č. 115, sign. A II 1b-2b, kart. 10.

⁷³⁾ *Memorabilia monasterii Vallis b. Virginis in regno Bohemiae siti vulgro Frawenthal dicti, fundati a. 1267 (usque ad a. 1747)*, rukopis o zrušení kláštera v Národní knihovně v Praze, sign. VI B 13. Kodikologický popis Josef TRUHLÁŘ, *Catalogus codicum manu scriptorum Latinarum qui in C. R. Bibliotheca Publica atque universitatis Pragensis asservantur, Pars Prior, Codices 1-1665, Pragae 1905, č. 1047*. Rukopis je zabalen do pergamentu s textem ze 14. století s výňatky z evangelia.

⁷⁴⁾ Stohandl byl autorem i dalších kronik cisterciáckých klášterů, mj. zápisů zlatokorunských.

⁷⁵⁾ Např. na fol. 4^r nejstarší listina k pohledskému klášteru.

⁷⁶⁾ *Memorabilia Monasterii Vallis b. Virginis*, fol. 13^r.

pohusitské už ve druhé polovině 17. století Stohandlovi zoufale chyběly informace, nelze stanovit ani kompletní řadu abatyší. V 16. století je důležité přijetí kláštera do královské ochrany královnou Marií, manželkou Ludvíka Jagellonského.⁷⁷⁾ Jména – pouze křestní – abatyší nachází Stohandl v konkrétních smlouvách, týkajících se majetkových záležitostí, nezná ale jejich přízviska. Důležitým pramenem mu jsou i náhrobní kameny (pozorujeme opět důkladnější práci s prameny než v Marienthalu). Významné pro Pohled je sepětí konventu s farním kostelem, jehož duchovní správce býval zároveň zpovědníkem jeptišek. Za věc hodnou zaznamenání považuje Stohandl český náhrobní nápis na epitafu kněze Ondřeje, který zemřel roku 1539, a český náhrobní nápis jedné dámy, která zřejmě v předtuše smrti přijala v Pohledu řeholní roucho a den poté zemřela. Uvedené časté rezignace abatyší naznačují neklidné poměry v komunitě: ani tuto skutečnost Stohandl nijak nekommentuje. Významné jsou pro něj především opět pokusy o rekonstrukci klášterního jmění. Luteránství, které zapustilo kořeny i v okolí Pohledu, je pro něj mnohem méně zajímavé než husitství a jeho šíření takřka nezmiňuje. Až za abatyše Alžběty na přelomu 16. a 17. století, ale i za stavovského povstání zmiňuje Stohandl, že klášter utrpěl mnohé krivdy kvůli náboženství, jak od svých poddaných, tak od sousedních pánů, zejména od majitele panství polenského, který byl nekatolík. Spor s polenskou vrchností zabírá v kronice mnoho prostoru, ale o vnitřním stavu komunity se Stohandl nezmiňuje vůbec.

Ličení 16. století je velmi mezerovité, naopak od první třetiny 17. století, kdy už Stohandl může zřejmě čerpat i ze svědectví očitých svědků, získává vyprávění více detailů. Zmiňuje např. příchod dvou jeptišek ze starobrněnského kláštera roku 1620, obou velmi špatného zdraví, které zemřely v Pohledu dva dny po sobě. V klášteře pak zůstala jediná jeptiška, opět složivší své sliby na Starém Brně: brněnské jeptišky už nechtěly prodlévat v Pohledu kvůli jeho chudobě a nedostatku základních věcí. Navíc i budovy byly ve velmi špatném stavu: klášter prý vypadal jako ubohá chýše pokrytá slámou. Řádoví *superiores* rozhodli znovu vyslat jeptišky do kláštera, následuje ličení vnitřní reformy. Do kláštera byly vyslány sestry z Tišnova; kardinál Ditrichštejn se postaral o znovuzbudování dormitáře a cel jeptišek a vtiskl klášteru novou tvář. Reformu pomáhal uvádět do chodu i zpovědník Jan Schördinger, původem z bavorského Berghausenu, profes Zlaté Koruny. Když se jim snažil opatřit nutné prostředky k životu, získal si nenávisť poddaných i sousedů, jak kvůli hospodářskému tlaku, tak kvůli změně náboženství. Při jeho reformě je opět důležitá revize účtů kláštera. První profesi od Žižkova vyvrácení kláštera složila až 1. ledna 1625 Justina Bockowska, původem z panství žďárského – tedy také cisterciáckého – kláštera.⁷⁸⁾ Koncem 17. století, za Stohandlových

⁷⁷⁾ Tamtéž, fol. 13^v.

⁷⁸⁾ Události první poloviny 17. století jsou zachyceny na foliích 15^v–21^r.

nástupců, už nabývají záznamy podoby takřka deníkové, přičemž autoři věnují vyváženou pozornost dění v klášteře (volby abatyší, přijímání novic), na klášterním panství i v řádu a zemi. Vznikají však přímo s událostmi a nemají takovou interpretační historickou hodnotu.

* * *

Pohlédneme-li na texty historické povahy vzniklé v ženských cisterciích českých zemí s větším odstupem, lze konstatovat, že jsou méně početné, prostší a typologicky a žánrově ještě hůře specifikovatelné, než např. historiografická pozůstatost ženských klášterů v dnešním Nizozemí, Švýcarsku či Německu. Nemůžeme zde pozorovat např. snahu historicky začlenit klášter do kolektivního systému řádu či řádové provincie, systematická pozornost se jen málokdy věnuje počátkům kláštera. Patrné je především úsilí systematicky podchytit, a tím uhájit majetky a práva. Nejčastější jsou současně s událostmi vedené zápisy či letopisy podníčené např. rušením kláštera, požárem či válečným pustošením. Na druhou stranu podněty k psaní (zajistit privilegia a právní status kláštera; udržet klášterní paměť po katastrofě, ať už je to válečné pustošení či požár; zachytit paměť na představené a dobrodince kláštera) se zdají být ve všech řeholních komunitách obdobné, bez ohledu na konkrétní řád nebo region. Zdá se také, že monastická historiografie ženských klášterů je spíše historiografií o ženských kláštorech: přímý historický zájem cisterciaček, který by se odrazil v písemných pramenech, můžeme doložit jen velmi zřídka. Roztříštěné a kvalitativně nevyrovnané, přesto však značné bohatství textů svědčících o vztahu cisterciaček českých zemí k jejich minulosti jistě vybízí k dalšímu výzkumu.

Jan Zdichynec

NARRATIVE SOURCES ON SELECTED NUNNERIES OF FEMALE CISTERCIANS IN THE LANDS OF THE BOHEMIAN CROWN.

SUMMARY

The essay concerns early modern historiographic texts connected with female Cistercian abbeys of the Bohemian-Moravian-Lusatian vicariate. It mentions various types of historical texts, which originated in the 17th and 18th century in these nunneries (memorial books, chronicles, diaries, short records of older events, records of oral traditions, necrologies, etc.). The author contemplates who and why wrote these texts and for whom they were meant. An overwhelming majority of cases in the researched nunneries concerns works written by provosts or chaplains; a direct historical interest of the actual nuns can be documented rarely (e.g. the so-called *Kettenbuch* from Sankt Marienstern or some occasionally printed documents dedicated directly to the abbess). The essay also draws a parallel between texts of the early modern and mediaeval origin: there was a certain factual and formal connection between them; the early modern records undoubtedly followed the older records and did not much differ from them with their focus.

In fact, the monastic historiography partially informs about the life and development of the actual abbey, because the authors' interest also followed events in the Cistercian vicariate, in the country or in the abbey demesne. The abbeys, however, also attracted interest of the secular historians, such as Johann Benedikt Carpsz or Samuel Grosser from Upper Lausitz.

More attention is paid to a Sankt Marienthal memorable book (*Liber memorabilium*), which represents a relatively typical example of an abbey chronicle. It was established after a fire of the abbey in 1683 and was conducted by several successive provosts according to their interest and potentialities. Its content and structure is similar to the chronicle of the Pohled Abbey. A separate early modern cloistral chronicle has not survived; only the Provost Karel Breunel's diary is available. The abbeys are also connected with a relatively large printed production of historical nature (especially work by Jakub Xaver Ticin dedicated to the Marian pilgrim site in Rosenthal or the eulogizing *Ehrentempel derer Hochwürdiggen Abbatissinnen [...]* *St. Marienthals* from 1761).

We can say that texts of historiographic nature coming from the mentioned abbeys are less numerous, simpler and worse to specify in terms of typology and

genre than historiographic legacies of nunneries in today's Netherlands, Switzerland or Germany. We can observe an effort to incorporate the abbey historically into a hierarchic system of the order or the monastic province; a systematic attention is seldom paid to the origin of the abbey. There is an apparent careful effort to register and thus vindicate the properties and the rights. Most frequently, together with the events, the records or annals are inspired by elimination of an abbey, a fire, war pillage, etc. It also seems that the cloistral historiography of nunneries represents rather a historiography on the nunneries: a direct historical interest in the female Cistercians reflected in the written sources can be documented very sparsely.

Translated by Miroslav Košek

Jiří Wolf

OSEČTÍ CISTERCIÁCI DOBY BAROKNÍ MALACHIAS WELCKER A ANTON EDELMANN A JEJICH RUKOPISNÉ „KRONIKY“*

ABSTRACT

Malachias Welcker and Anton Edelmann, the Osek Cistercians of the Baroque epoch and their Manuscript „Chronicles“

The paper deals with two manuscripts created in the Osek Cistercian monastery by the local monks Malachias Welcker and Anton Edelmann. The genre of Welcker's writing lies on the border of a chronicle, annals and codex diplomaticus, while Edelmann's writing bears elements of a chronicle, annals and a private diary. With view to their heterogeneity, the manuscripts are not compared on the basis of external formal features, but their comparison is conducted from a "reversed perspective" of the authors' internal angle. The "space worlds" of Malachias Welcker and Anton Edelmann are constructed on a theoretical basis of semiotic techniques by Jakob Johann von Uexküll and Boris Andrejewitsch Uspenski.

Keywords: Cistercian order, Baroque historiography, the space, the body, Malachias Welcker, Anton Edelmann

Jedním z ohnisek řádové historiografické produkce v severozápadní části Čech v době barokní se stal oseeký cisterciácký klášter. Ten bývá v odborné literatuře spojován zejména s osobností Augustina Sartoria (1663–1723), překladatele Gumpfenbergova *Mariánského atlasu* a také autora proslulého spisu *Cistercium bis tertium*.¹⁾ Ovšem duchovní milieum, v němž toto známé dílo vzniklo, bylo co do akti-

---

* Tato studie vznikla v rámci projektu GA ČR – Zdroje, formy a funkce monastické historiografie raného novověku v českých zemích, č. GA 14-05167S.

¹⁾ <https://archive.org/details/cisterciumbister00sart>.

vit jednotlivých mnichů nesmírně různorodé. Takové prostředí se pak rozhodně ani v historiografické práci neomezovalo jen na Sartoriovu personu.²⁾ U zrodu barokní „kronikářské“ tradice v oseckém klášteře stál jeho obnovitel, opat Laurentius Scipio (1631–1691). Heterogenost Scipionových rukopisných záznamů naznačuje možné obtíže při pokusech přiřadit tento manuskript jako celek ke konkrétnímu pramennému typu. Zápisky Laurentia Scipiona, částečně německé, zčásti latinské, občas připomínají anály nebo pamětní knihu, jindy se blíží deníku.³⁾ Pozoruhodnými autory v oseckém klášteře vzniklých, rovněž poměrně těžko zařaditelných, „kronikářských“ děl byli Anton Edelmann (1650–1704)⁴⁾ se svým *Liber memorabilium*⁵⁾ a Malachias Welcker (1644–1712)⁶⁾ se dvěma rukopisy svázanými do jednoho svazku a nazvanými *Series abbatum Monasterii B(eatae)V(irginis) Mariae de Ossek Or-*

²⁾ Bernhard WOHLMANN, *Chronologisches Verzeichnis der Codexschreiber, der Gelehrten, Schriftsteller und Künstler des Klosters Ossegg*, Xenia Bernardina, Pars tertia, Wien 1891, s. 243–249, Jan KVAPIL, *Severočeská pánev – Mariánská země? Překlad díla Atlas Marianus Wilhelma Gumpfenberga do němčiny oseckým cisterciákem Augustinem Sartoriem*, in: Richard Kavan (ed.), *Náboženské dějiny severních Čech, Ústí nad Labem 1999*, s. 20–24. TÝŽ, *Augustin Sartorius: Mariánský Atlas, Praha 1717 (koncepte barokního patriotismu vytvořená oseckými cisterciáky)*, Ústecký sborník historický 8, 2000, s. 145–166. K pojetí geografického prostoru ve spise Augustina Sartoria „*Cistercium bis tertium*“ viz Karl Ludwig KUTSCHERA, *Aus der Geographie des 18. Jahrhunderts*, Heimat und Volk, Zeitschrift für Freunde der Dux-Biliner Heimat/Mitteilungen Blatt der Heimatmuseen 1925, č. 1, s. 34. Dějinami oseckého kláštera v raném novověku s těžištěm v 16. století se za využití Sartoriových spisů, „kronik“ Malachiasa Welckera a řady dalších pramenů soustavně zabývá Jan ZDICHYNEC, *Kláster Osek v 16. století. Možnosti poznání cisterciáckého kláštera v době reformací*, Ústecký sborník historický 12, 2005, s. 77–120; TÝŽ, „*Cur Cistercio adeptum Ossecum?*“ *Předání oseckého kláštera pražskému arcibiskupství*, FHB 22, 2006, s. 29–65.

³⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 296, zápisky Laurentia Scipiona.

⁴⁾ Anton Johann Edelmann se narodil v roce 1650 v Horním Slavkově, do oseckého kláštera vstoupil v roce 1670 (oblačka 9. 11. 1670), profesem se stal 8. 12. 1671, primicí měl 21. 11. 1677, působil také jako převor. Byl prý „*praeclarus organista*“, zemřel 27. 12. 1704. Srov. Anonymus, *Album ossecense oder Verzeichnis der Mitglieder des Cistercienser Stiftes Ossegg vom Jahre 1645–1896*, Bilin 1896, s. 37.

⁵⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 295. Rukopis o rozměrech 33 x 22,5 x 4 cm, 266 pagin, z toho paginováno tužkou 259 pagin, vazba zřejmě novější, kartonová, potažená mramorovým papírem světlé barvy, bez vlastnických vpisků. Kniha je psána humanistickou polokurzivou, poměrně lehkou, středního modulu, s majuskulami přesahujícími do dalších řádků. Zahrnuje léta 1133–1704. Dílo je doprovázeno velkým množstvím vlepených grafik, jsou v něm i některé drobné tisky a jedna mapa.

⁶⁾ Malachias Johann Friedrich Welcker se narodil v roce 1644 v Chomutově, do oseckého kláštera vstoupil v roce 1660 (oblačka 11. 10. 1661), profesem se stal již 16. 10. 1661, primicí měl 13. 11. 1667, působil také jako převor, byl farářem v Jeníkově a Bořislavi, kaplanem v lužickém Marienthalu a vynikajícím kazatelem, zemřel 5. 5. 1712. Srov. Anonymus, *Album ossecense*, s. 33.

dinis Cisterciensis (v pozdějších opisech, v nichž lze sledovat jisté odchylky, bývá označován jako *Microchronicon*) a *Reincipit series abbatum...*⁷⁾. Je mimořádně lákavé moci porovnat manuskriptní díla dvou různých autorů, která vznikla na stejném místě a přibližně ve stejnou dobu. Otázkou však je, jakým způsobem tuto komparaci vést. Rukopis Antona Edelmana, nadepsaný jako „pamětní kniha“, v sobě nese rysy kroniky, letopisů, diplomatáře i soukromého diaria. Welckerův manuskript stojí taktéž na rozhraní všech u Edelmana zmíněných pramenných typů s výjimkou deníku. Srovnání by tedy jistě mohlo být vedeno přiřazením jednotlivých částí rukopisů k jasně vymezeným historiografickým žánrům a jejich následnou vzájemnou komparací. Toto porovnání by se ovšem dělo s určitým nebezpečím, že v kontextu heuristiky naprosto zásadní a nezbytné členění dávné literární produkce dle typů a žánrů tímto způsobem může poněkud ztratit svůj „nástrojový“ (ideálnětypický) charakter. Podobná komparace by pak vypovídala možná více o současných metodologických postupech než o představách tvůrců dávných dějepisných opusů.⁸⁾ Předkládaný krátký text se proto bude snažit jen o prameny průchozí, předběžnou, idiografickou konstrukci prvků konkrétního světa, který oba autory obklopoval. Případně jednoznačné začlenění jejich rukopisů do klasifikačních schémat zůstane na povolanejších badatelích. Prozatím v textu používám u zkoumaných rukopisů označení „kronika“, té se oba manuskripty (alespoň v některých svých pasážích) žánrově blíží.⁹⁾

Budeme-li chtít srovnat literární působení dvou oseckých cisterciáků, jejichž rukopisy vznikly v přibližně stejné době a na stejném místě, je možno vzít v potaz názor uexkülllovské sémiotiky, že učení o jednotném „konvenčním světě“, ve kterém všichni lidé jako na společném jevišti hrají své životní role, nemusí být správné.

⁷⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 293. Rukopis o rozměrech 34,5 x 21,5 x 4,5 cm obsahuje dva svazky, první foliován, 146 římsky číslovaných folií, úvodní fol. nečíslováno (zahrnuje události od roku 1196), druhý 170 arabsky číslovaných pagin, 2 paginy prázdné, na konec svazku vlepen novodobý „*index personarum*“ o 52 stránkách, z toho 50 číslovaných (zahrnuje události od roku 1627), novodobá vazba pevná, kartonová. První svazek se dochoval v ŘA Cisterciáci Osek i v několika pozdějších, částečně se lišících opisech, pod názvem „*Microchronicon*“. Welckerův autograf se vyznačuje ve většině textu psaného latinsky humanistickou kurzivou až polokurzivou, celkově těžkou, nízkého modulu, německé pasáže jsou psány novogotickou kurzivou.

⁸⁾ K různým interpretativním přístupům k literárním textům (včetně historických) srov. Edmond BARBOTIN (ed.), *Qu'est-ce qu'un texte?*, Paris 1975. Ke klasifikaci historických pramenů ve středoevropské oblasti přehledně a s bohatou bibliografií např. Józef SZYMAŃSKI, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2009, s. 28–69.

⁹⁾ K rozlišení kronik, letopisů a historií z mediévistické perspektivy s přesahy do raného novověku stále závažný článek Bernarda GUENÉE, *Histoires, annales, chroniques. Essai sur les genres historiques au Moyen Âge*, Annales E.S.C. 28, č. 4, 1973, s. 997–1016.

né. Pro každého člověka je pak třeba vyhledat „speciální jeviště“.¹⁰⁾ Nebude tedy zkoumáno oseké klášterní prostředí a v něm dvě postavy, ale dva odlišné světy – svět Malachiasa Welckera a svět Antona Edelmana, a budou průběžně, byť v pouhém náznaku, vzájemně porovnávány. Jinými slovy půjde o takové traktování dvou odlišných děl a jejich tvůrců, o kterém říká Boris Andrejevič Uspenskij, že předpokládá odvolání se na vnitřní úhel pohledu samotných účastníků historického procesu, což s sebou také nese především zohlednění těch skutečností, které se zdály důležité dávným autorům v jejich specifickém prostředí (*Umwelt*) bez ohledu na to, zda jsou za významné pokládány dnes.¹¹⁾ Vhodné by zřejmě bylo přidržet se přístupu Uexküllova a Uspenského a konstruovat jejich světy okolo základní kategorie prostoru, který bude v tomto případě pojímán nikoliv jako objektivně existující, ale jako Welckerem i Edelmannem „vytvořený“ a prožívaný.

Lidské tělo je možno vnímat jako přirozený střed světa, který každý člověk na základě smyslového vnímání konstruuje. Právě okolo něj se pak nabalují další prostorové vrstvy. V barokních řádových „kronikách“ nebývá zřejmě úplně běžné, aby se z textu kromě údajů o písácké ruce dalo zjistit také něco o těle, ze kterého tato ruka vyrůstá. Zatímco Malachias Welcker jako by svou tělesnou existenci z textu „kroniky“ zcela vymazal, Anton Edelmann naproti tomu zanechal několik zřetelných, které jsou s ohledem na celek jeho kronikářského díla marginální, ale z hlediska konstrukce literárního prostoru se jeví jako důležité. Jedná se o zprávy o vlastním zdravotním stavu. Byla to nemoc, která jej donutila stáhnout svou pozornost z širších prostorových souvislostí k vlastnímu trpícímu tělu.¹²⁾ Například 27. března

¹⁰⁾ Jakob Johann UEXKÜLL, *Nie geschaute Welten*, München 1957, s. 13: „...die Lehre von der konventionellen Welt, in der alle Menschen wie auf einer gemeinsamen Bühne ihre Lebensrolle spielen, falsch ist. Auch für jeden Menschen müssen wir seine Spezialbühne aufsuchen, um seine Handlungen verstehen“. Takové pojetí uzavřeného vnitřního světa každé osobnosti a v něm probíhajícího lidského jednání je v ostrém rozporu s objektivizující koncepcí „mentality“ ve francouzské historiografii především tím, že sémiotik Uexküll nezdůrazňuje sociální rozměr představ, které se podle historiků z okruhu Annales váží vždy na členy určité společenské skupiny, srov. např. pojetí mentality v knize Georges DUBY, *L'histoire continue*, Paris 1991, s. 124. „Par mentalités nous designons l'ensemble flou d'images et de certitudes irraisonnées a quoi se réfèrent tous les membres d'un même groupe“. Domnívám se ovšem, že právě v případě komparace literárních nebo uměleckých děl různých tvůrců se může někdy jevit Uexküllův přístup vhodnějším.

¹¹⁾ Борис Андреевич УСПЕНСКИЙ, *Избранные труды I, Семиотика истории. Семиотика культуры*, Москва 1994, s. 9, „Культурно-семиотический подход к истории предполагает апелляцию к внутренней точке зрения самих участников исторического процесса: значимым признается то что является значимым с их точки зрения“.

¹²⁾ K trpícímu tělu v medicínských představách doby barokní inspirativně např. Francis ASSAF, *Le corps souffrant au XVIIe siècle (à travers le Journal des Sçavans)*, Cahiers du dix-septième: An Interdisciplinary Journal 13, č. 2, 2011, s. 1–30. Obecně k obrazu těla (nemocného i zdravé

1702 Edelmann píše, že měl již čtvrtý mrtvičný záchvat *casus apoplecticus* ve sve cele a že začal pít a jíst medicínu, již mu předepsal duchovský doktor Kempf.¹³⁾ Jen o několik stránek dál je poznámka: „*casus tibi infelix. Deus tamen teroptimus noluit mortem Peccatoris pessimi*“.¹⁴⁾ Informace o vlastních zdravotních problémech se začínají zmnožovat v posledním roce Edelmannova života, v roce 1704.¹⁵⁾ V zápisech se střídají údaje o návštěvách dr. Antona Franze Waala z koleje sv. Bernarda,¹⁶⁾ dr. Franze Kempfa,¹⁷⁾ o lécích, které mu předepsali, o bolestech, kterými trpěl. V Edelmannově rukopise je zajímavé, že právě jeho záznamy o zdravotních problémech mají podobu dialogu. Tyto zápisy se zcela vymykají zbytku monologicky pojatého textu. Každopádně svou intimitou překračují kronikářský žánr rukopisu směrem k deníku. Představíme-li si prostor v Edelmannově a Welckerově „kronice“ jako soustředné kruhy, potom v centru Edelmannova světa je jeho trpící tělo. Welckerův rukopis pro změnu takový střed vůbec nemá.

Další prostorovou vrstvou je ve dvou odlišných světech, vtělených v literární texty mnichů Edelmanna a Welckera, prostor kláštera, v němž se oba cisterciáci pohybovali. Prostor kláštera vystupuje i v některých Edelmannových zprávách o jeho zdravotních potížích s odkazem na ta místa, kde došlo k záchvatu nebo kam byl po záchvatu odnesen.¹⁸⁾ Edelmann však také několikrát konstatuje změny v interiéru kláštera, jež obýval, např. výměnu oken v ambitech oseckého kláštera v roce 1700.¹⁹⁾ Welcker zase třeba poznamenává zřízení nových dubových lavic pro klášterní kostel v roce 1674.²⁰⁾ Okna, jimiž Anton Edelmann vyhlížel do rajské zahrady, nebo lavice, do nichž při bohoslužbách zasedal Malachias Welcker, byly součástí každodenně prožívaného prostoru. Z dalších klášterních prostor je kromě informací o klášterním chrámu Nanebevzetí Panny Marie zmiňována Antonem Edelmannem častěji jídelna a uvádění jsou hosté, kteří v ní pojedli s oseckými mnichy, kapitulní síň nebo ke konventu přiléhající klášterní zahrada.²¹⁾ Obecně lze říci, že více detailů z klášterních interiérů se zřejmě nachází v rukopise Antona Edelmanna než v rukopise Malachiasa Welckera, který je mohl pokládat za nepodstatné.

---

ho) v ego-dokumentech 17. a 18. století srov. Madeleine FOISIL, *Die Sprache der Dokumente und die Wahrnehmung des privaten Lebens*, in: Philippe Ariès – Roger Chartier, *Geschichte des privaten Lebens III*, Frankfurt am Main, 1991, s. 356–367.

¹³⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 295, Liber memorabilium, p. 207.

¹⁴⁾ Tamtéž, p. 208.

¹⁵⁾ Tamtéž, p. 241–259.

¹⁶⁾ Daniela BROKEŠOVÁ, *Život v koleji svatého Bernarda v Praze: Příspěvek k dějinám generálního studia cisterciáků v 17. a 18. století*, *Porta bohemia* 1, 2001, s. 43–59.

¹⁷⁾ Jiří WOLF (ed.), *Duchcov*, Praha 2013, s. 124.

¹⁸⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 295, Liber memorabilium, pp. 207, 208, 211.

¹⁹⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, p. 198.

²⁰⁾ Tamtéž, Reincipit series abbatum, p. 88.

²¹⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, passim.

Naopak po zaměření se na další ze soustředných prostorových vrstev, kterou představuje panství oseckých cisterciáků, lze konstatovat, že zatímco u Antona Edelmana scházejí početnější informace o dění v prostoru dominia, je Welcker velice pilným informátorem o nákupech a prodejkách pozemků připojovaných cisterciáky k jejich panství.²²⁾ Malachias Welcker si všímá také míst, kde osečtí cisterciáci vykonávali duchovní správu. Velmi početné jsou ve Welckerově kronice například údaje o Mariánských Radčicích, proslulém poutním místě v prostoru oseckého dominia.²³⁾

Antona Edelmana zase zajímají různé kuriozity v širším okolí kláštera, bez ohledu na to, zda se zmíněná událost odehrála na oseckém panství nebo ne. Zajímá se o hrdelní zločiny a následné exekuce, například v roce 1703 o popravu ženy, která zabila vlastní dítě v Bilině,²⁴⁾ nebo o upálení žháře z dnes již zaniklé vesnice Hegeholz.²⁵⁾ V centru Edelmannova kronikářského zájmu jsou též lokální požáry v Bilině, Mostě a v Drahůnkách na teplickém panství.²⁶⁾ Když i Malachias Welcker píše, jak v roce 1685 na den sv. Vavřince udeřil blesk do věžičky u opatského domu v Oseku, avšak oheň byl brzy uhašen,²⁷⁾ je tu opět i u této události patrná bezprostřední vazba ke klášteru a jeho dějinám. Dobové lokální senzace, ať již v podobě požárů či exekucí, jsou Welckerovi cizí, neboť v jeho představách nezapadají do koncepce jím vytvořeného díla.

Do jisté míry hybridní postavení z hlediska prostorového členění textů mají v záznamech Antona Edelmana i Malachiasa Welckera údaje na rozmezí regionálních a evropských dějin, konkrétně zprávy týkající se Sasů a Saska.²⁸⁾ V klášteře ležícím nedaleko krušnohorské hranice mezi katolickým Českým královstvím a luteránským Saskem nepřekvapuje u obou kronikářů zájem o saskou panovnickou dynastii. Tento interes nejčastěji souvisí s návštěvou některého jejího člena v teplických lázních. Anton Edelmann píše, jak v roce 1699 jel polský král a saský kurfiřt Fridrich August (1670–1733) inkognito z Drážďan do teplických lázní²⁹⁾ a v srpnu 1702 polská královna do Teplíc.³⁰⁾ Také Malachias Welcker se zájmem zaznamená-

²²⁾ Tamtéž, Reincipit series abbatum, passim.

²³⁾ Tamtéž, Reincipit series abbatum, pp. 149, 152, 153, 156, 162 etc.

²⁴⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, p. 223.

²⁵⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, p. 207.

²⁶⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, pp. 190, 244, 221.

²⁷⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 293, Reincipit series abbatum, p. 100.

²⁸⁾ Frank-Lothar KROLL, *Die Herrscher Sachsens. Markgrafen, Kurfürsten, Könige 1089–1918*, München 2004, zde základní informace o saských panovnících, kteří se objevují také ve Welckerově a Edelmannově díle.

²⁹⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart., Liber memorabilium, p. 185.

³⁰⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, p. 217.

vá, že vdova po kurfiřtu Janu Jiřím II. Saském přijela v roce 1681 do Teplic.³¹⁾ Welckera zaujala též skutečnost, že roku 1697 se saský kurfiřt Fridrich August odřekl luteránské hereze a byl korunován polským králem.³²⁾

Další prostorová vrstva se týká vysloveně nadregionálních událostí. Ty jsou hojně reflektovány v Edelmannově i Welckerově práci. Mezi *topoi* českých barokních kronik patří například informace o arcinepříteli všeho křesťanstva – Turkovi.³³⁾ K roku 1696 zaznamenává P. Anton Edelmann zázračný pláč na obraze Panny Marie v uherské Pócsi a do svého rukopisu vlepuje působivou dobovou grafiku, která tento obraz představuje.³⁴⁾ Edelmann popisuje také turecké poselství Ibrahíma Paši do Vídně³⁵⁾ a v roce 1697 vítězství nad Turky.³⁶⁾ Také Malachias Welcker píše se zaujetím, že v roce 1693 dal Bůh křesťanským zbraním vítězství nad Turky.³⁷⁾ Zatímco v Edelmannově „kronice“ lze nalézt relativně hojné údaje o dějinách Českého království i celé habsburské monarchie, o dějinách papežství apod., Welckerův zájem se skutečně soustředí převážně jen na posloupnost oseckých opatů, děje oseckého kláštera, jeho zakladatelů a dobrodinců, klášterního panství oseckého a řádové provincie a častěji přihlíží pouze k dějinám cisterciáckého řádu v jiných částech Evropy.

Poslední prostorovou vrstvu v „kronikách“ představuje obloha, které je věnována pozornost v Edelmannově spisu, když zaznamenává strašlivé zatmění Slunce v roce 1699³⁸⁾, ale již o několik stránek před tím vlepuje na drobném lístečku do své kroniky informaci o zatmění z let 1186–1187.³⁹⁾ Podobná témata zřejmě ležela, s ohledem na celkové zaměření jeho díla, mimo Welckerův zájem.⁴⁰⁾

Výše uvedená zběžná komparace rámcově naznačuje, jak rozsáhlý byl prostor, který obhlížel a spoluvytvářel ve svých letopisných záznamech Anton Edelmann na straně jedné a jeho řádový spolubratr Malachias Welcker na straně druhé. Události, které proběhly za jejich života, měly u každého z nich odlišný rozměr. Anton Edelmann začínal od svého nemocného těla a pokračoval přes historii kláštera, lokální kuriozity až k dějinám českým, papežským a císařským a všimal si dokonce

³¹⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 293, Reincipit series abbatum, p. 93.

³²⁾ Tamtéž, Reincipit series abbatum, p. 167.

³³⁾ Srov. Tomáš RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce, obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002.

³⁴⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 295, Liber memorabilium, p. 176.

³⁵⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, p. 188.

³⁶⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, p. 177.

³⁷⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 293, Reincipit series abbatum, p. 139.

³⁸⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 295, Liber memorabilium, p. 185.

³⁹⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, vlepený lísteček mezi p. 182–183.

⁴⁰⁾ Alexandre KOYRÉ, *Od uzavřeného světa k nekonečnému vesmíru*, Praha 2004. Zde všeobecné informace o vnímání oblohy a nebes v raném novověku, především však v kontextu tehdejšího vědeckého diskurzu.

jevů astronomických. Malachias Welcker se držel názvu svého rukopisu a až na občasné výjimky se pohyboval v prostoru kláštera a jeho dominia, případně řádové provincie, bez ohledu na vlastní osobu i kontext prostorově širších dějinných událostí.

Dosud však nebyla v rámci popisu prostorových prvků vytvářených Malachiasem Welckerem a Antonem Edelmannem zmíněna „místa paměti“,⁴¹⁾ která umožnila oběma barokním cisterciákům přejít v jejich rukopisech do oblasti času, a to času historizujícího, času kronikářských děl. Takovými místy byla zřejmě pro oba především klášterní knihovna a také archiv.⁴²⁾

U barokního kronikáře Malachiasa Welckera je paměť něčím naprosto zásadním. V předmluvě ke spisu *Series abbatum* interpretuje sám sebe jako někoho, kdo bojuje s „nocí zapomnění“. Tuto „*nox oblivionis*“ v poetickém příměru srovnává s nocí bez měsíčního svitu, která nedovoluje vidět lidskému oku krásu všeho.⁴³⁾ Welckerovým dalším nepřítelem, zmíněným v prologu, je: „*Tempus - rerum edax*“. Právě tomuto ovidiovskému „*požírači věcí*“, jenž byl v barokní ikonografii často zobrazován jako stařec Chrónos, se snaží cisterciácký kronikář vyrvat všechny historické prameny.⁴⁴⁾ Tyto pramenné zprávy jsou totiž něčím, co dovoluje Malachiasu Welckerovi uchovat „paměť“ o dějinách kláštera, ve kterém žil.

Výše uvedená klášterní bibliotéka mohla poskytnout Welckerovi vítanou pomoc knihami dávných dějepisců. Nacházela se v ní dokonce i základní díla bollandistického i maurinského dějepisectví, ovšem odkazy na Jeana Mabillona (1632-1707) nebo Daniela Papebrocha (1628-1714) v jeho spisech nenajdeme.⁴⁵⁾ Malachias Welcker se odvolává na kroniku Václava Hájka z Libočan († 1553)⁴⁶⁾ a Jana Dubravia (1486-1553).⁴⁷⁾ Z barokních autorů cituje častěji Bohuslava Balbína (1621-1688)⁴⁸⁾ nebo v souvislosti s husitskými válkami Jiřího Crugeria (1608-1671).⁴⁹⁾

⁴¹⁾ Muzeum města Duchcov, Sbirka rukopisů, R-5, Franciscus Weizenbeck, *Polyantha rara et invia*, p. 112, obsahuje zajímavé poznámky k baroknímu chápání paměti.

⁴²⁾ Jana MICHLOVÁ, *Knihovna kláštera cisterciáků v Oseku*, in: Norbert Krutský (ed.), 800 let kláštera Osek: jubilejní sborník. 800 Jahre Kloster Ossegg. Festschrift, Osek 1996, s. 200–211.

⁴³⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 293, *Series abbatum*, fol. 2r, „*Quem admodum Nox illunis pulcherrimam Coeli terraeque faciem tenebroso velo contegit, ut oculus humanus scintillantes in Firmamento stellas: in sublunari vero Montium cacumina, turrium pinnacula, omnemque superbientis Mundi speciem videre nequat...*“.

⁴⁴⁾ Tamtéž.

⁴⁵⁾ Srov. Jana MICHLOVÁ, *Příspěvek k dějinám knihovny cisterciáckého kláštera v Oseku*, Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích 19, 1993, s. 117–126.

⁴⁶⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 293, *Series abbatum*, f. 23r, 32r, 72r, 86v, 91v, 92r, 92v, 96r, 107r.

⁴⁷⁾ Tamtéž, f. 91v, 96r.

⁴⁸⁾ Tamtéž, f. 94r, 100v.

⁴⁹⁾ Tamtéž, f. 91v, 93v, 94r.

Z evropských autorů historiografických děl se odvolává na Caspara Bruschia (1518–1559),⁵⁰⁾ benediktina Paula Langia (1460–1536)⁵¹⁾ a španělského cisterciáka Crisostoma Henriqueze (1594–1632), autora spisu *Menologium cisterciense*.⁵²⁾ U Edelmana není zatím možno na základě jeho díla sestavit podobný přehled jím používané literatury.

Dalším „místem paměti“ byl klášterní archiv. Anton Edelmann z pramenů diplomatických často užíval pro středověkou historii kláštera v Oseku proslulý *Codex damascus*,⁵³⁾ ale i originály listin Jana Lucemburského, vydaných pro osecký klášter.⁵⁴⁾ Při hledání pramenů však nezůstal jen v klášterním archivu oseckém, ale navštívil i pražský kapitulní archiv a čerpal z něj zápisy k roku 1559,⁵⁵⁾ relativně hojně odkazuje i na *Libri erectionum*.⁵⁶⁾ Z narativních děl sáhl Edelmann například po *Zbraslavské kronice* od Petra Žitavského, z níž vypsál a poznamenal smrt královny Elišky Rejčky a její pohřeb na Zbraslavi,⁵⁷⁾ jindy použil rukopis z vyšebrodského kláštera a pečlivě vypisoval: „*Ex libro Notitiarum Monasterii Alto-Valdensis*“.⁵⁸⁾

Za zvláštní „místo paměti“, které bylo specifické tím, že přímo v něm probíhala část Edelmannova každodenního života, je možno pokládat posvátný prostor oseckého chrámu Nanebevzetí Panny Marie, v němž se nacházela řada náhrobníků klášterních benefaktorů s inskripcemi, které rovněž Edelmana zajímaly. Anton Edelmann například přepisuje nápis na dnes nedochovaném náhrobníku Gertrudy z Ústí z roku 1320, která byla údajně pochována pod stejným náhrobním kamenem jako jakási příslušnice šlechtického rodu Rychnovských. K tomuto datu pak poněkud neústrojně připojuje údaje o dalších středověkých náhrobnících dobrodinců oseckého kláštera, jako byl pražský měšťan Gerard, Heřman z Křemýže nebo „*Conradus de Stutenheim*“.⁵⁹⁾ Zajímavé je, že o některých z těchto náhrobníků píše znovu v jiné části své kroniky a poznamenává, že na nich letopočty buď nebyly vůbec připojeny, nebo byly ošlapány: „*lapides sepulchrales Anno non addito vel pede obtrito*“.⁶⁰⁾ K roku 1318 se rozepisuje o náhrobním kameni vладыků ze Všehclap a srovnává jej s jinou funerální památkou v kostele bývalého kláštera Strážkyň Božího

⁵⁰⁾ Tamtéž, f. 47r, 81r.

⁵¹⁾ Tamtéž, f. 95r.

⁵²⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 293, Series abbatum, f. 40r, 94r, 95r.

⁵³⁾ SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 295, Liber memorabilium, p. 59, 61, 63, 64, 66.

⁵⁴⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, p. 39, 46, 52–53.

⁵⁵⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, lističek vlepěný mezi p. 108–109.

⁵⁶⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, p. 74, 75, 77, 80 apod.

⁵⁷⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, p. 42.

⁵⁸⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, p. 125.

⁵⁹⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, p. 36–37.

⁶⁰⁾ Tamtéž, Liber memorabilium, p. 71.

hrobu ve Světcí. Opět si zaznamenává, že nápisy nebyly úplně čitelné: „*integre legi non possunt*“.⁶¹) Eviduje též inskripci na dnes nedochovaném náhrobníku Anny z Rýzmburka, zemřelé roku 1376.⁶²) P. Anton Edelmann si však nevšiml jen náhrobních nápisů samotných, ale výjimečně i jejich heraldické výzdoby. Například když přepisoval nápis na epitafu opata Adama Wolfganga ze slezské Jemielnice (Himmelwitz), jenž zemřel v Oseku roku 1633, překreslil i jeho znak s opatskou mitrou.⁶³)

Bude-li vedle Edelmannova rukopisu položena Welckerova „kronika“, lze v ní nalézt, pokud jde o „místa paměti“, z nichž čerpal pramenné informace, řadu shod, ale také některé rozdíly. V ještě větší míře než Edelmann používá Welcker prameny diplomatické povahy, mimo jiné též Edelmannem excerpované *Libri erectionum*.⁶⁴) Množství středověkých listin a jejich konfirmací, které nějak souvisely s oseckým klášteřem, ve svém spise podává *in extenso*, přičemž nečerpá vždy jen z bohatého domácího archivu.⁶⁵) Tak jako Edelmann navštívil kapitulní archiv pražský, vychází Welcker zase: „*ex Archivio Strahoviensi*“.⁶⁶) Malachias Welcker využívá také sekundární prameny – kroniky svých předchůdců z cisterciáckého řádu, podobně jako Anton Edelmann například kroniku Petra Žitavského.⁶⁷) Rozdílem mezi Welckerem a Edelmannem je také to, že první z nich čerpal i z písemně zaznamenaných ústních podání očitých svědků událostí, které jej zajímaly: „*Sequuntur memorabilia qua testes oculati retulerunt, et quidam scriptis consignaverunt*“.⁶⁸) Epigrafické památky jako zdroj historických informací přitahovaly Welckera právě tak jako Edelmann.⁶⁹) Jako pramen využívá Welcker v oseckém klášteře dochovaný náhrobník opata Cyriaka,⁷⁰) přepisuje též nápis připomínající opata Jakuba⁷¹) a následně také náhrobní inskripci jeho nástupce Baltazara.⁷²) V případě klášterních dobrodinců uvádí Welcker někdy pouze místo jejich odpočinku, například Sofie z Rýzmburka (1382): „*jacet ad pedem altaris maioris*“.⁷³) U Agnes ze Schwarzburgu (1382) zmiňuje přímo náhrobní kámen v oseckém kostele, ovšem bez udání po-

⁶¹) Tamtéž, Liber memorabilium, p. 36–37.

⁶²) Tamtéž, Liber memorabilium, p. 76

⁶³) Tamtéž, Liber memorabilium, p. 128.

⁶⁴) SOA Litoměřice, ŘA Cisterciáci Osek, kart. 293, Series abbatum, f. 84v.

⁶⁵) Tamtéž, Series abbatum, passim.

⁶⁶) Tamtéž, Reincipit series abbatum, p. 122, Series abbatum, f. 129r.

⁶⁷) Tamtéž, Series abbatum, f. 55r.

⁶⁸) Tamtéž, Reincipit series abbatum, p. 9.

⁶⁹) K sepulkrálním památkám v oseckém klášteře naposledy Helena HOCKOVÁ, *Několik poznámek k náhrobníku opata Slavka z Oseka*, Epigraphica et Sepulcralia IV, Praha 2013, s. 187–195.

⁷⁰) Tamtéž, Series abbatum, f. 88r.

⁷¹) Tamtéž, Series abbatum, f. 115r.

⁷²) Tamtéž, Series abbatum, f. 117r.

⁷³) Tamtéž, Series abbatum, f. 86v.

drobností inskripce.⁷⁴⁾ Malachias Welcker někdy věnoval pozornost, stejně jako Edelmann, nejen nápisům, ale také heraldické výzdobě náhrobníků. Welckerův obecný zájem o heraldiku je v jeho „kronice“ dokumentován také tím, že překresluje z pečeti znak Bernarda Sebastiana Bogdanowitze.⁷⁵⁾ P. Malachias Welcker v rukopise „*Series abbatum*“ píše o středověkém náhrobníku oseckého opata Ludvíka a o tom, že bratři cisterciáci položili po opatově skonu na místo jeho posledního odpočinku náhrobní kámen s nápisem.⁷⁶⁾ Tento záznam Welckerův je nesmírně zajímavý svým ahistorismem: „... *Fratres Ossecenses primo primum super posuerint lapidem sepulchralem cum Inscriptione: D: Ludwicus Abbas O sancta simplicitas! Cur annum et obitus diem simul non insculpsisti?*“ Barokní kronikář, toužící po co nejpodrobnějších údajích, nemůže pochopit, že středověcí mniši z oseckého kláštera nenechali do náhrobního kamene vytesat přesné datum opatova úmrtí, které by se mu tolik hodilo. Právě zde vstupuje do monologicky vedeného spisování Welckerova, odhlédneme-li od topického oslovení čtenáře a dedikanta – opata Littweriga v předmluvě, dialog. A tento dialog není jako v případě Edelmannova veden o vlastním trpícím těle, ale o minulosti, s tvůrci dávného náhrobníku.

Co tedy vypovídají rukopisy „kronik“ Malachiase Welckera a Antona Edelmannova o světech jejich autorů? Použijeme-li Uspenského a Uexküllovu metodu (re)konstrukce osobního prostoru, ze kterého budou vystupovat jen ty znaky, jež pokládal každý z nich za důležité, zjistíme, že prameny v „místech paměti“, ze kterých stavěli oba svůj obraz minulosti, se typově příliš nelišily. Někdy oba autory zaujaly dokonce zcela identické prameny (stejně náhrobní nápisy, *Libri erectionum*, *Zbraslavská kronika*). Ovšem samotná komunikace s prameny mohla být, jak ukazuje příklad náhrobního kamene středověkého opata Ludvíka, u každého z autorů jiná. Ještě podstatnější však je, že u obou mnichů lze sledovat naprosto odlišný způsob „montáže“ údajů excerpovaných z historických zdrojů s dalšími, pro ně významnými, informacemi. Zatímco Malachias Welcker jakoby jen dosazoval údaje získané z pramenů do předem připravené šablony „klášterní kroniky“, prostor Antona Edelmannova nebyl apriorně definován a díky tomu mohl kromě historických údajů zahrnovat právě tak prvky anatomicko-medicínské (poznámky o vlastním trpícím těle), jako astronomické (zatmění slunce).

Úkolem předkládaného příspěvku však bylo zatím pouze upozornit na dvě dosud málo zkoumaná díla barokní kronikářské tradice, vzniklá v oseckém cisterciáckém klášteře, dále povšimnout si způsobu, jakým se odráží v těchto dílech kategorie prostoru, a také toho, jaké bylo spektrum pramenů, pomocí kterých konstruovali Anton Edelmann a Malachias Welcker „kronikářský čas“ ve svých rukopisech.

⁷⁴⁾ Tamtéž, *Series abbatum*, f. 86v.

⁷⁵⁾ Tamtéž, *Reincipit series abbatum*, p. 150.

⁷⁶⁾ Tamtéž, *Series abbatum*, f. 55v.

Jiří Wolf

**MALACHIAS WELCKER AND ANTON EDELMANN,
THE OSEK CISTERCIANS OF THE BAROQUE EPOCH
AND THEIR MANUSCRIPT „CHRONICLES“**

SUMMARY

The article first indicates that Augustine Sartorius (1663–1723) is not the only important personality in the Baroque historiographic tradition of the Osek Cistercian monastery. The founder of this tradition was the Osek abbot Laurentius Scipio (1631–1691). His records are succeeded with manuscripts by Malachias Welcker (1644–1712) and Anton Edelmann (1650–1704), to whom the paper pays principal attention. Based on both manuscripts, the “internal world” of the mentioned chroniclers is constructed and then compared according to the individual space layers. It starts with the natural centre of their constructed space – the own body, to which Anton Edelmann pays particular attention because of his diseases. The comparison continues through the space of the monastery, the Osek Cistercian demesne, the broader region, space in the region adjoining Saxony and the space of European events up to the astronomic sphere. Separate attention is paid to the “memory spots” with a broad spectrum of sources, which Malachias Welcker and Anton Edelmann used in their “chronicles”.

Translated by Miroslav Košek

Marek Brčák

KRONIKY ČESKÝCH A MORAVSKÝCH KAPUCÍNSKÝCH ŘEHOLNÍCH DOMŮ ZE 17. A 18. STOLETÍ*

ABSTRACT

Chronicles of the Bohemian and Moravian Capuchin Monastic Houses from the 17th and 18th Centuries

The article is dedicated to chronicles, which emerged in the Capuchin monastery milieu over the 17th and 18th centuries. First, it introduces the Capuchin monastic practice in compilation of historical events for the future generations. It pays special attention to the provincial decrees on the bases of which the Capuchin chronicles were mostly established. The actual substance of the article involves description of the individual topics, which authors of the Capuchin monastic houses dealt with.

Keywords: Capuchins, chronicles, memorial books, narrative sources, Bohemia and Moravia, 17th – 18th centuries, monasteriology

Kapucíni¹⁾ zpočátku nekladli příliš velký důraz na kronikářskou či historiografickou činnost, což ostatně dokládá i předmluva olomoucké kroniky z roku

---

* Tato studie vznikla v rámci projektu GA ČR – Zdroje, formy a funkce monastické historiografie raného novověku v českých zemích, č. Ga 14-05167S.

¹⁾ K dějinám kapucínského řádu v českých zemích je stěžejní práce Vavřince Rabase (OFMCap.) – Vavřinec RABAS, *Řád kapucínský a jeho působení v Čechách v 17. století*, Praha 1937. Rabasovo dílo je však velice subjektivní, z pochopitelných důvodů strani kapucínskému řádu a bohužel obsahuje řadu chyb a nepřesností. To však jeho práci neubírá na důležitosti, jelikož i pozdější autoři (Bernard Bartoň, Pacifik Matějka, Milan Buben atd.) pišící o kapucínském řádu v českých zemích vycházeli právě z tohoto díla. Podrobněji k česky psané historiografii o kapucínech: Marek BRČÁK, *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Boemiae: Písemné pra-*

1685.²⁾ Tato kronika je vůbec nejstarším dílem popisujícím dějiny kapucínů v českých zemích. Její autor Demetrius z Günzburgu,³⁾ který v době jejího sepsování zastával v Olomouci úřad kvardiána, se v ní totiž vymezuje proti dosavadní řádové archivní a historické praxi, kterou se snaží srovnat s jinými církevními řády: „Častěji jsem přemýšlel, proč by věci, které se staly, události, jež jsou hodny uchování v paměti

---

meny k dějinám kapucínského řádu v českých zemích v 17. století a možnosti jejich využití, *Historica Olomucensia* 41, 2012, s. 143–169, 144–149. Naposledy k dějinám kapucínů u nás TÝŽ, *Kapucínský řád a společnost v Čechách a na Moravě v letech 1618–1673*, diplomová práce Univerzity Karlovy, Praha 2013.

V zahraničí se výzkum dějin kapucínského řádu těší pozornosti především v kolébce kapucínů, v Itálii (např. Melchiorre [TURRADO], *Historia generalis Ordinis Fratrum Minorum Capucinatorum*, I–IV, Roma 1947–1951; Calisto URBANELLI, *Ludovico Tenaglia da Fossombrone e la riforma cappuccina*, Roma 1994) a v německojazyčných zemích. Na prvním místě je třeba zmínit již klasická díla: Max HEIMBUCHER, *Die Orden und Kongregationen der Katholischen Kirche*, II. Band, reprint, Paderborn – München – Wien 1933, s. 724–760; Heribert HOLZAPFEL, *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens*, Freiburg im Breisgau 1909. Ze současnějších prací např. Hillard VON THIESSEN, *Die Kapuziner zwischen Professionalisierung und Alltagskultur. Vergleichende Fallstudie am Beispiel Freiburgs und Hildesheims (1599–1750)*, Freiburg im Breisgau 2002. Z francouzsky psaných děl zmiňujeme alespoň práci Bernard DOMPNIER, *Enquête au pays des frères des anges: les Capucins de la province de Lyon aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Saint-Étienne 1993; ze španělských prací Lazára IRIARTEHO, *Historia Franciscana*, Valencia 1979.

Z dalších zahraničních titulů jsou nejvýznamnější práce Jerzyho Cygana (1924–2006), polského kapucína, historika a dlouholetého ředitele Kapucínského historického institutu (*Istituto Storico Cappuccini*) v Římě (1969–1989), který publikoval především v němčině a italštině. Srov. JERZY CYGAN, *Valerianus Magni (1586–1661). „Vita prima“, operum recensio et bibliographia*, Roma 1989.

²⁾ Zemský archiv Opava (dále ZA Opava), pob. Olomouc, Kapucini Olomouc, inv. č. 5, *Liber memorabilium notatu dignorum que contigerunt a prima nostri Olomucensis monasterii fundatione* (dále jen jako *Liber Olomucensis monasterii*). Bližší informace k této kronice viz Petr PETŘIVALSKÝ, *Počátky kapucínů v Olomouci ve světle řádových narativních pramenů*, diplomová práce Univerzity Palackého, Olomouc 2007, s. 7–11.

³⁾ P. Demetrius z Günzburgu do česko-rakouské provincie vstoupil 7. 8. 1639. V roce 1658 vykonával funkci lektora teologie při konventu Vídeň–Město. Od roku 1659 vykonával po různých konventech funkci kvardiána: Waidhofen an der Ybbs (1659–1662), Korneuburg (1662–1665), Bruck an der Leitha (1665–1668), Sokolov (1670–1673), České Budějovice (1673–1674), Chrudim (1676–1679), Mikulov (1681–1683), Nisa (1683–1684), Olomouc (1684–1686), Znojmo (1687–1690) a Horšovský Týn (1690–1691). Zemřel 17. 8. 1695 v Praze na Hradčanech. Národní archiv (dále NA), Kapucini – provincialát a konventy (dále jen ŘK), Rkp., inv. č. 44, *Catalogus defunctorum Provinciae Bohemiae et Austriae* (seznam členů česko-rakouské a následně česko-moravské provincie), s. 229; tamtéž, inv. č. 98, *Protocolum seu liber provinciae* (provinční kapituly), s. 184; Pacifik MATĚJKA, *Seznamy představených kapucínských klášterů podřízených provincialátu v Praze (1599–2005)*, *Paginae historiae* 13, 2005, s. 157, 168, 174, 180, 182, 214, 217, 231, 251, 253, 258; P. PETŘIVALSKÝ, *Počátky kapucínů v Olomouci*, s. 8.

a zaznamenání, měly být pouze zapsány ve společném archivu provincie a nikoli v každém klášteře, kde se přihodily, jak je to ve zvyku u mnohých jiných řeholníků, a tak aby byly příštím pokolením předloženy v jedné knize.⁴⁾ Není možné s jistotou určit, které řeholní společenství má Demetrius na mysli, ale lze předpokládat, že mohl znát situaci v české františkánské provincii, kde provinciál Bernard Sannig, autor rukopisných dějin české františkánské provincie,⁵⁾ vydal v sedmdesátých letech 17. století nařízení, aby každý františkánský konvent vedl svou kroniku.⁶⁾

Další informace ke kapucínské historiografické praxi jsou z roku 1714. Tehdy totiž proběhla v chrudimském konventu provinční kapitula, na níž byl vybrán za provinciála řádu dosavadní první definitor Ludvík Antonín Czepany z Jihlavy.⁷⁾ I díky snaze tohoto muže přijala kapitula rozhodnutí o povinnosti kvardiánů zajistit, aby si každý konvent vedl svou kroniku (pamětní knihu). Provinciál zároveň určil i osm témat, jež by v kronice neměla chybět (1. založení konventu, 2. soupis kapucínských řeholníků žijících v konventu, 3. soupis kvardiánů a kazatelů působících při konventu, 4. soupis dobrodinců konventu, 5. nařízení celořádkové a provinční povahy vztahující se ke konventu, 6. soupis řeholníků zemřelých v konventu, 7. dějiny konventu a českého království, 8. tzv. *Miscellanea*).⁸⁾

⁴⁾ *Liber Olomucensis monasterii*, fol. 2r; překlad převzat z P. PETŘIVALSKÝ, *Počátky kapucínů v Olomouci*, s. 7.

⁵⁾ Bernard SANNIG, *Chronica de origine et constitutione Provinciae Bohemiae Ordinis Fratrum Minorum S. Francisci Reformatorum et ejusdem conventuum*, 1678. NA, Františkáni – provinciálát a konventy, knihy, inv. č. 17.

⁶⁾ Martin ELBEL, *Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích v 17. a 18. století*, Olomouc 2001, s. 97.

⁷⁾ P. Ludvík Antonín z Jihlavy (vlastním jménem František Czepany), nar. 28. 9. 1668, obláčka v Nise 22. 4. 1690. Zpočátku působil jako kvardián ve Vratislavi (1709–1711) a v Praze na Hradčanech (1712–1714). V letech 1714–1717 a 1720–1723 provinčním ministrem česko-moravské provincie. Dále opět kvardián: v Praze na Hradčanech (1725–1726), Brně (1726–1727), Olomouci (1728–1729) a opět v Brně (1729–1731). Zároveň provinčním definitorem v letech 1709–1714, 1718–1720, 1726–1732. Zemřel 7. 5. 1732 v Brně. *Catalogus defunctorum Provinciae Bohemiae et Austriae*, s. 127; P. MATĚJKA, *Seznamy představených kapucínských klášterů*, s. 147, 153, 158, 233; TÝŽ, *Seznam provinciálů, definitorů a ostatních představených správních jednotek kapucínského Řádu s historickým sídlem v Praze (a Vídni)*, *Paginae historiae* 14, 2006, s. 291–292.

⁸⁾ Informace jsou čerpány z předmluvy kroniky chrudimského konventu (z roku 1714), která informuje o nařízení provinčního ministra Ludvíka Antonína Czepanyho z Jihlavy, na jehož základě tato kronika vznikla, a z kapucínských provinčních letopisů, které se o tomto nařízení taktéž zmiňují. NA, ŘK, Rkp., inv. č. 101, *Liber in quem omnia quae in Archivio Monasterii Chrudimensis*, s. 37; Kapucínská provinční knihovna (dále jen KPK), pob. Praha, Rkp., inv. č. 390, *Provinční anály*, tom. I, *Liber seu Protocollum totius Provinciae Boëmo-Austriacae Styriacae Ordinis Fratrum Minorum Capucinatorum*, s. 15 (KPK, pob. Praha, Rkp., inv. č. 390–412, *Provinční anály*, tom. I–XXIV, dále jen jako *Kapucínské letopisy* a příslušný díl).

Při popisu kapucínské historiografické praxe nelze samozřejmě zapomenout ani na provinční letopisy, které jsou rozčleněny do dvaceti čtyř svazků a líčí události z let 1597–1787. Vytvoření všech 24 svazků letopisů trvalo přibližně šedesát jedna let (1726–1787). Počátkem 18. století byl nejprve uspořádán archiv české kapucínské provincie, což lze vnímat jako první přípravný krok k vytvoření provinčních letopisů.⁹⁾ Jejich sepsání pak nařídila brněnská provinční kapitula roku 1726.¹⁰⁾ Úkolem pověřila tehdejšího prvního definitora provincie a hradčanského kvardiána Luciana Hlawaczka z Prahy.¹¹⁾ Samotné psaní prvního dílu letopisů bylo zahájeno na svátek Proměnění Páně 6. 8. 1727.¹²⁾ Blíže se zde již nebudeme věnovat kapucínským letopisům, jelikož tématem příspěvku jsou kapucínské kroniky.¹³⁾

Další nařízení, na jehož základě vznikají nové kroniky kapucínských konventů, pochází z roku 1774 a jeho autorem byl tehdejší provinční ministr Abdon Hauer ze Sedlce,¹⁴⁾ který je patrně jedním z autorů kroniky olomouckého konventu z roku

⁹⁾ Pavel KNESPL, *Dějiny českého kapucínského provinčního archivu*, Praha 1949, s. 10.

¹⁰⁾ *Kapucínské letopisy*, tom. I, s. XV; tom. XVIII., s. 29; František TISCHER, *Uvedení řádu kapucínů do Čech okolo roku 1600*, Věstník Královské české společnosti nauk 8, 1907, s. 15; Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Kapucínské letopisy*, Národní listy 68/312, 10. 11. 1928, s. 1; P. KNESPL, *Dějiny českého kapucínského provinčního archivu*, s. 6.

¹¹⁾ P. Lucian Hlawaczek z Prahy (vlastním jménem Jan Hlawaczek), nar. 12. 5. 1683, oblačka v Mostě 17. 11. 1699. V letech 1713–1717 lektorem filozofie na řádovém učení v Brně a Chrudimi, 1717–1723 lektorem teologie v Praze na Hradčanech. Roku 1723 zvolen za jednoho z definitorů provincie. I díky tomu zastával funkce kvardiánů pražských konventů na Hradčanech (1723–1729) a na Novém Městě (1729–1731). Roku 1731 se stal provinciálem, v této funkci působil do roku 1734. Poté až do své smrti působil ve funkci vikáře hradčanského konventu. Zemřel 29. 4. 1736 v Praze na Hradčanech. *Catalogus defunctorum Provinciae Bohemiae et Austriae*, s. 119; *Kapucínské letopisy*, tom. XIX, s. 24 (zde nalezneme jeho elogium); P. MATĚJKA, *Seznamy představených kapucínských klášterů*, s. 147, 209; TÝŽ, *Seznam provinciálů*, s. 293–294.

¹²⁾ *Kapucínské letopisy*, tom. I, s. XV.

¹³⁾ Jména dalších autorů provinčních letopisů jsou k nalezení v M. BRČÁK, *Kapucínský řád a společnost*, s. 20–26. Blíže k obsahovému (tematickému) a kodikologickému rozboru kapucínských letopisů M. BRČÁK, *Annales Patrum Capucinatorum provinciae Boemiae*, s. 151–155.

¹⁴⁾ P. Abdon ze Sedlce (vlastním jménem Matouš Hauer), nar. 4. 9. 1722, oblačka 27. 8. 1744 v Mostu. V české provincii působil především jako kvardián ve Fulneku (1764–1767), Olomouci (1667–1668), Mikulově (1768–1770, 1778–1781), Brně (1771–1773), Praze na Hradčanech (1773–1774). V 70. a 80. letech 18. století vykonával nejvyšší provinční úřady: provinčního definitora (1771–1774, 1780–1783) a provinčního ministra (1774–1777). V letech 1779–1780 pověřen generálním ministrem provést důkladnou vizitaci polské provincie. V roce 1783 se stal členem moravské provincie, kde vykonával úřad provinčního definitora (1783–1785). Abdon ze Sedlce zemřel 30. 3. 1803 ve Fulneku. *Nekrologium česko-moravské provincie*, s. 90; P. MATĚJKA, *Seznamy představených kapucínských klášterů*, s. 148, 153, 158, 188, 215; TÝŽ, *Seznam provinciálů*, s. 300–302.

1768.¹⁵⁾ Na základě tohoto nařízení vznikla např. kronika znojemského konventu, což se dozvídáme z její předmluvy.¹⁶⁾

Pro kroniky se ve františkánském prostředí obecně užívalo označení *Protocollum* či *Archivum*.¹⁷⁾ U kapucínů tomu nebylo jinak, ale objevují se i další pojmenování, například *Liber Monasterii* (*Liber Conventus*) či *Historia Monasterii* (*Historia Conventus*).

Kroniky kapucínských konventů, které vznikly v 17. a 18. století, jsou psány převážně latinsky, v menší míře pak německy. Většinou nemají jednoho autora, ale několik, jelikož kroniku obvykle v souladu s nařízením provinční kapituly či provinčního ministra založil kvardián, který ovšem trvale nepůsobil na jednom místě. Po jeho odchodu do nového působiště pak v psaní kroniky pokračovali následující kvardiáni.¹⁸⁾

Na základě srovnání kronik, s nimiž jsme měli dosud možnost blíže pracovat, lze dojít k závěru, že vedení provincie (buď provinční kapitula, nebo provinční ministr) určovalo i způsob uspořádání kapucínských kronik, jelikož jejich tematické a formální členění se shoduje. Takto tomu bylo také např. v bavorské kapucínské provincii či české františkánské provincii.¹⁹⁾ Například kroniky založené v 60. a 70. letech 18. století²⁰⁾ začínají vždy nejdříve předmluvou a obsahem a následně jsou rozčleněny do několika základních oddílů: založení a stavební vývoj konventu (*Fundatio conventus et Fabrica*), kostel (*Ecclesia*)²¹⁾, beatifikace a svatořečení kapu-

¹⁵⁾ ZA Opava, pob. Olomouc, Kapucini Olomouc, inv. č. 6, *Historia domestica a prima Olomucensis monasterii fundatione*.

¹⁶⁾ Moravský zemský archiv (dále MZA) Brno, *Kapucini Znojmo*, inv. č. 1, *Archivum P. P. Capucinatorum conventus Znoymensis*, fol. 2v.

¹⁷⁾ M. ELBEL, *Bohemia Franciscana*, s. 98.

¹⁸⁾ Např. již uvedená kronika olomouckého konventu *Historia domestica a prima Olomucensis monasterii fundatione* obsahuje přibližně 24 písařských rukou. P. PETŘIVALSKÝ, *Počátky kapucínů v Olomouci*, s. 30.

¹⁹⁾ P. PETŘIVALSKÝ, *Počátky kapucínů v Olomouci*, s. 20; M. ELBEL, *Bohemia Franciscana*, s. 98.

²⁰⁾ Srovnávali jsme kroniku olomouckého konventu z roku 1768 (*Historia domestica a prima Olomucensis monasterii fundatione* - ZA Opava, pob. Olomouc, Kapucini Olomouc, inv. č. 6), brněnského konventu z roku 1773 (*Protocollum rerum memorabilium utriusque conventus Brunensis* - KPK, pob. Brno, bez signatury) a znojemského konventu z roku 1774 (*Archivum P. P. Capucinatorum conventus Znoymensis* - MZA Brno, Kapucini Znojmo, inv. č. 1). Tyto kroniky jsme měli možnost detailněji studovat a dle našeho názoru představují dostatečně velký reprezentativní vzorek.

²¹⁾ Zde se nevěnuje pozornost jeho stavebnímu vývoji, ten je popsán v předchozím uvedeném oddílu kroniky, ale kronikáři se zaměřují na duchovní záležitosti spojené s kostelem. Věnují se odpustkovým privilegiím vztahujícím se k celému kostelu a následně k jeho jednotlivým oltářům. Dále relikviím a ostatkům svatých, které se v něm nacházejí povětšinou vloženy do jednotlivých oltářů. Pokud se v kostele nacházela milostná socha či obraz, je jim v této kapitole

ciňských řeholníků (*Beaticatio et Canonizatio*), nařízení papeže a jednotlivých římských kongregací (*Pontificia*), dekrety arcibiskupů, biskupů a konzistorií (*Episcopalia*),²²⁾ výnosy panovníka a zemských úřadů (*Imperatores et Regia*), předpisy generálních kapitul a ministra (*Generales horum Ordinationes et Capitula Generalia*),²³⁾ ustanovení provinčních kapitul a ministrů (*Provinciales horum Ordinationes, Capitula et Congregationes*).²⁴⁾

Dále obsahují seznam kvardiánů a řeholníků působících při konventu (*Guardiani et familia*), dějiny konventu (*Historia conventus*), přehled almužen (*Eleemosyna*),²⁵⁾ seznam dobrodinců konventu (*Benefactores* či *Parentes Spirituales*),²⁶⁾ v posledním zmíněném oddílu jsou často uvedena i tzv. zbožná nadání (*Fundationes piae*), jež učinili *benefactores* a z nichž plynuly konventu pravidelné každoroční výnosy z úroků příslušné fundační sumy. Dobrodinci mohli konventu darovat nejen trvalou finanční almužnu, ale i pravidelnou materiální almužnu, tzv. deputát (obilí, ryby, pivo, víno, sůl, svíčky, tabák atd.). Pokud řeholníci čerpali tuto pomoc, je zde též povětšinou uvedena.

Dále lze v kronikách nalézt následující oddíly: seznam zemřelých kapucínských řeholníků a dobrodinců pochovaných v místní konventní hrobce (*Defuncti patres, fratres et benefactores*), seznam konvertitů obrácených na katolickou víru (*Conversi ad Fidem*), seznam jednotlivých případů poskytnutí azylu v konventu (*Asylantes*) a seznam odsouzených k trestu smrti, které kapucíni připravovali na setkání s Kristem (*Deliquentes*). Kapucíni se totiž (jak v raném novověku, tak i v dnešní době) cíleně zaměřují na duchovní službu ve věznicích.²⁷⁾ V této oblasti však docházelo ke střetu s jezuitským řádem, který se též soustřeďoval na práci s vězni,

---

samozřejmě věnována patřičná pozornost s tím, že důraz je kladen na mimořádné události a zázraky spojené s těmito předměty. Dále zde nalezneme seznam votivních darů věnovaných kostelu a uveden je i úmysl, za nímž byl votivní dar poskytnut.

²²⁾ Často je zde uveden seznam představených diecéze.

²³⁾ Zde je připojen seznam generálních kapitul, ministrů a definitorů.

²⁴⁾ Tentokrát je připojen seznam provinčních kapitul a zde zvolených provinčních ministrů a definitorů.

²⁵⁾ Zde jsou i přepsána povolení, na jejichž základě mohli řeholníci v uvedených lokalitách konat sbírku. Dále je uveden seznam vsí a měst, kde řeholníci žebrali. Rovněž se zde nachází seznam skladovacích míst, sloužících k uložení shromážděné almužny, odkud se pak svázela povozem do kláštera. Skladovací místo obvykle fungovalo u pravidelného dobrodince řádu. Stejný systém výběru almužen fungoval i u observantů. Srov. M. ELBEL, *Bohemia Franciscana*, s. 60–61.

²⁶⁾ Zde jsou často uvedeny i jednorázové konkrétní finanční částky (nejčastěji byly konventu odkázány v rámci závěti, na oplátku kapucíni měli povinnost za dobrodince sloužit určitý počet mší svatých na úmysl spásy jeho duše) či materiální dary (např. dřevo), které dobrodinci přímo poskytli konventu.

²⁷⁾ M. BRČÁK, *Kapucínský řád a společnost*, s. 36; Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, III. díl, I. sv., Praha 2006, s. 359.

obzvláště na práci s trestanci odsouzenými k smrti.²⁸⁾ Proto jsou například v tomto oddíle u olomoucké kroniky z roku 1768 přepsány i dekrety olomouckého biskupa Karla II. z Lichtenštejna-Castelcornu z 26. 2. 1675 a 18. 10. 1682, jimiž svěříje přípravu odsouzců na smrt ve městě Olomouci kapucínskému řádu. Zajímavé je, že velká pozornost je zde věnována i nedalekým čarodějnickým procesům konajícím se ve Velkých Losinách, jelikož šumperského děkana Kryštofa Aloise Lautnera a jiné odsouzené k trestu smrti v tomto procesu duchovně zaopatřovali dva členové olomouckého konventu – Crescentius z Chomutova a Karel z Jihlavy.²⁹⁾

Další tematický okruh tvoří seznam míst, kde měli kapucíni povinnost chodit sloužit mši svatou (*Obsequia*). Tato povinnost však nebyla celoroční, vázala se na konkrétní neděle a slavnosti. Kapucíni takto patrně vypomáhali okolním diecézním kněžím v běžné pastorační činnosti. Posledním oddílem kronik jsou většinou tzv. *Miscellanea*, tvoří je různé drobné zprávy vztahující se k životu komunity, které se nehodí do předešlých vyjmenovaných oddílů.³⁰⁾

Kronika brněnského konventu (z roku 1773) má ještě zvláštní části věnované dějinám celého kapucínského řádu, česko-moravské kapucínské provincie, českého království a města Brna. Zvláštní úsek v kronice je věnován kazatelským úřadům,³¹⁾ které kapucíni drželi v Brně,³²⁾ a tradičnímu velkopátečnímu průvodu, jenž organizovali spolu s bratrstvem Božího Těla.³³⁾ Svou samostatnou pasáž má i valchovna,

²⁸⁾ Podrobněji k těmto sporům mezi jezuitu a kapucíny – M. BRČÁK, *Kapucínský řád a společnost*, s. 135-137. Zajímavá je v tomto smyslu i argumentace, kterou dle hradčanské kapucínské kroniky podporovali své požadavky členové Tovaryšstva Ježíšova: „(...) kapucíni prokazují křesťanskou službu trestaným pouze pro marnou slávu, aby se před lidmi mohli chlubit, a tak si vynutit i větší almužny; kapucíni vyžebraávají od lidí pro trestance různou stravu a nápoje, které pak ale sami spotřebují; kapucíni nejsou povoláni pro službu uvězněným, jelikož jsou povoláni a určení do chóru.“ – *Protocollum seu Historia domestica Conventus Hradschinensis*, tom. I, s. 179-180.

²⁹⁾ *Historia domestica a prima Olomucensis monasterii fundatione*, fol. 188r-206v.

³⁰⁾ K seznamu témat, o nichž pojednávají kapucínské kroniky, viz index *Protocollum rerum memorabilium utriusque conventus Brunensis*, fol. 4r-4v.

³¹⁾ Zvláštní oddíl věnující se kazatelským úřadům má i kronika olomouckého konventu z roku 1768. Olomoučtí kapucíni vykonávali kazatelskou službu v 17. a 18. století kromě svého konventu i v metropolitním kostele a ve farním kostele sv. Mořice – *Historia domestica a prima Olomucensis monasterii fundatione*, fol. 164r-166r.

³²⁾ Kapucíni byli v Brně kazateli v kostele sv. Jakuba – farní (1606-1707), u sv. Tomáše – řeholní, obutí augustiniáni a u sv. Leopolda – řeholní, milosrdní bratři. *Protocollum rerum memorabilium utriusque conventus Brunensis*, fol. 161r-180v.

³³⁾ K velkopátečnímu procesí, pastorační činnosti kapucínů u sv. Jakuba a u zdejšího bratrstva Božího Těla viz M. BRČÁK, *Kapucínský řád a společnost*, s. 117-119; Tomáš MALÝ - Vladimír MAŇAS - Zdeněk ORLITA, *Vnitřní krajina zmizelého města. Náboženská bratrstva barokního Brna*, Brno 2010, s. 79-80, 306-311; Michal TEJČEK, *Kapucíni v Brně v 17.-18. století*, Brno v minulosti a dnes 18, 2005, s. 145-200, 155-156.

kteří bez dovolení opustili zdejší konvent. Kronika znojenského konventu obsahuje navíc zase indexy novokněží, kteří sloužili primiční mše ve znojenském konventním kostele.³⁴⁾

Výše bylo uvedeno, že kroniky založené v 60. a 70. letech 18. století mají stejnou strukturu. Do tohoto schématu však nezapadá kronika hradčanského konventu z roku 1772 (*Protocollum seu Historia domestica Conventus Hradschinensis*),³⁵⁾ jelikož není řazena tematicky, ale čistě chronologicky, a její text má tzv. korálkovou podobu (viz níže). Struktura a podoba hradčanské kroniky totiž nebyla ovlivněna žádným provinčním nařízením, tak jako výše uvedené kroniky, ale úzce souvisí s provinčními letopisy, které jí byly hlavním zdrojem informací, což se uvádí hned na titulním listu kroniky.³⁶⁾ Autorem hradčanské kroniky je Auxilián Starcke z Velenic,³⁷⁾ který je zároveň jedním z autorů provinčních letopisů.

Pro představu, jakým stylem jsou psány kapucínské kroniky, je k článku přiložena předmluva již zmíněné hradčanské kroniky,³⁸⁾ na níž lze dobře vidět nejen typické znaky barokního dějepisce (oslava vlády Karla IV., ostrý negativní pohled na husitství atd.), ale i tendenčnost, jež se snaží co nejvíce oslavit kapucíny, např. jejich úlohu při rekatolizaci nejen českých zemí, ale i celé střední Evropy. Není patrně náhodou, že o jezuitském řádu, který se na rekatolizaci také výrazně podílel, zde není ani zmínka. Dále je na textu dosti patrná snaha co nejvíce posunout do minulosti různé politické výsady Českého království. Tato předmluva, tak

³⁴⁾ *Archivum P. P. Capucinatorum conventus Znoymensis*, oddíl Q (kronika není foliována).

³⁵⁾ KPK, pob. Praha, Rkp., inv. č. 544, *Protocollum seu Historia domestica Conventus Hradschinensis*, tom. I–III.

³⁶⁾ *Protocollum seu Historia Domestica Conventus Hradschinensis ad Sactam Mariam Angelorum Ex Annalibus PP. Capucinatorum Provinciae Boemiae desumpta Continens Memorabilia notatu digna, et necessaria Conventum, Boemiae Custodiam, et Provinciam concernentia Ab exordio Provinciae, et Conventus usq; ad Annum 1769 gesta, Pro notitia, et directione R. P. Guardiani Hradschinensis, et Boemiae Custodis Conscripta Anno 1772*. Překlad: Zápís neboli dějiny hradčanského konventu u Panny Marie Andělské, podle análů české provincie otců kapucínů, obsahující důležité a potřebné pamětíhodnosti kláštera, české kustodie a provincie, které se udály od založení provincie a kláštera do roku 1769, zapsané k poznání a jako směrnice pro R. P. hradčanského kvardiána a českého kustoda (Eduard Göbel) roku 1772. *Protocollum seu Historia domestica Conventus Hradschinensis*, tom. I, s. 1.

³⁷⁾ P. Auxilián Starcke z Velenic (vlastním jménem Antonín Josef Starcke, nar. 8. 7. 1732, obláčka v Mníchově Hradišti 7. 11. 1753) byl provinční archivář. Kapucínské letopisy ho v této funkci uvádí pro léta 1768–1772. *Kapucínské letopisy*, tom. XXII, s. 87, 138, 192, 234, 275. Dále vykonával také službu lektora a kazatele v Hradčanech. Zemřel 22. 5. 1781 v Praze na Hradčanech. Srov. *Catalogus defunctorum Provinciae Bohemiae et Austriae*, s. 142.

³⁸⁾ Viz příloha č. 2.

jako většina kronik z kapucínského prostředí, je psána velmi košatou, vznosnou latinou.³⁹⁾

Z období raného novověku se zachovaly kroniky pro tyto kapucínské řeholní domy:⁴⁰⁾ Praha-Hradčany (konvent založen 1600), Brno (1604), Olomouc (1614), České Budějovice (1615), Most (1616), Znojmo (1628), Praha-Nové Město (1630), Litoměřice (1638), Sušice (1651), Chrudim (1656), Kolín (1666), Opočno (1674), Fulnek (1674), Žatec (1676), Zákupy (1681), Rumburk (1683), Kyjov (1712), Mělník (1750) a Mariánská u Jáchymova (1754). Zatím se nepodařilo dohledat kroniky pro konventy: Mikulov (1611),⁴¹⁾ Roudnice nad Labem (1615), Vyškov (1616/1617),⁴²⁾ Jihlava (1631), Horšovský Týn (1650),⁴³⁾ Sokolov (1664), Třebíč (1687), Mnichovo Hradiště (1690), Český Brod (1747), Prostějov (1756) a Náměšť nad Oslavou (1759).

Závěrem lze kapucínské kroniky rozdělit do dvou základních skupin na čistě chronologické⁴⁴⁾ a tematické,⁴⁵⁾ které se přibližují charakterem pramene spíše pamětním knihám. Bohužel toto členění nefunguje zcela stoprocentně, jelikož někte-

³⁹⁾ K českému baroknímu dějepisceví viz Jan KUČERA - Jiří RAK, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983; František KUTNAR - Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisceví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 2009, s. 113–118, 124–130. K baroknímu historismu obecně např. Mojmir HORYNA, *Jan Blažej Santini-Aichel*, Praha 1998, s. 23–28; Viktor KOTRBA, *Česká barokní gotika. Dílo Jan Santiniho-Aichla*, Praha 1976; Zdeněk KALISTA, *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko*, Brno 1970.

⁴⁰⁾ Viz příloha č. 2.

⁴¹⁾ Nevíme, zda se kronika dochovala, ve fondu ŘK nalezneme jen jakési základní poznámky k historii konventu. Ale bohužel nelze určit, za jakým účelem byly vytvořeny. Poznámky jsou napsané v latině a zachycují období 1637–1783. NA, ŘK, Spisy, inv. č. 298.

⁴²⁾ Poznámky zachycují období 1617–1768. NA, ŘK, Rkp., inv. č. 103.

⁴³⁾ Někteří autoři uváděli pramen KPK, Rkp., inv. č. 119, *Archivum Conventus Patrum Capucinatorum Teiniciū Redactum in Ordinem Cura et Opera P. Victorii Carolo: Thermensis P[resenti]T[em]pore] Guardiani (1766)* jako kroniku kapucínského konventu v Horšovském Týně. Po bližším zkoumání tohoto pramenu jsem však došel k názoru, že se v žádném případě nejedná o kroniku či pamětní knihu, ale o inventář archivu zdejšího konventu. Srov. P. PETŘIVALSKÝ, *Počátky kapucínů v Olomouci*, s. 10–11; P. MATĚJKA, *Literárně činní členové a příznivci kapucínského řádu v Čechách*, *Paginae historiae* 18, 2010, s. 217–264, 226.

⁴⁴⁾ Chronologické kroniky jsou např. *Liber in quem omnia quae in Archivio Monasterii Chrudimensis (z roku 1714)* - NA, ŘK, Rkp., inv. č. 101; *Liber conventus F. F. Minorum Capucinatorum in Civitate Neo Pragensi ad S. Josephum (z roku 1724)* - NA, ŘK, Spisy, inv. č. 15b; *Protocollum fidelis pennae de Hospitio Melnicense (z roku 1757)* - NA, ŘK, Rkp., inv. č. 303.

⁴⁵⁾ Tematické jsou například již zmíněné kroniky olomouckého (*Historia domestica a prima Olo-mucensis monasterii fundatione* - z roku 1768), brněnského (*Protocollum rerum memorabilium utriusque conventus Brunensis* - z roku 1773), znojemského (*Archivum P. P. Capucinatorum conventus Znoymensis* - z roku 1774) a kyjovského konventu (*Historia Protocollum Conventus Gajensis* - z roku 1776).

ré kroniky kapucínských konventů mají i žánrově nejasný charakter na pomezí pamětních knih, analů a kronik,⁴⁶⁾ což je dáno tím, že text v nich má často tzv. korálkovou podobu, tedy že na časovou osu jsou „zavěšovány“ krátké, tematicky uzavřené narativní texty.⁴⁷⁾ Žánrové zařazení těchto pramenů komplikuje i skutečnost, že terminologie k popisu raně novověkých narativních pramenů postrádá jednoznačnost.⁴⁸⁾

Kroniky (pamětní knihy) jsou hlavním narativním pramenem u kapucínů, ostatně tak jako u drtivé většiny žebravých řádů.⁴⁹⁾ Zmíněné kroniky jsou pro pochopení kapucínského působení v zemích Koruny české často nezbytné i proto, že v mnohých případech jsou vlastně jediným možným zdrojem informací, z důvodu nedochování jiných pramenů. Je však třeba uvědomit si fakt, že ony písemnosti vznikaly mnohem později než události, které popisují, a jako takové spíše zrcadlí po generace předávanou řádovou tradici než „objektivní“ skutečnost. Zároveň poskytují nejpodrobnější obraz o dějinách řádu v českých zemích, byť se značnou dávkou „kapucínské stylizace.“⁵⁰⁾ Z obsahového rozboru kapucínských kronik též plyne, že tyto historické zdroje lze využít mnohem širěji než jenom k dějinám kapucínského řádu, neboť například obsahují významné informace i k politickým a kulturním dějinám měst, při nichž řád působil.

⁴⁶⁾ Např. již zmíněná kronika hradčanského (*Protocollum seu Historia domestica Conventus Hradschinensis*) či mosteckého konventu (*Protocollum F. Capucinatorum conventus Pontensis* – SOA Litoměřice, Kapucíni Most, inv. č. 3).

⁴⁷⁾ K tzv. korálkové podobě textu – Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech humanistického dějepiscetví*, Praha 1993, s. 67. Tzv. korálkovou podobu textu mají i provinční dějiny řádu servitů. Srov. Veronika ČAPSKÁ, *Představy společnosti a strategie sebe-prezentace. Řád servitů v habsburské monarchii (1613–1780)*, Praha 2011, s. 114.

⁴⁸⁾ K typologii narativních pramenů řeholní proveniencí blíže Jana OPPELTOVÁ, *Tempus scribendi. Narativní prameny vzniklé v prostředí premonstrátských kanonií v Čechách a na Moravě*, dizertační práce Masarykovy univerzity, Brno 2005, s. 36–47.

⁴⁹⁾ Kroniky (pamětní knihy) jsou hlavním narativním pramenem u drtivé většiny žebravých řádů. Výjimku představuje např. řád servitů, u kterého jsou hlavním narativním pramenem diária jednotlivých konventů. J. OPPELTOVÁ, *Tempus Scribendi*, s. 55–66; V. ČAPSKÁ, *Představy společnosti*, s. 112–117.

⁵⁰⁾ Výpověď kapucínských kronik je tudíž někdy nutné brát s rezervou, často je potřeba informace z nich čerpané kriticky prověřovat i na základě jiných historických zdrojů, pokud to je možné. Ostatně kapucínská stylizace historie je dobře patrná i v úvodu hradčanské kroniky (viz příloha č. 1).

PŘÍLOHY

1. PŘEDMLUVA KRONIKY PROTOCOLLUM SEU HISTORIA DOMESTICA CONVENTUS HRADSCHINENSIS
2. KRONIKY ČESKÝCH A MORAVSKÝCH KAPUCÍNSKÝCH ŘEHOLNÍCH DOMŮ ZE 17. A 18. STOLETÍ

Příloha č. 1

**PŘEDMLUVA KRONIKY PROTOCOLLUM SEU HISTORIA DOMESTICA
CONVENTUS HRADSCHINENSIS⁵¹⁾****Introductio Patrum Capucinatorum ad Regnum Boemiae⁵²⁾**

Boëmia regio, quae a fundatore suo Czecho Ducatus nomenclaturam tenuerat, successive ab Ottone III. Romanorum Imperatore in Romani imperii Electoratus dignitatem evecta ac demum anno 1081 ab Henrico V. Caesare corona et titulo formalis Regni condecorata fuit. Incolae hujus regni, ut complures scriptores testantur, magna sibi conciliarunt laudum encomia tam per profanas, quam sacras virtutes; gloriabantur enim viris eximia in agendo dexteritate et leonina bellandi fortitudine praeditis, ita ut gens Boëma vicinis nationibus formidabilis evaserit. Sacrae religionis zelo, postquam fides Orthodoxa tempore Sanctae Ludmillae Ducissae per Sanctos Cyrillum et Methudium introducta et successive (eliminata idolatria) ampliata fuisset, complures ita accensi sunt, ut non modo optima quaeque suorum thesaurorum ad erigendas scholas pro erudienda juventute, ad aedificandas ecclesias, caenobia, hospitalia et collegia pro Dei cultu et gloria ac Sanctorum veneratione amplianda liberaliter contulerint, sed etiam pro Deo et ipsius Orthodoxae fidei veritate, vitam et sanguinem fundere non dubitaverint. Eximia pietatis insignia catholicissimo jam Boëmiae regno demum superaddidit pientissimus Romanorum Imperator et Boëmiae Rex Carolus IV., qui in civitate Pragensi Boëmiae metropoli Episcopatum a multis iam temporibus florentem anno 1370 cum consensu Clementis Papae VI. in Archi-Episcopatum sublimavit, universitatem frequentia studiosorum ac sapientia Doctorum celeberrimam erexit, famosissimum Lapideum pontem per fluvium Moldavam Pragam permeantem aedificavit ac metropolitanam ecclesiam compluribus Sanctorum reliquiis ditavit; ex quibus omnino maximam regni felicitatem et felicissimum statum tunc in eo floruisse dignoscimus. Qui status usque ad annum 1410 perduravit, nempe usque ad ea infelicissima nec sanguineis lachrymis sat deplorablem tempora, quibus Hussitarum haeresis nefando suo veneno incolarum animos et corda intoxicavit. Ex quo plurima abominanda mala subsecuta sunt, nempe execrabilis profanatio, devastatio et incineratio templorum et claustrorum (ut complura adhuc hinc inde restantia antiqua rudera testantur), cruenta complurium cultui Divino per religiosam professionem addic-

⁵¹⁾ *Protocolum seu Historia domestica Conventus Hradschinensis*, tom. I., s. 1-3.

⁵²⁾ Po konzultaci s PhDr. Alenou Bočkovou, PhD., je přepis předmluvy hradčanské kroniky upraven podle pravidel užívaných při transkripci raněnovověkých latinských textů. Úpravy se týkají především interpunkce a majuskulí, přičemž ale nezasahují do zvukové stránky textu, ale umožňují čtenáři snazší pochopení textu.

torum piorum virorum trucidatio et exulatio, sinceritatis Christiano Catholicae extinctio, fidelitatis ac obedientiae legitimo terrae Principi debitae violatio, bella intestina et horrenda rebellio, detestabilis verae religionis in perfidiam immutatio ac Pastorum ipsorum, qui in officii sui se tantis malis opponere debebant, partim expulsio, partim perversio ac totius regni gloriae tanta depopulatio et perturbatio, ut regnum felicitatis in recessum frementium bestiarum immutaretur. Et haec perversio etiam ipsam sedem Archi-Episcopalem invasit, ab anno siquidem 1421, quo indignus tiara Archi-Episcopali Conradus ab Martino V. Pontifice Maximo ob nefandum apostasiae scelus exauctoratus, sanctae Romanae Ecclesiae faedifragus factus, ad haereticos transivit, cathedra Archi-Episcopalis metropolitanae ecclesiae per annos 140 suo legitimo Archi-Praesule viduata permansit; usque dum anno 1561 pietissima cura et sedulitate Augustissimi et Gloriosissimi Imperatoris et Regis Boëmiae Ferdinandi I. per Antonium Archi-Episcopum Pragensem tanquam per legitimum Pastorem iterum redintegrata fuisset. Quae redintegratio quamvis omnino fidelibus adhuc in regno remanentibus summum solatium attulerit, non potuit tamen haec veri Pastoris praesentia nimium radicatae plebis perversitates et facinorosos conversationis mores ac enormem haereticorum perfidiam extirpare. In tam lamentabili ac luctuoso Ecclesiae Boëmae statu in Archi-Episcopalem sedem anno 1592 vocatus fuit Celsissimus Princeps Zbigneus Berka de Lippa et Dubna, qui pro pastoralis muneris sui ratione summo studio et zelo in hoc quasi unice incumbebat, quomodo desolatam Ecclesiam et patriam suam consolari ac ad veram religionem ex integro restituere valeret. Dum itaque zelantissimus Antistes implorata Divinae clementiae misericordia ferventius de remediis in hunc exoptatum finem aptis deliberaret, inaudivit, quod ordo Fratrum Minorum Sancti Patris Francisci Capucinorum in Italia famosus, in Gallia plurimum aestimatus, in Hispania omnibus acceptus, etiam in Germania plurimos devotionis ac pietatis et maxime inter haereticos conversionis ad Ecclesiae Catholicae horrea afferat fructus; vitae religiosae austeritate, sanctae conversationis suavitate, seraphicae paupertatis nitore, virtuosae simplicitatis candore, morum regularium probitate ac Verbi Dei praedicationis zelo et fervore fideles aedificet, sceleratos a laqueis diaboli ad filiorum Dei libertatem perducatur et haereticos ad ovile Christi reducat. Haec itaque perperdens praeaudatus Antistes resolutionem concepit, ut pro regno Boëmiae et specialiter pro civitate Pragensi Capucinos peteret, et ita sacrum Capucinorum ordinem in Regnum Boëmiae introduceret. Quare et anno 1597, impetrato prius ad hoc consensu Augustissimi Imperatoris Rudolphi II., literas religionis zelo plenas de dato 10. Februarii ad Ministrum Generalem per Illustrissimum Patrem Hieronymum de Sorbo misit eique desiderium suum de mittendis ad Boëmiam Fratribus lingvam Germanicam callentibus proposuit; et ut feliciter ac celeritorem desiderii sui consequeretur, effectum negotium hoc promovendum etiam Agenti suo Clarissimo et admodum Reverendo Domino Joanni Baptistae Fensonio commenda-

vit. Pariter etiam desiderium suum duobus Eminentissimis Dominis Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalibus, videlicet Cardinali de Camerino et Cardinali Paraviccini, viris in promovenda fide et extirpandis haereticis ferventissimis ac religioni Capucinatorum faventissimis, proposuit, eosdem enixe exorando, ut apud Sanctitatem Suam Clementem VIII. intercederent pro Capucinis quancumque auctoritate Sanctitatis Suae ad Boëmiam mittendis. Hoc ergo Pragensis Antistitis desiderium ex literis et applicatione Domini Fenzonii Agentis intelligentes praelaudati Domini Cardinales, illico satisfacere anhelarunt et consilio inito mentem Patris Generalis Capucinatorum explorare statuerunt. Ast quia absens, in visitatione provinciarum constitutus erat, directe Summum Pontificem Clementem VIII. accesserunt ei quae petitionem et zelum pro dilatanda fide Archi-Episcopi Pragensis exposuerunt. Quae propositio sanctissimum Patrem alias Apostolico zelo et fervore plenum mirum in modum consolabatur, unde et illico petitioni dicti Archi-Episcopi consensus; atque ut Fratres Capucini ad Boëmiam mitti valeant, media adhiberi ordinavit. Ut vero tamen maturius in hoc negotio ageretur, prius ab Archi-Praesule Pragensi sciscitari voluit, an Pragae locus et commoda habitatio modusque vivendi pro Capucinis in Boëmia habeatur. Quam Suae Sanctitatis resolutionem admodum Reverendus Pater Dominus Agens illico Pragae Celsissimo Principi Archi-Episcopo perscripsit. Fuerat hoc tempore adhuc hyemali Celsissimus Princeps ab Imperatore Wratislaviam destinatus, ut inibi nomine Majestatis suae tanquam Legatus comitiis praesideret; rediens Pragae mense Aprili cum gaudio literas Roma datas deprehendit et annutum Summi Pontificis intellexit. Quia autem ob frigoris et itineris molestias perpessus male valens decumbere debuit, paucis interim Domino Agenti suo respondit et negotium hoc recommendavit. Post aliquas vero dies reconvalescens Eminentissimos Dominos Cardinales praedictos plenius informavit, quod loca sufficientia Pragae essent pro habitatione Capucinatorum accommoda iique ipsi, postquam advenerint, sibi locum magis accommodum seligere poterunt. Pariter et denuo apud eosdem Dominos Cardinales perhumaniter requisivit, quatenus cura et sollicitudine sua negotii hujus celerem executionem promovere dignarentur, eo quod sibi spem faceret, magnum fructum in vinea Domini exinde percipiendi. Obtenta haec informatione a Celsissimo Principe Archi-Episcopo tam Eminentissimi Domini Cardinales, quam admodum Reverendus Dominus Fenzonius Agens in hoc toti quanti incubuerunt, ut negotium in effectum deducerent. Unde et repetitis vicibus thronum Suae Sanctitatis accesserunt atque manum eius auxiliatricem pro effectu hoc suppliciter implorarunt; nec defuit auctoritate suae Summus Pontifex, sed ex zelo animarum pietissimis desideriis Archi-Praesulis Pragensis satisfacere volens, negotium hoc omnimode accelerare satigit. Unde et Superiores Majores ordinis Capucinatorum ad se vocari curavit; eisque ardentissimum desiderium Archi-Praesulis Pragensis, magnum animarum, qui inde speratur, fructum, ingens Catholicorum in Boëmia existentium solatium, exopta-

tum religionis et Ecclesiae Catholicae incrementum proposuit, si Fratres ordinis ad Boëmiam mitterentur. Qvam propositionem cum Reverendus Pater Procurator Generalis, qvi erat Pater Hieronymus a Castelferreti, cum omnimoda humilitate excessisset, in omni subjectione respondit: ordinem Minorum Capucinatorum ad omnia Suae Sanctitatis et Romani Pontificis mandata esse paratissimum et in hoc unico gloriari Vicario Christi et visibili totius Ecclesiae capiti obedire; ut tamen salubrius huic negotio consuleretur, videri sibi, si executionis huius dilatio daretur usque ad proximum anno 1599 celebrandum Generale Capitulum, ubi vel ex ipsis Patribus Romae congregandis viri sapientia, pietate et religiosa observantia conspicui, vel ex eorum consilio alii consimiles eligi valerent; praesertim cum tales expetantur, qvi sibi lingvam Germanicam familiarem habeant. Consilio huic cum omnino non nisi meliorem effectum huius missionis respiceret, etiam acqvievit Summus Pontifex et executionem eius usque ad futurum Generale Capitulum anno 1599 celebrandum distulit. Interea autem durante hoc biennio Celsissimus Princeps Archiepiscopus Pragensis variis et iteratis literarum monitionibus ad aulam Pontificiam eiusque Ministros et sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales petitionem suam in recenti memoria permanere sollicitabatur.

Příchod otců kapucínů do Českého království⁵³⁾

Česká země jako knížectví byla pojmenována po svém zakladateli Čechovi. Později ji římský císař Ota III. povýšil k hodnosti kurfiřtské⁵⁴⁾ a nakonec byla císařem Jindřichem V.⁵⁵⁾ ozdobena roku 1081⁵⁶⁾ královským titulem a korunou. Mnoho spisovatelů tvrdí, že obyvatelé tohoto království si získali velikou chválu, poněvadž vynikali jak občanskými, tak i náboženskými ctnostmi. Proslavili se totiž jako muži vynikající skvělou zručností v práci a lví statečností v boji, takže Čechové byli okolními národy obávaní. Když byla do země za časů svatě kněžny Ludmily díky svatému Cyrilu a Metoději uvedena pravá víra, čímž se vymýtilo pohanství, mnozí s posvátnou touhou šířili svatě náboženství, a to s takovým nadšením, že nejen to nejlepší ze svého majetku štědře dávali k zakládání škol pro výchovu mládeže, k výstavbě kostelů, špitálů a míst k uctívání Boha a k větší úctě a slávě svatých, ale neváhali ani prolévat svou krev a obětovat život pro Boha⁵⁷⁾ a za pravdu jeho pravé víry. Vynikající zbožnost dovršil nakonec v tehdy již zcela katolickém Českém krá-

⁵³⁾ Za cenné připomínky a poznámky k překladu děkuji PhDr. Aleně Bočkové, PhD.

⁵⁴⁾ Český král se volitelem římského krále stal až mnohem později, a to v průběhu 13. století. Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí 1034-1198*, Praha 2007, s. 71.

⁵⁵⁾ Chybný údaj, správně za Jindřicha IV. Tamtéž, s. 96-103.

⁵⁶⁾ Správný rok prvního titulu krále 1085. Tamtéž, s. 104.

⁵⁷⁾ Narážka na sv. Václava.

lovství velmi zbožný římský císař a král české země Karel IV., který v Praze, české metropoli, povýšil roku 1370 pražské biskupství,⁵⁸⁾ kvetoucí již po mnoho let, se souhlasem papeže Klementa VI. na arcibiskupství. Dále založil univerzitu velmi proslavenou množstvím studentů a učenými profesory. Dal v Praze postavit přes řeku Vltavu proslulý kamenný most a metropolitní chrám obohatil mnohými ostatky svatých. Z toho poznáváme, že tehdy království prožívalo největší blaho a skvěle vzkvétalo. Tyto požehnané časy trvaly až do roku 1410. Tehdy totiž nastala velmi neblahá doba, která se ani nedala dost oplakat krvavými slzami, totiž čas, kdy husitské bludařství otrávil svým ohavným jedem srdce obyvatel a nakazilo jejich duše, což mělo za následek množství ohavného zla, které následovalo, odsouzeníhodné znesvěcování, pustošení a vypalování kostelů a klášterů, jak to ještě dnes na různých místech dosvědčují staré zříceniny. Velmi mnoho mužů zasvěcených řeholními sliby Bohu bylo zabito nebo vyhnáno, vymizel křesťanskokatolický způsob života, nebylo věrnosti a poslušnosti patřící právoplatnému vládcí země [Zikmundu Lucemburskému]. Následovaly vnitřní boje, hrozná vzpoura, opovrženihodná proměna a zrada pravého náboženství, vypuzení samotných pastýřů, kteří se mocí svého úřadu měli postavit proti tomuto zlu, někteří z nich se jím dokonce dali sami svést. Sláva celého království tak byla zpusťována a natolik porušena, že se šťastné království proměnilo v doupe řvoucí zvěře. Toto zpusťování postihlo i samotný arcibiskupský stolec. Roku 1421 totiž exkomunikoval papež Martin V. arcibiskupa Konráda,⁵⁹⁾ který se stal nehodným nosit arcibiskupskou mitru, odpadl od římskokatolické církve a přešel k bludařům. Arcibiskupský stolec metropolitního chrámu osiřel a neměl po 140 let legitimního pána. Teprve roku 1561 byl obnoven původní stav, když se legitimním pražským arcibiskupem a pastýřem stal arcibiskup Antonín⁶⁰⁾ díky velké zbožnosti, starostlivosti a horlivosti vznešeného a slavného císaře i českého krále Ferdinanda I. I když obnova arcibiskupství pražského zbylé věřící v království velice potěšila, pouhá přítomnost pravého pastýře nemohla vytrhat příliš zakofeněné špatnosti v lidu, jejich zvrácené jednání a bludařskou víru. V tak bezútěšném a žalostném stavu české katolické církve byl roku 1592 povolán na arcibiskupský stolec vznešený kníže Zbyněk Berka z Lipé a Dubé, který svému pastýřskému povolání věnoval všechnu svou píli, horlivost a neustále se zabýval tím, aby obnovil zpusťovanou církev, povzbudil svou vlast a zcela od základů obnovil pravé náboženství. Když tedy tento velmi horlivý biskup naléhavě prosil o Boží

⁵⁸⁾ Správný rok 1344. Ferdinand SEIBT, *Karel IV.: císař v Evropě (1346–1378)*, Praha 1999, s. 171–172.

⁵⁹⁾ Roku 1421 papež Martin V. exkomunikoval pražského arcibiskupa Konráda z Vechty. František ŠMAHEL, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 351.

⁶⁰⁾ Antonín Brus z Mohelnice – k osobnosti viz Klement BOROVIČ, *Antonín Brus z Mohelnice*, Praha 1873.

milosrdenství a mnoho přemýšlel o prostředcích, jak uskutečnit tento kýžený cíl,⁶¹⁾ dozvěděl se, že řád Menších bratří kapucínů sv. otce Františka má v Itálii dobrou pověst, že se ve Francii těší veliké úctě, že je všemi přijímaný ve Španělsku a že i v Německu přináší do sýpek katolické církve bohaté plody zbožnosti a především že obrací bludaře. A činí to přísností řeholního života, oddaností a vlídností při svatém rozmlouvání s lidem, žarem serafínské chudoby, znamenitou prostotou, osvědčenou řeholní kázní, horlivostí v hlásání Božího slova. Dále tím, že vzdělává věřící horoucí vírou, že hříšníky zbavuje ďábelských pout a přivádí je ke svobodě Božích dětí a bludaře přivádí do Kristova ovčince. Když o tom chvályhodný biskup uvažoval, rozhodl se, že pro České království a především pro Prahu bude žádat kapucíny, a tak uvede svatý kapucínský řád do Českého království. Proto roku 1597, po předchozím vyžádaném souhlasu vznešeného císaře Rudolfa II., poslal dopis plný horlivé zbožnosti, datovaný 10. února, generálnímu ministru⁶²⁾ P. Jeronýmovi ze Sorbo, v němž vyslovil svou touhu, aby poslal do Čech bratry znalé německého jazyka. Aby toho jistěji a rychleji dosáhl a uspišil tuto záležitost, svěřil ji Zbyněk Berka z Dubé též svému oblíbenému vyslanci nejjasnějšímu a velmi důstojnému pánu Janu Křtiteli Fenzonioví,⁶³⁾ zároveň ji oznámil svým dvěma vynikajícím pánům, kardinálům svatě římské církve, a to kardinálové z Kamerina⁶⁴⁾ a kardinálové Paravicinimu,⁶⁵⁾ mužům oddanými šíření víry a velmi horlivým ve vykořehování bludařství a vůči kapucínům velmi nakloněným. Žádal je, aby se u Jeho Svatosti

⁶¹⁾ Rekatolizace.

⁶²⁾ V této době nejvyšší představený kapucínského řádu užívá pouze titulu generální vikář. Kapucínský řád totiž při svém vzniku (1528) nenabyl plné samostatnosti, ale byl formálně podřízen pod pravomoc generálního ministra konventuálů. Plné nezávislosti řád dosáhl až roku 1619, kdy nejvyšší kapucínský řádový představitel získal titul *ministr generalis*. – Lázaro IRIARTE, *Der Franziskusorden. Handbuch der franziskanischen Ordensgeschichte*, Altötting 1984, s. 150–168 (překlad ze španělštiny).

⁶³⁾ Agentovi v Římě, tehdy běžný způsob komunikace. V raném novověku bylo zcela běžnou praxí, že panovníci, církevní hodnostáři či šlechtici měli u papežského dvora svého agenta, kterému dávali roční plat, a on jim za to obstarával potřebná povolení a úřední listiny u papežské kanceláře nebo je zde zastupoval. Tomáš PARMA, *Kardinál František Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011, passim.

⁶⁴⁾ Kardinál de Camerino není pravé jméno tohoto muže, je to pouze označení buď místa původu, nebo jeho titulárního biskupství. Skutečným jménem byl Marián Pierbeneditti (1538–1611). Kardinálský klobouk obdržel od Sixta V. roku 1589. P. PETŘIVALSÝ, *Počátky kapucínů v Olomouci*, s. 48.

⁶⁵⁾ Kardinál Paravicino (1552–1611) se narodil v Římě. Od roku 1580 působí jako pomocník apoštolského nuncia ve Španělsku, po návratu do Říma přijímá biskupské svěcení (15. 7. 1584), jeho světitel byl sv. Karel Boromejský. Od roku 1587 zastává funkci apoštolského nuncia ve Švýcarsku, roku 1591 se stává kardinálem a dne 3. 2. nebo 5. 2. 1611 umírá v Římě. Tamtéž, s. 48

Klementa VIII. zasadili, aby z moci své autority poslal kapucíny co nejdříve do Čech. Když tedy vychvalováni (výše zmínění kardinálové) poznali přání pražského arcibiskupa z dopisu a zároveň z prosby agenta pana Fenzonia, pospíšili si vyhovět, poradili se a rozhodli se zjistit názor otce generála kapucínů. Ale protože ten nebyl přítomen, poněvadž vizitoval provincie, šli přímo za papežem Klementem VIII. a vyložili mu prosbu pražského arcibiskupa a jeho horlivost v šíření víry. Tato skutečnost Nejsvětějšího Otce, obdařeného horlivostí a apoštolským nadšením, nadmíru potěšila a hned na místě souhlasil s arcibiskupovou žádostí a nařídil využít veškeré prostředky, aby kapucíni mohli být do Čech posláni. Aby se v této záležitosti jednalo rychle, chtěl nejprve od pražského arcibiskupa vědět, zda bude v Praze pro kapucíny vhodné místo k ubytování a zda se jim v Čechách naskýtá dobrý způsob obživy. Toto rozhodnutí Jeho Svatosti hned poslal velmi ctihodný agent do Prahy nejjasnějšímu knížeti arcibiskupu. Právě v této době, ještě v zimním období, byl nejjasnější kníže (arcibiskup) poslán císařem do Vratislavi, aby tam předsedal sněmu jako legát ve jménu jeho veličenstva. Do Prahy se vrátil v dubnu a s radostí našel dopis z Říma a poznal, že jde o povolení papeže. Musel však ulehnout, protože zakusil útrapy zimy z cestování, a necítil se proto dobře. Krátce tedy svému panu agentovi pouze odpověděl, že záležitost přijal a předal dál. Když se pak po několika dnech uzdravil, obšírněji informoval Jejich Eminence zmíněné pány kardinály, že v Praze je dost domů vhodných k ubytování kapucínů, a že až přijdou, budou si moci vybrat pro sebe nejvhodnější místo. Opětovně a znovu u těch pánů kardinálů přátelsky zjišťoval, jakou péči a starost by měl vynaložit, aby uspišil skutečně své záležitosti, poněvadž si sliboval, že takto získá velký prospěch na vinici Páně. Po obdržení této zprávy od nejjasnějšího knížete arcibiskupa, jak Jejich Eminence páni kardinálové, tak i agent nejjasnější Fenzonius v této záležitosti natolik naléhali, aby ji dovedli do konce. Opakovaně předstupovali před jeho Svatost a snažně ho žádali o pomocnou ruku při splnění této záležitosti. Papež chtěl všemožně uspišit záležitost nejen ze své autority, ale i proto, že to bylo zbožným přáním pražského arcibiskupa, toužícího po spáse duší. Proto k sobě dal papež zavolat vyšší představené kapucínského řádu a předložil jim vroucí přání pražského arcibiskupa, že od kapucínů očekává velký užitek pro duše, nesmírnou útěchu pro katolíky žijící v Čechách a vytožený vzrůst náboženství a katolické církve, budou-li řádoví bratři posláni do Čech. Když tato slova s hlubokou pokorou přijal důstojný otec generální prokurátor kapucínů P. Jeroným z Castelferreti, odpověděl s velikou poslušností: „Řád Menších bratří kapucínů je stále připraven splnit příkazy Jeho Svatosti římského biskupa a jediné v tom vidí svou slávu, že je poslušný Náměstku Kristovu a viditelné hlavě celé církve, ale myslí si, že by tato záležitost měla být odložena na rok 1599, aby mohla být k lepšímu prospěchu rozvážena a projednala ji příští kapucínská generální kapitula.“ Z otců přítomných na této kapitule v Římě by mohli být vybráni pro onen úkol mužové vynikající moudrostí,

zbožností, řeholní kázní nebo podle jejich mínění zvoleni jiní, jim podobní, především když se žádá o takové, kteří znají dobře německý jazyk. K tomuto mínění, přispívajícimu jedině k lepšímu výsledku celé mise, přistoupil i papež a odložil své rozhodnutí o vyslání bratří až na budoucí generální kapitulu slavenou roku 1599. Po dobu trvání tohoto dvouletého období se nejjasnější kníže arcibiskup pražský opakovanými připomínkami v dopisech papežské kanceláři a jejím úředníkům a kardinálům svatě římské církve snažil, aby si jeho žádost uchovali v živé paměti.

Příloha č. 2

KRONIKY ČESKÝCH A MORAVSKÝCH KAPUCÍNSKÝCH ŘEHOLNÍCH DOMŮ ZE 17. A 18. STOLETÍ

Konvent	Název	Autor	Místo uložení
Praha-Hradčany	<i>Protocollum seu Historia domestica Conventus Hradschinensis (1772)⁶⁶⁾</i>	Auxilián Starcke z Velenic	KPK, pob. Praha, Rkp., inv. č. 544
Brno	<i>Protocollum rerum memorabilium utriusque conventus Brunensis (1773)</i>		KPK, pob. Brno, bez signatury
Olomouc	<i>Liber memorabilium notatu dignorum que contigerunt a prima nostri Olomucensis monasterii fundatione (1685)</i>	Demetrius z Günzburgu	ZA Opava, pob. Olomouc, Kapucini Olomouc, inv. č. 5
	<i>Historia domestica a prima Olomucensis monasterii fundatione (1768)</i>	Abdon Hauer ze Sedlce	ZA Opava, pob. Olomouc, Kapucini Olomouc, inv. č. 6
České Budějovice	<i>Historia Conventus Budvicensis ad Sanctam Annam⁶⁷⁾</i>		NA, ŘK, Spisy, inv. č. 173
Most	<i>Protocollum F. Capucinatorum conventus Pontensis</i>		SOA Litoměřice, Kapucini Most, inv. č. 3-4
	<i>Historia domestica conventus Pontensis</i>		SOA Litoměřice, Kapucini Most, inv. č. 5-6
Znojmo	<i>Archivum P. P. Capucinatorum conventus Znoymensis (1774)</i>		MZA Brno, Kapucini Znojmo, inv. č. 1
	<i>Descriptio nostri monasterii</i>		MZA Brno, Kapucini Znojmo, inv. č. 2

⁶⁶⁾ V závorce je uveden rok založení kroniky, pokud ho známe.

⁶⁷⁾ Tento pramen nelze s jistotou označit za kroniku, spíše se jedná o několik desítek nsvázaných listů, které popisují dějiny českobudějovického konventu (sv. Anny) v letech 1709–1785.

Praha- Nové Město	<i>Liber conventus F. F. Minorum Capucinatorum in Civitate Neo Pragensi ad S. Josephum</i> (1724) ⁶⁸⁾	Oliverius Samuelis z Loučné ⁶⁹⁾	NA, ŘK, Spisy, inv. č. 15b
Litoměřice	<i>Protocollum conventus Litomericensis</i> (1718)		SOA Litoměřice, Kapucíni Litoměřice, inv. č. 1
	<i>Protocollum conventus Litomericensis</i> (1765)		SOA Litoměřice, Kapucíni Litoměřice, inv. č. 2
Sušice	<i>Liber conventus Suticensis Capucinatorum</i> (1715)	<i>Robert König z Hradce Králové</i> ⁷⁰⁾	NA, ŘK, Rkp., inv. č. 4
Chrudim	<i>Liber in quem omnia quae in Archivio Monasterii Chrudimensis</i> (1714)	<i>Štěpán Hagek z Horšovského Týna</i> ⁷¹⁾	NA, ŘK, Rkp., inv. č. 101

⁶⁸⁾ Kroniku začal psát Oliverius z Loučné na příkaz tehdejšího přímého nadřízeného Luciana Hlawaczky, kvardiána novoměstského konventu (*Liber conventus F. F. Minorum Capucinatorum in Civitate Neo Pragensi ad S. Josephum*, fol. 2v). Autor zcela jistě čerpal při práci na zmíněné kronice z listin uložených v provinčním archivu, protože si na jejich rubu dělal poznámky. Rukopis těchto poznámek se shoduje s písáskou rukou autora kroniky novoměstského konventu. Karel BERÁNEK – Věra UHLÍŘOVÁ, *Inventář – Řádový archiv kapucínů, díl I. – Listiny (1364–1906)*, Praha 1969, s. 4.

⁶⁹⁾ P. Oliverius Samuelis z Loučné (vlastním jménem František Samuelis), nar. 25. 11. 1674, oblačka 27. 8. 1695 v Mostu, zemřel 14. 5. 1743 v Praze na Hradčanech. – NA, ŘK, Rkp., inv. č. 36, *Catalogus Patrum et Fratrum Capucinatorum Provinciae Boëmiae* (1772), s. 34.

⁷⁰⁾ Kroniku založil a začal psát patrně P. Robert König, jelikož vznikla na základě nařízení provinčního ministra Ludvíka Antoního Czepanyho z roku 1714. Podle tohoto nařízení měli kroniku založit a psát tehdejší kvardiáni konventů (viz výše). V případech, kdy jména autorů jsou uváděna v kurzívě, nelze s jistotou určit, jestli kvardián kroniku opravdu založil a psal sám, či tímto úkolem pověřil někoho jiného v konventu s ohledem na své další povinnosti vůči domovskému klásteru. – P. Robert König z Hradce Králové (vlastním jménem Martin König), nar. 1661, oblačka 18. 7. 1682 v Nise, zemřel 6. 10. 1721 v Kyjově. Kvardiánem v Sušici (1714–1717) a v Třebíči (1717–1720). – *Catalogus Patrum et Fratrum Capucinatorum Provinciae Boëmiae* (1772), s. 26; P. MATĚJKA, *Seznamy představených kapucínských klášterů*, s. 177, 202.

⁷¹⁾ P. Štěpán Hagek z Horšovského Týna (vlastním jménem Václav Hagek), nar. 1656, oblačka 19. 8. 1676 v Mostu, zemřel 23. 2. 1721 v Litoměřicích. Kvardiánem v Kolíně (1698–1701), Horšovském Týně (1701–1702), Roudnici nad Labem (1708–1711), Chrudimi (1714–1717) a Litoměřicích (1720–1721). – *Catalogus Patrum et Fratrum Capucinatorum Provinciae Boëmiae* (1772), s. 24; P. MATĚJKA, *Seznamy představených kapucínských klášterů*, s. 161, 171, 174, 180, 185.

Kolín	<i>Protocollum Capucinatorum Monasterii Coliniensis</i>		NA, ŘK, Rkp., inv. č. 3
Opočno	<i>Liber memorabilium Oppocznensis</i>		SOA Zámorsk, Kapucíni Opočno, inv. č. 3
Fulnek	<i>Protocollum conventus Fulnecensis</i>		ZA Opava, Kapucíni Fulnek, inv. č. 19
Žatec	<i>Liber historiae monasterii Ziattacensis</i>		SOA Litoměřice, Řád kapucínů Žatec, inv. č. 2
	<i>Protocollum humus conventus Ziattacensis suspicatum</i>		SOA Litoměřice, Řád kapucínů Žatec, inv. č. 3
Zákupy	<i>Protocollum conventus Reichstadiensis</i>		SOA Litoměřice, Kapucíni Zákupy, inv. č. 2
	<i>Historia domestica loci capucinatorum Reichstadii</i>		SOA Litoměřice, Kapucíni Zákupy, inv. č. 3
Rumburk	<i>Protocollum conventus Rumburgensis F. F. Min. Capucinatorum</i>		SOA Litoměřice, Kapucíni Rumburk, č. 1
Kyjov	<i>Historia Protocollum Conventus Gajensis</i>		MZA Brno, Kapucíni Kyjov, Rkp., inv. č. 1
Mělník	<i>Protocollum fidelis pennae de Hospitio Melnicense (1757)</i>	Symfórián Čermák z Rychnova ⁷²⁾	NA, ŘK, Rkp., inv. č. 303
Mariánská u Jáchymova	<i>Protocollum domesticum de Hospitio Joachimo: Vallensi Ad Mariam Curatricem</i>		NA, ŘK, Rkp., inv. č. 137

⁷²⁾ P. Symfórián Čermák z Rychnova (vlastním jménem Kryštof Čermák), nar. 10. 10. 1706, obláčka 22. 1. 1728 v Mostu. Zemřel 13. 3. 1762 v Sušici. Kvardiánem v Mělnice (1752–1760) a Sušici (1760–1762) – *Catalogus defunctorum Provinciae Bohemiae et Austriae*, s. 72; P. MATĚJKA, *Seznamy představených kapucínských klášterů*, s. 177, 204.

Marek Brčák

CHRONICLES OF THE BOHEMIAN AND MORAVIAN CAPUCHIN MONASTIC HOUSES FROM THE 17th AND 18th CENTURY

SUMMARY

When researching the Bohemian early modern history within the context of monastic houses, main attention has up to now concentrated on the Society of Jesus. Somewhat unjustly, the study of other monastic congregations lagged behind for a long time. This article is to contribute to the study of this monastic issue, concerning the Capuchin order, which almost matched the Jesuit order with the number of its members, houses and missions.

The main source of information on the history of the Capuchin order in the Kingdom of Bohemia over the 17th and 18th century comes from narrative materials, especially chronicles of the individual monastic houses. These chronicles frequently represent the only possible source of information on clarification of the Capuchins' activity in areas where they had their convent or hospice for the lack of other materials. Chronicles, historical records or memorial books of the Capuchin monastery houses did not emerge spontaneously, but on the basis of decrees issued by provincial chapters or the individual superiors of the province; as such, they have a relatively established and similar formal as well as thematic structure.

A contextual analysis of the Capuchin chronicles indicates that their authors were engaged in the history of their monastery as well as topics connected with functioning of the Capuchin congregation in the town. Consequently, these sources pay attention to issues connected with local Capuchin supporters, collection of alms, priest offices that the order held in the town, offenders whom the local Capuchins prepared for meeting with Christ, etc. These historical sources can thus be utilized much more broadly than for the mere history of the Capuchin order, because they contain important information on the political and cultural history of towns where the order was active.

It is also necessary to realize that these narrative sources usually did not emerge together with events that they describe, but much later. Many of the chronicles originated as late as the second half of the 18th century; only a chronicle of the Olomouc convent comes from the 17th century. As a result, Capuchin chronicles reflect the monastic tradition passed over generations rather than "objective" reality. On the other hand, they provide the most detailed image on the history of the

order in the Kingdom of Bohemia, though with a great share of “Capuchin stylization”, as we can observe in the foreword to the Hradčany chronicle, which makes a supplement to this study.

Translated by Miroslav Košek

Jakub Z o u h a r

**PŘEHLED DĚJEPISECTVÍ DOMINIKÁNSKÉHO
ŘÁDU V ČECHÁCH A NA MORAVĚ
V 16.-18. STOLETÍ III***

ABSTRACT

Outline of Historiography of the Dominican Order in Bohemia and Moravia in the 16th - 18th Centuries III

The essay provides an outline and basic characteristic of newly studied Dominican texts with a historiographic theme deposited in the Moravian Land Archives in Brno and Wrocław (they have newly been editorially publicized). The texts come from the 17th and 18th centuries. The paper freely follows my previous essays on this topic.

Keywords: Dominican order; historiography; Moravia; Silesia; 17th century; 18th century;

---

* Tato studie byla napsána v rámci projektu Zdroje, formy a funkce monastické historiografie raného novověku v českých zemích GA ČR č. 14-05167S. Za pomoc při obstarávání materiálů děkuji Tomáši Černošákovi z MZA v Brně. Cílem studie je podat přehled a základní charakteristiku nově prostudovaných textů s historiografickou tematikou. Tím je dána i její nesoustavná struktura. Studie volně navazuje na má předchozí pojednání s touto tematikou: JAKUB ZOUHAR, *Přehled dějepisectví dominikánského řádu v Čechách a na Moravě v 16.-18. století*, in: Ivana Čornejová (ed.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.-5. 6. 2003*, Praha 2003, s. 267-291; TÝŽ, *Přehled dějepisectví dominikánského řádu v Čechách a na Moravě v 16.-18. století II. (Addenda et Corrigenda)*, in: Ivana Čornejová - Hedvika Kuchařová - Kateřina Valentová (edd.), *Locus pietatis et vitae. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.-15. září 2007*, Praha 2008, s. 165-188.

Dominikánská historiografie nikdy nepatřila k příliš sledovaným tématům ani v rámci celořádrového dějepisectví,¹⁾ natož pak české historiografické produkce. Přesto má nezastupitelné místo v obou odvětvích dějepisectví; navíc skrze ni lépe poznáváme život celého řádu v českých zemích, neboť tvoří nedílnou součást historických pramenů české dominikánské provincie raného novověku a fragmentárně nám poslouží i k poznání staršího období.²⁾ Je pochopitelné, že dějepisecká produkce členů české řádové provincie je dochována neúplně a že vzrůstající počet jednotlivých děl, bez výjimky rukopisně dochovaných, je možné datovat až do 18. století, protože právě od konce 17. století se dominikáni začínají oficiálně zabývat historií svého řádu. Roku 1694 na generální kapitule v Římě nařizuje generální magistr Antoine Cloche zdokumentovat všechny záležitosti jednotlivých konventů,³⁾ vše ověřovat a věnovat náležitou pozornost i církevním dějinám.⁴⁾ V následujícím století byla vydána ještě některá další nařízení týkající se uchování historických dokumentů v provinciích i jednotlivých konventech v souladu s názory učeného pontifika Benedikta XIV. (1740–1758) i generálního magistra řádu Antoina

---

¹⁾ Více o celoevropském kontextu Jakub ZOUHAR, *Dominican Historical Scholarship of the 19th and 20th Centuries in Outline: A Chapter in the European Intellectual History*, Červený Kostelec 2013.

²⁾ Srov. Jakub ZOUHAR, *Prameny k životu a kariéře členů České dominikánské provincie raného novověku*, Folia Historica Bohemica 26, 2011, č. 2, s. 355–364, zvl. s. 361–363.

³⁾ „Ordinamus, ut in qualibet provincia publici comentarii seu registra habeantur, in quibus provinciales omnia notent, quae conventuum commoda, redditus, expensas, ordinationes aliaque omnia ad commune fratrum bonum attinent; quae quidem expleto officio suo successoribus tradantur, quique in visitatione conventuum exacte inquirent, an conventus deteriorati fuerint, aut in quo in meliorem statum redacti; an fratres in moribus, in studiis, in regulari disciplina profecerint; et quos defecisse repperint, eos severe emendent, et cum profecisse noverint, bonum illud observantiae foveant et in diem crescere faciant.“ [MOPH 13 (1670-1721): Ordinationes pro regimine, s. 7. Digitale Bibliothek Spezial: Constitutiones et Acta Ordinis Fratrum Praedicatorum, s. 8913 (srov. MOPH 13, s. 288)].

⁴⁾ „Ordinamus et stricte iisdem prae-nominatis fratribus iniungimus, ut fideliter describant, quae authentice repperint, vitantes inanitates, fabulas aut vanas et fictitias traditiones, sed veritatem in omnibus serio, et ut decet ordinis nostri famam et honorem, inquirent et nihil notent, nisi quae certitudine ad veridicam historiam spectante pollere noverint; adhortantes omnes, qui exiguum saltem tempus pro ordinis gloria augenda vel sustinenda impendere non recusabunt, ut quae magister ordinis in transmissoriis ad omnes provincias epistolis mense maii 1688 et 1. iunii 1693 praescribit pro historia ordinis nostri describenda, impense observent, ipse quippe toti capitulo universoque ordini spondit, ut quoprimum eas habuerit conventuum notitias, virum ex ordine nostro singulari eruditione ac doctrina spectabilem ac in ecclesiastica historia versatissimum destinabit, quique annales totius ordinis, ex quibus ordinis honor splendet, praelo maturabit.“ Tamtéž, s. 289.

Bremonda (1748–1755).⁵⁾ Tento příklon k učenosti v rámci celé katolické církve se nemohl nedotknout také české dominikánské provincie.⁶⁾

V následujícím textu budou představeny mnou dosud opomenuté prameny historiografického charakteru. V tomto třetím pokračování přehledu dějepisické produkce české dominikánské provincie jsem se přednostně zaměřil na prameny uložené v Moravském zemském archivu v Brně a na prameny nově zpřístupněné formou kritické edice, které mi byly dosud neznámé.

* * *

Konvent v Opavě

Nejprve je nutné se zastavit u opavských, resp. slezských písemností, kterým jsem sice již věnoval letmou pozornost v minulosti,⁷⁾ jimž se však nově dostalo v našem kontextu ojedinělého privilegia: byly edičně zpřístupněny.⁸⁾ Jedná se o dva rukopisy „sumarizující data o majetcích [opavského] kláštera, o zbožných darech, (...) ale také o sporech, které nárokováná držba majetku vyvolávala.“⁹⁾ Stručnější spis (v edici

⁵⁾ Např. na generální kapitule 1756 v Římě: „Ordinamus praeterea, ut priores provinciales in proximo, quod celebraturi sunt, provinciali capitulo illud omnino curent, ut deligatur in propriis provinciis coenobium, in quo provinciae archivum commode collocari et tuto conservari possit, ipsumque in actis magistro ordinis indicetur; qui, quod sibi bene visum fuerit, pro sua auctoritate decernet, ut negotium eiusmodi tamdiu exoptatum et non solum provinciis utile, sed toti ordini valde necessarium, demum conficiatur.“ [MOPH 14 (1725-1844): Ordinationes, s. 2. Digitale Bibliothek Spezial: Constitutiones et Acta Ordinis Fratrum Praedicatorum, s. 9900 (srov. MOPH 14, s. 252–253)].

⁶⁾ K celořádové historiografii v raném novověku česky Jakub ZOUHAR, *Církevní dějiny Noěla Alexandra OP v kontextu evropské církevní historiografie na přelomu 17. a 18. století*, Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis 49, 2009 [2010], č. 1, s. 15–42, zvl. s. 22–26, kde je i početná literatura.

⁷⁾ Srov. J. ZOUHAR, *Přehled dějepisectví dominikánského řádu v Čechách a na Moravě v 16.-18. století II*, s. 172–173. Na tomto místě je nutno doplnit údaje i o českém dějepisci Reginaldu Braunovi OP (tamtéž, s. 170–171), které se podařilo najít G. Kublinovi. Grzegorz KUBLIN, *Reginald Braun OP (1676-1742) - czeski hagiograf*, Theologica et Historica Silesiae Opoliensis 33, 2013, s. 103–109. Braun se narodil 1. 6. 1676 v Chomutově a do řádu vstoupil 15. 9. 1695 u sv. Máří Magdaleny v Praze, kde o rok později složil i profesi. Kromě území Čech (Praha, Plzeň, Litoměřice, Ústí nad Labem, České Budějovice, Jablonné v Podještědí) a Moravy (Znojmo), pobývá rovněž ve Vratislavi jako zpovědník tamních dominikánek. Zemřel 10. 12. 1742 v pražském konventu sv. Máří Magdaleny.

⁸⁾ Markéta KOUŘILOVÁ – Petr KOZÁK (edd.), *Memorabilia opavských dominikánů. Edice pamětních spisů z 1. poloviny 18. století*, Opava 2013. Veškeré podrobnosti o rukopisech i určení autorství jsou uvedeny v této kritické edici.

⁹⁾ Tamtéž, s. 13.

s. 42–50) nazvaný *Notata quaedam de conventu sancti Wenceslai martyris fratrum Ordinis Praedicatorum Oppaviensi* (1707?)¹⁰⁾ je anonymní, ale editoři jej odůvodněně připsali Petru Dirpauerovi (převorem v Opavě 1707, 1712–1714), jenž přišel z Vratislavi. Jde v podstatě o zprávu týkající se stavu a hmotného zajištění konventu sv. Václava s oddílem věnujícím se slavnosti pořádané 30. dubna 1713 při příležitosti kanonizace řádového papeže Pia V. (1566–1572). Jedná se ale pouze o část většího kodexu, který s určitou rezervou editoři připsali rovněž Dirpauerovi. Rukopisný sborník ovšem pojednává převážně o dějinách vratislavského konventu, méně se věnuje ostatním slezským konventům.¹¹⁾ Dirpauer odešel po svém druhém opavském převorátu znovu do Vratislavi,¹²⁾ kde roku 1737 sepsal kroniku tamního konventu *Cronicon conventus ad St. Adalbertum*. Později působil ve slezském Opoli.¹³⁾ Editoři jej rovněž označili¹⁴⁾ za autora anonymního rukopisu (v edici s. 54–148) *Memorabilia conventus sancti Wenceslai Oppaviensis fratrum Ordinis Praedicatorum* (1714?), dnes známého pouze z velmi pečlivého opisu jednoho ze zakladatelů moderní slezské historiografie Samuela Benjamina Kloseho (1730–1798).¹⁵⁾ Rukopis je dnes uložen ve vratislavském archivu.¹⁶⁾ Podle editorů M. Kouřilové a P. Kozáka je však nesprávné směřovat tento rukopis s latinsky psaným rukopisem opatřeným sekundárně názvem *Chronik des Dominikaner-Kloster in Troppau*,¹⁷⁾ který byl ve výtahu zpřístupněn česky již Josefem Zukalem (1877) a německy v úplnosti Gottliebem Kürschnerem (1903).¹⁸⁾ Editoři po důkladném rozboru prokázali,¹⁹⁾ že jeho autorem byl skutečně Alexius Regenbauer²⁰⁾ (1687–po 1758; opavský převor 1725–1731, 1738–1741; převor v Ratiboři 1732–1737 a Vratislavi 1740–1749, 1750–1752), který je autorem i kroniky vratislavského konventu *Chronologica descriptio conventus nostri S. Adalberti Wratislaviensis* (první polovina roku 1754, s. 130–170 v rámci rukopisu). Tu vytvořil patrně v souvislosti s událostmi roku

¹⁰⁾ Uložený v Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Oddział rękopisów, sign. IV Qu 194.

¹¹⁾ M. KOUŘILOVÁ - P. KOZÁK (edd.), *Memorabilia opavských dominikánů*, s. 18.

¹²⁾ K tomuto konventu srov. standardní práci Carl BLASEL, *Geschichte von Kirche und Kloster St. Albert zu Breslau*, Breslau 1912. Autor hojně využívá Dirpauerovu vratislavskou kroniku.

¹³⁾ Srov. Anna POBÓG-LENARTOWICZ, *Zaginiona nowożytna kronika dominikanów opolskich*, *Studia Theologica et Historica Silesiae Opoliensis* 33, 2013, s. 51–56.

¹⁴⁾ M. KOUŘILOVÁ - P. KOZÁK (edd.), *Memorabilia opavských dominikánů*, s. 29.

¹⁵⁾ K jeho osobě srov. Lucyna HARC, *Samuel Beniamin Klose (1730–1798): Studium historiograficzno-źródłoznawcze*, Wrocław 2002. Originál spisu patrně shořel v r. 1945.

¹⁶⁾ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Kolekcja Rękopisów S. B. Klosego, sign. 102.

¹⁷⁾ Uložen in Slezské zemské muzeum, knihovna, sign. RC 37, 132 popsaných stran.

¹⁸⁾ Vice J. ZOUHAR, *Přehled dějepiscetví dominikánského řádu v Čechách a na Moravě v 16.–18. století II*, s. 172–173.

¹⁹⁾ M. KOUŘILOVÁ - P. KOZÁK (edd.), *Memorabilia opavských dominikánů*, s. 22.

²⁰⁾ K jeho působení srov. Václav ŠTĚPÁN, *Dějiny dominikánského kláštera a kostela svatého Václava v Opavě*, Opava 2014, s. 208–209, 217, 219, 226–227.

1754, kdy pruský král Fridrich II. Veliký donutil vedení řádu v Římě k rozdělení slezských dominikánů a k vytvoření samostatné kongregace bl. Česlava se sídlem ve Vratislavi. V čele této kongregace stanul generální vikář, kterým nebyl nikdo jiný než A. Regenbauer, jenž se přiklonil na stranu Pruska, ačkoliv ještě před několika lety zastával silně prorakouské pozice.²¹⁾ Je také autorem deníku z let 1740 až 1743 a 1754 o dění v tamějším konventu.

Konvent ve Znojmě

Další skupinou jsou písemnosti vztahující se ke konventu sv. Kříže ve Znojmě.²²⁾ Archivní fond Moravského zemského archivu v Brně vzniklý z materiálů znojemských bratří je neobyčejně bohatý a tak není divu, že v sobě ukrývá některé dosud nezaznamenané písemnosti historiografického charakteru.²³⁾ Bohužel v září 1555 padl za obětí ohni jak celý konventní archiv, tak i knihovna, takže dějepisci 17. a 18. věku neměli příliš na čem stavět. Odkazy na prameny nebo literaturu (Hájka, Balbína apod.) nenacházíme, předlohou sledovaných spisů byly pravděpodobně některé z nedochovaných konventních análů. Nyní již ale k dílům samým.

Předně jsou to *Monumenta conventus Znoymensis ad S. Crucem fratrum Sacri Ordinis Praedicatorum*,²⁴⁾ která jsou ve shodě se zvyklostmi spíše sbírkou historiografických textů a výpisků z úředních (hlavně ekonomicky zaměřených) písemností. Z charakteru textů je zřejmé, že k sobě byly přiřazeny později, možná až v 19. století. Poslední texty byly vytvořeny za převora Georga Neumarkera (v úřadě 1808–1812), jak je výslovně německy poznamenáno. Vyloženě historiografický charakter má prvních devět stran, pocházejících snad z 80. let 17. století,²⁵⁾ kde

²¹⁾ Více o slezské otázce Jakob ZOUHAR, *Česká dominikánská provincie v raném novověku (1435–1790)*, Praha 2010, s. 70–74; V. ŠTĚPÁN, *Dějiny dominikánského kláštera*, s. 226–227.

²²⁾ Srov. základní publikace Řehoř Maria KAPLAN, *Paměti dominikánského kláštera sv. Kříže ve Znojmě*, Znojmo 1931; Efrém JINDRÁČEK, *Dominikánský klášter ve Znojmě*, Znojmo 2001.

²³⁾ Pozornost jsem záměrně věnoval pouze textům, které mají alespoň zčásti historiografický charakter. Stranou tak musíme nechat *Protocolum sive fideliter accurate copiarum Archivium conventus Znoymensis ad S. Crucem Fratrum Sari Ordinis Praedicatorum per me F. Ambrosium Peretium Sacrae Theologiae Magistrum eiusdem Ord. Conv. Filium* (MZA Brno, fond E17 Dominikáni Znojmo, sign. II E1, [č. kart. 34, poř. č. 147]). Zde nám jinak známý dominikánský dějepisec A. Peretius zanechal opis diplomatického materiálu bez jakéhokoliv komentáře nebo širě pojatých souvislostí.

²⁴⁾ MZA Brno, fond E17 Dominikáni Znojmo, sign. S17, (č. kart. 88, inv. č. 1368 – na radu archivářů MZA uváděno orientačně, po generální inventuře nemusí souhlasit), 31 folií, alternativní název: *Geschichte des Znaim-Conventes und deren Zeit*.

²⁵⁾ Jako autor připadá v úvahu historiograficky činný Ambrosius Peretius, který byl znojemským převorem 1686–1692.

pisatel stručně zachytil založení konventu ve 13. století (přesně datuje založení do roku 1250, což nekoresponduje s rokem 1222, který uvádí převor Dominik Steiss²⁶) v roce 1752²⁷) a který je rovněž uveden v nápisu nad konventní branou z roku 1728), vysvěcení kostela v 16. století (jedná se ale o útržky informací, autor se cítí jistější až v 70. letech 17. století). Dále sleduje konvent v neklidných dobách třicetileté války a rychle přechází na záznamy o jednotlivých fundacích ve prospěch znojemského konventu od počátku 15. století do roku 1682. Jeho pozornosti neuniknou ani významné osobnosti pohřbené v řádových prostorách. Za latinským textem následuje dvě strany dlouhé německé pojednání o založení konventu, které obhazuje tradiční verzi o roku založení 1222 a o zakladateli králi Přemyslu Otakarovi I. Zbytek celého spisu tvoří krátké výpisky z různých textů a soupisy donátorů, listin a ostatního diplomatického materiálu souvisejícího s konventem (v zásadě kopíář). Najdeme zde i seznam provinciálů české provincie z let 1630 až 1752 a poslední část spisu vyplňují německy psané záznamy převora G. Neumarkera o (ekonomické) situaci konventu na přelomu 18. a 19. století.

Ucelenější charakter mají *Monumenta conventus Znoymensis ad S. Crucem fratrum Sacri Ordinis Praedicatorum, quod ejusdem Fundationem et Fundatores etc.*²⁸) Prvních 27 stran má dokonce formu historie souvisle zachycující dějiny konventu od jeho údajného založení v roce 1250 až do roku 1694, kdy byl, zdá se, zápis pořízen.²⁹) Byl zapsán najednou a je následován obligátním opisem diplomatického materiálu podle originálů uložených tehdy v konventním archivu.³⁰) Jazyk opisů je německý, u zápisů můžeme vidět latinský záhlavní regist. Svou hodnotu si podržel oddíl *Conditio et Status* z r. 1716, kde nalezneme informace o konventu zejména z druhé poloviny 17. století. Události 16. století se zde odrážejí jen málo.³¹)

Podobným materiálem je i spis *Series priorum et Historia Conventus* rozdělený na tři části pro léta 1400 až 1572, 1543(!)³²) až 1674 a 1675 až 1732.³³) Text je prokaza-

²⁶) Převor 1753–1756. Jeho *Historia conventis Znoymensis* (1752/3) je dochována v opise I. Procházky OP z r. 1903. Rukopis uložen v Archivu konventu sv. Kříže ve Znojmě bez signatury.

²⁷) Objevuje se i rok 1260, ale nejpravděpodobněji byl konvent založen r. 1230.

²⁸) MZA Brno, fond E17 Dominikáni Znojmo, sign. E9 (č. kart. 35, stará sign. IIE9, poř. č. 154).

²⁹) Srov. s. 18, § 9. Připsaný německý text hlásající, že se jedná o dějiny konventu v l. 1222 až 1666, je mylný.

³⁰) Srov. zápis pozdější rukou s. 27.

³¹) Tyto oddíly se v MZA Brno, fond E17 Dominikáni Znojmo objevují častěji a někdy s sebou přinášejí i jakýsi historický úvod (např. z r. 1716 nebo 1735), ale v žádném případě se nejedná o delší historiografické texty, jak by mohl napovídat název tohoto oddílu z r. 1716 připsaný v 19. století: *Geschichte des Znaimer Dominikanerconvents vom Jahre 1222 bis 1666*. Ten je ostatně nejpodrobnější.

³²) Pozdější nadepsání se příklání k r. 1543, v textu je číslovka rozpitá a nečitelná, nabízí se pocho-pitelně letopočet 1573, ale vzhledem k dochování je těžké to rozhodnout.

³³) MZA Brno, fond E17 Dominikáni Znojmo, sign. S11 (č. kart. 87, inv. č. 1360), 29 folií.

telně psán až v 18. století (1732?), nikoliv najednou, ale možná v rozmezí několika let. Opět neodkazuje na žádné historiografické texty, je tvořen prostými zápisy podle funkčního období jednotlivých převorů. Větší vypovídací hodnotu má spis až pro 17. století, nejvyšší hodnotu až pro století následující. Události staršího období byly patrně dopisovány v 18. století do nějaké starší předlohy, čímž se stalo „vyprávění“ nepřehledné, navíc i hůře čitelné.

Velkou „kronikou“ je naopak ve srovnání s výše uvedenými *Historia conventus S. Crucis Znoymensis fratrum Ordinis Praedicatorum: annotatio Capitalium ac Foundationum ejusdem simul annexum Registrum Superiorum, qui in hoc conventu sive in Priorali officio sive in forma Vicarii praefuerunt anno 1733 erectam; item Registrum Hypothecarum*.³⁴⁾ Především v její první části nazvané *Epitome seu Brevis descriptio conventus S. Crucis Znoymensis facta anno 1733 et in scripta redacta* (71 stran formátu A4) se jedná o klasické vyprávění od založení konventu, rozdělené na paragrafy a opatřené marginálními poznámkami ulehčujícími čtenáři orientaci v textu. Vyprávění nás rychle zavede od středověku, o kterém ví autor velice málo, do konce 17. a na počátek 18. století. Tam se čtenáři dostane i barvitějšího popisu samotného kostela (§ 4, 5, 8), dozví se jména pohřbených významných osobností a příznivců řádu (§ 6), nalezne zde také popis konventního archivu i knihovny (§ 10) a nemovitého majetku konventu (usedlosti, statky, pole, vinice, lesy a rybníky apod.). Popisu práv a povinností s ním spojených věnuje text velkou pozornost; jistě nejen proto, že tyto věci měly v době sepsání kroniky praktický význam, ale také proto, že prameny k nim byly autorovi dostupné. Z několika odkazů je patrné, že autor vycházel z konventního archivu. Podrobný soupis výnosů a nadání z roku 1733 je potom již odděleným doplňkem celé knihy. Jak název díla napovídá, obsahuje na závěr ještě přepis register převorů údajně od založení konventu do roku 1733. Nicméně po tomto datu bylo různými autory (rukopis se mění několikrát) dopisováno až do počátku 19. století (1803). Zajímavý je i soupis dluhů k roku 1734.

V tomto fondu Moravského zemského archivu v Brně se nachází ještě nemálo zajímavého materiálu k dějinám nejen místního konventu,³⁵⁾ nýbrž i jiných částí české provincie. Jmenovat můžeme zejména devítifoliový spis *Descriptio conventum*

³⁴⁾ MZA Brno, fond E17 Dominikáni Znojmo, sign. II F1 (č. kart. 36, poř. č. 160).

³⁵⁾ Jen na okraj zmiňme úřední knihu o tamním řádovém studiu *Liber studii Znoymensis S. Crucis sub M. R. Patre SS. Theologiae Lectore F. Hieronymo Purgstall, actuali ejusdem professore erectus die 18. Septembris anno 1715* (1715; MZA Brno, fond E17 Dominikáni Znojmo, sign. II F10b [inv. č. 167, kart. 37]). Po opisu nařízení týkajících se řádových studií od generálního magistra Antoina Cloche z roku 1688, která jsou pro všechna studia raného novověku zásadní, následují oblíbené asigance profesorů a studentů ke znojmskému studiu ve filozofii a teologii (léta 1716–1777, ojedinele až 1785) i seznam jejich teologických a filozofických disputací, stejně jako dílčích zkoušek.

Provinciae Boemiae ad eorum clenodiorum ac proventuum,³⁶⁾ který ve své první polovině skutečně přináší popis všech konventů provincie v rozsahu jednoho odstavce. Někdy je zmiňován letopočet založení, jindy popis začíná na konci 16. století. Je zřejmé, že k napsání tohoto komentovaného seznamu nedošlo na konci 17., ale spíše až v 18. století, a že byl vypracován jediným člověkem za účelem podat informace, snad do Říma, o stavu a vývoji řádové provincie. Druhá polovina potom obsahuje dějiny pražského konventu sv. Máří Magdaleny v letech 1616 až 1622. Opět se zdá, že text byl pořízen na požádání, neboť popisuje pouze počátky tohoto konventu v rukou dominikánů (nadepsán *Primordialia conventus*). Pro dějiny české provincie má těchto několik stran velkou hodnotu, protože rané 17. století je z hlediska řádu v českých zemích doloženo jen skromně.

Konvent v Uherském Brodě

Ve fondu Dominikáni Uherský Brod Moravského zemského archivu v Brně se nachází kronika uherskobrodského konventu *Monumenta conventus Hungarico-Brodensi B. V. Mariae in coelos assumptae Ordinis fratrum Praedicatorum compilata anno 1703 per fratrem Gregorium Wlassati; adjuncto rerum contentarum[m] indice (1703)*.³⁷⁾ Její autor je velice zajímavou osobností raně novověkých intelektuálních dějin českých zemí, které nebyla dosud věnována náležitá pozornost. Generální kazatel Řehoř Josef Vlasatý³⁸⁾ (Wlassati/y; 1662 – 26. dubna 1724, České Budějovice) složil profesi roku 1685 a jako člen litoměřického konventu byl v letech 1692 až 1694 farářem ve Zlatníkách (mnichovický vikariát).³⁹⁾ Vlasatý sehrál ovšem svoji „dějinnou“ úlohu v obnovené uherské provincii, kterou dostal dočasně pod svou pravomoc jako komisař roku 1688 český provinciál Albert Hennigar.⁴⁰⁾ S největší pravděpodobností se totiž Vlasatý stal prvním vikářem⁴¹⁾ znovuobnoveného košic-

³⁶⁾ MZA Brno, fond E17 Dominikáni Znojmo, sign. T1/1 (č. kart. 88, inv. č. 1380).

³⁷⁾ MZA Brno, fond E16 Dominikáni Uherský Brod, knihy, inv. č. 1, 140 folií.

³⁸⁾ Srov. MZA Brno, Dominikáni Uherský Brod, knihy, inv. č. 4: *Nomina et cognomina defunctorum fratrum et sororum ordinis Praedicatorum provinciae Bohemiae ab anno 1700 pro anniversariis faciendis memoriis*, fol. 61r.

³⁹⁾ Antonín PODLAHA, *Posvátná místa Království českého I*, Praha 1907, s. 218. O faru se ale zajímal i později, jak dosvědčuje potvrzovací listina pražského arcibiskupa Jana Josefa Breunera z 10. 5. 1696, která navíc rozšiřuje správu o farní kostel sv. Petra a Pavla v Zlatníkách a uděluje k tomu jurisdikci převorovi u sv. Jiljí Wenzlu Kertzingerovi a bratřím Adrianu Kouřimskému, Rochovi Maloveskému, Řehoři Vlasatému a Andreasi Holtzmannovi. NA Praha, Řád dominikánů, inv. č. 65.

⁴⁰⁾ J. ZOUHAR, *Česká dominikánská provincie v raném novověku*, s. 68.

⁴¹⁾ Převor ještě nebyl vzhledem k malému počtu řeholníků povolen.

kého konventu.⁴²⁾ Psal si deník (z let 1698/99) a sepsal i jakýsi spis⁴³⁾ o opuštění Košic dominikány a jejich opětovném příchodu (1701), avšak oba dokumenty jsou dnes považovány za ztracené.⁴⁴⁾ Nejpozději na podzim 1702 se Vlasatý vrací do české provincie, do Uherského Brodu, kde je v říjnu zvolen podpřevorem.⁴⁵⁾ Právě v této době sepsal svou kroniku uherskobrodského konventu. Ještě počátkem roku 1706 zde zastává funkci ranního kazatele.⁴⁶⁾ Odtud odchází do Plzně, kde je roku 1713 převorem, vrací se do Uherského Brodu (doložen 1719) a svůj život končí v českobudějovickém konventu. Kromě rukopisně zachované kroniky, která nás tu zajímá nejvíce, je Vlasatý autorem několika tisků. Máme také zachovány knihy, které s určitostí svého času užíval, neboť je na nich v tomto smyslu poznámka:

⁴²⁾ K působení Vlasatého v Košicích přebírám informace z výzkumu Viliama Štefana Dóciho OP, kterému tímto děkuji za zapůjčení jeho dosud nepublikované dizertace. Štefan DÓCI, *Ein Dominikanerkonvent im Ambiente von Pfarrei, Stadt und Staat: Die seelsorgliche Tätigkeit der Kaschauer Predigerbrüder im 18. Jahrhundert*, dizertační práce Universität Wien, Wien 2014. Dóci se odvolává na roku 1826 publikovaný archivní soupis, kde je Vlasatý označen jako „vicarius“. Srov. Státní archiv Košice (= ŠA KE), Dominikáni – Košice, Stará manipulácia, *Elenchus literarum in archivo venerabilis conventus Cassoviensis ordinis Praedicatorum s. Dominici concinnatus 1826 per P. Ludovicum Vilitsits ejusdem conventus priorem*. Také Viliam Štefan DÓCI, *Príspevok rehoľných dejín k cirkevným dejinám na príklade košických dominikánov v 18. storočí*, in: Štefan Lenčíš (ed.), *Stav a vize cirkevných dejín na Slovensku*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Prešov 2011, s. 105–115.

⁴³⁾ *Brevis informatio circa desolationem et recuperationem Conventus Cassoviensis Ordinis Praedicatorum – conscripta per R. P. Fr. Gregorium Wlassati, primum residentiae Cassoviensis Vicarium in anno 1701*.

⁴⁴⁾ ŠA KE, Dominikáni – Košice, Stará manipulácia, *Elenchus literarum in archivo venerabilis conventus Cassoviensis ordinis Praedicatorum*, fol. 4v (vlastní číslování), zápis č. 31; fol 5r (vlastní číslování), zápis č. 37.

⁴⁵⁾ MZA Brno, Dominikáni Uherský Brod, knihy, inv. č. 2: *Filii conventus Beatae Mariae Virginis in coelos Assumptae Hungaricalis Brodae 1695. Nomina assignatorum fratrum ad hunc conventum Beatae Mariae Virginis in coelos Assumptae 1695*, fol. 14v. Podle Dóciho je možné paleograficky určit jeho rukopis porovnáním dvou (Vlasatého) žádostí jako vikáře v Košicích, psaných ovšem anonymně, a textu uherskobrodské kroniky. Žádosti jsou uloženy Archivum Generale Ordinis Predicatorum Roma, fond XIII.80541, Fasc. 1, č. 26, 27. Srov. ještě Dócim neuvážený odkaz Fehér M. JENŐ, *Képek a Magyar Saman inkviziciok történetéből*, Warren (Ohio) 1967, s. 9: „1698 augusztus 11-én Wlassati Gergely, leitmerici (Csehország) szerzetes vezetésével hivatalosan visszafoglalták kolostor céljaira az akkor márrommá vált épületet és a sebtében összeállított könyvtárban már szerepel a *Syngrapha* kézírata, mint az emített Wlassati fráter Rómába, küldött jelentése említi?. Ugyancsak megemlíti a kéziratot a petauzi (Ausztria) kolostor krónikája W, valamint a váci domonkos kolostor alapításával foglalkozó *Liber Albus* szerző je is 1735-ben.“.

⁴⁶⁾ Srov. G. WLASSATY, *Monumenta conventus Hungarico-Brodensi B. V. Mariae in coelos assumptae Ordinis fratrum Praedicatorum*, s. 84.

„*Ad usum fratris Gregorij Wlassati O. P.*“.⁴⁷⁾ Jako plzeňský převor vydává roku 1713 česky tištěné kázání *Věrná Panna*,⁴⁸⁾ ve kterém na historizující metafóře knížete Oldřicha a Boženy, v barokním kazatelství běžné, vykresluje Plzeň jako (katolicky) věrné město, které se Kristovi coby svému ženichovi nezpronevěřilo, byť bylo méně urozené než on, jako Božena se nezpronevěřila Oldřichovi, ačkoli byla prostá venkovanka.⁴⁹⁾ Vlasatý v kázání odkazuje na kronikáře Václava Hájka z Libočan jako zdroj své inspirace. Zachovalo se nám i jeho latinské kázání *Fenestra dilecti e qua prospicientem intuenatur sponsa Christi diva virgo et martyr Barbara* pronesené v kostele poblíž hradu Buchlov založeném Barbarou Petřvaldskou z Petřvaldu.⁵⁰⁾

Již počátek celého spisu nenechá čtenáře na pochybách, že se autor snažil o objektivní přístup, pochopitelně v závislosti na době vzniku díla. Své prameny našel v konventním archivu, kde však o založení konventu ani města Uherský Brod nic není, jak poctivě přiznává, a proto čtenáři alespoň nabízí informaci opsanou z díla jezuitského dějepisce Jiřího Crugeria (1608–1671).⁵¹⁾ Na několika místech spisu se zamýšlí nad prameny, ze kterých čerpá. Brzy (s. 8) se ovšem dostává

⁴⁷⁾ Jedná se o následující tisky dnes uchovávané ve Vědecké knihovně v Olomouci: vlastnil od r. 1693: Angelo PACIUCHELLI O.P., *Tractatus de patientia: Quem pro quotidiano afflictorum solamine, foeliciorum modaramine; confessoriorum directione, concionatorum instructione, Monachii: typis & impensis, Joannis Jaecklini, Typographi & Bibliopolae Electoralis, 1677* (VOK sign. OLA001 II 630.747); vlastnil od r. 1701: KLEMENT IX., *Rosa de S. Maria virgo Limensis: e Tertio Ordine SS. P. Dominici mirae integritatis rarae innocentiae summae perfectionis studiosissima seraphicae virginis S. Catharinae Senensis ejusdem Ordinis imitatrix/ a S. D. N. Clemente IX. Beatarum virginum numero solemniter ritu, Augustae: Typis Simonis Utschneider, 1668* (VOK sign. OLA001 995.405); vlastnil od r. 1713: Henricus ENGELGRAVE S.I., *Lux Evangelica sub velum Sacrorum: Emblematum recondita in omnes Dominicas totius anni, selecta historia & morali. Pars I., II., Coloniae Agrippinae: Sumptibus Hermanni Demen, 1690* (VOK sign. OLA001 995.444/1-2).

⁴⁸⁾ Srov. *Knihopis*, č. K16587. *Věrná Panna Královské Kragské a Staro-Katolické Město Plzeň Na Den Weyročné Slawnostj Slugjcy: Nowý Swátek w Slawném Chrámu Plzenským Swatého Bartoloměje ku Poctiwosti a Sláwě Wrozených a Wýsoce Včenyých PP. Wladykůw Slowutné a Mnoho-Wzáctné Poctiwosti Pánůw Mésťianů weyssgmenowaného Města Plzně. Předstawená Od Kněze Ržehoře Jozeffa Wlasatého, Ržádu Kazatelského, Kazatele Generálnjho a toho času Přewora Swatě Markěty w témž Městě Plzni. Léta Páně 1713. Dne 14. Máge. Wytisštěná w Královském Starém Městě Pražském w Jana Wáclawa Helma [1713].*

⁴⁹⁾ Přejímám z netištěné diplomové práce obhájené na FF UK v Praze Kateřina ZILYNSKÁ, *Historické motivy v českém barokním kazatelství*, diplomová práce Univerzity Karlovy, Praha 2006, s. 24: „fol. A3: *V té případnosti za mnoho sobě pokládati má Božena, českého sedláka dcera z vesnice Opučna (nyní Peruce), kterou Udalricus vůdce český roku 1007 za manželku sobě pojal a kněžnu českou učinil. Z čehož Božena nad jiné zavázána byla věrnosti zachovati*“.

⁵⁰⁾ Tištěno Vetero-Pragae impressit Joannes Wenceslaus Helm, 1719 (Strahovská knihovna v Praze, BR V 6, č. 17).

⁵¹⁾ Jedná se o dílo *Sacrae memorie regni Boemiae etc.* běžně dnes označované jako *Sacri pulveres etc.* Jeho dílo dosud čeká na svého badatele. Zatím srov. Jaroslav KOLÁR, *Jiří Kruger*, in: Le-

z „temného“ středověku do 17. století, neboť informací má o starších dobách velice málo. Zdůrazní věnování ostatků sv. Justiny konventu hrabětem Dominikem Ondřejem z Kounic (1679), a poté zaznamenává zpusťování celého konventu i města Uhry (1683). Od jedenácté strany už však vyjmenovává významné donátory konventu od roku 1338 až po začátek 18. století včetně konventních majetků; opisuje z konventního archivu fundační a jiné písemnosti, které dávají uherskobrodskému konventu určitá práva a výsady, majetky nebo výnosy. Takto pokračuje kniha až do strany 71 následována věcným rejstříkem a dodatky v podobě dalších fundací přidaných po roce 1703, kdy byla kniha původně napsána. Ty sahají prakticky až do doby Josefa II. Kniha byla v konventu používána i ve 20. století, o čemž svědčí opis jedné česky sepsané fundace z roku 1908 (s. 135–137). Spis je nepochybně hodnotným pramenem k dějinám konventu, byť je zároveň určitým zklamáním, protože po slibném začátku nenásledují pasáže podrobně se věnující 17. a 18. století, nýbrž pouze zápis fundací.⁵²⁾

Konvent v Brně

Poslední historiografický spis, byť rozsahem stručný, už prozrazuje osvícenské metody. *Descriptio fundationis conventus S. Michaelis Ordinis Praedicatorum Brunae in Moravia*⁵³⁾ je snad možné datovat před rok 1789, kdy bylo dle poznámky odkoupeno z pozůstalosti právního historika Josefa Vratislava Monseho (1733–1793).⁵⁴⁾ Problémem je, že Monse zemřel až roku 1793. Datum *post quem* sepsání textu by mohl být rok 1771 (viz fol. 9r, resp. 10v–11r⁵⁵⁾), přinejmenším ale roku 1743 (fol. 11v). Spis každopádně začíná vznikem řádu a jeho příchodem do českých zemí. Samotné založení brněnského konventu spojuje s rokem 1227. Skutečné datum

---

xikon české literatury 2/II, Praha 1993, s. 1006–1007; Jiří KROUPA, *G. Crugerius v zrcadle Catalogi triennales II.*, Listy filologické 118, č. 1–2, 1995, s. 98–99.

⁵²⁾ Jen na okraj připojme, že dominikán Raymund Knilling si opsal *Diarium olomucense* (rozsah díla léta 1642–1649) P. Paula Ziackowicze O.F.M., kvadriána od sv. Jakuba. MZA Brno, Dominikáni Uherský Brod, knihy, sign. 115, býv. sign. 61. O P. Knillingovi, který se přilisi neosvědčil ve správních funkcích a navíc patrně zpronevěřil určité finanční částky, dále Karel ČERNÝ, *Disciplina a další aspekty řádové organizace v české dominikánské provincii (podle zápisů provinciálů z let 1653–1721)*, FHB 25, č. 2, 2010, s. 67–112, zvl. s. 76.

⁵³⁾ MZA Brno, Sbirka rukopisů Františkova muzea Brno, kniha č. 666, 18 folií. Na titulní straně dopsáno jinou rukou: „mit 16 geschriebenen Blättern“ a rovněž poznámka: „emptum ex haereditate professoris Monse 1789“. Za upozornění na tento materiál děkuji Tomáši Čerňušákoví.

⁵⁴⁾ Jiří FIALA – Martina NOVÁKOVÁ, *Moravský osvícenec J. V. Monse (1733–1793)*, Olomouc 2003.

⁵⁵⁾ Oltáře byly změněny po r. 1770, srov. František JEŘÁBEK, CSsR, *Dějiny chrámu sv. Michala archanděla v Brně. K 700leté památce založení*, Brno 1929, s. 42.

založení konventu není, tak jako u mnohých jiných klášterů a konventů, známo (klade se do let 1227 až 1239), ale během staletí se vytvořily různé teorie i data vzniku.⁵⁶⁾ Roku 1634 česká provinční kapitula stanovila jako závazné datum založení rok 1238, což někteří řádoví dějepisci (např. Hyacint Stixa, který je klade do let 1220–1222) nedodržovali. Anonymní autor se přidržuje listinného materiálu, daleko méně klade důraz na (barokní) legendy o založení konventu sv. Hyacintem.⁵⁷⁾ To nasvědčuje osvícensky laděnému učenci, který se vyznal v práci s diplomatickými prameny, které také doslovně ve svém textu cituje. Celá argumentace je i historicky vyspělá, ukazuje na pisatelovy znalosti širších souvislostí. Zároveň se setkáváme se snahou zastříti svůj řádový původ (zájmeno „náš“ při jmenování konventu probleskuje patrně nepozorností pisatele pouze ojedinele, fol. 8r), což je u řádových dějepisců neobvyklé. Popisuje vše nestranně, jakoby s nadhledem. Tento spis prokazatelně používal i dosud jediný moderní autor dějin konventu F. Jeřábek, který spis místy doslova opisuje.⁵⁸⁾

Máme-li nějakým způsobem postihnout sledované spisy s historiografickou tematikou z dílny dominikánských autorů, je možné opakovat závěry z předchozích studií, které se novým výzkumem potvrdily: texty mají poměrně vysokou hodnotu pro studium dějin české dominikánské provincie, ale zaostávají za jezuitskou historiografií, bereme-li v úvahu české země jako celek. Mohou mít podpůrný význam pro lokální dějiny, ale i v tomto případě musíme počítat s jejich velmi omezenou hodnotou. Jediný spis prozrazující autorovu vyšší obeznámenost v historickém řemesle byl sepsán až v samém závěru 18. století, kdy se již nároky na dějepisný text i v českých zemích velice zvýšily, porovnáme-li to se situací o několik desetiletí dříve. Přesto se mi jeví nutné provádět výzkum dominikánské dějepisné produkce i z mimořádkové perspektivy, neboť jen tak se skutečně dozvíme, jak dominikáni o svých dějinách v 17. a 18. století uvažovali, který z evropských a českých historiků je případně inspiroval atp. Právě tyto informace následně doplní naše znalosti o raně novověké historiografii českých zemí. Již nyní je na místě říci, že dominikánští autoři z české provincie se přidržovali například Jiřího Crugeria stejně často jako Balbina nebo Hájka; možná, že byl dokonce jejich nejoblíbenějším autorem.

⁵⁶⁾ Srov. jediný dosud existující rozsáhlejší průvodce po dějinách i prostorách konventu a kostela sv. Michala – František JEŘÁBEK, CSsR, *Dějiny chrámu sv. Michala archanděla v Brně. K 700leté památce založení*, Brno 1929.

⁵⁷⁾ O něm čerpali dominikánští dějepisci převážně z J. Crugeria.

⁵⁸⁾ Srov. např. fol. 16v a F. JEŘÁBEK, CSsR, *Dějiny chrámu sv. Michala*, s. 51 (žije tam až 50 bratři).

Jakub Z o u h a r

**OUTLINE OF HISTORIOGRAPHY
OF THE DOMINICAN ORDER IN BOHEMIA
AND MORAVIA IN THE 16th-18th CENTURIES III**

SUMMARY

If we wish in some way to capture the researched documents with historiographic topic produced by the Dominican authors, we can repeat conclusions from the previous essays, which the new research has confirmed: the texts have a relatively high value for the study of history of the Bohemian Dominican province, but they fall behind the Jesuit historiography if we take the Bohemian Crown Lands as a whole. They can have a supportive value for the local history, but even in this case we must calculate with their very limited value. The only document indicating the author's higher familiarity with the historical craft was written at the very end of the 18th century when the demands on the historical text highly increased even in the Bohemian Crown Lands, compared with the situation several decades earlier. Now we can say that the Dominican authors from the Bohemian province clung to Georgius Crugerius at least to the same extent as to Bohuslav Balbín or Václav Hájek of Libočany; perhaps he was their most favourite author.

Translated by Miroslav Košek

Lenka Martínková

„PODIVNÉ SEPSÁNÍ“

Málo známý pramen k dějinám karmelitánského kláštera v Pacově

ABSTRACT

„A Weird Composition“. A little-known material on the history of the Pacov Carmelite monastery

The essay concentrates on a little-known Latin 18th-century manuscript, which explains the history of one of the monastic houses eliminated at the time of reforms of Emperor Joseph II, the Monastery of Discalced Carmelites in Pacov. Although the monastery existed for only slightly longer than one hundred years (approximately from 1669 until 1786 or 1787), it represented an important institution on the local level, which strongly affected the history of Pacov and its broader surrounds. The information provided by the source is not complete. Nevertheless, it offers several points for contemplation: the time and reasons for establishment of the source, its character, purpose for its existence, the authorship or a closer personal specification to a particular addressee.

Keywords: Monks - Discalced Carmelites - Pacov - Latin manuscripts - sources - reforms of Joseph II. - eliminated monasteries

Ve Státním okresním archivu Pelhřimov, který je od podzimu 2002 organizační jednotkou Moravského zemského archivu v Brně, je uložen fond „Děkanský úřad Pacov“,¹⁾ v němž se nachází několik kartonů se spisovým materiálem již od 18. sto-

---

¹⁾ Do roku 1785 farnost náležela do pražské arcidiecéze, organizačně byla součástí chýnovského vikariátu. Od r. 1785 patří do českobudějovické diecéze. V l. 1790-1960 náležela k samostatnému pacovskému vikariátu, od r. 1960 je součástí pelhřimovského vikariátu. Na titulární děkanství byla místní fara povýšena v r. 1803. Srov. Johann TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung der Diocese Budweis*, Budweis 1862, s. 679.

letí.²⁾ Obsažena je zde řada důležitých informací nejen o dějinách pacovské farnosti, což lze vzhledem k původci fondu očekávat, ale také o historii kláštera bosých karmelitánů v Pacově, který byl od konce 17. století až do svého zrušení v roce 1787 držitelem patronátního práva nejen k farnímu kostelu sv. Michaela Archanděla, ale i k pacovskému farnímu beneficiu. Dokumenty dochované v pelhřimovském archivu představují srovnávací materiál k pramenům o klášteře dnes uloženým v Národním archivu v Praze ve fondu České gubernium.³⁾ Pravděpodobně však jde o torzo původního celku, který byl asi převzat či předán do archivu pacovského děkanství po zrušení kláštera.

Nejprve pár vět k tomu, co je o nedlouhé historii pacovského karmelu zatím zachyceno především v literatuře.⁴⁾ Podle *Encyklopedie českých klášterů* byl karmel u kostela sv. Václava v Pacově vybudován na přelomu 17. a 18. století v místech, kde stával starobylý pacovský hrad.⁵⁾ A. Sedláček počátky hradu datoval na přelom 12. a 13. století, kdy byl i s okolní državou zeměpanským majetkem.⁶⁾ Výstavba hradu se obvykle datuje podle dochované pozdně románsko-rané gotické náhrobní desky šlechtice Hrona z Pacova, která byla roku 1877 nalezena na zrušeném městském hřbitově při úpravách terénu náměstí před vchodem do farního kostela.⁷⁾ J. Soukup, s nímž se shoduje například i J. Petráň,⁸⁾ náhrobek datoval na počátek 13. století. Hrad, město i okolní panství byly až do předhusitské doby majetkem českého krále, ale kolem roku 1400 se staly dědičným majetkem rytířského rodu Malovců z Pacova.⁹⁾ Na místě hradu začal na přelomu 15. a 16. století vznikat renesanční zámek, který byl dokončen za panování luteránské rytířské rodiny Španovských z Lisova. Od Španovských město a panství koupili Vítové ze Rzávého, jimž byla třetina statku za aktivní účast ve stavovském odboji zkonfiskována.¹⁰⁾

²⁾ Z let 1627–1727 jde o torzo dokumentů, které nebyly zničeny při velkém požáru Pacova v r. 1727, kdy fara patřila mezi nejzničenější objekty. Z doby po r. 1727 je materiál dochován velmi dobře.

³⁾ Rudolf SANDER, České zemské gubernium a církevní záležitosti v době *Josefinské*, SAP 47, 1997, s. 73–130. K agendě o rušení klášterů zejm. s. 87–93 a 97–105; k archivům zrušených klášterů zejm. s. 120–128 (vč. rejstříku klášterů).

⁴⁾ Některé zjevné omyly tradované v literatuře opravujeme podle pramenných informací.

⁵⁾ Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 408–410.

⁶⁾ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl IV, Vysočina tábořská, Praha 1885, s. 204–205.

⁷⁾ Josef SOUKUP, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu pelhřimovském*, Praha 1903, s. 136.

⁸⁾ Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury*, sv. I/2, Praha 1985, s. 553, obr. b.

⁹⁾ Jan VONDRÁČEK, *Dějiny města Pacova a okolí*, díl II, Pacov 1975, s. 4–6. Vzhledem k absenci českých zemských desek bohužel není možné tento údaj upřesnit.

¹⁰⁾ Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny pobělohorských konfiskací*, I, Praha 1893, s. 243–244.

Zbytek prodali Anně Magdaléně Šléglovské z Vrtby, která statek v roce 1630 prodala Janu st. Černínovi z Chudenic a jeho manželce Zuzaně Černínové z Harasova. Po Černínově smrti v roce 1643 panství připadlo císařskému generálu Myslikovi z Hyršova.¹¹⁾

Válečný rada a polní maršálek Zikmund Jan Myslík z Hyršova pacovské panství vlastnil až do své smrti. Vzhledem k tomu, že zůstal bezdětný i v druhém manželství s Johanou Eusebií Barborou, rozenou hraběnkou Žďárskou ze Žďáru,¹²⁾ sepsal 24. prosince 1664 závěť, která byla 15. listopadu 1666 vložena do zemských desek. Podle ní daroval pacovské panství karmelu u Panny Marie Vítězné v Praze, ale karmelitány zavázal, aby byla jeho ovdovělá choť oprávněna v Pacově pobývat a užívat až do své smrti a bez ohledu na další sňatek i část z ročního výnosu panství, kterou si sama určí. Myslík zemřel v roce 1669¹³⁾ a 5. října téhož roku potvrdil císař Leopold I. platnost darování pacovského panství karmelitánům.¹⁴⁾

Ovdovělá Johana Eusebie Barbora se záhy znovu provdala za Karla Leopolda Caretto- Millesimo.¹⁵⁾ Pro svou potřebu si doživotně vymínila výnos z města Pacova, které tak zůstalo i po roce 1669 pod její správou.¹⁶⁾ Definitivně přešla držba panství a taktéž celého výnosu z něj na karmelitány až po Johanině smrti v roce 1709.¹⁷⁾

Už koncem 60. let 17. století začal být původní zámecký objekt postupně po částech upravován pro potřeby bratří v klášterní komplex.¹⁸⁾ Zásadní přestavba objektu začala poté, když panství i výnos z něj definitivně připadly řádu. Novostav-

¹¹⁾ Lidmila FRANKOVÁ – Pavel HOLUB, *Archiv města Pacov 1457–1945 (1954)*, inventář, Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Pelhřimov, 2009, zejm. s. 9–10.

¹²⁾ Jeho první manželka Eliška Johana zemřela již v r. 1645.

¹³⁾ L. FRANKOVÁ – P. HOLUB, *Archiv města Pacov*, s. 10 uvádějí, že zemřel v r. 1666, ale správný je patrně až rok 1669. Srov. Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Pelhřimov, Děkaný úřad Pacov (dále jen jako DU Pa), inv. č. 164 (spis o historii pacovského karmelu), kart. 7, fol. 81b–82a.

¹⁴⁾ DU Pa, tamtéž, fol. 82a.

¹⁵⁾ L. FRANKOVÁ – P. HOLUB, *Archiv města Pacov*, s. 10.

¹⁶⁾ Nedlouho před smrtí hraběnka vydala na žádost pacovských měšťanů pro město slavnostní konfirmační listinu, kterou potvrdila platnost všech dříve udělených výsad, práv, majetků a listin, a tuto listinu nechala vložit se souhlasem panovníka do zemských desek, což sehrálo zásadní roli kolem poloviny 18. století, když se pacovští měšťané dostali s karmelitánskou vrchností do sporu o své poddanské povinnosti.

¹⁷⁾ J. SOUKUP, *Soupis památek*, na s. 125, uvádí mylně, že hraběnka Johana zemřela již v roce 1666. J. TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung*, s. 679, uvádí rok 1708. V roce 1681 nechala Johana Eusebie Barbora, provdaná Caretto-Millesimo, vybudovat v Pacově hřbitovní kostel sv. Barbory. Tamtéž, s. 679 (včetně rozsahu pozemkové držby svatobarborského záduší). Podle pramene však hraběnka Caretto-Millesimo zemřela až 1. března 1709, a proto i držba celého panství přešla na řád až v roce 1709. DU Pa, inv. č. 164 (spis o historii pacovského karmelu), kart. 7, fol. 82a a 84a.

¹⁸⁾ P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 408–409.

bou byl klášterní kostel zasvěcený nejvýznamnějšímu českému zemskému patronovi, sv. Václavovi. Po dokončení se tyčil na malém návrší nad náměstím, a tak se stal téměř okamžitě významnou dominantou v celkové siluetě města Pacova. Proměna zámku v klášter byla nákladnou akcí, protože se rovnala takřka novostavbě. Stavební plány vypracoval jeden z řádových stavitelů, bratr Athanasius (vlastním jménem Martin Wittwer).¹⁹⁾ Stavební akce byla patrně z větší části hotova už 18. srpna 1721, ale o šest let později, 14. října 1727,²⁰⁾ zachvátil město Pacov i s klášteřem rozsáhlý požár. Poškozen byl i karmel a téměř úplně zničen byl právě nový a zatím nedostavěný klášterní kostel.²¹⁾

S opravami se mohlo začít především díky nezištné pomoci okolních sousedů skoro neprodleně.²²⁾ Na svátek sv. Václava, tj. 28. září 1728, byl znovu položen základní kámen kostela.²³⁾ Stavební obnova však pokračovala pomalu teprve od poloviny roku 1729.²⁴⁾ Práce opět vedli karmelitánská řádová stavitelé. Za pět let od požáru, čili na svátek sv. Václava roku 1732, byl slavnostně vysvěcen kostel i hlavní oltář želivským premonstrátským opatem Danielem Schindlerem.²⁵⁾ Definitivní podobu však objekt karmelu nabyl až mezi léty 1740–1749.²⁶⁾ Podle některých badatelů byla tato dostavba dílem architekta a stavitele Kiliána Ignáce Dientzenhofera.

V době josefínských reforem se v první vlně rušení klášterů (od roku 1783) karmel sice ještě zániku ubránil,²⁷⁾ ale v druhé vlně (po roce 1786) už byl zrušen.²⁸⁾

¹⁹⁾ Informaci z Encyklopedie českých klášterů potvrzuje i pramen, srov. DU Pa, inv. č. 164 (spis o historii pacovského karmelu), kart. 7, fol. 107b.

²⁰⁾ V *Encyklopedii českých klášterů* je sice uveden 14. srpen 1727, ale pramen jasně hovoří o 14. dni měsíce října onoho roku. Srov. DU Pa, inv. č. 164 (spis o historii pacovského karmelu), kart. 7, fol. 89b.

²¹⁾ DU Pa, tamtéž, fol. 89–90.

²²⁾ Podle informací obsažených tamtéž byly celkové škody komisionálně odhadnuty na 26 106 zl. 19 kr. Jako jedni z prvních nabídli Pacovským pomoc měšťané z nedalekého královského města Pelhřimova; císařský rychtář Pichman (fol. 90a) zajistil pro pohořelé dodávky potravin, ošacení a dalších nezbytných potřeb, pro řeholníky především stavební dřevo z pelhřimovských městských lesů a finanční výpomoc v podobě půjčky. Další dary a půjčky (od sousedů, od pražského arcibiskupa atp.) jsou taktéž popsány v citovaném prameni.

²³⁾ Tamtéž, fol. 92b.

²⁴⁾ Tamtéž, fol. 94b.

²⁵⁾ Tamtéž, fol. 108a.

²⁶⁾ P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 409.

²⁷⁾ V klášteře se nacházela lékárna, která sloužila i veřejnosti (jedna ze tří na Pelhřimovsku: další byla soukromá lékárna v Pelhřimově a premonstrátská klášterní lékárna v Želivi), ale také maličký hospic spojený se špitálem a školní třída. Většina těchto zařízení byla v budově umístěna i později. Srov. pozn. č. 29.

²⁸⁾ J. TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung*, s. 679 uvádí, že se tak stalo již k 6. lednu 1786 a nikoli až v r. 1787. Srov. též R. SANDER, *České zemské gubernium*, s. 110–120. Roční výnos panství Pacov a Jeničkova Lhota se tehdy pohyboval kolem 105 237 zl.

Kostel sv. Václava byl odsvěcen a začal se používat jako hospodářský objekt. Budova karmelu byla znovu přestavěna v zámek, který však na přelomu 18. a 19. století více než obytným a reprezentačním účelům sloužil jako úřední sídlo a také „ubytovna“ pro úředníky a zaměstnance správy pacovského panství.²⁹⁾

Správce panství Pacov a Jeníčkova Lhota se stal po zrušení kláštera náboženský fond, od něhož je v roce 1803 obdržel jako svůj mensální statek první českobudějovický biskup Jan Prokop ze Schaffgotsche.³⁰⁾ Biskupským letním sídlem³¹⁾ zámek v Pacově zůstal ještě nějaký čas i za jeho nástupce biskupa Arnošta Konstantina Růžičky. Roku 1829 jej však biskup Růžička musel náboženskému fondu vrátit, přestože se snažil dosáhnout jeho odkoupení pro biskupství. Náboženský fond v roce 1835 panství ve veřejné dražbě prodal novému šlechtickému majiteli, kterým byl baron Maxmilián Fridrich von Vorst-Gudenua.³²⁾ Nejzajímavější a současně architektonicky nejcennější historickou památkou, která po bosých karmelitánech v Pacově zůstala až do dnešní doby, je někdejší klášterní kostel sv. Václava,³³⁾ který se v nedávné době dočkal celkové generální opravy.

* * *

V materiálech fondu Děkaný úřad Pacov se nachází (mimo jiné) nevelká složka niti prošitých archů ručního papíru, která teprve na desátém foliu od počátku obsahuje poněkud utajený titulní list opatřený nadpisem „*Historiae Foundationis Conventus Paczoviensis FF. Carmelitanorum Ordinis Cassae S. Mariae de Monte Car-*

²⁹⁾ J. TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung*, s. 679, přesně vypisuje, že z klášterní budovy vznikl znovu zámek, ve kterém se nacházely byty pro panstvo, pro hospodářské úředníky správy panství, škola, byt učitele a špitál o dvou pokojích.

³⁰⁾ Státní oblastní archiv Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice (dále jen BA ČB), sign. II/7/a1, kart. 17, korespondence biskupů Schaffgotsche a Růžičky z let 1803–1829 se státními orgány ve správních, majetkových a finančních záležitostech držby velkostatku Pacov. Srov. též J. TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung*, s. 680, který uvádí, že majitelem panství byl v letech 1786–1835 náboženský fond, a pouze uživatelem v letech 1803–1829 českobudějovíčtí biskupové.

³¹⁾ Zejména biskup Schaffgotsch v posledních letech života trávil na pacovském zámku dlouhý čas a pobýval zde velice rád ve společnosti dvou svých synovců a také blízkých spolupracovníků a přátel. Srov. Franz MARDETSCHLÄGER, *Kurz gefasste Geschichte des Bisthums und der Diocese Budweis zur Jubiläumsfeier ihres hundertjährigen Bestehens*, Budweis 1885, s. 15. K rozsahu a osudům držby velkostatku Pacov a Jeníčkova Lhota srov. tamtéž, s. 112–115.

³²⁾ Tamtéž, s. 113.

³³⁾ J. SOUKUP, *Soupis památek*, s. 123–126 a 141–145; Ferdinand PAKOSTA, *Doplňky k soupisu památek historických a uměleckých v Království českém, XVIII. díl, Časopis Společnosti přátel starožitností českých XIX*, 1911, s. 155–171, zde s. 159–162 a 165–166.

melo dedicatae divo Wenceslai Martyris et primario Regni Bohemiae Patrono“.³⁴⁾ Složka obsahuje devětatřicet oboustranně popsaných folií. Z nich něco více než polovinu až zhruba dvě třetiny textu představuje původní část díla skrytého pod tímto titulem, která pojednává o historii pacovského karmelu v poměrně širokých časových, věcných i geografických souvislostech. V neznámé době k ni byla připojena další část textu poněkud jiného charakteru než původní spis. Nadále se v našem výkladu budeme přednostně zaměřovat na původní část rukopisu, která pojednává o dějinách kláštera bosých karmelitánů v Pacově.

Text v latinském jazyce byl sepsán humanistickým písmem, úhledným, velmi drobným a psaným velice hustě. Ruka pisatele této památky byla mimořádně vypsána, takže ductus působí zběžným a rychlým dojmem. Styl písma je značně individualizovaný. V textu se sice nenachází příliš mnoho zkratk, kromě obvyklých (*nomina sacra*, řadové číslovky, datace a letopočty, údaje o peněžních sumách atd.), ale zato se zde objevuje mnoho vsuvek, oprav a škrtnutých či dopisovaných míst. Řada těchto zásahů byla do původního textu zjevně učiněna až dodatečně, někdy dokonce i jinou písařskou rukou, než byla ruka původního písaře. Text dnes vypadá spíše jako koncept než čistopis. Pokud se o čistopis kdysi skutečně jednalo, pak do jeho textu později nešetrně zasahoval nejen autor, ale i někdo další.

Psací látkou je tradiční ruční papír neznámé provenience.³⁵⁾ Je obvyklé gramáže a nenormalizovaných rozměrů. Šířka půlarchu se pohybuje kolem třidvaceti centimetrů, výška kolísá mezi devětadvaceti a třiceti centimetry. Psací látka vykazuje značné poškození jak prachem, tak i vlhkostí a plísní, a proto je papír křehký a lámavý. Na některých foliích se nacházejí tmavší skvrny neznámého původu, vodou rozpitá místa, na jiných jsou patrné různě velké úbytky materiálu. To vše čitelnost textu činí značně obtížnou.

Na většině folií, počínaje utajenou titulní stranou, je v pravém horním rohu dochována autentická foliace nadepsaná rukou původního písaře, která je však na několika místech porušena.³⁶⁾ Původně souvislé vypsání pacovských karmelitánských *res gestae* je několikrát přerušeno. Některá folia byla z neznámého důvodu a v neznámé době odstraněna nebo přemístěna. Na několika místech byl do původního rukopisu vevázan další (mladší?) text, který se karmelitánů a jejich záležitostí týká pouze nepřímo. Dnes před sebou tedy máme neúplně dochovaný text jakési pacovské karmelitánské historie, můžeme-li tak aspoň pracovníě tuto památku označit.

³⁴⁾ DU Pa, inv. č. 164 (spis o historii pacovského karmelu), kart. 7, fol. 71–110; titulní list se nachází až jako fol. 81.

³⁵⁾ Nezřetelné filigrány se nepodařilo identifikovat.

³⁶⁾ Z tohoto důvodu je v poznámkovém aparátu v citacích pramene pro větší přehlednost používána moderní soudobá foliace.

Obtíže působí právě fakt, že asi v první polovině 19. století původní rukopis, jehož text tehdy mohl být nsvázaný, nebo v rozsypu, někdo chybně seřadil (možná, že úmyslně) a přehodil některé jeho části. Narušil tím posloupnost ve sledu popisovaných událostí. Navíc je na několika místech původní rukopis propojen, jak již bylo zmíněno shora, s vezázaným jiným podobně zaměřeným rukopisem, který je ovšem psán jinou rukou a soustřeďuje se přednostně na události v Pacově a v místní farnosti.

V neznámé době asi někdo rukopis s historií pacovského karmelu použil k jinému účelu, než byl původní. Text propojil s pasážemi o městě a farnosti, a tak vlastně vytvořil kroniku farní nebo spíše podklad pro ni. Jako nejpravděpodobnější moment, kdy k této akci došlo, se jeví doba kolem roku 1836, kdy byl v rakouské monarchii vydán zákon o povinném vedení školních, farních a obecních kronik.³⁷⁾ Pravděpodobně místní duchovní správce, který patrně farní kroniku neměl k dispozici, neboť byla asi poničena už při velkých požárech města v roce 1727 nebo 1744³⁸⁾ a nebyla jeho předchůdci obnovena v uspokojivé podobě, si tímto způsobem usnadnil situaci, aby splnil svou zákonnou povinnost.

Otázkou zůstává, kdy a jak se zmíněný rukopis o místním karmelu dostal pacovským farním správcům do rukou. Nabízí se vysvětlení, že se tak mohlo stát kolem let 1786 a 1787, či o málo později, tedy po zrušení karmelu státními úřady. Zhruba v téže době došlo v Pacově k regulaci městského magistrátu, který byl částečně postátněn, a výkon části patronátního práva tak přešel na místní městskou obec.³⁹⁾ Na faru byly asi předány některé starší dokumenty „patronátního“ obsahu, psané převážně latinsky, jejichž význam pro patronátní úřad již upadl a staly se spíše historickými dokumenty.⁴⁰⁾

Po obsahové stránce je původní rukopis pacovské karmelitánské historie rovněž dílem velmi zajímavým. Anonymní autor, kterým byl bezesporu vysoce vzdělaný

³⁷⁾ Norma o povinném vedení pamětních knih (čili kronik) u farních a městských úřadů a také u škol byla ve všeobecnou známost uvedena nařízením českého gubernia v Praze z 31. srpna 1835, čj. 5952, a v platnost pak vešla od 1. ledna 1836. Ke kontrolám a vymáhání jejího plnění právě u farních úřadů srov. např. Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Pelhřimov, Vikariátní úřad Pelhřimov (1620) 1785–1947, inv. č. 93, kart. 14 (konzistorní cirkuláře); tamtéž, inv. č. 203 a 204 (vizitační dotazníky a zprávy o výsledcích kanonických vizitací), kart. 21 a 22.

³⁸⁾ DU Pa, inv. č. 164 (materiály pro farní kroniku P. Skokánka a P. Hájka přepsané rukou z 19. stol.), kart. 7, fol. 8–9.

³⁹⁾ L. FRANKOVÁ – P. HOLUB, *Archiv města Pacov*, zejm. s. 11–12.

⁴⁰⁾ Těto eventualitě nasvědčuje i skladba fondu Děkaný úřad Pacov, ve kterém je jako v jednom z mála na Pelhřimovsku téměř kompletně dochováno takřka vše, co vzniklo v písemné podobě v souvislosti se správou záduší (farní urbář, majetkový soupis, zádušní účty) i obročí (kostelní účty, soupisy desátku).

muž, začíná vypsáním počátků karmelitánského řádu v Evropě obecně.⁴¹⁾ Poté navazuje českou historií počínaje příchodem řádu do Prahy v roce 1624.⁴²⁾ Nato se autor obrací k Myslíkově závěti z roku 1664 a pokračuje vypsáním těžkostí s intulací závěti v roce 1666 a komplikací s převzetím správy panství do rukou řádu v roce 1708 až 1709.⁴³⁾ V tomto duchu pokračuje i dále, přičemž jeho líčení je velmi zasvěcené. Text obsahuje řadu podrobných detailů k různým popisovaným událostem a zejména ke sporům,⁴⁴⁾ které karmelitáni od druhé poloviny 17. století vedli prakticky až do zrušení kláštera s okolními vrchnostmi, s vlastními poddanými z Pacova, a dokonce i s místním duchovenstvem, neboť pacovská fara byla farou spravovanou světským knězem. Autor rukopisu měl jistě k dispozici podrobné podkladové materiály (archiv karmelu, případně řádový archiv), z nichž při sepisování svého díla čerpal. V řadě případů však mohl být on sám pamětníkem těchto událostí, u mladších současníkem či přímo jejich aktérem (místní převor či podpřevor, klášterní bibliotekář, případně jiný z konventuálů?).

Neбудe snadné určit písaře (snad i autora) textu původního rukopisu pacovské karmelitánské historie. Takřka s jistotou lze vyloučit duchovní správce pacovské farnosti. Nejenže šlo o světské kněze, ale jejich vztahy s karmelitánským patronátem byly již od konce první poloviny 18. století značně napjaté.⁴⁵⁾ Jejich autografy jsou paleograficky dobře identifikovatelné pomocí několika různých druhů rukopisných pramenů.⁴⁶⁾ Od písma původního písaře se autografy pacovských duchovních výrazně liší. Písmo původní části karmelitánské historie je svým vzhledem poněkud odlišné i ve srovnání s ostatní běžnou soudobou českou písemnou pro-

⁴¹⁾ K počátkům řádu srov. např. Vojtěch KOHUT, *Vcházím v nepoznané: životní příběh svatého Jana od Kříže*, Kostelní Vydří 1992, 173 s.

⁴²⁾ K historii řádu v českých zemích srov. např. Matthäus HÖSLER – Redemptus Maria VALABEK, *Karmel v české církvi. 650 let: historická studie, aktuální nástin karmelitánské spirituality*, Kostelní Vydří 1997.

⁴³⁾ DU Pa, inv. č. 164 (spis o historii pacovského karmelu), kart. 7, fol. 81–82.

⁴⁴⁾ V textu jsou tyto pasáže obvykle označeny latinskou marginální poznámkou psanou jinou rukou jako „lites“.

⁴⁵⁾ DU Pa, tamtéž, např. fol. 96.

⁴⁶⁾ Základní materiál pro srovnání je dochován přímo ve fondu pacovského děkanského úřadu v pelhřimovském archivu. Další rukopisné texty se nacházejí v Národním archivu v Praze především ve fondu Archiv pražského arcibiskupství, v němž se uchovala např. korespondence pacovských duchovních s arcibiskupskou konzistoří v různých správních záležitostech. Tamtéž jsou ve fondu České gubernium-fundační komise dochovány dokumenty o zbožných nadacích pro kostely nebo bratrstva z pacovské farnosti i z okolí. Další dokumenty, včetně těch, které se týkají zrušení pacovského karmelu nebo konkurzních zkoušek na místa pacovského a zhořského faráře, se dochovaly ve fondech České gubernium-duchovní komise a České gubernium-publikum. O těchto dokumentech bude pojednáno podrobněji v připravovaném příspěvku o sporech pacovských farářů (zejména P. Skokánka) s karmelitány.

dukci. Budí dojem, že jeho uživatel se možná učil psát mimo české území.⁴⁷⁾ Je možné, že autorem původního textu rukopisu tedy byl v Čechách usazený cizinec, snad příslušník pacovské řádové komunity, která byla většinou německy mluvící, případně jiný příslušník německé národnostní menšiny žijící v Čechách.⁴⁸⁾

Ještě obtížnější se jeví určení důvodu či přímo původního účelu, pro který tento rukopis vznikl. V případě textu karmelitánské historie pravděpodobně nejde o oficiální pacovskou klášterní kroniku. Z klášterní kroniky pro tento spis mohlo být čerpáno, ale jeho zaměření má jiný charakter, který působí nikoli oslavně nebo vědecky, ale spíše informativně a navíc i značně apologeticky. Pokud máme k dispozici alespoň základní údaje o vztazích mezi klášteřem, městem Pacovem, místními obyvateli i blízkými sousedy, které nebyly ideální, nejde o překvapivou skutečnost.

Od svého příchodu do Pacova byli karmelitáni velmi často v otevřených sporech s okolními vrchnostmi (řešili je krajsí hejtmani) o rozsah patronátních práv a také o hranice svého panství (Malovec z Chýnova, Dej m ze Strítěže aj.).⁴⁹⁾ Znesvářili se časem i se sobě poddanými pacovskými měšťany, jejichž urbaniální povinnosti k vrchnosti a různé platy se zejména po požáru z roku 1727, kdy se ocitli ve skutečně finanční tísní, pokoušeli protiprávně navyšovat, a porušovali tak znění platných privilegií a práv města Pacova.⁵⁰⁾ V neposlední řadě se dostali do závažného konfliktu i s místním duchovenstvem, zejména s pacovskými farními správci. Spor eskaloval roku 1757 za faráře Václava Josefa Skokánka.⁵¹⁾ Přímo se nabízí vysvětlení, že obnova druhého samostatného farního benefícia na nevelkém pacovském panství ve vsi Zhoří (asi 2,5 km od Pacova) v roce 1759 péči karmelitánského pat-

⁴⁷⁾ O tom, že někteří z konventuálů pocházeli z německy mluvících oblastí monarchie, jako např. převor br. Bonaventura a S. Theodoro, který přišel v r. 1730 z Vídně, kde byl zvolen do funkce generální kapitulou, jsou zprávy i v citovaném prameni, např. fol. 99b.

⁴⁸⁾ Na rozdíl od pacovských farářů, kteří s představiteli krajské a místní správy komunikovali česky, představitelé pacovského karmelu, tj. převor, podpřevor a další, se s okolím dorozumívali výhradně německy, případně s církevní správou latinsky. Český text pacovské klášterní proveniencce se zatím najít nepodařilo. I v letech 1757–1759 při jednání o obnově druhého samostatného farního obročí na pacovském panství ve Zhoří je dochovaná korespondence pouze v německém nebo latinském jazyce.

⁴⁹⁾ DU Pa, inv. č. 164 (spis o historii pacovského karmelu), kart. 7, fol. 73–75.

⁵⁰⁾ Tamtéž, např. fol. 105–107.

⁵¹⁾ Nešlo o specificky pacovský jev. Ke sporům mezi světským duchovenstvem a řeholníky docházelo i jinde, srov. např. situaci v Německém (dnes Havlíčkově) Brodě takřka v téže době. Ivo KOŘÁN, *Baroko na Havlíčkovobrodsku*, in: Aleš Veselý (ed.), *Baroko na Havlíčkovobrodsku*, Havlíčkův Brod 2014, s. 11–21. Ke vztahu k místním bosým augustiniánům za děkana Ondřeje Leopolda Schaffera (kolem r. 1742) zejm. s. 17.

ronátu⁵²⁾ mohla být motivována právě snahou konventuálů vytvořit pacovskému faráři konkurenci a zmenšením jeho farního obvodu o několik farních vsí, které případdy Zhoří, omezit jeho vliv na místní církevní správu.⁵³⁾ To se však ve svém důsledku nezdařilo, neboť se oba světští duchovní, tj. pacovský i zhořský farář, nakonec v odporu proti zásahům řeholníků do chodu církevní správy ve svých farních obvodech spojili.⁵⁴⁾

Nárky farářů i některých farníků na karmelitánský patronát při generální kanonické vizitaci farnosti konané v roce 1786 novým českobudějovickým biskupem Janem Prokopem ze Schaffgotsche asi byly doslova „vodou na mlýn“ tohoto josefinského biskupa. Jeho „dobrozdání“ (případně dobrozdání jeho biskupské konzistoře) si světské úřady nepochybně vyžádaly ještě před vydáním definitivního rozhodnutí, kterým byl pacovský karmel zrušen. Jedním z možných důvodů sepsání zvláštního rukopisu, který osvětloval historii pacovského karmelu a současně ospravedlňoval jeho existenci, by tedy mohla být jednání mezi řádem a státními úřady. Ať už v roce 1783 anebo později v roce 1786, v každém případě se jeho autor snažil touto cestou poněkud vylepšit obraz pacovských karmelitánů a tím i jejich pozici při vyjednávání s guberniem o dalším osudu jejich rezidence.

Bylo-li tomu tak ve skutečnosti, pak si musíme položit otázku, kdo byl možným adresátem tohoto obranného historicko-politického spisu? Vzhledem ke znění nadpisu, který se zřetelně odvolává na sv. Václava (jemuž byl klášter zasvěcen) a tedy na české zemské tradice, mohlo by se po oficiální linii jednat o rady českého zemského gubernia v Praze, případně snad přímo o guberniálního prezidenta hraběte Nostice. Jeho podpis, stejně jako podpis prezidenta guberniální duchovní komise hraběte Filipa z Clary stál prakticky na každém dokumentu týkajícím se veřejných církevních záležitostí, který byl z Prahy odeslán centrálním úřadům do Vídně i jinam. Stejně tak mohl být původní rukopis určen právě pro členy duchovní komise českého gubernia anebo i pro členy komise pro rušení klášterů.⁵⁵⁾ A snad bychom úvahy tímto směrem mohli vést ještě dále, až k radům dvorské duchovní komise ve Vídni v čele s baronem Kresslem.

⁵²⁾ J. TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung*, s. 679–680 uvádí jako datum zřízení zhořské farnosti 16. červenec 1759. Tuto zaniklou předhusitskou farnost do té doby spravoval pacovský farář a příjmy z ní plynuly rovněž jemu.

⁵³⁾ DU Pa, inv. č. 157, kart. 6, fol. 8–14 (rozklad představených pacovského kláštera z r. 1759 pro arcibiskupskou konzistoř pojednávající o nutnosti obnovy samostatné farnosti ve Zhoří).

⁵⁴⁾ Po vzniku českobudějovické diecéze v r. 1785, když se chystala první všeobecná generální kanonická vizitace diecéze a když se začínala nad karmelem znovu stahovat mračna, se oba místní faráři připojili ke kritikům řeholníků, což rozhodnutí státních úřadů nepochybně ještě urychlilo. Státní oblastní archiv Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, sign. VI/11/a, kart. 112, generální kanonické vizitace diecéze v letech 1786–1808.

⁵⁵⁾ K organizaci a reorganizaci těchto orgánů srov. R. SANDER, *České zemské gubernium*, s. 81.

Po neoficiální linii mohl být příjemcem mocný a vlivný přímluvce, kterému změny v církevní sféře rozpoutané Josefem II. nekonvenovaly, a tudíž by se nerozpakoval zakročit na zemské nebo i centrální úrovni ve prospěch karmelitánů. Zde znění nadpisu díla evokuje možnost, že tímto zamýšleným přímluvcem mohl být snad i sám tehdejší pražský arcibiskup a český primas hrabě Příchovský, jehož kritický postoj k josefinským novinkám zaváděným do církevního prostředí byl v literatuře popsán už vícekrát.⁵⁶⁾

Ať byl tedy důvod, který vedl ke vzniku shora uvedeného rukopisu, jakýkoli a ať dílo samo ve své době posloužilo jakémukoli účelu, jeho dochovaný exemplář uložený ve fondu pacovského děkanství je pro nás dodnes velmi cenným informačním zdrojem, zajímavým studijním materiálem i vítaným námětem k zamyšlení.

---

⁵⁶⁾ Naposledy např. Rudolf SVOBODA, *Jan Prokop Schaaffgotsche, první biskup českobudějovický*, Brno 2009, s. 69, pozn. č. 6.

Lenka Martínková

**„A WEIRD COMPOSITION“.
A little-known material on the history
of the Pacov Carmelite monastery**

SUMMARY

The study is based on research into sources on ecclesiastic administration deposited largely in resources of the Pacov Dean's office and other materials. It introduces a little-known material, which probably originated in the second half of the 18th century in the Pacov Monastery of Discalced Carmelites. It is a brief Latin manuscript of 39 sheets, dealing with the history of the Pacov Carmelite order from its origin, based on the testament of the imperial general Zikmund Jan Myslík of Hyršov, until the mid-18th century. It is probably not completely preserved.

The document has a historical-political and also protective character. Later on, probably around 1836, it was used as a base for the text of a newly conceived Pacov parish chronicle. For this purpose, it was interconnected with a younger manuscript focused on the history of Pacov and the local parish.

The text attempts to justify the establishment as well as the actual existence of the Pacov Carmelite order. It may have been written at the time when the likelihood of the monastery's elimination was discussed, i.e. in 1783, when it escaped the elimination or in 1786-1787, when it was eliminated. It may have been addressed to important officials in national organs, especially the Bohemian Land Gubernium in Prague, its spiritual commission or a commission for elimination of monasteries, or even councillors of the Court Spiritual Commission in Vienna. However, it could also have been intended for an influential advocate, e.g. the Prague archbishop Antonín Petr, Count of Příchovice.

Nevertheless, even this document could not reverse the destiny of the monastery of the contemplative order, which found itself in the position of other, similarly affected monastic institutions under Emperor Joseph II. After elimination of the monastery, the Pacov demesne was shortly administered by the Religious Fund between 1787 and 1802. Between 1803 and 1829, it became a mensal domain of the České Budějovice bishops, but in 1835, it was sold to a private noble owner. The monastery was rebuilt into a palace and the only important historical, architectural and cultural monument, which remained there after the Discalced Carmelites, was the former monastic St. Wenceslas Church.

Translated by Miroslav Košek

Jindra Pavelková

**HISTORIOGRAFICKÉ PRÁCE B. PITRA,
A. HABRICHA A G. LEFEVRA
V ARCHIVU RAJHRADSKÉHO KLÁŠTERA**

ABSTRACT

Historiographic works by B. Pitr, A. Habrich and G. Lefebvre in the Rajhrad Monastery archive

The Rajhrad Monastery archive stores a relatively large amount of works, which can be characterized historiographic or at least sources for historiographic works. The foundations of this collection were laid by the Rajhrad provost Bonaventura Pitr in the mid-18th century. Many of the works are his direct autographs, but a large portion emerged by activity of a group of copyists, who copied materials from various archive resources upon his instigation. The “historiographic” tradition established by Pitr survived at Rajhrad until almost the 20th century, although in a lesser extent than at the time of its founder’s lifetime.

The mentioned material is an important document for understanding the actual Rajhrad historical and historiographic activity as well as a source of the history of institutions and locations described there.

The Rajhrad Monastery archive stores a large and very diverse amount of archival documents related to the history of various monasteries and other church institutions as well as the individual lands of central Europe. The presented essay does not name them all; it would be pointless because the Rajhrad archival sources are freely accessible within the Moravian Land Archives in Brno and its collection is also accessible online and can be easily browsed. At present, some of the sources are being digitalized and electronically processed in detail within the project Rajhrad Benedictine Monastery as a Cultural Phenomenon.

Keywords: history of historiography, monasteriology, Rajhrad monastery, Benedictine order

V archivu rajhradského kláštera¹⁾ je dochováno poměrně velké množství prací, které bychom mohli označit buď přímo za historiografické, nebo alespoň za prameny pro historiografická díla. Základ tomuto souboru položil kolem poloviny 18. století rajhradský probošt Bonaventura Pitř. Mnohá z děl jsou přímo jeho autografem, velká část vznikla přičiněním skupiny kopistů, kteří na jeho popud především v nej-různějších archivních fondech prameny opisovali. Pitřem založená „historiografická“ tradice se pak v Rajhradě udržela až téměř do 20. století, i když již ne v takovém rozsahu jako v dobách svého zakladatele.²⁾

Než přistoupíme k vlastní materii, obrátíme pozornost alespoň stručně ke třem benediktinům, kteří měli na vzniku této části rajhradského archivního fondu hlavní podíl. Prvním byl již výše zmíněný Bonaventura Pitř (5. 11. 1708 Třebechovice pod Orebem – 15. 5. 1764 Rajhrad), jenž přišel do Rajhradu v roce 1756, kdy byl zvolen zdejším proboštem. V této době již měl za sebou pobyt u vídeňského dvora, kde zastupoval mateřský břevnovský klášter ve sporu s pražským arcibiskupstvím, a také několikaletou historiografickou činnost vykonávanou z pozice řádového historografa.³⁾

Alexius Habrich (26. 7. 1736 Bouzov – 27. 3. 1794 Rajhrad) vstoupil do rajhradského kláštera po svém setkání s Bonaventurou Pitřem, který si tohoto nadaného muže záhy vybral za svého spolupracovníka. Habrich byl z počátku zejména Pitřovým kopistou, posléze se propracoval i k samostatné „odborné“ činnosti, v Rajhra-

¹⁾ Moravský zemský archiv v Brně (= MZA), E6 Benediktini Rajhrad (= E6).

²⁾ Výše uvedené řádky mají tedy spíše sloužit jako stručná informace o skladbě zde uloženého materiálu a jsou pouze upozorněním na daný fond. V poznámkovém aparátu je odkazováno na přesnou citací materie dle inventáře – tedy inventární číslo, signaturu a karton. Pakliže se jedná o opisy starších pramenů a ne o práce minimálně koncepční či o již hotové spisy, je určení autorství prakticky nemožné, protože až na jediného Pitřova kopistu – Alexia Habricha – neznáme ostatní kopisty jménem (přřazení autorství předpokládá další, velmi rozsáhlý výzkum v této oblasti). Položky, které jsme schopni připsat A. Habrichovi, jsou mu také v textu připsány. Stejně tak bude teprve předmětem dalšího výzkumu zejména u opisů narativních pramenů jejich srovnání s originálem, podaří-li se ovšem určit přesný exemplář, ze kterého byl opis pořizován (mnohé opisy narativních pramenů sice nesou odkaz na předlohu, ovšem tyto údaje dosud nebyly podrobeny kontrole). Datace archiválií není uvedena, neboť se jedná z valné části o opisy pořizované pro potřeby rajhradských benediktinů a tyto opisy lze obecně omezit daty působnosti B. Pitřa a A. Habricha. U mnohých materiálů z doby působení všech tří rajhradských benediktinů může být sporné, zda se jedná o opis či originální dokumenty. Tato otázka může být jednoznačně zodpovězena teprve v okamžiku, kdy se k v Rajhradě dochovaným archiváliím podaří najít předlohu. I tato oblast však na svůj další výzkum teprve čeká. Jsou-li u jednotlivých skupin materie dochovány v rajhradském fondu i originály, je na ně upozorněno v základním textu a zde je uvedena rovněž jejich datace.

³⁾ Jindra PAVELKOVÁ, *Bonaventura Josef Pitř*, Muzeum Brněnska. Sborník 2009, s. 45–55. Zde i další literatura o B. Pitřovi.

dě je jeho stopa kromě archivu patrná také v klášterní knihovně, jejímž knihovníkem byl zhruba od roku 1775.⁴⁾

Posledním z tohoto trojlístku významných rajhradských historiografů je Gerard Lefevre (Lefebvre) (28. 4. 1764 Bapaume – ?), benediktin z francouzského kláštera Marchiennes. Poté, co byl tento klášter na začátku Francouzské revoluce sekularizován, odešel Lefevre nejprve do Bruselu a posléze do benediktinských klášterů Weiblingen, Sv. Kříž (Heiligen Kreuz) a Tyniec v Polsku. Roku 1802 přišel Lefevre do Rajhradu, kde zůstal do roku 1805.⁵⁾ Vzhledem k tomu, s jakým nasazením se v Rajhradě pustil do historiografické práce, se dá více než předpokládat, že měl s touto činností bohaté zkušenosti již ze svých dřívějších působení.

Pokud se zaměříme přímo na materiál dochovaný v rajhradském archívním fondu, pak si jej musíme rozdělit do několika skupin, a to ze dvou hledisek. Z hlediska formy se jedná buď o opisy nejrůznějšího typu pramenů jak narativních tak diplomatických, o koncepty vlastních historiografických prací nebo o již hotové práce. Z hlediska obsahu je pak možno materii třídit na práce o Rajhradu a rajhradské problematice, církevní a světskou historii. Materii z oblasti církevní a světské historie by pak samozřejmě bylo možno ještě dále třídit dle konkrétních tematických okruhů a oblastí, kterými se zabývá. Setkáváme se zde s pestrou paletou témat od dějin rádoých domů, biskupství a kapitul na straně jedné až po materiály k dějinám jednotlivých zemí Koruny české na straně druhé.

Vlastně v souladu s interním inventářem⁶⁾ můžeme materii třídit na: historie moravských klášterů, dějiny klášterů v Čechách – dějiny benediktinského řádu a dějiny ostatních klášterů, historie klášterů ve Slezsku, benediktinské kláštery v Evropě, (arci-)biskupství Olomouc, kostel sv. Petra a Pavla v Brně (kapitula), biskupský seminář Brno, kostel s. Jakuba Brno, jiné fary a kostely na Moravě, zbožné nadace na Moravě, historie kostelů v Čechách, provinční právo Moravy, diplomatář a zemské právo české, historie jednotlivých míst – Praha, Plzeň, Broumov, Třeběchovice pod Orebem, něco o šlechtě, dále je materie členěna podle zemí – Čechy, slezská vévodství, Čechy, Morava a Slezsko pospolu, Uhry, Polsko, Rakousko a Německo. Samostatně jsou uspořádány životy svatých.

⁴⁾ Jindra PAVELKOVÁ, *Alexius Habrich, nejen knihovník. Z cyklu osobností rajhradského benediktinského kláštera*, Muzeum Brněnska. Sborník 2007, s. 86–96.

⁵⁾ Beda DUDÍK, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern im Markgraftum Mähren. Mit steter Rücksicht auf die Landesgeschichte, nach Urkunden und Handschriften bearbeitet...* 2, Wien 1868, s. 450.

⁶⁾ Níže kurzivou uvedené názvy oddílů i jednotlivých položek vycházejí z označení interního inventáře MZA k fondu E6 Benediktini Rajhrad, nejedná se vždy o přesné názvy uvedené přímo v materii, jejich označení je však již poměrně badatelsky užívané.

Nejobsáhlejší skupinu tvoří samozřejmě materie k moravským klášterům, ta je také nejpestřejší co do skladby. Vedle hotových spisů v podobě „monasticonů“, jak bychom mohli souhrnně označit klášterní historie z pera B. Pitra⁷⁾ a G. Lefevra,⁸⁾ pojednávajících na základě dochovaného především diplomatického materiálu o historii jednotlivých moravských řádových domů,⁹⁾ se zde nalézají rovněž díla přípravná, a to především od B. Pitra. Sem bychom mohli zařadit především Pitrova pojednání o jednotlivých klášterech, která byla následně shrnuta v monasticonu.¹⁰⁾ Na pomezí mezi „prostými“ opisy pramenů a spisy ve formě konceptů stojí klášterní diplomatáře sestavené zejména Pitrem,¹¹⁾ ale také ve velké míře Alexiem Habrichem.¹²⁾ Mezi těmito se pak nachází buď další opisy neznámých kopistů,¹³⁾ nebo originální archivní dokumenty získané povětšinou B. Pitrem, někdy také ale spíše Otmarem Conradem, Pitrovým nástupcem na postu rajhradského probošta. K Otmarovým akvizicím je možno přiřadit prakticky všechna jezuitika z rajhradského archivu.¹⁴⁾

S Gerardem Lefevrem máme spojeny předně výsledné historiografické práce, a to *Chronicon seu Annales Monasterii Rayhradensis, ...*¹⁵⁾ a *Moravia monastica*.¹⁶⁾ Zatímco první ze spisů, vzniklý v roce 1803, se ještě zcela váže k rajhradskému klášteru, ve kterém Lefevre nalezl v letech 1802–1806 domov a útočiště,¹⁷⁾ druhý – sepsaný o dva roky později – se věnuje Rajhradu již jen v prvním a druhém z celkového počtu 14 svazků. Zbylé díly pojednávají o dalších moravských řádových domech.¹⁸⁾

⁷⁾ MZA, E6, inv. č. 2606–2607, sign. Ga 24–Ga 25, kart. 300; inv. č. 2620–2628, sign. Ga 29–Ga 37, kart. 301–303.

⁸⁾ Viz níže.

⁹⁾ Srovnání těchto spisů viz Jindra PAVELKOVÁ a kol., *Milovníci a mecenáši věd a umění v řeholním rouše*, Brno 2014, s. 89–92. Zde uvedena i další literatura k tématu.

¹⁰⁾ Např. MZA, E6, inv. č. 2537–2549, sign. Ga 1/1–Ga 3/2, kart. 297; inv. č. 2595–2605, sign. Ga 18/1–8–Ga 23/3, kart. 300 a další.

¹¹⁾ Tamtéž, např. inv. č. 2559, sign. Ga 7/4, kart. 298.

¹²⁾ Tamtéž, např. inv. č. 2558, sign. Ga 7/3, kart. 298.

¹³⁾ Tamtéž, např. inv. č. 2560, sign. Ga 7/5, kart. 298; inv. č. 2572, sign. Ga 10/3, kart. 299.

¹⁴⁾ Tamtéž, např. inv. č. 2657, sign. Gb 20ter, kart. 307.

¹⁵⁾ MZA, E6, inv. č. 2521–2523, sign. Fb 14–Fb 16, kart. 293.

¹⁶⁾ Tamtéž, inv. č. 2629–2642, sign. Ga 38–Ga 43, Gb 1–Gb 8, kart. 303.

¹⁷⁾ J. PAVELKOVÁ a kol., *Milovníci*, s. 89.

¹⁸⁾ III. sv. Třebíč, Komárov, Měřín, Klášterní Hradisko, Březová, Klášterec, Pustiměř, Uherčice; IV. sv. Velehrad, Žďár nad Sázavou, Vizovice; V. sv. Oslavany, VI. sv. Tišnov, Staré Brno, Dalešice; VII. sv. Dolina Josafat v Olomouci, Sv. Trojice v Králově Poli; VIII. sv. Doubravník, Fulnek, Prostějov, křižovníci s červenou hvězdou Hradisko sv. Hypolita; IX. sv. Klášterní Hradisko, Louka; X. sv. Zábrdovice, Křtiny, Nová Říše, Aszod, Želiv, Dolní Kounice; XI. sv. augustiniáni Brno, Koruna, Litomyšl, Moravský Krumlov, herburky Brno; XII. sv. maltézští rytíři, Školské sestry; XIII. sv. dominikáni Brno, Staré Brno, Sv. Kateřina v Olomouci, Uher-

U skupiny označené jako *dějiny klášterů v Čechách – dějiny benediktinského řádu a dějiny ostatních klášterů* se nejčastěji setkáváme s opisy (výjimečně s originály) pramenů, převládají jednoznačně materiály týkající se břevnovského kláštera,¹⁹⁾ nalezneme zde však i několik jednotlivin k Vyššímu Brodu,²⁰⁾ Zbraslavi²¹⁾ a dalším. U nebřevnovské materie pak co do formy převládají koncepty zejména v podobě diplomatů a listinářů, objevují se zde rovněž různé souhrnné dějinné výpisky.

Obdobně jsme na tom u dalších dvou skupin obsahujících materiály k historii klášterů ve Slezsku a benediktinských klášterů v Evropě.²²⁾ I zde se setkáme především s opisy listin,²³⁾ v několika málo případech se jedná o klášterní historie²⁴⁾ a analý.²⁵⁾ V jednom případě je v archivu uložen přímo originál – profesní lístky mnichů benediktinského kláštera ve Weiblingu z let 1444-1805.²⁶⁾ Dvě z těchto položek jsou připsány prvnímu Pitrovi vídeňskému kopistovi,²⁷⁾ v jednom případě se jedná o opis Alexia Habricha.²⁸⁾

Stejně tak u materiálů věnovaných olomouckému biskupství se jedná zejména o opisy pramenů úřední povahy²⁹⁾ či výtahy z Paprockého³⁰⁾ a Pešiny,³¹⁾ doloženy zde máme ovšem i Habrichovy přehledy olomouckých biskupů,³²⁾ děkanů olomouckého kostela³³⁾ a poznámky k životu kardinála Ditrichštejna.³⁴⁾

V případě *brunensii* je největší část materiálu věnována kapitule a kostelu sv. Petra a Pavla na Petrově. Zde zařazené dokumenty jsou většinou originály ze 17. a 1. poloviny 18. století a v největší míře mají vztah k brněnskému a vyšehradskému

---

ský Brod, Olomouc, Šumperk, Znojmo, Uherské Hradiště, Jihlava; XIV. sv. minorité Brno, františkáni Brno, kapucini Brno, klarisky Znojmo a Olomouc, sv. Josef v Brně.

¹⁹⁾ MZA, E6, např. inv. č. 2689-2698, sign. Gc 1-Gc 6, kart. 313-314.

²⁰⁾ Tamtéž, inv. č. 2736, sign. Gc 33, kart. 321.

²¹⁾ Tamtéž, inv. č. 2737, sign. Gc 34, kart. 321.

²²⁾ Jedná se zejména o řádové domy Psi Pole, Orlová, Lehninu, Ottobeurenu, probošství ve slezské Středě, klášter v Nieder Alteichu, Göttweigu, Kemptenu, sv. Jana Evangelisty a sv. Maximiana u Treviru, Melku, P. Marie v Uhrách, Pannonhalmě, Weiblingu.

²³⁾ MZA, E6, inv. č. 2748, sign. Gd 4, kart. 322; inv. č. 2761, sign. Gd 9, kart. 323.

²⁴⁾ Tamtéž, inv. č. 2745, sign. Gd 2, kart. 322.

²⁵⁾ Tamtéž, inv. č. 2744, sign. Gd 1, kart. 322.

²⁶⁾ Tamtéž, inv. č. 2760, sign. Gd 8, kart. 323.

²⁷⁾ Tamtéž, inv. č. 2758 a 2761, sign. Gd 6 a Gd 9, kart. 323.

²⁸⁾ Tamtéž, inv. č. 2659, sign. Gd 7, kart. 323.

²⁹⁾ Tamtéž, inv. č. 2769, sign. Gd 15/3, kart. 324; inv. č. 2785, sign. Gd 24, kart. 326.

³⁰⁾ Tamtéž, inv. č. 2775, sign. Gd 20/2, kart. 325.

³¹⁾ Tamtéž, inv. č. 2776, sign. Gd 20/3, kart. 325.

³²⁾ Tamtéž, inv. č. 2781, sign. Gd 20/8, kart. 325.

³³⁾ Tamtéž, inv. č. 2779, sign. Gd 20/6, kart. 325.

³⁴⁾ Tamtéž, inv. č. 2280, sign. Gd 20/7, kart. 325.

kanovníku Ferdinandu Bohuslavu rytíři z Ullersdorfu-Nimptsche, který byl od roku 1706 v konfraternitě rajhradského kláštera. Vedle knihovny, kterou Ullersdorf věnoval klášteru roku 1724,³⁵⁾ se do rajhradských zdí patrně dostala i jeho archivní pozůstalost. Pro tento předpoklad máme potvrzení právě ve sledovaném oddílu klášterního archivu, kde se nalézá jednak Ullersdorfova korespondence³⁶⁾ a také dokumenty týkající se jím zastávaných úřadů³⁷⁾ či dokumenty osobní povahy (křestní list, vysvědčení apod.).³⁸⁾

Vedle Ullersdorfa se v archivním materiálu setkáme i se jmény dalších brněnských kanovníků – Matoušem Františkem Knoppem³⁹⁾ – a proboštů – Maxmiliánem Adamem z Lichtenštejna⁴⁰⁾ a Janem Matyášem z Thurnu.⁴¹⁾

Pouze dvě položky z tohoto souboru mají povahu koncepčních prací. Jedná se o *Koncept diplomaticko-chronologické historie kostela sv. Petra* od Bonaventury Pitra⁴²⁾ a *Diplomatář kostela s přehledem rektorů, proboštů a biskupů* od Alexia Habricha.⁴³⁾

U materiálů k dějinám kostela sv. Jakuba v Brně máme doloženy téměř výhradně samostatné práce koncepční a kompilační B. Pitra a A. Habricha, většinou v podobě diplomatářů a listinářů.⁴⁴⁾ Vzhledem k provázanosti dějin kostela sv. Jakuba s klášterem cisterciáček v Oslavanech jsou v tomto oddíle zařazeny i dva Pitrovy spisy pojednávající o tomto klášteře.⁴⁵⁾

Oddíl věnovaný farám na Moravě se zdá být téměř výhradně dílem Alexia Habricha. Habrich se věnoval především farám v okolí Rajhradu, nebo těm, které byly pod klášterní duchovní správou. Nalezneme zde tedy spisy pojednávající o dějinách městečka a fary v Blučině,⁴⁶⁾ Pouzdřanech,⁴⁷⁾ Střelících,⁴⁸⁾ Modřicích,⁴⁹⁾

³⁵⁾ Vladislav DOKOUPIL, *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Universitní knihovny v Brně*, Brno 1972, s. 37.

³⁶⁾ MZA, E6, , inv. č. 2834, sign. Ge 2, kart. 332; inv. č. 2836–2839, sign. Ge 4–Ge 6, kart. 333.

³⁷⁾ Tamtéž, inv. č. 2831, sign. Gd 57, kart. 332.

³⁸⁾ Tamtéž, inv. č. 2832–2833, sign. Gd 58–Ge 1, kart. 332.

³⁹⁾ Tamtéž, inv. č. 2815, sign. Gd 44, kart. 329.

⁴⁰⁾ Tamtéž, inv. č. 2814, sign. Gd 43, kart. 329.

⁴¹⁾ Tamtéž, např. inv. č. 2820–2821, sign. Gd 47–Gd48, inv. č. 2823, sign. Gd 50, kart. 330.

⁴²⁾ Tamtéž, sign. Gd 35, kart. 327.

⁴³⁾ Tamtéž, inv. č. 2786, sign. Gd 25, kart. 326.

⁴⁴⁾ Tamtéž, inv. č. 2852, sign. Ge 14, inv. č. 2856–2857, sign. Ge 14quinnuies–Ge 14sexies, kart. 334.

⁴⁵⁾ Tamtéž, inv. č. 2858–2859, sign. Ge 14septies–Ge 16, kart. 334.

⁴⁶⁾ Tamtéž, inv. č. 2863, sign. Ge 20/1, kart. 334.

⁴⁷⁾ Tamtéž, inv. č. 2864, sign. Ge 20/2, kart. 334.

⁴⁸⁾ Tamtéž, inv. č. 2865, sign. Ge 20/3, kart. 334.

⁴⁹⁾ Tamtéž, inv. č. 2866, sign. Ge 20/4, kart. 334.

Moutnici,⁵⁰⁾ Měnině,⁵¹⁾ Medlově,⁵²⁾ Olbramkosteletě,⁵³⁾ Doubravníku,⁵⁴⁾ Želešicích⁵⁵⁾ či Tuřanech.⁵⁶⁾ Z dalších položek tohoto oddílu jmenujme alespoň *Koncept B. Pitra o P. Marii Žarošické*⁵⁷⁾ či soupisy vybavení far a kaplí.⁵⁸⁾

V oddíle zbožné nadace na Moravě nalezneme zejména Spisy nadace pro zbožné a chudinské nadace v Moravském markrabství pro jednotlivé kraje zhruba v 50. a 60. letech 17. století.⁵⁹⁾ Oddíl je zakončen Soupisem špitálů v Moravském markrabství⁶⁰⁾ od brněnského sekretáře královského tribunálu a pokladníka kriminálního fondu Jana Jáchyma Hackela z doby okolo roku 1760.⁶¹⁾

Závěr materie věnované církevní historii pak tvoří několik menších skupin spisů věnovaných katedrále sv. Víta, biskupství v Litomyšli a dalším kostelům.⁶²⁾ Svatovítskou skupinu tvoří dva dokumenty – Dokumenty a synodální ustanovení metropolitního kostela za léta 1325–1390 a Kodex obsahující nedělní⁶³⁾ a slavnostní kázání Konrada Soltova a další.⁶⁴⁾ Stejně tak Litomyšli jsou věnovány dvě položky – Opisy listin týkající se kláštera a biskupství od Spitihněva II. do r. 1491⁶⁵⁾ a Založení kanovnictví na Karlštejně.⁶⁶⁾

Další velká skupina archivního materiálu je věnována právu a právní historii. V interním inventáři je dělena do oddílů Provinční právo Moravy a Diplomatař a zemské právo české. Archiválie právního obsahu můžeme nejvíce spojit s osobou Alexia Habricha, který se tímto oborem zabýval. Velká část shromážděné materie mu posloužila jako podklad jeho tiskem vydaného spisu *Jura primaeva Moraviae*.⁶⁷⁾

⁵⁰⁾ Tamtéž, inv. č. 2867, sign. Ge 20/5, kart. 334.

⁵¹⁾ Tamtéž, inv. č. 2868, sign. Ge 20/6, kart. 334.

⁵²⁾ Tamtéž, inv. č. 2869, sign. Ge 20/7, kart. 334.

⁵³⁾ Tamtéž, inv. č. 2670, sign. Ge 20/8, kart. 334.

⁵⁴⁾ Tamtéž, inv. č. 2671, sign. Ge 20/9, kart. 334.

⁵⁵⁾ Tamtéž, inv. č. 2672, sign. Ge 20/10, kart. 334.

⁵⁶⁾ Tamtéž, inv. č. 2673, sign. Ge 28/3, kart. 335.

⁵⁷⁾ Tamtéž, inv. č. 2876, sign. Ge 21/3, kart. 335.

⁵⁸⁾ Tamtéž, např. inv. č. 2882, sign. Ge 24, kart. 335; inv. č. 2885, sign. Ge 25/3, kart. 335.

⁵⁹⁾ Tamtéž, inv. č. 2902–2928, sign. Ge 34–Ge 45, kart. 336–339.

⁶⁰⁾ Tamtéž, inv. č. 2929, sign. Ge 46, kart. 339.

⁶¹⁾ V. DOKOUPIL, *Dějiny*, s. 50. J. J. Hackel udržoval intenzivní styky s rajhradským klášterem, kterému odkázal svou rozsáhlou, především na právo zaměřenou knihovnu.

⁶²⁾ Poslední skupina obsahuje nečeskou materii věnovanou Vratislaví (MZA, E6, inv. č. 2935–2936, sign. Gf 6–Gf 6bis, kart. 340), dějinám basilejského koncilu (Tamtéž, inv. č. 2937, sign. Gf 7, kart. 341) apod.

⁶³⁾ Tamtéž, inv. č. 2930, sign. Gf 1, kart. 340.

⁶⁴⁾ Tamtéž, inv. č. 2931, sign. Gf 2, kart. 340.

⁶⁵⁾ Tamtéž, inv. č. 2932, sign. Gf 3, kart. 340.

⁶⁶⁾ Tamtéž, inv. č. 2933, sign. Gf 4, kart. 340.

⁶⁷⁾ Vydáno v Brně v Neumannovské tiskárně roku 1781 (Moravská zemská knihovna v Brně (=MZK), sign. ST1-0004.230,B).

V rajhradském archivu je uložen rovněž rukopis tohoto díla.⁶⁸⁾ Velká pozornost je v materii samozřejmě věnována *Knize Tovačovské*⁶⁹⁾ a *Knize Drnovské*,⁷⁰⁾ nalezneme zde rovněž několik rukopisů Jana Jáchyma Hackela.⁷¹⁾

Oddíl právních dějin Moravy je ve druhé polovině doplněn ještě dějinami Moravy. Tento soubor obsahuje jak originály a opisy originálních dokumentů,⁷²⁾ tak dílčí práce opět především A. Habricha.⁷³⁾ Sledované archiválie jsou co do obsahové skladby velmi různorodé – od soupisů vládců z jednotlivých období,⁷⁴⁾ přes popis městských domů v Brně k roku 1748⁷⁵⁾ až po originální dokumenty a výpisky k moravské šlechtické genealogii.⁷⁶⁾ Nalezneme zde opět dokumenty z pozůstalosti Jana Jáchyma Hackela – většinou se jedná o Hackelovu korespondenci se zástupci šlechtického stavu o různých, především, právních záležitostech.⁷⁷⁾ Je více než zřejmé, jakou cestou se do rajhradského archivu dostaly materiály Hackelova otce brněnského ingrosátora Václava Františka Hackela a s nimi spojené dokumenty hrabat Podstatských,⁷⁸⁾ stejnou cestou však patrně putovaly i další spisy obsahující vyúčtování a pozůstalostní jednání.⁷⁹⁾

Oddíl *Diplomatář a zemské právo české* obsahuje dokumenty vážící se k jeho názvu jen z části, ve větší míře se zde opět setkáváme s prameny k obecným dějinám. V první části se tedy jedná o výpisy listin a nejrůznější listináře vzniklé přičiněním Bonaventury Pitra (ať už přímo jím, nebo na jeho žádost a pro jeho potřebu jinými opisovači).⁸⁰⁾ Několik položek je věnováno opisům práce Viktorina Kornela

⁶⁸⁾ MZA, E6, inv. č. 2944, sign. Ha 3/1, kart. 342 – variantně inv. č. 2945, sign. Ha 3/2, kart. 342 (obsahuje nevydané pasáže).

⁶⁹⁾ Tamtéž, inv. č. 2968, sign. Ha 16, kart. 345; inv. č. 2976–2977, sign. Hb 4–Hb 5, kart. 349.

⁷⁰⁾ Tamtéž, inv. č. 2974, sign. Hb 1, kart. 349 – rukopis z pol. 16. stol.

⁷¹⁾ Tamtéž, inv. č. 2978–2980, sign. Hb 6–Hb 6ter, kart. 350. Další právní Hackelovy rukopisy našly místo v jiné části rajhradského archivu. Vedle rukopisné pozůstalosti odkázal Hackel rajhradskému klášter rovněž svou rozsáhlou knihovnu, patrně jako odškodnění za nepřijemnost, které měli rajhradští představení s jeho synovcem Emilianem Wagnerem, benediktínem s – dle dobového popisu – velmi dobrodružnou a neukázněnou povahou (V. DOKOUPIL, *Dějiny*, s. 50).

⁷²⁾ Např. MZA, E6, inv. č. 2986, sign. Hb 12, kart. 350; inv. č. 2993–2994, sign. Hb 15–Hb 17, kart. 351.

⁷³⁾ Tamtéž, inv. č. 2991–2992, sign. Hb 13/6–Hb 14, kart. 350–351; inv. č. 3099, sign. Hc 18, kart. 363.

⁷⁴⁾ Např. Habrichův přehled moravských markrabat (MZA, E6, inv. č. 2989, sign. Hb 13/4, kart. 350), výpis o Markomanech a prvních kráľích (tamtéž, inv. č. 2988, sign. Hb 13/3, kart. 350).

⁷⁵⁾ Tamtéž, inv. č. 3004, sign. Hb 23, kart. 352.

⁷⁶⁾ Tamtéž, inv. č. 3018–3040, sign. Hb 30–Hb 42, kart. 353–354.

⁷⁷⁾ Tamtéž, inv. č. 3074–3084, sign. Hc 4/8–Hc 6, kart. 359–360.

⁷⁸⁾ Tamtéž, inv. č. 3067–3073, sign. Hc 4/1–Hc 4/7, kart. 358–359.

⁷⁹⁾ Tamtéž, inv. č. 3085–3086, sign. Hc 7–8, kart. 360–361.

⁸⁰⁾ Tamtéž, inv. č. 3100–3108, sign. Hd 1–Hd 5, kart. 364–365.

ze Všehrd *O právích země české knihy devatery*⁸¹⁾ či opisy a výpisy ze zemských desk.⁸²⁾ Větší prostor pak zabírají výpisy a opisy pro Pitrem zamýšlenou edici českých historických pramenů.⁸³⁾ Pitřův dlouhodobý zájem o nejstarší české narativní prameny a záměr pořídit edici zásadního významu je zřejmý i z toho, že větší část předmětných děl zde máme dochovány v několika opisech z různých předloh. Vlastní narativní prameny jsou pro mladší období doplněny ještě např. traktáty a poznámkami z husitské doby,⁸⁴⁾ listy Jana Žižky,⁸⁵⁾ písemnostmi k dějinám kostnického koncilu⁸⁶⁾ či korespondencí Jana Kapistrána.⁸⁷⁾

Další oddíly obsahují vždy již jen několik jednotlivin a první z nich – historie a diplomatika jednotlivých míst v Čechách – mají svou skladbou jednoznačně vztah k B. Pitrovi, neboť se jedná o lokality svázané působením či publikačním zájmem s tímto rajhradským proboštem. Nalezeme zde tedy materiály k Praze,⁸⁸⁾ Plzni,⁸⁹⁾ Broumovu⁹⁰⁾ a Třebehovicím pod Orebem.⁹¹⁾

Následuje skupina materiálů souhrnně nazvaná Něco o české šlechtě. Zde se setkáváme s materiály, které bychom čekali spíše již výše u oddílu moravských právních dějin, kde byla šlechtická materie zastoupena ve velké míře. Na tomto místě máme před sebou několik málo položek k dějinám Rožmberků,⁹²⁾ Švamberků,⁹³⁾ Lobkoviců⁹⁴⁾ a Čertorejských z Čertorej.⁹⁵⁾

⁸¹⁾ Tamtéž, inv. č. 3113–3114, sign. Hd 8–Hd 9, kart. 366–367.

⁸²⁾ Tamtéž, inv. č. 3115, inv. č. Hd 10, kart. 367.

⁸³⁾ Tamtéž, inv. č. 3119–3143, sign. Hd 14–Hd 34, , kart. 368–371; inv. č. 3150–3151, sign. Hd 41–Hd 41bis, kart. 372.

⁸⁴⁾ Tamtéž, inv. č. 3145, sign. Hd 36; inv. č. 3149, sign. Hd 40; inv. č. 3156–3158 a 3160–3162, sign. Hd 42quater–Hd 45 a Hd 46bis–Hd 46quater, vše kart. 372; inv. č. 3164–3165, sign. Hd48–Hd 49, kart 373.

⁸⁵⁾ Tamtéž, inv. č. 3148, sign. Hd 39, kart. 372.

⁸⁶⁾ Tamtéž, inv. č. 3153–3155, sign. Hd 42–Hd 42ter, kart. 372.

⁸⁷⁾ Tamtéž, inv. č. 3146–3147, sign. Hd 37–Hd 38, kart. 372.

⁸⁸⁾ Jedná se ovšem o opis Hasištejnského spisu o městě Praze opsaný z vídeňského rukopisu (tamtéž, inv. č. 3168, sign. He 1, kart. 373).

⁸⁹⁾ Rukopis Pitrovy kroniky staré Plzně a materiály k tomuto dílu (tamtéž, inv. č. 3167–3169, sign. He 3–He 3ter, kart. 373), tiskem vyšlo v: Miloslav ŠVÁB (ed.), *Bonaventura Pitř: krátká kronika Staré Plzně. Breve chronicon Antiquae Plznae*, Plzeň 1988.

⁹⁰⁾ Tamtéž, inv. č. 3170–3172, sign. He 4/I–He 4/III, kart. 373.

⁹¹⁾ Pitrovo rodiště (tamtéž, inv. č. 3173–3175, sign. He 5–He 7, kart. 373).

⁹²⁾ Jsou to dva opisy Březanovy Rožmberské kroniky (bohužel i zde pouze nám dnes dochované části – tamtéž, inv. č. 3177–3178, sign. He 9–He 10, kart. 373) a soupis dokumentů rožmberského archivu (tamtéž, inv. č. 3179, sign. He 11, kart. 373).

⁹³⁾ Tamtéž, inv. č. 3180, sign. He 12, kart. 373.

⁹⁴⁾ Tamtéž, inv. č. 3181, sign. He 13, kart. 373.

⁹⁵⁾ Tamtéž, inv. č. 3183, sign. He 14, kart. 374.

Další skupina je nazvaná Různí vlastenečtí spisovatelé a rozličnosti týkající se Čech. Zde se opět setkáme s opisy narativních pramenů – zastoupena je zde *Vita Caroli IV.*,⁹⁶⁾ spisy Jana z Holešova⁹⁷⁾ a další.⁹⁸⁾ Závěrem jsou připojeny opisy a výtahy z prací G. Dobnera, A. Voigta či M. Pelcla.⁹⁹⁾

Následují materiály dějinného obsahu pro Slezsko,¹⁰⁰⁾ Čechy, Moravu a Slezsko pospolu,¹⁰¹⁾ či pro Uhersko¹⁰²⁾ a Polské království.¹⁰³⁾ Jedná se o materiály velmi různé, originály i kompilační opisy a výpisky. Obsáhlejší a uceleněji vypadající jsou materiály k dějinám Rakouska a Německa, kde máme před sebou především výtahy a opisy z kronik,¹⁰⁴⁾ např. Pitrovy výpisky z různých vídeňských tisků a rukopisů.¹⁰⁵⁾ Nalezneme zde i Lefevrovo pojednání *Historemata rerum Poloniae ...*,¹⁰⁶⁾ které by svým obsahem patřilo spíše k předchozímu oddílu s prameny k polským dějinám.

Oddíl Životy svatých opět částečně koresponduje s již dříve uvedenými opisy a výpisky z narativních pramenů. Vedle fragmentu rukopisu řeckých a egyptských otců z 12. století,¹⁰⁷⁾ rajhradského pasionálu téže datace¹⁰⁸⁾ a díla Jacoba de Voragine *Legenda aurea* ze 14.¹⁰⁹⁾ a konce 15. století¹¹⁰⁾ se zde setkáme s životem Jana Kapistrána,¹¹¹⁾ sv. Vojtěcha,¹¹²⁾ sv. Prokopa,¹¹³⁾ Arnošta z Pardubic,¹¹⁴⁾ poustevníka Vintře,¹¹⁵⁾ sv. Václava,¹¹⁶⁾ bl. Ivana¹¹⁷⁾ a dalších světců.¹¹⁸⁾ Uložen je zde rovněž Pit-

⁹⁶⁾ Tamtéž, inv.č. 3188–3189, sign. He 20–He 20bis, kart. 375.

⁹⁷⁾ Tamtéž, inv. č. 3184–3198, sign. He 24/2–He 25, kart. 375.

⁹⁸⁾ Tamtéž, inv. č. 3187, sign. He 19, kart. 374.

⁹⁹⁾ Tamtéž, inv.č. 3201–3204, sign. He 29–He 32, kart. 375.

¹⁰⁰⁾ Tamtéž, inv. č. 3205–3207, sign. He 33–He 35, kart. 376.

¹⁰¹⁾ Tamtéž, inv. č. 3208–3212, sign. He 36–He 40, kart. 376.

¹⁰²⁾ Tamtéž, inv.č. 3213–3214, sign. He 41–He 42, kart. 376.

¹⁰³⁾ Tamtéž, inv. č. 3215–3217, sign. He 43–He 43ter, kart. 377.

¹⁰⁴⁾ Tamtéž, inv.č. 3220 a 3223–3225, sign. He 45 a He 47/2–He 48, , kart. 377–378; inv. č. 3227–3228, sign. He 50–He 51, kart. 379.

¹⁰⁵⁾ Tamtéž, inv. č. 3239 a 3242, sign. He 61 a He 62, kart. 380.

¹⁰⁶⁾ Tamtéž, inv. č. 3238, sign. He 59, kart. 380.

¹⁰⁷⁾ Tamtéž, inv. č. 3261, sign. Hf 1, kart. 387.

¹⁰⁸⁾ Tamtéž, inv. č. 3263, sign. Hf 3, kart. 387.

¹⁰⁹⁾ Tamtéž, inv. č. 3265, sign. Hf 5, kart. 387.

¹¹⁰⁾ Tamtéž, inv. č. 3266, sign. Hf 6, kart. 388–389.

¹¹¹⁾ Tamtéž, inv.č. 3267–3268, sign. Hf 7–Hf 8, kart. 389; inv. č. 3288, sign. Hf 27bis, kart. 392.

¹¹²⁾ Tamtéž, inv. č. 3271, sign. Hf 10 bis (Canaparius), kart. 390.

¹¹³⁾ Tamtéž.

¹¹⁴⁾ Tamtéž, inv. č. 3272, sign. Hf 10ter, kart. 390.

¹¹⁵⁾ Tamtéž, inv. č. 3274, sign. Hf 11/2, kart. 390.

¹¹⁶⁾ Tamtéž, inv. č. 3278, sign. Hf 13 (Oriente iam sole); inv. č. 3279, Hf 13bis (Oportet nos fratres), vše kart. 390.

¹¹⁷⁾ Tamtéž, inv. č. 3282, sign. Hf 16, kart. 391.

¹¹⁸⁾ Jedná se o soubory obsahující životopisy např. sv. Cyrila a Metoděje, sv. Zikmunda (tamtéž, inv. č. 3270, sign. Hf 10, kart. 390), sv. Jana Nepomuckého, sv. Turibia a dalších (tamtéž, inv. č. 3283, sign. Hf 17, kart. 391).

rův autograf jeho spisu *Thesaurus absconditus*, který vyšel tiskem v Brně u Emanuela Svobody roku 1762.¹¹⁹⁾

Pokud si materií rozčleníme alespoň základním způsobem co do vztahu k jednotlivým osobám uvedeným v názvu příspěvku, pak jednoznačně nejvíce, jak vyplývá i z výše uvedeného, jich je spojeno s B. Pitrem. Je to především dáno tím, že Pitř byl iniciátorem tohoto rozsáhlého pořizování opisů. S jeho jménem můžeme spojit jak některé opisy (v několika případech se jedná o Pitřovy autografy), tak práce koncepčního či přípravného charakteru a také díla výsledná.

Rovněž u Alexia Habricha je možné přiřazení ke všem třem kategoriím z hlediska formy. U jeho osoby jednoznačně převažují opisy pramenů, neboť se u velké části z nich jedná o jeho autograf. U Lefevra pak máme naopak nejčastěji doložená díla výsledná, což je dáno především 14 svazky jeho klášterních dějin. Setkat se ale můžeme i s Lefevrovým opisem – doloženy jsou např. materiály k dějinám husitství z Balbína a Ondřeje z Brodu.¹²⁰⁾

Z výše uvedeného vyplývá, že v rajhradském klášterním archivu je uloženo velké a velmi rozmanité množství archiválií vztahující se k dějinám jak různých klášterů, dalších církevních institucí, tak i k jednotlivým zemím střední Evropy. Cílem předložené studie nebylo jmenovat je zde všechny, neboť to by bylo zbytečné vzhledem k tomu, že rajhradský archivní fond je přístupným fondem ve správě Moravského zemského archivu v Brně a také vzhledem k tomu, že jeho inventář je dostupný on-line a dá se v něm také poměrně dobře vyhledávat.¹²¹⁾ V současné době také probíhá digitalizace a podrobné elektronické zpracování části fondu v rámci projektu Benediktinský klášter Rajhrad jako kulturní fenomén.¹²²⁾

¹¹⁹⁾ Jedná se o Pitřovo pojednání o životě sv. Vintřie a dějinách břevnovského kláštera (MZK, sign. ST2-0006.403,A).

¹²⁰⁾ MZA, E6, inv. č. 3149, sign. Hd 40, kart. 372.

¹²¹⁾ Inventář byl zpřístupněn v rámci přeshraničního projektu na stránkách http://www.kirchen.findbuch.net/php/main.php?ar_id=3648. Jedná se o jedno ze zpřístupnění fondu, který je zde prezentován společně s fondem dolnorakouského kláštera Göttweig. Jednoduchá databáze užívá členění fondu dle archivního inventáře, jednotlivé „kapitoly“ jsou řazeny abecedně, což umožňuje poměrně snadnou orientaci ve fondu.

¹²²⁾ Informace o projektu dostupné na <http://www.rajhradskyklaster.cz/>, přístup k zpracovaným částem fondu v elektronickém katalogu Moravské zemské knihovny v Brně na stránce www.mzk.cz.

Jindra Pavelková

**HISTORIOGRAPHIC WORKS BY B. PITR,
A. HABRICH AND G. LEFEBVRE
IN THE RAJHRAD MONASTERY ARCHIVE**

SUMMARY

The Rajhrad Monastery archive stores a relatively large amount of works, which can be characterized historiographic or at least sources for historiographic works. The foundations of this collection were laid by the Rajhrad provost Bonaventura Pitr in the mid-18th century. Many of the works are his direct autographs, but a large portion emerged by activity of a group of copyists, who copied materials from various archive resources upon his instigation. The "historiographic" tradition established by Pitr survived at Rajhrad until almost the 20th century, although in a lesser extent than at the time of its founder's lifetime.

Should we concentrate directly on the material preserved in the Rajhrad archival resources, we can divide it into several groups from two aspects. As regards the form, the sources include copies of various types of materials, both narrative and diplomatic, concepts of the actual historiographic works and finished works. As regards the content, the sources can be divided into works on Rajhrad and Rajhrad issues and the ecclesiastical as well as secular history. The material on ecclesiastical and secular history can then be further sorted according to the individual thematic topics and spheres which it concerns. Here we encounter a varied spectrum of topics concerning the monastic houses, the bishoprics and chapters on the one hand and materials concerning the individual crown lands and the adjoining lands on the other hand.

In conformity with the internal stock, we can divide the material into the history of Moravian monasteries, history of monasteries in Bohemia - history of the Benedictine order and history of the other monasteries, history of monasteries in Silesia, Benedictine monasteries in Europe, the (arch)bishopric of Olomouc, St. Peter and St. Paul Church in Brno (chapter), the episcopal seminary in Brno, St. Jacob Church in Brno, other parishes and churches in Moravia, religious foundations in Moravia, the history of churches in Bohemia, the provincial right of Moravia, codex diplomaticus and the Bohemian land law, history of the individual locations - Prague, Plzeň, Broumov, Třebechovice pod Orebem and the nobility; then, the material is sectioned according to the lands - Bohemia, the Duchy of

Saxony, Bohemia, Moravia and Silesia together, Hungary, Poland, Austria and Germany. Lives of the saints are arranged separately.

If we section the material basically as regards the relation to the individual persons mentioned in the name of the essay, most of them are clearly connected with B. Pitr. It is given by the fact that Pitr was the initiator of this extensive production of copies. We can connect some of the copies with his name (Pitr's own autographs in several cases) as well as works of a conceptual or preparatory character and resulting works.

Regarding A. Habrich, the prevailing materials include copies of the sources, because most of them are his autographs. Regarding G. Lefebvre, conversely, most of the sources represent resulting works, which is largely given by his fourteen volumes of the history of monasteries. However, we can also encounter Lefebvre's copies, e.g. materials on the history of the Hussite movement by Balbín and Ondřej of Brod.

The Rajhrad Monastery archive stores a large and very diverse amount of archival documents related to the history of various monasteries and other church institutions as well as the individual lands of central Europe. The presented essay does name them all; it would be pointless because the Rajhrad archival sources are freely accessible within the Moravian Land Archives in Brno and its collection is also accessible online and can be easily browsed. At present, some of the sources are being digitalized and electronically processed in detail within the project Rajhrad Benedictine Monastery as a Cultural Phenomenon.

Translated by Miroslav Košek

III

MATERIÁLY

MISCELLANEA

Jiří J u s t

ACTA UNITATIS FRATRUM

Ediční projekt

ABSTRACT

The Acta Unitatis Fratrum. Editorial project

The article introduces a significant collection of sources on history of the Bohemian Brethren over the 15th and 16th century, the *Acta Unitatis Fratrum* surviving in fourteen in-folio volumes. At the same time, it presents a Czech-German research project popularizing this collection of sources in a regesta edition.

Keywords: Bohemian Brethren - historiography - manuscript sources - *Acta Unitatis Fratrum* - regesta edition

Acta Unitatis Fratrum jsou nejvýznamnější dochovanou sbírkou pramenů k dějinám protestantské konfesní skupiny, působící na území Čech a Moravy v období pozdního středověku a raného novověku. Dodnes dochovaných 14 svazků obsahuje téměř deset tisíc popsaných stran foliového formátu s opisy textů velké skupiny žánrů, které zachycují dějiny jednoty bratrské¹⁾ od jejich počátků v polovině 15. století

---

¹⁾ Při psaní názvu historické konfesní skupiny jednoty bratrské se řídíme *Pravidly českého pravopisu*, ačkoliv v řadě moderních pojednání se jejich autoři stále drží podoby „Jednota bratrská“, vycházející z úzu bratrských písemných pramenů 16. a 17. století, v nichž byla při označování světských a duchovních autorit a výrazů náboženské úcty relativně důsledně zachovávána velká písmena. Moderní forma psaní „jednota bratrská“ (v případě historické konfesní skupiny) je analogicky odvozena od úzu psaní názvu jiných konfesních útvarů, např. anglikánská církev, římskokatolická církev. Jiným případem je název církevní organizace totožného názvu – Jednota bratrská (podobně jako např. Církev bratrská, nebo Českobratrská církev evangelická), registrované podle Zákona č. 3/2002 Sb. o církvích a náboženských společnostech. Srov. *Pravidla českého pravopisu*. Brno 2010, s. 201, 318; *Pravidla českého pravopisu s dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy*. Praha 2003, s. 110, 150.

do roku 1589, ale obsahují i významné prameny k dějinám jiných konfesních skupin, působících v prostoru českých zemí. Od roku 1945 se *Acta Unitatis Fratrum* s výjimkou posledního čtrnáctého svazku nacházejí jako depozit archivu Jednoty bratrské v Herrnhutu (*Unitätsarchiv Herrnhut*) v Národním archivu Praha, kde mají podobný statut jako fondy českých náboženských institucí.²⁾

1. Vznik sbírky *Acta Unitatis Fratrum*

Záměr bratrských biskupů iniciovat vznik ucelenější a rozsáhlejší sbírky pramenů, která by zachytila dějiny jednoty bratrské, byl podnícen dvěma událostmi, k nimž došlo krátce před polovinou 16. století.³⁾ Prvním impulsem, který vyvolal potřebu shromážďovat tyto prameny, byl požár východočeské Litomyšle, jemuž 11. května 1546 padla za oběť značná část města, včetně budovy bratrského sboru a v něm uloženého archivu biskupa Jana Augusty.⁴⁾ Krátce nato došlo ke konfrontaci císaře Karla V. a jeho spojenců s německými protestanty v tzv. šmalkaldské válce a po následném potlačení odporu českých stavů k pokusu krále Ferdinanda I. o zásah do náboženských záležitostí Čech obnovením svatojakubského mandátu krále Vladislava Jagellonského z roku 1508.⁵⁾

Během nastalé perzekuce kněží jednoty bratrské a měšťanů ze sborů v Litomyšli a Turnově došlo k exilové vlně několika set členů tohoto společenství do Velko-

²⁾ NA Praha, depozit Unitätsarchiv Herrnhut, sign. AB II R 1.1 (sv. 1–13). Čtrnáctý svazek *Acta Unitatis Fratrum* je uložen v KNM Praha, sign. II D 8 (sv. 14); srov. část „2. Acta Unitatis Fratrum v moderní době a pokusy o jejich vědecké zpřístupnění.“

³⁾ Okolnosti vzniku sbírky *Acta Unitatis Fratrum* zevrubně vylíčila Edita BLAŽKOVÁ, *Blahoslavova Akta Jednoty bratrské*, dizertační práce na Komenského evangelické bohoslovecké fakultě, Praha 1960 (dnes ETF UK Praha, sign. II K 8397); TÁŽ, *Blahoslavova Akta Jednoty bratrské*, Theologická příloha Křesťanské revue 31, 1964, s. 81–88, 97–105. Ze starších studií srov. Josef CVRČEK, *Archiv Jednoty bratrské v Herrnhutě*, Časopis Musea Království českého 71, 1897, s. 415–441, zde s. 417–438; Joseph Theodor MÜLLER, *Geschichte und Inhalt der Acta Unitatis Fratrum (sogenannte Lissaer Folianten)*, Zeitschrift für Brüdergeschichte 7, 1913, s. 66–113, 216–231; 9, 1915, s. 26–79; Kamil KROFTA, *O bratrském dějepiscectví*, Praha 1946, s. 45–47, 85–89, 107–111. Posledním pokusem o shrnutí dosavadních poznatků, včetně zachycení událostí z roku 1945 na základě dosud nereflektovaných pramenů z archivu Jednoty bratrské v Herrnhutu, je studie: Claudia MAI, *Auf den Spuren der Väter – Die Geschichte der Acta Unitatis Fratrum*, Unitas Fratrum. Zeitschrift für Geschichte und Gegenwartsfragen der Brüdergemeine 2012, Heft 67–68, s. 1–14.

⁴⁾ E. BLAŽKOVÁ, *Blahoslavova Akta Jednoty bratrské* (1964), s. 83; K. KROFTA, *O bratrském dějepiscectví*, s. 45–47.

⁵⁾ Dějiny tzv. prvního českého stavovského povstání v širokém kontextu Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská. 1526–1547. Díl 2*, Praha 1984, s. 138–335.

polska a Pruska.⁶⁾ Jan Černý, správce sboru v Mladé Boleslavi a člen úzké rady, vrcholného orgánu jednoty, se rozhodl tyto události pro paměť budoucím generacím písemně zachytit a při té příležitosti shromáždit i dochované starší prameny.⁷⁾ Podle předmluvy Jana Blahoslava, uvozující sedmý svazek *Act*, započal s touto činností v roce 1551.⁸⁾ Protože situace boleslavského bratrského sboru se nevyvíjela příliš dobře, sám Černý byl donucen se skrývat a v roce 1553 mu v souvislosti s jeho volbou biskupem vyvstala řada nových povinností, předal práci na shromáždění materiálu svému pomocníkovi, jáhnovi Janu Blahoslavovi, který se v Mladé Boleslavi připravoval od roku 1548 pod Černého vedením ke svému duchovnímu povolání.⁹⁾

Černého rozhodnutí přenechat započaté dílo o generaci mladšímu Blahoslavovi bezpochyby odráželo respekt k osobě, které se dostalo v porovnání s jinými bratrskými duchovními nadprůměrného vzdělání (v Goldbergu, Královci, Vítemberku a v Basileji) a u níž se dal očekávat i vážný zájem o historii.¹⁰⁾ Blahoslav se úkolu, který mu Jan Černý svěřil, ujal velkoryse. Doposud shromážděné texty, zachycující období po roce 1547, opatřil vlastním spojujícím komentářem a nechal je načisto opsat do svazku, nyní číslovaného jako sedmý.¹¹⁾ Tím položil základ první řadě, kterou dnes tvoří svazky č. 7–10 a 12–14. Látka je v nich řazena chronologicky a zaznamenává právě uplynulé události, přičemž Blahoslav sám opsal svazky č. 7 a 8. V redakční práci pokračoval i poté, co byl v roce 1557 zvolen biskupem. O rok

⁶⁾ Joseph Theodor MÜLLER, *Geschichte der Böhmischen Brüder. Bd. 2*, Herrnhut 1931, s. 199–238; TÝŽ, *Geschichte der Böhmischen Brüder. Bd. 3*, Herrnhut 1931, s. 1–72.

⁷⁾ K postavě Jana Černého srov. *Biografický slovník českých zemí. Sešit 11: Čern–Čz*, Praha 2009, s. 30–31; *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Sv. 1*, Praha 1985, s. 456–457; K. KROFTA, *O bratrském dějepisectví*, s. 42–58.

⁸⁾ *Acta Unitatis Fratrum*. NA Praha, depozit Unitätsarchiv Herrnhut, sign. AB.II.R.1.1, sv. 7, fol. IIrv předsádky.

⁹⁾ K osobě Jana Blahoslava srov. např. Josef JANÁČEK, *Jan Blahoslav. Studie s ukázkami z díla*, Praha 1966; Svatopluk BIMKA – Pavel FLOSS (edd.), *Jan Blahoslav, předchůdce J. A. Komenského. 1571–1971. Sborník studií k čtyřstému výročí úmrtí Jana Blahoslava*, Uherský Brod 1974.

¹⁰⁾ Blahoslavovým prvním literárním dílem bylo nepříliš rozsáhlé historicko-teologické pojednání o vzniku jednoty bratrské, sepsané na počátku roku 1547: *O původu a příčinách Jednoty bratrské i kněžství a řádu, kteréhož se v ní užívá*. Dílo se dochovalo ve dvou rukopisech Knihovny Národního muzea (dále pouze KNM) Praha, sign. V F 41, fol. 67r–114v a sign. IV H 8/I, fol. 1a–60b. Kritické vydání připravil Otakar ODLOŽILÍK (ed.), *Bratra Jana Blahoslava Přerovského spis O původu Jednoty bratrské a řádu v ní*, Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1928, č. 7, Praha 1929. Srov. E. BLAŽKOVÁ, *Blahoslavova Akta Jednoty bratrské* (1964), s. 83–84.

¹¹⁾ Moderní číslování sbírky provedl herrnhutský archivář Johannes Renatus Plitt (1778–1841) nedlouho po jejím získání pro archiv v Herrnhutu (k tomu srov. dále část 2). Srov. C. MAI, *Auf den Spuren der Väter*, s. 5–6. Následující ličení okolností vzniku jednotlivých svazků *Act* se opírá zejména o shrnující studii E. BLAŽKOVÁ, *Blahoslavova Akta Jednoty bratrské* (1964).

později přesídlil do moravských Ivančic, kam přenesl i práce na *Actech*. Zde angažoval celou skupinu opisovačů, kterou tvořili zejména jáhni a výpomocní kazatelé, působící při jeho ivančickém sboru a snad také někteří nadanější studenti bratrské ivančické školy.

Přestože Blahoslav sám musel opisování materiálu kvůli svým množícím se povinnostem zanechat a na dílo již jen redakčně dohlížel, podařilo se mu v Ivančicích po roce 1558 založit novou řadu, pro niž byly opisovány starší dokumenty získané retrospektivním sběrem (dnešní svazky č. 2–6). Připojil k nim svazek č. 1, který vznikl ještě v Mladé Boleslavi z osobní iniciativy rytíře Jáchyma Prostibořského z Prostiboře a do Ivančic byl zřejmě zapůjčen jako předloha pro zhotovení některých opisů do svazku č. 2.¹²⁾ Na této řadě pracovala poměrně velká skupina opisovačů, jejíž práci pomáhal Blahoslavovi organizovat kněz Vavřinec Orlík. Ten před rokem 1558 působil již v Mladé Boleslavi a jeho vlastní zájem o dějiny jednoty potvrzuje svazek č. 11. Vznikl mezi lety 1557–1582 jako Orlíkova privátní sbírka bratrských pramenů a teprve později byl včleněn do celého korpusu.¹³⁾

V díle na *Actech* pokračovali po Blahoslavově smrti v roce 1571 dva jeho nástupci na postu ivančického biskupa. Prvním z nich byl Ondřej Štefan, který Blahoslavovi již dříve pomáhal při redakční práci podobně jako Vavřinec Orlík. I ten v prvních letech se Štefanem spolupracoval, jeho poslední zásahy do rukopisu jsou datovány rokem 1573. Štefanovi se podařilo uzavřít svazek č. 10, přední deska jeho vazby je opatřena monogramem AS a datací 1574.¹⁴⁾ Po jeho smrti v roce 1577 převzal dílo Jan Eneáš († 1594) s pomocí Jindřicha Daniela Švarce ze Semanína († 1611).¹⁵⁾ V průběhu následujících dvanácti let vznikly další tři svazky (č. 12–14), načež bylo celé dílo podle závěrů dosavadního bádání ukončeno, všechny svazky seřazeny, očíslovány a uloženy v bratrské knihovně v Ivančicích.¹⁶⁾ Důvodem tohoto tvrzení byla skutečnost, že nejmladší texty celé sbírky, které obsahuje předposlední svazek chronologické řady (č. 13), zaznamenávají události do roku 1589.¹⁷⁾

V souvislosti s nedávným nálezem archivu mladoboleslavského bratrského biskupa Matouše Konečného, který je z větší části tvořen interní korespondencí českých a moravských bratrských biskupů, je nyní možné dosavadní teorie o ukončení sběru písemného materiálu pro sbírku *Acta Unitatis Fratrum* z hlediska jeho časo-

¹²⁾ E. BLAŽKOVÁ, *Blahoslavova Akta Jednoty bratrské* (1964), s. 99–100.

¹³⁾ Tamtéž, s. 97–98.

¹⁴⁾ Tamtéž, s. 103.

¹⁵⁾ E. BLAŽKOVÁ, *Blahoslavova Akta Jednoty bratrské* (1960), s. 85.

¹⁶⁾ E. BLAŽKOVÁ, *Blahoslavova Akta Jednoty bratrské* (1964), s. 103 se domnívá, že opisování textů pro *Acta* bylo v roce 1589 zastaveno pro časovou náročnost a také proto, že „*tento způsob zachovávání paměti pro budoucí věky ztratil význam*“.

¹⁷⁾ Svazek č. 14 reflektuje události, k nimž došlo v rozmezí let 1575–1584, zejména okolnosti vzniku České konfese v roce 1575.

vého určení výrazně korigovat.¹⁸⁾ Některá sdělení listů Jana Laneckého († 1626), prvního mezi bratrskými biskupy, jednoznačně potvrzují, že systematické shromažďování písemností z prostředí jednoty za účelem jejich historiografického zpracování bylo organizováno ještě ve druhém desetiletí 17. století.¹⁹⁾ V dopise z 12. srpna 1613 píše Lanecký Konečnému o nedávné zkáze tří různých moravských bratrských sborů ohněm, k čemuž prý nedošlo od počátku jednoty a dodává: „Zapíšíť to do Historie Jednoty, v níž jak procedují B. Cyrillus²⁰⁾ a B. Corvín,²¹⁾ Vaše jest věc dohlídnouti. Jáť předece pomalu hodnější věci zapisuji. Posílám Vám, latině psáno jest, co palatinus uherský²²⁾ našemu panu hejtmanovi²³⁾ psal o věcech tureckých a sedmihradských. Naši páni v Brně jsou a již radí se o pomoc Sedmihradským a Uhrům. Pán Bůh zkaž nepříteli Turka a jeho falešné smlouvy s křesťany pomsti i věčným trestáním!“²⁴⁾

V dopise z 18. září 1615 Lanecký Konečnému udílí instrukce ohledně nadcházejícího bratrského synodu v Brandýse nad Orlicí: „Při čemž i tohoto dotýkám, abyšete neb Vy, neb což mají dva konsistoriani, Cyrillus a Corvín, neb jim to poručeno, sepsané a příleži k Historii Jednoty, s sebou do Brandejsa vzali, abychom vždy cursum Historiae Unitatis doplňovali. Já což o moravských věcech mám, také s sebou přivezu. I Vy tedy o českých věcech.“²⁵⁾ Konečně v listě z 1. března 1616 mladoboleslavskému biskupovi sdělil, že „nový tomus začne se psáti věcí zběhlých v Čechách i v Moravě“.²⁶⁾ Vzhledem k tomu, že se z této doby žádné vicesvazkové dílo o dějinách jednoty nedochovalo a nevíme o něm ani z jiných zdrojů, můžeme opět usuzovat na *Acta*, o nichž je v Laneckého dopisech řeč. Tomu by odpovídal i charakter práce, který

¹⁸⁾ K archivu Matouše Konečného srov. Jiří JUST, *Neue Quellen zur Geschichte der Brüderunität in der Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg. Der Fund des Archivs von Matouš Konečný in Mladá Boleslav*, Acta Comeniana 22–23, 2009, s. 249–286; TÝŽ, „Hned jsem k Vám dnes naschválí poslika svého vypravil.“ – *Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610–1618*, Dolní Břežany 2011 (Archiv Matouše Konečného. Část I.1).

¹⁹⁾ K postavě Jana Laneckého srov. Bohumír INDRA, *Otcovský přítel Komenského Bratr Jan Lanecius a vztahy jeho rodiny k Valašsku*, Naše Valašsko. Sborník prací o jeho životě a potřebách 9, 1946, s. 151–161.

²⁰⁾ Jan Cyrill Třebíčský (1570–1632), po vydání Rudolfova Majestátu na náboženskou svobodu v roce 1609 byl druhým kazatelem v Betlémské kapli a přisedicím pražské konzistoře podobojí za jednotu bratrskou.

²¹⁾ Jan Korvín Lanškrounský († 1623) byl od roku 1609 správcem německojazyčného bratrského sboru v Praze a přisedicím v pražské konzistoři podobojí za jednotu bratrskou.

²²⁾ Jiří III. Thurzo z Bethlenfalvy. Uherským palatinem byl mezi lety 1606–1616.

²³⁾ Karel st. ze Žerotína.

²⁴⁾ Muzeum Mladoboleslavská (dále pouze MM) Mladá Boleslav, fond AMK, sign. A3251/Lanecký/26, fol. 2r.

²⁵⁾ MM Mladá Boleslav, fond AMK, sign. A3251/Lanecký/47, fol. 1r.

²⁶⁾ MM Mladá Boleslav, fond AMK, sign. A3251/Lanecký/51, fol. 1v.

zejvně spočíval v opisování dokumentů a jejich opatřování komentářem. V dopise z 28. listopadu 1616 Lanecký Konečnému doporučil, aby jím zmiňovaný list „pana z Vrbna“ bratrskému knězi Jeffonovi „*raději do Historie Jednoty položen byl, nebo i dlouhý jest i historica tractat. A i tam sou doctrinalia.*“ A vzápětí dodává: „*B. Erastus bude povinen to tam vložiti, než nevím, jak v tom postupuje. Sotva tuze.*“²⁷⁾ Podle této informace bylo dílo redigováno právě v Ivančicích, kde Jiří Erastus od roku 1612 jako biskup jihomoravské bratrské diecéze sídlil.

Proti domněnce, že výše uvedené zmínky v listech Jana Laneckého pojednávají o jiné a doposud neznámé „Historii“ jednoty a nikoliv o *Actech*, lze uvést námitku, že téměř všechny svazky *Act* chronologické řady nesou na hřbetě původní formalizované označení „*Historica*“ nebo „*Histor.*“ se stručným vymezením příslušného období, k němuž se materiál zaznamenaný v těchto dílech vztahuje.²⁸⁾ Současně je třeba uvést, že dochovaná historiografická díla jednoty bratrské, která vznikla v období od poslední čtvrtiny 16. století do vypuknutí stavovského povstání v roce 1618, včetně četných dochovaných rukopisných zlomků, bude ještě nutné podrobit zevrubné analýze, která může dosavadní pohledy na tento segment bratrské literární produkce výrazně obohatit.

Relativně snadněji lze odpovědět na otázku, proč se tedy soubor *Act* do dnešních dní nedochoval v úplnosti. Po porážce stavovského povstání a po zahájení plošné rekatolizace Čech a Moravy byla jednota bratrská donucena přenést své aktivity do Polska a Horních Uher. Jeden z největších exilových sborů se vytvořil ve velkopolském Lešně, kam byly postupně převezeny i bratrské úřední písemnosti, mezi nimi také *Acta Unitatis Fratrum*.²⁹⁾ V roce 1656 však celé město následkem válečných událostí vyhořelo, přičemž vzala za své i značná část bratrských písemností, jež nebyly včas odvezeny na bezpečnější místo do Slezska.³⁰⁾ Zdá se, že osudy *Act* jsou v tomto ohledu podobné výběru z tzv. *Dekretů jednoty bratrské*, úředních záznamů bratrských synodů. Ve druhém desetiletí 17. století jej na žádost úzké rady jednoty

²⁷⁾ MM Mladá Boleslav, fond AMK, sign. A3251/Lanecký/59, fol. 1r.

²⁸⁾ E. BLAŽKOVÁ, *Blahoslavova Akta Jednoty bratrské* (1960), s. 27–32; srov. např. sv. 7: „*Historica anni D. 1547–1549.*“ (tamtéž, s. 27) nebo sv. 10: „*Histor. od leta 1570 až do 1580.*“ (tamtéž, s. 31).

²⁹⁾ K významu lešenského exilového centra srov. Janina BIELECKA, *Bracia czescy w Lesznie. Organizacja i dzialalność (1550–1817)*, Rocznik Leszczyński 2, 1972, s. 153–173.

³⁰⁾ K požáru Lešna srov. Jolanta DWORZACZKOWA, *Zniszczenie Leszna w roku 1656*, Rocznik leszczyński 5, 1981, s. 169–193; Marie KYRALOVÁ, *Der erste Bericht von J. A. Comenius über den Brand von Leszno im April 1656*, Acta Comeniana 17 [41], 2003, s. 183–189; Joachim BAHLCHE, *Comenius - Figulus - Jablonski. Eine mitteleuropäische Familie zwischen Heimat und Exil*, in: Joachim Bahlcke - Bogusław Dybaś - Hartmut Rudolph (edd.), *Brückenschläge. Daniel Ernst Jablonski im Europa der Frühaufklärung*, Döbel 2010, s. 32–51.

zpracoval Matouš Konečný a do dnešních dní se z něj dochovaly pouze dva svazky z celkových čtyř.³¹⁾

2. *Acta Unitatis Fratrum* v moderní době a pokusy o jejich vědecké zpřístupnění

Rostoucí zájem o dějiny jednoty bratrské a o osudy exulantů z českých zemí přivedl ještě před polovinou 19. století některé německé a české badatele do Lešna. Zde pak byly v reformovaném kostele Jana Křtitele objeveny části někdejšího archivu exilového bratrského sboru, mezi jinými písemnostmi i *Acta Unitatis Fratrum*.³²⁾ Protože lešenský reformovaný sbor projevil ochotu určité části tohoto archivu odprodat, podařilo se v září 1840 po předchozím jednání získat 13 svazků *Act* archivu obnovené Jednoty bratrské v hornolužickém Herrnhutu, zatímco čtrnáctý svazek zakoupil Jan Evangelista Purkyně pro knihovnu pražského Národního muzea. Herrnhutský archivář Johannes Plitt se poté pokusil pro potencionální badatele z prostředí obnovené Jednoty bratrské, jejíž sbory na evropské půdě byly převážně německojazyčné, zajistit překlad do němčiny. Angažoval pro tento úkol bývalého obchodníka z východních Čech Františka Vladislava Heka († 1847). Jemu však byla řeč bratrských teologických textů cizí a pořídil z nich pouze výtah, který byl pro další studium *Act* nepoužitelný.³³⁾

Nový kompletní překlad třinácti svazků do němčiny zhotovil mezi lety 1886–1905 herrnhutský archivář Joseph Theodor Müller,³⁴⁾ který z *Act* později intenzivně čerpal pro svou třídílnou a dosud nepřekonanou syntézu dějin jednoty bratrské,³⁵⁾ stejně jako již dříve Anton Gindely a řada dalších dějepisců.³⁶⁾ Tento překlad však

³¹⁾ K charakteristice tohoto pramene srov. J. JUST, „*Hned jsem k Vám dnes naschválí poslíka svého vypravil.*“, s. 254–256. Větší část dekretů z dochovaných rukopisů vydal Anton GINDELY (ed.), *Dekrety Jednoty bratrské*, Praha 1865.

³²⁾ Následující líčení se opírá o studii Josef VOLF, *Příspěvek k zakoupení t. zv. ochranovských foliantů r. 1840 ochranovskou církví*, Časopis Musea Království českého 88, 1914, s. 404–412; srov. též C. MAI, *Auf den Spuren der Väter*, s. 4–7; Oldřich VODNARÍK, *Jan Evangelista Purkyně a bratrské památky v Lešně*, Z kralické tvrže 1 1967, s. 20–24.

³³⁾ Hekův pobyt v obci obnovené jednoty v Nizkém, kde překlad od konce roku 1840 do září 1841 probíhal, vylíčil Josef JOHANIDES, *František Vladislav Hek. Příspěvek k jeho životu a dílu II*, Strahovská knihovna 10, 1985, s. 157–241, zde s. 179–188. O překladu samotném krátce pojednal Walther Eugen SCHMIDT, *Die deutsche Übersetzung der Acta Unitatis Fratrum*, Zeitschrift für Brüdergeschichte 7, 1913, s. 232–234, zde s. 232.

³⁴⁾ W. E. SCHMIDT, *Die deutsche Übersetzung der Acta Unitatis Fratrum*, s. 232–234. Unitätsarchiv Herrnhut, sign. AB.II.R.1.1a/1–7 (rukopis Müllerova překladu).

³⁵⁾ Joseph Theodor MÜLLER, *Geschichte der Böhmischen Brüder. Bd. 1–3*, Herrnhut 1922–1931.

³⁶⁾ Anton GINDELY, *Geschichte der Böhmischen Brüder. Bd. 1–2*, Prag 1857–1858; další vydání: Prag 1861–1862, Prag 1868, faksimilový otisk druhého vydání: Osnabrück 1968.

z důvodu nedostatku finančních prostředků pro plánované vydání zůstal v rukopise, ačkoliv jeho text byl již připraven do tisku.³⁷⁾ Müllerovi se podařilo publikovat pouze zevrubný obsahový soupis sv. 1–13 a shrnout dosavadní znalosti o vzniku sbírky.³⁸⁾ Poněkud úspěšnější byl ediční počín Jaroslava Bidla, kterému se v letech 1915 až 1923 podařilo vydat první dva svazky *Act* s obsáhlým komentářem textů.³⁹⁾ Desítky dalších textů z jiných svazků byly v různé kvalitě zpracovány také edičně zpřístupněny, ale na Bidlův záměr provedení úplné kritické edice se již navázat nepodařilo.

Do osudů sbírky *Acta Unitatis Fratrum* výrazně zasáhl konec druhé světové války, kdy se skupina farářů z českých sborů Jednoty bratrské rozhodla převést třináct svazků náležejících archivu v Herrnhutu do Čech.⁴⁰⁾ Našli pro svůj záměr podporu u některých státních úředníků, z konkrétních jmen lze uvést Emanuela Janouška († 1970) z Ústředního zemědělsko-lesnického archivu Praha,⁴¹⁾ který byl v poválečném období pověřen správou archivů konfiskovaných velkostatků a zejména československého ministra školství a osvěty Zdeňka Nejedlého, který sám v roce 1899 ještě jako student historie a estetiky na filozofické fakultě české univerzity v Praze pořídil opis třináctého svazku *Act* a v létě 1945 vydal k celé akci povolení.⁴²⁾ Dne 26. července 1945 se tato skupina v ozbrojeném doprovodu štabního kapitána Václava Knebla z Liberce vypravila do Herrnhutu, kde bez jakýchkoliv předcházejících konzultací předložila zástupcům ředitelství Jednoty bratrské a tamnímu archiváři Hermannu Steinbergovi návrh na převezení všech 13 svazků *Act Unitatis Fratrum* do Čech. Po několikahodinovém rozhovoru zúčastněných stran bylo dosaženo formální dohody, která deklarovala, že *Acta* se československému státu svěrují pouze do úschovy a v případě žádosti herrnhutského archivu mají být kdykoliv navržena zpět. Ještě téhož dne byly svazky převezeny do Turnova, kde se iniciáto-

³⁷⁾ Srov. W. E. SCHMIDT, *Die deutsche Übersetzung der Acta Unitatis Fratrum*, s. 233–234.

³⁸⁾ J. T. MÜLLER, *Geschichte und Inhalt der Acta Unitatis Fratrum*.

³⁹⁾ Jaroslav BIDLO (ed.), *Akty Jednoty bratrské. Sv. 1–2*, Brno 1915–1923.

⁴⁰⁾ C. MAI, *Auf den Spuren der Väter*, s. 10–12; Jan Blahoslav ČAPEK, *O pouti Archivu Jednoty bratrské*, *Z kralické tvrze* 2, 1968, s. 16–17. Celý podnik byl odrazem nacionalisticky motivovaného napětí, které se vytvářelo již v průběhu 30. let 20. století mezi českými a německými sbory obnovené Jednoty bratrské a posléze vyvrcholilo v době nacistické okupace. Převezení *Act* do Prahy ještě v roce 1968 J. B. Čapek chápal jako „návrat Archivu Jednoty [tj. Act Unitatis fratrum] do země otců“; cit. studie, s. 16.

⁴¹⁾ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997, s. 831–832, 851.

⁴²⁾ V závěru 19. století byly pro badatelské účely pořízeny opisy všech třinácti svazků *Act Unitatis Fratrum*, provedené v moderní ortografii. Jsou dnes uloženy v KNM Praha, sign. II B 3 (sv. 1, 8–13) a NA Praha, rukopisy B, sign. B 41 a-f (sv. 2–7).

ři akce dohodli na jejich následném uložení v Archivu země české (dnes Národní archiv) v Praze.⁴³⁾

S převodem *Act* do Prahy byly spojovány určité naděje, že bude možné lépe pokračovat v edici započaté Bidlem. Tyto myšlenky nebyly nikdy naplněny, ačkoliv se opakovaně objevovaly při příležitosti některých církevních jubileí. Například v roce 1967, kdy českomoravští evangelici slavili pětisté jubileum zřízení samostatného bratrského kněžského řádu, se Rudolf Říčan, profesor církevních dějin na Komenského evangelické bohoslovecké fakultě, zmínil o úmyslu pokračovat v edici, k čemuž však podle Říčanových slov „z důvodů, které jsou mimo nás, ale přece jen také v nás“ nedošlo.⁴⁴⁾ Z poválečných prací, týkajících se dějin sbírky *Acta Unitatis Fratrum*, lze v této souvislosti uvést alespoň minuciózní paleografickou analýzu Edity Blažkové-Štěříkové z počátku 60. let 20. století, která znamenala průlom v bádání o okolnostech vzniku sbírky a o charakteru celé práce skupiny redaktorů a opisovačů.⁴⁵⁾

V současné době jsou *Acta Unitatis Fratrum* předmětem mezinárodního edičního projektu, jehož cílem je zpřístupnění sbírky pro vědecké účely ve formě regestové edice.⁴⁶⁾ Práce na projektu byly zahájeny v září 2011, kdy ředitelství Evropské kontinentální provincie Jednoty bratrské pověřilo realizaci záměru Německo-českou komisí k vydání Akt Jednoty bratrské, složenou ze zástupců historických, teologických a lingvistických disciplin. Od roku 2014 se tohoto projektu na základě kooperační smlouvy účastní také Historický ústav Akademie věd České republiky v Praze.⁴⁷⁾ Členy uvedené komise jsou Joachim Bahlcke (Universität Stuttgart), Jindřich Halama (Evangelická teologická fakulta UK Praha), Martin Holý (Historický ústav AV ČR Praha), Jiří Just (Historický ústav AV ČR Praha), Martin Rothkegel (Theologisches Seminar Elstal) a Ludger Udolph (Universität Dresden).

⁴³⁾ Jan Blahoslav ČAPEK, *O pouti Archivu Jednoty bratrské*; C. MAI, *Auf den Spuren der Väter*, s. 11–12.

⁴⁴⁾ Rudolf ŘÍČAN, *Práce o dějinách Jednoty bratrské za poslední desetiletí*, in: Rudolf Říčan – Amedeo Molnár – Michal Flegl (ed.), *Bratrský sborník. Soubor prací přednesených při symposiu konaném 26. a 27. září 1967 k pětistému výročí ustavení Jednoty bratrské*, Praha 1967, s. 3–14, zde s. 3.

⁴⁵⁾ E. BLAŽKOVÁ, *Blažoslavova Akta Jednoty bratrské* (1960). V roce 1967 vznikl také zjednodušený obsahový soupis celé sbírky, zaznamenávající i čtrnáctý svazek *Act*, který sice nedosahoval preciznosti Müllerova přehledu, ale pokusil se zachytit všechny dílčí edice textů. Radek HOBZA, *Akta Jednoty bratrské a jejich obsah*, in: Milošlav Kaňák (ed.), *Československá církev a Jednota bratrská. Sborník prací k 500. výročí staré Jednoty bratrské*, Praha 1967, s. 152–249.

⁴⁶⁾ Srov. Martin ROTHKEGEL, *Editionsprojekt Acta Unitatis Fratrum*, *Comenius Jahrbuch* 19, 2011, s. 241–244.

⁴⁷⁾ <http://www.hiu.cas.cz/cs/download/zahranicni-spoluprace/actaunitatisfratrum-edicni-projekt.pdf>.

Místo úplné kritické edice, kterou zahájil Jaroslav Bidlo, mají být *Acta Unitatis Fratrum* zpřístupněna formou dvojjazyčné registrové edice v německé a české obsahově identické verzi, doplněné úplným elektronickým vydáním původních textů. V průběhu let 2015–2024 mají být vydány čtyři svazky registů s úvodním svazkem studií o dějinách sbírky a svazkem s rejstříky. V rámci projektu se předpokládá také publikace dílčích tematických studií, uspořádání vědecké konference, případně jiných doprovodných akcí (výstava).

Jíří J u s t

THE ACTA UNITATIS FRATRUM Editorial project

SUMMARY

The fourteen extant volumes of *Acta Unitatis Fratrum* capture copies of materials on history of the Bohemian Brethren from its origin until 1589 and a series of documents on the history of other confession groups, which emerged in the milieu of the Kingdom of Bohemia within the 15th-century reform process and the 16th-century European reformation. With their extent (they represent almost one thousand written pages with texts on many topics) the *Acta* constitute the most important extant collection of written sources on the history of the protestant confession group active on the territory of Bohemia and Moravia (from the 17th century, also in some of the neighbouring lands, i.e. Poland, Upper Hungary) in the early modern period.

The onset of the collection is connected with historiographic activities of Jan Černý, the fraternal bishop of Mladá Boleslav, who, in 1553, handed this work to his assistant Jan Blahoslav, the later bishop of the South Moravian fraternity diocese administrated from Ivančice. Blahoslav embarked on organization of the collection and copies of the extant sources with a grand intent; he divided it into two parts elaborated in a parallel process – a thematically sectioned retrospective and a continuously supplemented chronological series that recorded the immediate past events. He engaged twenty other assistants, mainly scribes, and his successor, the later Ivančice bishop Ondřej Štefan († 1577), who managed the project after Blahoslav's death in 1571. By 1589, the dating of the youngest written material (Volume 13 of the chronological series), Jan Eneáš († 1594) and Jindřich Daniel Švarc of Semanín († 1611) continued in work on the *Acta*. The *Acta Unitatis Fratrum* have not survived completely; correspondence from Matouš Konečný's archive, which was discovered in Mladá Boleslav in 2006, indicates collecting of sources for this collection still in the early 17th century.

Following the defeat of the Bohemian estates' uprising and the subsequent departure of non-Catholic clerics from Bohemia and Moravia to the Polish and Upper Hungarian exile, the *Acta* were transported together with other materials produced by activities of the fraternal bishop centres to the Greater Polish Leszno, where, in 1656, as a contrast to the Kralice fraternal library, it escaped destruction during a fire of the town. The *Acta* remained in the ownership of the Leszno re-

formed congregation (with which the fraternal exile congregation merged during the 18th century) until the first half of the 19th century. From there, in 1840, thirteen volumes were purchased by the archive of the restored Bohemian Brethren in Herrnhut; the fourteenth volume was purchased by Jan Evangelista Purkyně for the Prague National Museum library. The last turn in the history of the collection occurred in 1945 when, after the end of the war events, a group of farmers from the Czech congregations of the restored Bohemian Brethren decided to transport all thirteen volumes deposited in Leszno to Bohemia. Consequently, this part of the collection is deposited as the Bohemian Brethren archive in Herrnhut (Unitätsarchiv Herrnhut) in the Prague National Archive, where it holds a statute similar to resources of the Czech religious institutions.

In 2011, a Czech-German editorial project was started, focusing on opening of the *Acta* to research purposes in the form of a bilingual regesta edition in a German and Czech, contextually identical version supplemented with complete electronic publication of the original texts. Since 2014, the Institute of History of the Academy of Sciences of the Czech Republic has participated in this project based on a collaboration agreement.

Translated by Miroslav Košek

Olivier Chaline

**ZPĚT K BÍLÉ HOŘE
Francouz na Bílé hoře***

ABSTRACT

Back to the White Mountain. The Frenchman on the White Mountain

Thirteen years after publication of my inaugural dissertation on the Battle of the White Mountain in France, translation of this book into Czech allows me to go back to the topic, explain my approach to the topic, why I decided to study this issue and the main outcomes of my research. The battle means apocalypse in an etymologic sense of the word. The event makes us see what is otherwise hard to comprehend as regards the state and the soldiers. The White Mountain is not only a military event, but also religious.

Keywords: history of wars, Battle of the White Mountain, history of violence, Catholic piety, protestant iconoclasm, history of historiography

Třináct let poté, co jsem ve Francii publikoval habilitační práci o bitvě na Bílé hoře, mi překlad této knihy do češtiny umožňuje návrat k uvedenému tématu. I když o samotné bitvě mezitím nebylo napsáno mnoho knih,¹⁾ úplně se změnil kontext

---

* Redakční poznámka: Tento text je upravenou a doplněnou promluvou O. Chalina, kterou poslal dne 7. listopadu 2013 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy při příležitosti prezentace chystaného českého vydání své knihy *Bílá hora*. Autor text přednášky upravil a rozšířil o poznámkový aparát.

¹⁾ Dušan UHLÍŘ, *Černý den na Bílé hoře, 8. listopad 1620*, Brno 1998; Michal ŠRONĚK – Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Gloria et Miseria. Praha v době třicetileté války*, Praha 1998; Petr KLUČINA, *Třicetiletá válka. Obraz doby 1618–1648*, Praha – Litomyšl 2000; Jan P. KUČERA: *8. 11. 1620. Bílá hora. O potracení starobylé slávy české*, Praha 2003; František KAVKA, *Bílá hora a české dějiny*, Praha 2003 (v tomto případě se jedná o reedici staršího díla s inspirativní předmlouvou Zdeňka Beneše).

českého historiografického bádání o 17. století. Také v Německu vznikly zajímavé práce o třicetileté válce, například o významných osobnostech té doby, o Ferdinandovi II. nebo Fridrichu Falckém. Já sám pokračuji ve výzkumech věnovaných osobnosti hraběte Buquoye. Díky těmto podnětům jsem mohl svou knihu rozšířit a doplnit. V archivech vojenské kanceláře hraběte Buquoye ve Státním oblastním archivu v Třeboni jsem sice nenalezl nic nového k vlastní bitvě, ale zjistil jsem mnoho o císařské armádě v průběhu českého tažení.

Díky publikovaným monografiím o Fridrichu Falckém (např. od Jaroslava Čechury, Johannease Laschinger a také od Petra Wolfa),²⁾ o knížeti z Anhaltu (od Hanse Joachima Westerburga)³⁾ o Maximiliánu Bavorském (od Dietera Albrechta)⁴⁾ a o Ferdinandu II. (od Thomase Brockmanna)⁵⁾ můžeme lépe porozumět, proč a jak se tito aktéři historických událostí rozhodovali v důležitých záležitostech. Nyní je lépe prostudováno i to, co předcházelo stavovskému povstání (např. práce Jana Kiliána o zboření kostela v Hrobu).⁶⁾ Tématy studií se staly také některé intelektuální stránky stavovského povstání (monografie Marie Koldinské o Kryštofu Harantovi z Polžic, kniha Jaroslava Millera o obrazu Fridricha Falckého, pojednání Jany Hubkové o letácích k Fridrichovi Falckému nebo Vladimíra Urbánka o eschatologii, vědění a politice).⁷⁾ Mnoho cenných informací mi poskytl práce Štěpána Váchy o obrazu Ferdinanda II. jako krále a císaře.⁸⁾ Bohužel jsem až příliš pozdě četl poznámky Vita Vlnase o mariánském obrazu, který sehrál významnou

²⁾ Jaroslav ČECHURA, *Zimní král aneb české dobrodružství Fridricha Falckého*, Praha 2004; Johannes LASCHINGER (ed.), *Der Winterkönig. Königlicher Glanz in Amberg*. Vortragsreihe des Stadtarchivs Amberg zur Landesausstellung 2003, Amberg 2004; Peter WOLF a kolektiv (edd.), *Der Winterkönig Friedrich V. Der letzte Kurfürst aus der Oberen Pfalz*. Amberg – Heidelberg – Prag – Den Haag, Augsburg 2003; TÝŽ, *Der Winterkönig Friedrich von der Pfalz. Bayern und Europa im Zeitalter des Dreißigjährigen Krieges*, Stuttgart 2003.

³⁾ Ernst Joachim WESTERBURG, *Fürst Christian I. von Anhalt-Bernburg und der politische Calvinismus*, Thalhofen 2003.

⁴⁾ Dieter ALBRECHT, *Maximilian I. von Bayern, 1573–1651*, München 1998.

⁵⁾ Thomas BROCKMANN, *Dynastie, Kaiseramt und Konfession. Politik und Ordnungsvorstellungen Ferdinands II. im Dreißigjährigen Krieg*. (= Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte, Görres Gesellschaft, 25), Paderborn – München – Wien – Zürich 2011.

⁶⁾ Jan KILIÁN, *II. 12. 1617. Zboření kostela v Hrobu. Na cestě k defenestraci*, Praha 2007.

⁷⁾ Marie KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha – Litomyšl 2004; Jaroslav MILLER, *Falcký mýtus. Fridrich V. a obraz české války v rané Stuartovské Anglii*, Praha 2004; Jana HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky. Letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619–1632*, Praha 2010; Vladimír URBÁNEK, *Eschatologie, vědění a politika. Příspěvek k dějinám myšlení pobělohorského exilu*, České Budějovice 2008.

⁸⁾ Štěpán VÁCHA, *Der Herrscher auf dem Sakrabilde zur Zeit den Gegenreformation und des Barock*, Praha 2009.

roli v samotné bitvě na Bílé hoře. K tomu se vyjádřím níže.⁹⁾ A nechtěl bych zapomenout na syntézy jako *Velké dějiny zemí koruny české*, díl VIII. od Ivany Čornejové a spoluautorů nebo *Společnost českých zemí v raném novověku* Václava Bůžka a jeho kolektivu.¹⁰⁾ Tento výčet ovšem není úplný a nevztahuje se na Moravu, Slezsko a na Lužice.

Nejprve bych chtěl poděkovat mým přátelům v Čechách a na Moravě, kteří vznik této publikace umožnili. Její vydání pro mne bude velkou ctí. Dnes večer kniha ještě není k dispozici, ale viděl jsem její přebal a obrazové vybavení, a osobně se mi moc líbí. Pochopitelně vás dnes nechci zatěžovat obsahem své práce, budu potěšen, když si ji v prosinci přečtete, ale chtěl bych vysvětlit svůj přístup k tématu. Uvést, proč jsem se rozhodl této problematice věnovat a v čem vidím hlavní výsledky svého bádání.

Proč studovat Bílou horu?

Výzkum bitvy na Bílé hoře pro mě původně nebyl dlouhodobě plánovaným cílem. Téma mne však postupně zaujalo natolik, že jsem si je zvolil za habilitační práci. Když jsem se do této problematiky pouštěl, neměl jsem žádnou předem vypracovanou teorii ani historický model. Proč? Pokládám se za pragmatického historika v tom smyslu, že mým jediným pánem je pramen, dokument. A prameny bývají často bohatší a složitější, než naše předpoklady.

Když jsem si pro výuku připravoval přednášky o třicetileté válce, povšiml jsem si rozdílu mezi tím, co jsem četl o Bílé hoře, a historickými skutečnostmi, mezi výkladem českých dějin v určitých národních zpolitizovaných kategoriích a realitou sedmnáctého století. Všiml jsem si, že anachronické interpretace 19. století nefungují, že jsou v poměru ke složitosti pramenné situace příliš redukující. Řekl jsem si, že jde o zajímavé téma, ale měl jsem v úmyslu věnovat se Bílé hoře někdy později, třeba až ve stáří.

Nepočítal jsem však s dojmem, jaký na mne udělají obrazy v Římě – anebo jsem stárnul podstatně rychleji, než jsem očekával. Velký impuls pro mě představovaly čtyři velké obrazy ze 17. století v římském kostele Santa Maria della Vittoria, Panny Marie Vítězné. Bylo to roku 1992 a tehdy jsem začal uvažovat o tom, že se budu zabývat intenzivně bitvou na Bílé hoře. Stál jsem v dosti tmavém prostoru sakristie

⁹⁾ Vít VLNAS, *Tunel ražený ze dvou stran? Poznámky ke vzájemnému vztahu dějepisu umění a historiografie bez přívlastků*, in: IX. sjezd českých historiků. Pardubice 6.–8. září 2006. Sv. 2. Historie v kontextu ostatních vědních disciplin, Brno 2008 s. 35–45.

¹⁰⁾ Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny zemí koruny české VIII, 1618–1683*, Praha – Litomyšl 2008; Václav BŮŽEK a kolektiv, *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.

kostela a na zdech jsem jen obtížně rozlišoval vojska, jeho formace, dělostřelctvo... zkrátka bitvu. Bitvu na Bílé hoře. Tyto obrazy jsou samozřejmě dnes dost známé (v české historiografii například díky knize Dušana Uhlíře *Černý den na Bílé hoře*), tehdy byly známy mnohem méně. Ukazují čtyři fáze bitvy. To mi ale nepřipadalo jako to nejzajímavější. Šlo o veliké malby s živými barvami. Protože jsou velkého rozměru, dají se rozeznat i podrobnosti a jednotlivé postavy. Dva z nich jsou mniši, bosí karmelitáni. V kostele bosých karmelitánů na tom nebylo nic divného, ale co dělali na bitevním poli?

Takto jsem se seznámil s otcem Dominikem. Brzy jsem se dozvěděl, že tento řeholník je jedním z jablek sváru mezi historiky, kteří se bitvou zabývali. Jedni mu přisuzovali určitou úlohu, druzí se domnívali, že šlo o katolickou barokní legendu. Ale byla skutečnost zajímavější než legenda? Uvidíme.

Svou práci o Bílé hoře jsem nejprve pojal jako studii z vojenských dějin. Co se vlastně stalo osmého listopadu 1620 na Bílé hoře? Zaslouží si to, k čemu tam došlo, být nazýváno bitvou či nikoli? Mohla být šarvátka, která skončila útekem po svazích směrem k Vltavě, osudovou událostí? Právě krátkost boje v poměru k rozhodujícímu výsledku vzbudila pozornost francouzského kardinála Richelieua v jeho *Pamětech*. Dvě hodiny a Fridrich Falcký, nový český král, opustil Prahu.

Měl jsem v úmyslu prostudovat událost, to znamená porozumět zvláštní dynamice velmi krátké doby. Je možné se domnívat, že vše bylo rozhodnuto předem, bez ohledu na snahu vojáků? Kdy přesně došlo v bitvě k obratu? Jak můžeme pochopit téměř čtyři století po bitvě tento fascinující, skrytý a osudový okamžik, kdy se náhle zrodilo vítězství i porážka? Něco se přihodilo nebo nastalo, a i když to mnohým bojujícím zůstalo skryté, bylo to nezvratné a nenapravitelné. Jako historika mne vždy fascinoval rozhodující okamžik, když ve velkém zmatku bitvy u Verdunu za první světové války zadržoval malý počet francouzských bojovníků čelo německé ofenzivy na střeše posledního opevnění před městem. Se stejnou problematikou úlohy malé skupiny vojáků a role některých osobností v masě bojovníků jsem se znovu setkal při studiu rozhodující francouzské porážky u Sedanu v roce 1940.

V případě Bílé hory jsem cizincem, který uvažuje o porážce jiné země. Riskuji, že některým aspektům neporozumím nebo budu necitlivý vůči něčemu, co je pro Čechy důležité. Ale na druhé straně si jako cizinec mohu povšimnout něčeho, co pro domácí historiky zůstalo skryté, protože se jich téma příliš týkalo. Doufám, že Vám to nepřipadá drzé nebo domýšlivé.

U nás ve Francii právě zahraniční historici vnesli nové podněty do tak obtížných témat, jako jsou náboženské války v 16. století, francouzská revoluce nebo porážka Francie v roce 1940 a německá okupace. A to i za cenu, že jejich interpretace nebyly vždy vítány a pochopeny. Co se mne týče, nechci nějak poučovat české kolegy o dějinách, naopak!

Dovolte mi, prosím, pouze navrhnout jinou interpretaci této události, která patří k českým národním mýtům (ve smyslu základního líčení). Ale onen termín národní mýtus bych dal do uvozovek, protože je překážkou porozumění události. Samozřejmě, že je zajímavé vědět, co si o Bílé hoře mysleli lidé v devatenáctém století, ať už v Čechách nebo v Německu.¹¹⁾ Ale to je téma především pro historiky českého a německého myšlení a kultury devatenáctého století. Jedná se o druhý život Bílé hory a o tom bude brzy velmi očekávaná kniha Marie Koldinské.

Má práce se týká především průběhu české války, samé bitvy a rázových vln, které vyvolala: textů, obrazů, kostelních staveb atd., jež vznikly v době od českého povstání v roce 1618 do začátku osmnáctého století za vlády Karla VI. Pokusil jsem se překonat nánosy a výklady devatenáctého a dvacátého století a vrátit se k události samé, do sedmnáctého století: *sola pugna*. Bitva byla surová a vytvořila úplně novou situaci.

Chtěl bych také upozornit na důležitost historiografických okolností, v níž moje kniha na konci minulého století vznikala. Ve Francii ještě trvala klatba proti tak zvané *histoire-bataille*, to znamená proti zastaralému dějepiscectví zaměřenému na vojenskou a diplomatickou faktografii. Škola *Annales* u nás stavěla právě na úplném rozchodu s předcházejícím dějepisem, který vyprávěl o válkách a bitvách. V situaci po první světové válce to bylo pochopitelné, protože historici, kteří se sami zúčastnili bojů, se snažili pochopit zákony, jimiž se společnost řídila, aby se napříště takové tragédii vyhnuli. To se nepodařilo, ale na dlouhou dobu vytýčili metody a témata dějepiscectví. Intelektuální plodnost tohoto proudu byla ovšem spojena s občasnou slepotou k úloze války a násilí v dějinách.¹²⁾

¹¹⁾ Ke druhému životu Bílé hory dále Josef PETRÁŇ, *Na téma mýtu Bílé hory*, in: Zdeňka Hledíková (ed.), *Traditio et cultus. Miscellanea historica bohemia Miloslao Vlka, archiepiscopo Pragensi, ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*, Praha 1993, s. 141–162; Jiří RAK, *Tři sta let jsme úpěli*, in: Bývalí Čechové... České historické mýty a stereotypy, Jinočany 1994, s. 127–140; Zdeněk HOJDA – Jiří POKORNÝ, *Kde hrob je náš? Pomník Bílé hory*, in: *Pomníky a zapomněnky*, Praha – Litomyšl 1996, s. 117–126; Jan RYCHLÍK, *Bitva na Bílé hoře a mýtus o třístaleté porobě. Transformace mýtu v dějinném vývoji*, in: Ivo Frolec (ed.), *Literární mystifikace, etnické mýty a jejich úloha při formování národního vědomí*, Uherské Hradiště 2001, s. 85–93; Marie KOLDINSKÁ, *Bělohorský mýtus v českém historickém povědomí 20. století. Staré téma v nových kontextech*, in: Jiří Mikulec – Miloslav Polívka (edd.), *Per saecula ad tempora nostra II. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, Praha 2007, s. 934–939. Kromě českého dějepiscectví se věnují danému tématu i nebohemikální autoři, například Viktor S. MAMATEY, *The Battle of the White Mountain as Myth in Czech History*, *East European Quarterly* 15, 1981, s. 335–345.

¹²⁾ Existovaly nicméně vojenské dějiny podle vzoru *Annales*, pod vedením André Corvisiera na Sorbonně, studující vojáky a jejich místo ve francouzské společnosti, ale i nevojáky jako bojovníky. Později André Corvisier napsal knihu o bitvě u Malplaquet (1709) – srov. André CORVISIER, *La bataille de Malplaquet (1709). L'effondrement de la France évitée*, Paris 1997. Mezi

Ve Velké Británii a v USA byla situace jiná. V 70. a 80. letech minulého století tam došlo k obnově vojenské historiografie. Nezabývala se stejnými kategoriemi a problémy jako ve Francii a mohla tedy vytvořit originální metody při zkoumání dějin vojenského násilí. Musím přiznat intelektuální dluh vůči osobnostem jako John Keegan a Victor D. Hanson. První ve své knize *The Face of Battle. A Study of Agincourt, Waterloo and the Somme* (1976) úplně obnovil metodu analýzy boje, například bitvy u Waterloo. Druhý ve své knize *The Western Way of War: Infantry Battle in Classical Greece* (1989) o válkách ve starověkém Řecku promýšlel to, co napsali starověcí historikové a se svými studenty se pokoušel o historické rekonstrukce. To jsem já bohužel udělat nemohl, i když bych rád zrekonstruoval tercii, abych viděl, jak manévrovali pikenýři a mušketýři. Historická rekonstrukce není u nás tak rozšířená jako u vás. Nicméně z muškety jsem si vystřelil! V době, kdy jsem připravoval habilitační práci, jsem pracoval spolu s kolegou Stéphanem Audoin-Rouzeauem, odborníkem na dějiny první světové války a jedním ze zakladatelů Historialu v Péronne, muzea věnovaného této válce a zvláště bitvě na řece Sommě v roce 1916. V centru pozornosti naší výzkumné práce a našeho antropologického přístupu byly zbraně a zacházení s nimi. Dodnes si dobře vzpomínám, jak jsem potěžkál v ruce podomácku vyrobený nůž, který vojáci v zákopech užívali. Toho dne jsem se o válce naučil víc než v knihách. Ten předmět byl sám o sobě výmluvný, vypovídal o těch stránkách násilí, které zatím nikdo nestudoval.

Jak studovat Bílou horu?

Sledovat vojáky: do centra studie jsem umístil bojovníky. To znamená nejprve se věnovat jednotkám: O jaké jednotky se jedná? O pěchotu nebo o jízdu? Jakého jsou původu? Tato otázka má význam, protože i když nám jména řadových vojáků zůstanou na rozdíl od důstojníků neznámá, stavovské vojsko nebo vojsko českých, moravských nebo slezských stavů neznámá české vojsko v novodobém národním smyslu toho slova.

Dva rukopisy z Národního archivu vypočítávají jednotky obou stran.¹³⁾ Za současného stavu pramenů je snadnější identifikovat zaměstnavatele než vojáky. Bo-

---

francouzské inspirace pro dějiny bitev patří i klasická práce Georges DUBY, *Neděle u Bouvines. 27. červenec 1214*, Praha 1997.

¹³⁾ Praha, Národní archiv. V době Josefa Polišínského šlo o fond Stará manipulace, signatury F 67/48/3 a F/67/48 i2, ale když jsem do těchto pramenů nahlížel já, byly uloženy pouze pod názvy: *Accurate lista derer böhaimbschen Kriegsarmada so in disem Jahr d. h. 1620 durch des Allmechtigen Gottes hulff und gerechte fürsehung durch die kayserlichen undt bayrischen unter des grosmechtigen herzogen Maximilianis tapfferen Bereich ist verteilt undt dissolviert worden; Lista Kayserlichen Kriegsarmada MDCXX.*

jovníci na Bílé hoře představovali Babylón žoldněřů nejrůznějšího původu: na jedné straně německého nebo rakouského, holandského, anglického nebo skotského, ale také uherského. Takzvané české vojsko bylo ve skutečnosti mezinárodní, různorodé a také různojazyčné. Mám na mysli vojsko nového českého krále Fridricha Falckého a stavů českých, slezských, moravských, horno- a dolnorakouských a jejich maďarských a sedmihradských spojenců. Není vyloučené, že známi poslední „moravští“ bojovníci byli vlastně Němci, lépe placení než žoldněři ve službě českých stavů, které byly dlouhodobě bez peněz. Na druhé straně stála dvě vojska, armáda císařská a vojsko katolické Ligy (bavorského vévody Maxmiliána a německých duchovních kurfiřtů a prelátů). I tam bylo národní složení velice rozmanité. Pravděpodobně ligistické vojsko bylo trochu jednotnější, národnostně německé, ale nalézali se v něm například i lotrinští vojáci. Císařské vojsko bylo jasně různorodější: základní silou byly tercie Valonů hraběte Buquoye, tedy vojáci nizozemského původu, ale k nim se pojily německé pluky, polská lehká jízda, Italové (neapolští a toskáňští vojáci), někteří Španělé. Na Bílé hoře bojovali také Francouzi, katolíci i kalvinisté. V ligistickém vojsku byl asi i mladý šlechtic jménem René Descartes. Říkám „asi“, protože prameny o tom jsou velmi vzácné. Nicméně je zjevné, že národní interpretace bitvy jakožto boje Němců proti Čechům je zcela anachronická. Musím upozornit, že obyvatelstvo v Broumově mluvilo německy stejně jako Fridrich Falcký a že Martinic a Slavata měli na rozdíl od Thurna starobylý český původ. Národní interpretace třicetileté války zkrátka nefunguje.

Sledovat vojáky znamená také pochopit pohyb na bitevním poli. Kdo kde byl a kam jel? Co mohl vidět a pochopit z bitvy? Jaká byla jeho účast v boji? Jak dlouho bojoval? Potřeboval jsem to vědět, abych mohl rozebrat bitvu podle Keeganova vzoru. Z tohoto důvodu jsem si důkladně prošel bitevní pole na konečné tramvaje číslo 22. Naštěstí je dodnes docela dobře zachováno. Stále existují královská obora a letohrádek Hvězda. Na svazích nejsou budovy. Bylo pro mne důležité vyjít na tu horu nebo kopec, abych pochopil, co přesně pro císařské vojsko představovala. Kde bylo možné nastoupit k útoku a kde nikoli? Bitevní pole je pro mne pramenem i bez archeologického výzkumu.¹⁴⁾ Dělat vykopávky na Bílé hoře? Proč ne! Ale museli bychom vzít na vědomí, že zde tábořila a bojovala později v sedmnáctém a osmnáctém století vojska saská, švédská, francouzská a pruská. Podoba terénu však není bez zajímavosti. Když kníže z Anhaltu zaujal bojové postavení na vrcholu Bílé hory, měl dojem, že jde o nejlepší postavení: defenzivní a asi odstrašovací. To bylo moudré, protože neměl ve své vojsko velkou důvěru.

¹⁴⁾ K archeologickým výzkumům bitevních polí dále Václav MATOUŠEK, *Trebel. Obraz krajiny s bitvou*, Praha 2006; Kateřina BLAŽKOVÁ a kol., *Bitva u Rakovníka 1620*, Rakovník 2011.

Upřesnit úlohu Otce Dominika v bitvě

O jeho roli se rozvinula polemika v poslední třetině devatenáctého století. Znamý historik Anton Gindely ve své knize o třicetileté válce zaujal stanovisko, že karmelitán byl přítomen ve válečné radě. Když však pruský historik Julius Krebs publikoval svou studii o Bílé hoře, byla podle něj tato záležitost jen *katholisches Märchen*, katolická legenda.¹⁵⁾ Tak začala polemika. Asi ještě nekončila.

Jedna část bádání o bitvě na Bílé hoře vylučuje možnost takové nečekané události: tvrdí, že je to prostě a jednoduše legenda. Je možné namítnout, že karmelitán Dominik není v některých textech týkajících se válečné rady doložen. První publikované vyprávění o tom mlčí. To je pravda. Že by byl v radě přítomen nějaký karmelitán, je na první pohled podivné a neuvěřitelné. Válka je řemeslem vojáků, ne řeholníků. Účast karmelitána na vojenské poradě je určitě neobvyklá. Zdá se, že je to proti zdravému rozumu.

Nicméně vůči těmto představám vznesu námitky:

- Duchovní se v této době často pohybovali mezi vojáky. Nebylo to ani podivné, ani nevhodné. Hráli specifickou roli jako vojenští kněží: nebojovali, ale modlili se, kázali a na katolické straně odpouštěli hříchy.
- Ale právě tento karmelitán měl významnější roli: účastnil se válečné rady před bitvou a naléhavě ji požadoval; později, během boje, vybízel vojáky k útoku ve jménu boží odplaty. Později se zamysleme nad smyslem jeho slov.
- Existují také prameny, které potvrzují, že karmelitán byl v bitvě přítomen. Na jedné straně máme Dominikův životopis od jiného karmelitána, který se osobně účastnil tažení, byl to jeho *socius* (druh a společník), Pietro della Madre di Dio. Anton Gindely si zmíněný životopis v Římě přečetl v Dominikových beatifikačních aktech (1884).¹⁶⁾ Na druhé straně později bavorský historik Siegmund Riezler studoval válečné deníky jezuitů z okruhu Maxmiliána a našel dvě svědectví jezuitů, kteří byli také ve válečné radě (1905).¹⁷⁾ Obě líčí, jak Otec Dominik přišel, ač nebyl pozván, a naléhal na provedení útoku. V zájmu jezuitů, jeho konkurentů, nebylo přikrašlovat pravdu.
- V podstatě je tedy naším problémem řeč pramenů, ne otázka národnosti, konfese nebo ateismu toho kterého historika. Svědectví pramenů je rozhodující.

¹⁵⁾ Julius KREBS, *Die Schlacht am Weissen Berge bei Prag (8. November 1620) im Zusammenhange der kriegerischen Ereignisse*, Breslau 1879.

¹⁶⁾ Anton GINDELY, *Ein Beitrag zur Biographie des Pater Dominicus a Jesu Maria, des Zeitgenossen der Schlacht auf dem Weissen Berge*, Archiv für österreichische Geschichte 65, 1884, s. 137–142.

¹⁷⁾ Siegmund RIEZLER, *Der Karmelitaner P. Dominicus a Jesu Maria und der Kriegsrat vor der Schlacht am Weissen Berg*, in: Sitzungsberichte der k. bayerischen Akademie der Wissenschaft zu München. Philos.-philol. u. historische Klasse 1897, s. 423–444.

Ať už jsou naše názory na náboženství a politiku jakékoli, nesmíme zapomenout, že lidé sedmnáctého století byli o zásadách Boha do dějin lidstva přesvědčeni. Komenský právě tak jako Otec Dominik. Svět byl otevřen i mimořádným událostem.

Porozumět válečnému násilí

To je třetí ambice mé studie. Dlouho se zdálo, že násilí je něčím zcela temným, pejorativním. Historikům nepřípadalo vhodné jako téma výzkumů, jen stručně zmiňovali třesk zbraní a zabíjení. Ale pro mě není takové stanovisko uspokojivé, protože násilí smysl má. Vždy něco znamená a jeho formy nejsou zaměnitelné. Jaké prameny k němu máme?

- Vyprávění důstojníků, například mladého knížete z Anhaltu, syna generála stavovské armády. To je nejzajímavější dokument o boji. Anhalt mladší se mohl krátce domnívat, že bitva je vyhraná, a choval se opravdu hrdinsky.
- Zbraně a vše, co můžeme pochopit o jejich ovládnutí. Takové prameny leží spíše ve vojenském muzeu než v knihovnách. Každá zbraň má velikost, váhu, těžiště a mušketa má také zpětný ráz. Já sám jsem střelil černým prachem z muškety, radil jsem se s odborníky. Dozvěděl jsem se a pochopil jsem, že po jednom výstřelu vznikne jeden kubický metr kouře. Můžeme si snadno představit situaci na bojišti: mlha a kouř vnesly zmatek do řad vojáků, vyvolávaly omyly i strach.
- Různé typy zranění. Už citované Anhaltovo vyprávění je velmi zajímavým svědectvím zraněného (a potom zajatce). Ale je také nutné začíst se do pojednání známého francouzského chirurga Ambroise Paré, který se ve Francii účastnil náboženských válek v šestnáctém století. Velmi přesně popsal rány, jejich barvy a formy.
- Během bitvy bojovníci překročili různé stupně násilí. Síla násilí vzrůstala až k vrcholu a potom znovu upadla. Nicméně průběh událostí nebyl nutně pravidelný a lineární. Vysvětlují to dva aspekty: všichni vojáci neměli stejnou zkušenost z bitvy a násilí jako vnitřní prožitek mohlo mít různé vnější projevy.
- Zkušenost z prožitého násilí je stejně tak individuální jako kolektivní. Musíme si klást otázku, proč a kdy byl překročen práh únosnosti. Po odpovědi musíme pátrat s ohledem na celé tažení. Bitva nebyla událostí, kterou lze odělit od souvislostí. Někdy šlo o důsledek překvapivé dynamiky.

Jaké charakteristické znaky bitva měla?

Jedním z mých cílů bylo rekonstruovat dynamiku, která byla průvodním rysem bitvy. S ohledem na tento cíl jsem také knihu rozdělil:

Prožitek prudkosti bojů

- Bitva, kterou je obtížné realizovat – jinak řečeno, proč se válka zablokovala?
- Otec Dominik přiměl velitele svést bitvu – to je rozhodující událost.
- Střet čili analýza samotné bitvy. Pěchota proti pěchotě, jízda proti jždě, jízda proti pěchotě, etapy bitvy od předvečera bojů do úprku stavovského vojska.

Náboženský smysl bitvy

- Otec Dominik ve válečné radě – prorokoval vítězství a důstojníkům ukazoval krucifix a zhanobený a poškozený obraz Klanění pastýřů, který nesl s sebou.
- Zhanobený obraz: problém královského obrazoborectví v Praze. Otec Dominik našel obraz Klanění pastýřů v kostele ve Strakonících nebo – jak napsal Š. Vácha – v zámecké kapli ve Štěnovicích,¹⁸⁾ každopádně ve zrušené budově.¹⁹⁾ Všechny namalované osoby (Panna Marie, Sv. Josef a pastýři) kromě Jezulátka měly vypíchnuté oči. Pietro della Madre di Dio líčí, jak hluboce byl Dominik zasažen a jak se rozčílil, když viděl, že Matku Boží takto zohavili. Okamžitě učinil slib, že bude tento obraz Panny Marie zbožně uctivat. Ukažoval ho vojákům.
- *Exsurge Domine et judica causam tuam!* To jsou slova žalmu 74 a slova otce Dominika. Bitva byla jako Boží soud podle karmelitána, stejně jako podle protestantské strany. Jde o Apokalypsu na stavovské straně, nebo o křížovou výpravu na straně katolické?

Jak bitva prochází přes filtr vzpomínek:

- Rázová vlna z Prahy do celé Evropy.
- Svědectví o bitvě: jak byla bitva interpretována v sedmáctém století. Tragédie nebo teofanie?
- Santa Maria della Vittoria: z Říma do Prahy přes Bavorsko, obrazy a kostely.

¹⁸⁾ Štěpán VÁCHA, *Der Herrscher auf dem Sakralbild zur Zeit den Gegenreformation und des Barock*, s. 262–269.

¹⁹⁾ Viz pozn. č. 9. Vít Vlnas upozornil, že scéna nepředstavuje klanění pastýřů – jak jsem napsal – ale adoraci dítěte. To je terminologický problém, protože jsme viděli stejný obraz: klečící Panna Maria uctívá novorozeného Ježíše a pastýři jsou jen v pozadí. Pastýři jsou zobrazení tak, že třebaže se dosud neklanějí, je jasné, že jakmile dojdou k jeslím, budou dítě adorovat. Myslím (ale nejsem historikem umění), že v mé mateřštině neexistuje název, jenž by vystihoval situaci, která je na obraze; u nás žádný existující obraz s betlémskou tematikou nenese pojmenování „Adoration de l'Enfant (Jésus)“. Z tohoto důvodu jsem použil výraz „Adoration des bergers“, i když pastýři neklečí.

Nyní vidíme, jak jsem konstruoval svoji knihu. Vraťme se k nejdůležitějším bodům mé interpretace, do ústřední části knihy. Mám k ní několik poznámek.

Dějiny bitvy na Bílé hoře obvykle nevěnovaly mnoho místa náboženské tematice při vlastní bitvě, ale zdůrazňovaly její náboženské důsledky: rekatolizaci, exil a podobně. Pro historiky devatenáctého a dvacátého století bylo obtížné zahrnout do svých úvah náboženskou dimenzi této bitvy. Proč však nepřijmout, že za třicetileté války mohlo náboženství hrát spolu se životní zkušeností také konkrétní roli ve válce? Byla by úloha karmelitána tak nesrozumitelná – a proč jí tedy nepřikládat důležitost?

Jeho role a účast ve válečné radě jsou základem mé interpretace. Válečná rada dne 8. listopadu 1620 byla rozhodujícím okamžikem. Právě v tomto momentě došlo k neshodě mezi generály katolických spojených armád. Bavorský vévoda Maximilián a jeho generál Tilly si přáli útok proti stavovskému vojsku na Bílé hoře, protože podle jejich názoru nepřátelé ještě nebyli připraveni. Naopak hrabě Buquoy, kterého předtím zranili u Rakovníka, soudil, že nebezpečí je příliš velké. Praha byla blízko, ale katoličtí spojenci se nacházeli ve složité situaci. Hrozil nezdár celého tažení.

V této chvíli císařský neapolský plukovník Spinelli vyvolal hádku, jež pak skončila kompromisem. Tehdy vstoupil do jednání Otec Dominik. Jeho *socius* napsal, že ačkoli nebyl pozván, rozhodl se sám *motu proprio*. Nicméně je zde ještě také možnost, že obratný (a přitom zbožný) bavorský vévoda ho do rady uvedl, protože věděl, že otec Dominik by mohl požívat důvěry hraběte Buquoye.

Karmelitán prohlašoval, že je nutné neprodleně začít boj. Existují dva možné výklady této události:

- Buď Dominik dosáhl svého a přesvědčil Buquoye – to je výklad italského karmelitána Pietra della Madre di Dio.
- Nebo Dominik jen potvrdil rozhodnutí, které bylo již předtím přijato zásluhou Spinelliho – to je výklad bavorského jezuity Jeremiáše Drexela.

V této mimořádné chvíli Buquoy nakonec souhlasil s Dominikem, a to navzdory všem svým válečným zkušenostem. Karmelitán všem ukazoval krucifix a obraz jako předzvěst slíbeného vítězství.

Karmelitánova osoba funguje jako spojnice různých dynamik této válečné události. Kladu na to důraz, protože nám to ukazuje, jak se vše na bitevním poli propojuje. Učinil konec tažení, jak si přáli vojáci a důstojníci. Důležité je uvědomit si datum bitvy. Válka trvala od léta 1618 a vypadala nerozhodně, i kdyby jedna ze stran dostala posily. I v roce 1620 došlo k bitvě velmi pozdě, až začátkem listopadu. Pro všechny byla bitva konečně úlevou a mohla působit jako Boží soud.

Katolickými vojáky byla bitva také interpretována a určité i prožívána jako pokoreň kacířů za zničení obrazů. Z tohoto důvodu byla Panna Marie uctívána v katolických zemích nejen jako matka, ale i jako ničitelka hereze a ochránkyně obrazů.

Ve válečné radě a potom v průběhu bitvy, když se vrátil k vojákům, se karmelitán Dominik odvolával na Boží soud, porážka protivníků pro něj byla prorážkou kacířů. Ukazoval kříž a obraz, a tak vyvolal zlost vojáků, hlavně italských (toskánská jízda a neapolské tercie). Významný je jeden detail během boje: v téže chvíli císařské vojsko dosáhlo vrcholu Bílé hory. Strach dostal jinou tvářnost a zničil stavovské vojsko. Tak začaly útoky a pobíjení posledních bojujících jednotek (u zdi královské obory).

Interpretoval jsem průběh události jako dvě postupné, ale zcela různé extáze, extáze ve smyslu „být celý bez sebe“, což byl stav karmelitána a potom i vojáků. Karmelitán se do extáze dostal proto, že silně cítil Boží přítomnost až k vrcholu mystického *crescenda*:²⁰⁾ vnitřní hlasy, jakési světlo Boží hluboce dojmající duši, a v noci před bitvou viděl anděly připravené k boji. Ukazovali mu cestu do Prahy jako mléčnou dráhu, jako cestu do Compostely, symbolu španělské reconquisty proti Maurům. Jak ukázal francouzský historik Alphonse Dupront, křížové výpravy ještě nebyly na začátku 17. století zapomenutou záležitostí. Na Bílé hoře se v osobnosti otce Dominika protnul boj proti nevěřícím se zápasem s protestanty. Důsledkem bylo paroxystické násilí a vraždění bez velení. Je to znovu Alphonse Dupront, kdo nám vysvětlil, jaké byly charakteristické znaky křížové teofanie a vzrušení. Bůh dodal sílu vojákům, kteří byli v určitém okamžiku bez velení a mohli propadnout anarchii. Dominik ani nezaulal místo generálů, ani neřídil bitvu, protože sám Bůh byl jedinou hlavou.

Co se stalo 8. listopadu na svazích Bílé hory, nebylo předurčeno. Na stavovské straně působil muž, který mohl sehrát rozhodující úlohu – kníže Kristián starší z Anhaltu-Bernburgu, generál stavovského vojska a také znalec anglické hermeneutiky a alchymistické filozofie. Připravil založení protestantské Unie v Říši a dojednal Fridrichův sňatek s Alžbětou, dcerou anglického krále Jakuba. Očekával čas zjevení.

Každá strana měla svou specifickou atmosféru, což historikové ne vždy jasně postřehli. Jde o záležitost náboženskou a intelektuální. Na stavovské protestantské straně působily velmi nadějně volba Fridricha a jeho nástup na český trůn. Zdálo se, že čas druhé reformace, tedy dokončení reformace, je blízko. Znamenalo by to zničení moci Habsburků, rozhodující boj mezi katolíky a protestanty. Na protestantské straně jsou patrná eschatologická očekávání, která ovšem česká historiografie jen zřídka spojovala s bitvou. Dnes například práce Vladimíra Urbánka zdů-

²⁰⁾ Takový pramen je sice jediný, ale zůstává přijatelný, protože má vnitřní záruky pravdivosti. Svědkem byl druhý karmelitán, Pietro della Madre di Dio, který přísahal, že napsal pravdu. To je pravidlo v beatifikačních aktech: záměrně falešné svědectví zruší beatifikační řízení. Otec Dominik byl přesvědčený, že Bůh k němu promluvil a z tohoto důvodu se zúčastnil válečné rady a potom bitvy. To je pro historika nejdůležitější. Otázky pravdivosti mystiky a existence Boha samozřejmě nepatřily do mé kompetence historika!

razňují vztahy mezi proroctvími, eschatologií a politikou, a to nejen v době pobělohorského exilu.

Anhalt však nemohl čekat s výplatou peněz, které vojákům dlužil, až se vyplní apokalyptická proroctví. I když se jeho syn Kristián mladší proslavil, zůstal v největším bojovém zápalu osamocen. Král sám na bojišti nebyl. Průběh bitvy ukázal tragický rozdíl mezi karmelitánem, schopným dát události dynamiku, a vládcem, kterému se to nepovedlo. Protestantská mystika nedokázala probudit síly na bojišti, jak se to podařilo katolické straně.

Závěrem

Národní katastrofa? Katastrofa pro některé poražené, určitě – pro exulanty nebo oběti staroměstské exekuce. Musíme si však také všimnout, že část jednotek stavovského vojska hned na bojišti přešla na císařskou stranu a zúčastnila se plenění Prahy. Národní katastrofa v smyslu, jaký jí někdy dávalo devatenácté a dvacáté století, interpretující bitvu jako boj Čechů s Němci, je anachronická. Německým historikům doby Bismarckovy a *Kulturkampfu* připadala Bílá hora jako tragická porážka německých protestantů! O českém národu neříkali nic.

Rok 1618 nebo 1620: kde hledat katastrofu? Porážka na Bílé hoře byla konečnou odplatou za neustálý politický a válečný ústup od roku 1618. Rebelie měla špatné vedení, bylo tam příliš hlav, ale nedostatek peněz, a konečně cizí král postupně zklamal své poddané. To vše stavům znemožnilo vítězství. Habsburská strana měla také své slabiny. Ale Ferdinand II. byl lepší politik než Fridrich. A podařilo se mu získat i spojení luteránského saského kurfiřta.

Bitva, to znamená apokalypsa, v etymologickém smyslu slova. Událost na Bílé hoře nám dovolí vidět, co je jinak ohledně státu i bojovníků obtížné pochopit. Na můj názor hodně zapůsobil nápis načmáraný na zdi poblíž mého domu ve dnech, kdy vypukla první válka v Perském zálivu. Zněl „*válka je něco jako státní apokalypsa*“. Ruka anonymního pisatele přisoudila tento výrok Molotovovi. Mně to znělo jako „*Mané, tekel, phares*“ na zdi Baltazarovy hostiny. Boj a paroxysmus násilí znamenají mnoho. Z toho důvodu musíme porozumět zkušenosti bojovníků, protože v sázce jsou jejich těla a duše. Stejně jako bitva u Lepanta, ani Bílá hora není jen událostí vojenskou, ale i náboženskou. Oběma se musíme věnovat. Musíme brát na vědomí oba aspekty, i když to, co k problematice můžeme napsat v klidu univerzitních pracoven, zůstává – samozřejmě našťastí – jen na prahu zkušenosti z násilí, jež se obtížně postihuje.

Olivier Chaline

RETOUR À LA MONTAGNE BLANCHE

Un Français à Bílá hora

RESUMÉ

Treize ans après la publication française de mon travail d'habilitation, la traduction en tchèque de ce livre me donne l'occasion de revenir sur ce sujet. Si peu d'ouvrages sont parus depuis sur la bataille elle-même, le contexte historiographique, aussi bien tchèque qu'international s'est profondément modifié. J'ai aussi continué de travailler, notamment à propos du comte de Buquoy, le général impérial, à partir des documents de sa chancellerie militaire conservés aux archives de Treboň. Une mise à jour s'imposait, tenant compte également des réactions des lecteurs. La traduction tchèque m'a donné l'occasion de réaliser ce travail comme aussi d'expliquer, notamment lors de la présentation du livre à l'Université Charles de Prague, comment j'avais été amené à étudier la Montagne Blanche.

Pourquoi choisir un tel sujet? Il serait exact de dire qu'il s'est imposé à moi bien plus que je ne l'ai choisi. La découverte inopinée des tableaux représentant la bataille conservés dans la sacristie de l'église *Santa Maria della Vittoria* à Rome furent l'élément déclencheur. Il n'y avait eu aucun choix « stratégique ». J'avais d'ores et déjà constaté que d'une part la bataille était davantage considérée comme une escarmouche que comme un véritable affrontement et que, d'autre part, elle apparaissait, sous la plume de bien des historiens, comme un épisode plus du XIXe siècle que du XVIIe. J'avais le désir d'examiner les choses de plus près, un jour, quand je serais vieux. Mais les tableaux de Rome accélérèrent le temps, surtout qu'ils attirèrent mon attention sur un personnage a priori insolite sur un champ de bataille, un religieux carme dont le couvent de Santa Maria conservait quelques souvenirs, le P. Dominique de Jésus-Marie. Mon souci fut essentiellement de faire une étude militaire d'un événement bref envisagé surtout pour ses conséquences. L'environnement historiographique français était alors (au cours des années 1990) en train de se modifier rapidement. Le rejet de l'« histoire-batailles » par l'école dite des Annales perdait de sa force. Plus que par mes compatriotes « modernistes », je me sentais attiré par la lecture d'historiens britanniques ou américains qui n'avaient pas les mêmes traditions universitaires, notamment par John Keegan. Mais je pus aussi bénéficier des réflexions des historiens renouvelant l'approche de la Première guerre mondiale et travaillant à l'Historial de Péronne, tel Stéphane Audoin-Rouzeau.

Comment traiter un tel sujet? Ma démarche consista d'abord à suivre les soldats afin de reconstituer quels furent leurs différents vécus de la bataille et de la violence de guerre. Pour cela, il fallait s'intéresser aux unités présentes, ce qui ne tarda pas à faire apparaître qu'il ne pouvait être question d'une armée « tchèque », au sens moderne de ce terme, mais de mercenaires levés par les états révoltés contre les Habsbourg de Bohême, de Moravie, de Silésie, de Haute et de Basse-Autriche. Interpréter la Montagne Blanche en termes d'opposition nationale des Tchèques contre les Allemands était tout simplement anachronique. Même si je ne pouvais disposer du secours de l'archéologie, je parcourus le champ de bataille, carte en mains, afin de mieux comprendre les dénivelés, la rudesse des pentes, ce qu'il était possible ou non de voir depuis tel ou tel point. La position choisie par le prince d'Anhalt, général de l'armée des états n'était pas si mauvaise. Elle était défensive et permettait d'éviter de prendre trop de risques avec une armée dont toutes les unités n'étaient pas de la même fiabilité. Il était peu vraisemblable que les armées de l'Empereur et de la Ligue catholique encourussent le risque d'une attaque frontale contre une position supérieure. Mais c'est pourtant qui s'est passé. Comment en vint-on à prendre une telle décision ? C'est ici que je retrouvais le carme entrevu sur un des tableaux de Rome. Il fallait savoir s'il s'agissait là d'une pieuse légende développée à l'âge baroque ou bien si des sources dignes de foi étayaient l'affirmation selon laquelle le P. Dominique aurait joué un rôle dans la décision de livrer bataille. Ma conclusion est qu'il fut présent au conseil de guerre. Soit il a parlé en faveur de la bataille, soit il a confirmé une décision déjà largement prise.

Comment comprendre la violence de guerre? Longtemps, et peut-être encore récemment, les historiens n'ont pas été à l'aise pour étudier la violence et les armes. Cela revenait à plonger dans des ténèbres suspectes dont, de toutes manières, on ne pouvait rien dire. Or les sources ne sont ni absentes ni muettes. Les armes et leur maniement, les blessures, l'existence de seuils de violence fournissent autant d'éléments pour approcher la réalité du combat et comprendre ce que fut l'expérience des soldats. Examiner la dynamique même de l'événement du 8 novembre 1620 met rapidement en évidence, non seulement les divers types de combats (infanterie contre infanterie ou contre cavalerie, cavalerie contre cavalerie et contre infanterie...) mais encore l'importance du facteur religieux dans la bataille. La Montagne Blanche ne fut pas un épisode aussi bref que violent entre deux périodes pendant lesquelles les phénomènes religieux furent si importants. Les enjeux religieux sont présents, tout spécialement autour du rôle de l'image sacrée et de l'iconoclasme. La Montagne Blanche fut vécue, du côté catholique, à la fois comme une victoire miraculeuse et comme le triomphe de l'image et du culte des saints. Le P. Dominique y eut une part importante, montrant l'image mutilée par les iconoclastes victorieux et annonçant la victoire à venir. Lorsque la bataille manqua de mal tourner pour les catholiques, il vint tenir auprès des troupes pour leur montrer

l'image et leur promettre la victoire au nom de Dieu. Dans cette circonstance exceptionnelle du 8 novembre 1620, la religion a joué un rôle inattendu et sans précédent. C'est du côté de l'attente de croisade et de la mystique carmélitaine qu'il faut rechercher l'explication des interventions du P. Dominique et de l'exaltation qui souleva les combattants au moment décisif, tandis que du côté de l'armée des états, le prince d'Anhalt n'est pas parvenu à communiquer à ses soldats les attentes qui étaient les siennes d'une Réforme accomplie ruinant la papauté et les Habsbourg. La religion n'est pas seulement présente dans les causes de la révolte de 1618 et dans les conséquences de la défaite de ce mouvement. Elle est au cœur de l'événement guerrier du 8 novembre 1620.

IV

LITERATURA

Stefan BENZ, Frauenklöster Mitteleuropas. Verzeichnis und Beschreibung ihrer Geschichtskultur 1550–1800, (= Reformationsgeschichtliche Studien und Texte, Bd. 160), Münster, Aschendorff Verlag 2014, 751 s.

Tematika církevních řádů a klášterů a jejich historie tvoří dlouhou dobu standardní součást historického výzkumu. Poslední desetiletí však v domácí i zahraniční produkci přinášejí spíše odklon od tradičních pohledů na tento fenomén. Místo výzkumu úzce pojímaných dějin jednotlivých církevních řádů nebo klášterů jako institucí vystupují do popředí i jiná témata, která dosud stála mimo pohled historiků. Velice perspektivní oblastí je v tomto směru výzkum řádové historiografie z období raného novověku. Zajímavým a cenným přírůstkem je proto nová publikace z pera Stefana Benze, který působí na univerzitě v německém Bayreuthu. Cílem knihy je poskytnout zájemcům základní informace o historiografické produkci řádových institucí, ovšem nikoliv mužských řeholí, jimž byla tradičně vlastnější, ale klášterů ženských. Jedná se tedy o určitou encyklopedii těch ženských klášterů, které v období raného novověku, vymezeného autorem léty 1550 a 1800, dokázaly různorodým způsobem reflektovat vlastní minulost a zformovaly tak zcela specifickou historickou kulturu. Již z tohoto vymezení je zřejmé, že se nejedná o encyklopedii všech ženských klášterů. Autor při tvorbě knihy uplatnil jako metodiku výběru hledisko, podle něž byly v jeho díle zaznamenány jen ty ženské kláštery, které ve vymezené etapě fungovaly kontinuálně nejméně tři generace a získaly tak příležitost vlastní historické sebereflexe. Při pohledu na jednotlivá hesla je zřejmé, že jako pramen klášterní historiografie jsou pojímány nejen památky písemné, ale i hmotné, resp. umělecko-historické, jako například různé malby či jejich série, sloupy, nápisy. Pokud jde o prostorové vymezení, jsou do seznamu zahrnuty kláštery přibližně z oblasti Římskoněmecké říše, ovšem s jistými omezeními. Autor metodicky vynechal severní oblasti Německa s převládajícím vlivem protestantismu, kde byla kontinuata řeholního života přerušena. Na západě je mezní oblast určena územím trevírské arcidiecéze a územím Belgie, zmíněny jsou kláštery ze Švýcarska, na východě a jihovýchodě pak zeměmi habsburských dědičných zemí.

Kniha obsahuje hesla k více než 1300 ženským klášterům a umožňuje tak poskytnout důležité informace o této dosud spíše pomíjené oblasti historické kultury.

Každé z hesel je uvedeno lokalitou kláštera a určením příslušného řádu. Z našich zemí jsou zařazeny ženské kláštery s doloženou historickou kulturou v Brně, Chotěšově, Doksanech, Chebu, Pohledu, Českém Krumlově, Olomouci, Oslavanech, Plzni, Praze, Tišnově, Opavě a Znojmě, ve větších z uvedených měst jde pochopitelně vždy hned o několik řádových komunit. Autor taktéž prokázal dobrou znalost i novější české odborné literatury, která leckdy bývá německy pišícími autory nevyužita. Je evidentní, že rovněž vstoupil do kontaktu s českými a moravskými historiky a archiváři, kteří se danou problematikou zabývají jako odborníci na jednotlivé řády, kláštery či jejich archivy. Z formálního hlediska jako určitý nedostatek vidím nejednoznačné uvádění lokalit, které jsou velmi často zapsány pouze svým německým exonymem. Jistě by nebylo na škodu, i kvůli lepší orientaci neněmeckého čtenáře, do závorek uvést současný název místa, případně i země. Jinak je ovšem celé dílo vysoce hodnotnou a metodologicky rozumně podloženou pomůckou, která umožňuje poměrně komfortní přístup k úzce profilovému tématu.

Tomáš Černušák

Albrecht BURKARDT — Gerd SCHWERHOFF unter Mitwirkung von Dieter R. BAUER (edd.), Tribunal der Barbaren? Deutschland und die Inquisition in der Frühen Neuzeit (= Konflikte und Kultur — Historische Perspektiven, Band 25), Konstanz und München, UVK Verlagsgesellschaft 2012, 450 s.

Vliv a (nepřímé) působení jihoevropských novověkých inkvizicí (tj. inkvizice španělské, portugalské a římské) na poměry ve střední Evropě, zejména na území Římskoněmecké říše, na sklonku středověku a v raném novověku představuje dosud velmi málo prozkoumaný komplex otázek. Na základě výsledků dosavadního bádání je nesporné, že působení univerzální středověké papežské (římské) inkvizice skončilo v oblasti severně od Alp i ve větší části západní Evropy již krátce po vypuknutí reformace, a že inkvizice tedy v rané novověké střední Evropě (vzdor zažitým obecným laickým představám) neexistovala. Posledním známým aktivním papežským inkvizitorem v Německu byl převor dominikánského kláštera v Kolíně nad Rýnem Jacob Hoogstraeten. Časové těžiště jeho působení spadá do druhého desetiletí 16. století. Ještě v roce 1519 se Hoogstraeten pokusil vystoupit proti Lutherovi. Konec papežské inkvizice v Německu definitivně zpečetil roku 1555 augšpurský náboženský mír. Již předtím, ve 20. letech 16. století bylo v Římskoněmecké říši dekriminalizováno kacířství. Tento delikt byl obsažen ještě v bamberském hrdelním řádu (1507), nikoli již v *Carolině* (1532). To však neznamená, že by neexistovaly kontakty mezi novověkými inkvizicemi, které ve Španělsku, Portugalsku

a Itálii během poslední čtvrtiny 15. a první poloviny 16. století nahradily středověkou inkvizicí, a střední Evropou.

Významným podnětem k prohloubení a zintenzivnění výzkumu novověké římské inkvizice bylo na konci 90. let minulého století otevření vatikánského archivu Kongregace pro nauku víry (CDF) jejím tehdejším prefektem kardinálem Josephem Ratzingerem, pozdějším papežem Benediktem XVI. Byla to právě římská inkvizice (Svaté officium), založená roku 1542, jejíž vliv na dění v rané novověké střední Evropě byl (ve srovnání s oběma iberskými inkvizicemi) daleko nejsilnější.

Recenzovaná publikace je rozsáhlým sborníkem příspěvků z mezinárodního symposia konaného v říjnu 2009. Jako hlavní téma sborníku editoři vytkli vztah Německa a inkvizice v raném novověku. Titul publikace parafrázuje označení, které pro inkvizici použil v říjnu 1739 pozdější pruský král Fridrich II. ve své francouzsky psané veršované epištole zaslané Voltairovi.

V rozsáhlé úvodní studii *Deutschland und die Inquisition in der Frühen Neuzeit – eine Standortbestimmung* vyslovují Gerd Schwerhoff a Albrecht Burkardt názor, že otevření archivu CDF v roce 1998, byť obecně znamenalo významný podnět pro rozvoj historického bádání, změnilo prozatím jen málo na tom, že o vztazích mezi novověkými inkvizicemi a Římskoněmeckou říší jsou k dispozici velmi kusé poznatky. Tato situace je v přímém protikladu jak se současnou úrovní znalostí o působení středověké inkvizice v Římskoněmecké říši (A. Patschovsky, P. Segl, D. Kurze ad.), tak i se stavem zpracování dějin novověkých středomořských inkvizicí (naposledy syntéza F. Bethencourta). Sborník má podle editorů přispět k vyvrácení některých po staletí tradovaných stereotypů a ke zpochybnění častých instrumentalizací a domnělých aktualizací mýtu o inkvizici.

Po úvodní nerozsáhlé přehledové a srovnávací stati Thomase Scharfa (*Inquisitionen im Vergleich. Strukturelle Differenzen der mittelalterlichen Inquisition in Deutschland und in den romanischen Ländern*) následuje několik příspěvků, které přibližují vybrané aspekty vztahů mezi španělskou inkvizicí na straně jedné a Německem a Nizozemím na straně druhé na počátku reformace ve 40.–60. letech 16. století a které se zároveň z různých úhlů pohledu pokoušejí postihnout počátky negativního vnímání španělské inkvizice v uvedených zemích. Nejzajímavějším z těchto příspěvků je rozprava Marie von Lüneburg *Die Inquisition im Medium deutschsprachiger Flugschriften: „Das ist die antichristliche pepstische und kayserliche und teuffellische Tyranny“*. Autorka v ní podrobně mapuje počátky „černé legendy“ o inkvizici, sahající již do 40. let 16. století. První vlnu propagandy zaměřené proti (především španělské) inkvizici lze v Německu zaznamenat již za šmalkaldské války. Silnou vlnu německé protestantské publicistiky vyvolaly počínaje polovinou 60. let 16. století události v Nizozemí. Těmto událostem a jejich ohlasu v Římskoněmecké říši se věnuje také Monique Weis v článku *Die Inquisition in den Spa-*

nischen Niederlanden als Thema der diplomatischen Beziehungen zum Heiligen Römischen Reich. K vypuknutí protišpanělského povstání v Nizozemí podle autorky přispěl také strach z příchodu inkvizice. Ve skutečnosti však neexistovaly žádné plány na zavedení španělské inkvizice v Nizozemí. K vyvolání neodůvodněného, nicméně hlubokého strachu před tímto krokem postačila pouze jednostranná interpretace některých událostí a panovnických opatření v dobové nizozemské publicistice. Tyto obavy se vzápětí přenesly i do Římskoněmecké říše. Pod pseudonymem vydaný traktát o španělské inkvizici z roku 1567 podrobil detailní analýze Gerd Schwerhoff ve studii *Montanus als Paradigma. Zur Anatomie der antiinquisitorischen Publizistik in der Frühen Neuzeit.* Traktát „Sanctae Inquisitionis hispanicae artes aliquot detectae, ac palam traducae“ je považován za jeden z nejvlivnějších raně novověkých protiinkvizičních spisů. Recepce tohoto díla byla velmi rychlá zvláště v Německu. Autorem uvedeného traktátu, vystupujícím pod pseudonymem Reginaldus Gonsalvius Montanus, mohl být podle názoru současného bádání buď Casiodoro de Reina (1520-1594), nebo Antonio del Corro (1527-1591). Oba jmenovaní byli humanisticky vzdělanými teology a původně mnichy ze Sevilly, kteří museli roku 1558 opustit Španělsko a zemřeli později v Německu, resp. v Anglii. Schwerhoff se pokusil postihnout ve zkoumaném traktátu především stigmatizaci inkvizice a její vykreslení jako obrazu nepřitele. Klíčovým pojmem Montanova obrazu inkvizice je podle Schwerhoffa „tajemství“. Inkvizice používá tajemné praktiky a tajemství je také základním principem jí samotné.

Jediný příspěvek týkající se druhé inkvizice na iberském poloostrově *The Germans and the Portugese Inquisition (16th and 17th centuries)* napsala Isabela M. R. Mendes Drumond Braga. Portugalská inkvizice v 16. a 17. století soudila celkem 971 cizinců z ostatních zemí Evropy, přičemž podíl cizinců mezi všemi souzenými osobami obnášel do roku 1600 necelou desetinu, zatímco v následujícím století výrazně poklesl. Téměř polovinu stíhaných cizinců tvořili Španělé, zatímco Němci figurovali početně až na sedmém místě (38 osob, 3,9%). Nejčastějším trestným činem, za který inkvizice cizince stíhala, byl protestantismus. Autorka, žel, pojala pojem Svaté říše římská, resp. Němci nadmiru extenzivně, a ve vymezené skupině tak figuruje nejen student z Vratislavi, ale i dvě osoby z Uher a po jedné z Krakova a z Bělehradu.

Největší soubor příspěvků sborníku představují články věnované vztahům římské inkvizice a raně novověkého Německa, resp. Svaté říše římské. Některé z těchto statí vycházejí přímo z výzkumu v archivu CDF, popř. v jiných vatikánských archivech. Ve statí *Warum Justus Lipsius 1591 nicht nach Pisa ging...* přibližuje Peter Schmidt průběh a okolnosti (nakonec neúspěšného) jednání o příchodu významného vlámského státovědce a historika Justa Lipsia (1547-1606) na písařskou univerzitu v době krátce po jeho odchodu z Leidenu a konverzi ke katolicismu. Vynikající znalec problematiky vztahů Svatého oficia a Římskoněmecké říše v raném

novověku Rainer Decker je autorem kazuistické rozpravy *Ein Ketzer aus Münster vor dem Tribunal des Papstes*. Zachycuje v ní proces se sedmadvacitiletým mladíkem z Münsteru, který proběhl v říjnu 1615 před inkvizičním soudem v Bologni. Podobně zaměřená je případová studie *Rückkehr mit Widerruf. Ein junger Portugiese zwischen Kirche und Synagoge*. Michael Studemund-Halévy se zde pokusil zrekonstruovat (na základě soudních akt z případu projednávaného roku 1623 benátskou inkvizicí) život vícenásobného konvertity, jenž se narodil roku 1603 v Lisabonu v katolické rodině a kolem roku 1620 se stal členem obce z Portugalska pocházejících sefardských židů v Hamburku. Julia Zunckel v rozsáhlém článku *Kaufleute im Fokus der Inquisition. Überlegungen zur ‚strategischen Wende‘ des Heiligen Offiziums im Rahmen der päpstlichen Reichspolitik* ukazuje, jakým způsobem ovlivňovalo v 16. a 17. století Svaté officium dálkový obchod mezi Itálií a střední Evropou. Tento obchod představoval pro římskou inkvizici od počátku jejího působení velký problém. Ve větší části Itálie byla totiž inkvizice závislá na spolupráci s místními vládci, kteří neměli přílišný zájem o nábožensky motivovanou reglementaci obchodu. Vrcholem represivních opatření katolické církve proti příchozím ze střední Evropy se stala bula z roku 1622, kterou papež Rehoř XV. zcela zakázal protestantům pobyt v Itálii.

Zacházení Svatého officia s konvertity v 17. a v první polovině 18. století popisuje na příkladu činnosti římského špitálu Ospizio del Convertendi Ricarda Matheus ve stati *‚Haeretici sponte comparentes‘. Zum Alltagsgeschäft des Heiligen Offiziums in Rom*. Zásahy římské inkvizice do manželských záležitostí přibližuje Cecilia Cristellonová v příspěvku *Die Römische Inquisition und die Mischehen in Deutschland (16.-18. Jahrhundert)*. Autorka vyslovuje názor, že Svaté officium uplatňovalo svůj vliv na mezikonfesijní sňatky v raně novověkém Německu obecně a v jeho konfesně smíšených teritoriích zvlášť. Podrobně to dokládá na příkladu manželství katolického vévody Wolfganga Viléma Falcko-Neuburského s kalvinistkou Kateřinou Charlottou ze Zweibrückenu roku 1633. Cristellonová ukazuje, že přinejmenším do třetí čtvrtiny 18. století se striktní stanovisko Říma v otázce smíšených sňatků nezměnilo, a to navzdory úsilí různých německých prelátů, kteří se snažili zmírnit tento postoj a přizpůsobit manželskou politiku místní realitě. Pozornost si jistě zaslouží autorčino závěrečné konstatování, že totiž politiku v oblasti konfesně smíšených sňatků je možné považovat za klíč k pochopení vlivu katolické církve v raně novověkém Německu. Další významnou oblast vlivu centra katolické církve na poměry v Římskoněmecké říši přibližuje Marco Cavarzere ve stati *Das alte Reich und die römische Zensur in der Frühen Neuzeit: ein Überblick*. Autor se pokouší nejprve stručně podchytit vývoj i charakteristické zvláštnosti cenzurní politiky katolické církve. Dále na různých příkladech ukazuje, do jaké míry se tato politika uplatňovala v různých částech Římskoněmecké říše. Cavarzere např. uvádí, že v roce 1596 bylo pořízeno zvláštní vydání indexu papeže Klimenta VIII. určené pro

Prahu; tento index zde ovšem nebyl podle zpráv nuncia Speciana dodržován. Index zakázaných knih sehrál od počátku 17. století významnou roli při kontrole obchodu s knihami mezi Římskoněmeckou říší a Itálií.

Pronásledování zastánců neortodoxních věroučných postojů v oblastech, kde proběhla reformace, se věnuje Heinrich Richard Schmidt v regionálně zaměřeném příspěvku *Inquisition im Reformiertentum? Die Bekämpfung von Täufern und Pietisten in Bern*. Autor závěrem nastoluje obecnější otázku, do jaké míry bylo pronásledování odchylek proti ortodoxii, které iniciovaly reformační církve, srovnatelné s konáním inkvizice, a zda je tedy možné mluvit o jakési „reformované inkvizici“. Přední znalec dějin raně novověkých čarodějnických procesů Rainer Beck je autorem zajímavé, avšak z tematického kontextu sborníku se poněkud vymykající rozpravy *„Umsessenheit“? Der Teufel im Verhörlokal. Sakrale und profane Interaktionsmuster am Beispiel eines bayerischen Hexenprozesses 1721–23*. Na základě materiálů shromážděných při svém nedávném detailním výzkumu dětského čarodějnického procesu ve Freisingu si autor klade otázku vztahu a interakce sakrálních a profánních aspektů v procesech s čarodějnicemi. Sakrální aspekt těchto procesů přitom spočívá podle Becka v představě o přítomnosti ďábla u soudu.

Pozoruhodnou studii *Die togeborenen Kinder von Ursberg und die Inquisition. Zur Kontrolle des Sakralen im Süddeutschland des 18. Jahrhunderts* zpracoval Albrecht Burkardt. Zabývá se v ní podrobně jedním z extrémních projevů barokní zbožnosti v katolickém Německu v 18. století. Tímto projevem bylo dění ve švábské poutní lokalitě Ursberg, který nabyl od konce 17. století široké proslulosti jako místo, kde byly dočasně „křšřeny“ a křtěny mrtvě narozené děti. Autor podrobně popisuje více než dvě desetiletí trvající úsilí Svatého officia o zamezení této praxe, která začala být záhy vnímána jako skandální a podvodná. Tyto snahy narážely dlouho na odpor místních premonstrátů, kteří se obávali ztráty příjmů za vykonávání křtů. S konečnou platností byly křty mrtvých dětí v Ursbergu zastaveny až roku 1751. Andreas Gipper se v příspěvku *Nur ein Popanz der Aufklärung? Der aufklärerische Inquisitionsdiskurs im Werk Friedrichs II.* pokouší zachytit širší souvislosti proslulého označení inkvizice pruským panovníkem jako „soudu barbarů“. Třebaže spojení „leyenda negra“ použil v souvislosti s historickým obrazem (španělské) inkvizice poprvé až roku 1914 španělský žurnalista Julián Juderías y Loyot (1877–1918), spočívají kořeny představy o inkvizici coby symbolu násilí a netolerance už v polovině 16. století. V epoše osvícenství se stala inkvizice mýtem, jenž zůstal i v pozdějších dobách nástrojem antikatolické a protipapežské propagandy a byl instrumentalizován ve prospěch rozličných politických zájmů. Osvícenský obraz inkvizice posloužil ostatně i zájmům samotného Fridricha II. a jím budované absolutní monarchie.

Recenzovaný sborník přináší řadu cenných původních příspěvků k dosud málo prozkoumané problematice vlivu novověkých jihoevropských inkvizic na poměry

ve střední Evropě, která jinak ležela daleko mimo vlastní oblast jejich působnosti. Zejména je třeba vyzvednout práce těch autorů, kteří svým pramenným výzkumem ukázali, jak významným způsobem přispívá (a do budoucna může přispět) pramenné studium v archivu CDF k poznání různých širších aspektů dějin raně novověké střední Evropy.

Petr Kreuz

Alexander KOLLER, *Imperator und Pontifex. Forschungen zum Verhältnis von Kaiserhof und römischer Kurie im Zeitalter der Konfessionalisierung (1555–1648)* (= *Geschichte in der Epoche Karls V.*, Bd. V), Münster, Aschendorff Verlag 2012 494 s.

Zatímco monografií týkajících se vzájemných relací mezi papežstvím a císařstvím v éře středověku existuje značné množství, se zcela jinou situací se setkáváme pro období raného novověku. V posledních padesáti letech je případný zájemce o takto vymezené téma odkázán pouze na několik podstatných prací, jako jsou monografie Konrada Repgena¹⁾ a Heinricha Lutze²⁾ či sborníky *Kaiserhof-Papsthoft*³⁾ a *Papato e impero nel Pontificato di Urbano VIII.*⁴⁾ Nový příspěvek k této tématice představuje i kniha Alexandra Kollera *Imperator und Pontifex*. Koller, který dlouhá léta působí na Německém historickém ústavu v Římě, je uznáván jako přední odborník na problematiku papežských nunciatur v 16. století. Z jeho pera ostatně vzešly už dva svazky edic z řady *Nuntiaturberichte aus Deutschland*,⁵⁾ které svým precizním zpracováním představují vynikající příklad edičního zpřístupnění raně novověkých pramenů a slouží jako vzor a inspirace i pro další editory nunciaturních zpráv.

Jak se dovídáme z předmluvy autora, je nová kniha jeho habilitační prací, kterou úspěšně obhájil na vídeňské univerzitě na podzim roku 2010. Po jejím otevření čtenář zjistí, že ve skutečnosti se nejedná o ucelenou monografii, ale o soubor

¹⁾ Konrad REPGEN, *Die römische Kurie und der Westfälische Frieden. Idee und Wirklichkeit des Papsttums im 16. und 17. Jahrhundert*, I–II, Tübingen 1962–1965.

²⁾ Heinrich LUTZ, *Christianitas afflicta. Europa, das Reich und die päpstliche Politik im Niedergang der Hegemonie Kaiser Karls V. (1552–1556)*, Göttingen 1964.

³⁾ Richard BÖSEL – Grete KLINGENSTEIN – Alexander KOLLER (edd.), *Kaiserhof – Papsthoft (16.–18. Jahrhundert)*, Wien 2006.

⁴⁾ Irene FOSI – Alexander KOLLER (edd.), *Papato e impero nel Pontificato di Urbano VIII (1623–1644)*. Città del Vaticano 2013.

⁵⁾ Alexander KOLLER (ed.), *Nuntiaturen des Giovanni Delfino und Bartolomeo Portia (1577–1578)*, *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, 3. Abt., 9. Bd., Tübingen 2003; *Týž, Nuntiaturen des Orazio Malaspina und des Ottavio Santacroce, Interim des Cesare Dell’Arena (1578–1581)*, *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, 3. Abt., 10. Bd., Berlin 2012.

24 nejdůležitějších statí autora, které publikoval v různých sbornících a periodikách v letech 2000–2011. Koller jednotlivé statě upravil, doplnil sjednocujícím úvodem a rozdělil podle obsahu do tří celků. První z nich se týká relací mezi císařem a papežem v úzkém slova smyslu. Těžištěm této části je vzhledem k autorově ediční činnosti pochopitelně období vlády císaře Rudolfa II. a pontifikátů několika papežů jeho éry. Několik studií se ovšem zabývá i jinými etapami, počínaje posledními roky vlády císaře Karla V. a konče účastí nuncia Fabia Chigiho na vestfálských mírových jednáních v letech 1644–1648. Druhý celek nese název „Řím a habsburské dědičné země“. Série čtyř zařazených studií se soustřeďuje na aspekty papežské politiky vůči některým zemím habsburského soustátí (české země, Uhry) a na související problematiku přítomnosti a působení řeholníků italského původu v prostoru severně od Alp. Poslední část celkem sedmi studií otevírá otázky související přímo s činností, kariérou a životem papežských nunciů u císařského dvora.

Všechny studie, které Alexander Koller do knihy zařadil, se opírají o detailní a fundovanou analýzu především nunciaturních zpráv zařazených do některého ze svazků řady *Nuntiaturberichte aus Deutschland*, anebo archivních pramenů z vatikánských, římských a jiných italských archivů, která je doplněna dobrou znalostí příslušné evropské odborné literatury. Zpracování jednotlivých studií ukazuje, že kritické zhodnocení nunciaturních zpráv, které jsou ve formě kritických edic vydávány již více než 120 let, nemusí být zaměřeno jen na problematiku politických dějin, ale při kladení nových otázek a zvolení nových metod, například s využitím historické antropologie, nabízí mnohem širší a zajímavé perspektivy.

Knihla přináší i poznatky důležité pro badatele, kteří se zabývají českými dějinami v období raného novověku. Je to způsobeno skutečností, že převážnou část vlády císaře Rudolfa II. papežská nunciatura u císařského dvora sídlila v Praze. Události a poměry v českých zemích se tak nezbytně odrazily zásadním způsobem v aktivitách a zprávách zdejších papežských diplomatů a zapříčinily, že české země jako takové se dostaly do centra zájmu papežské kurie. Ve vztahu k českým zemím se však čtenář může dozvědět i zajímavé poznatky o vnitřním chodu pražské nunciatury. Jako mimořádně přínosné a pozoruhodné hodnotím v tomto směru ediční zpřístupnění podstatné části dosud nepříliš známé zprávy Pompeia Vizaniho, sekretáře nuncia Ottavia Santacroce, z roku 1581, v níž popisuje císařský dvůr, české země, přední české šlechtice, město Prahu, charakteristiku českého obyvatelstva a další informace včetně cen důležitých potravin a jiných komodit. Tato zpráva v našem odborném prostředí na své zhodnocení dosud čeká.

Kollerova kniha nepostrádá standardní prvky nezbytné pro její kvalitní využití, jako je přehled využitých pramenů, edic a literatury a samozřejmě rejstřík. Po obsahové stránce lze knize jen těžko něco vytknout a nové zveřejnění takto kvalitních studií k tématu relací mezi papežstvím a císařstvím v raném novověku, rozptýlených původně v širokém spektru různých periodik a sborníků, znamená nepochyb-

ně pro každého zájemce usnadnění přístupu k nim. Přesto si lze postesknout, že autor spíše než shrnutí svých studií ne zvolil pro zpracování své habilitační práce – a tedy i pro její tištěné vydání – nějaké kompaktnější téma k problematice papežských nunciatur daného období, které by umožnilo vytvoření přesněji vymezené a formálně ucelené monografie. Tato skutečnost je jediným nedostatkem knihy jako takové, která proto z hlediska zvoleného tématu vlastně nepřináší nic nového.

Tomáš Černušák

Jana JANIŠOVÁ – Dalibor JANIŠ, Zemské zřízení markrabství moravského z roku 1516 (Počátky kodifikace zemského práva na Moravě), Olomouc, Právnická fakulta Univerzity Palackého 2013, 196 s.

V roce 2013 vydali Jana a Dalibor Janišovi edici moravského zemského zřízení z roku 1516. Autoři navazují na Janišovu edici moravského zemského zřízení z roku 1545, která vyšla v roce 2005, a zároveň publikaci představují jako dílčí výstup rozsáhlejšího projektu podpořeného Grantovou agenturou České republiky, který se věnuje raně novověkým moravským zemským zřízením. Hlavním cílem projektu je podrobná kritická edice zřízení z roku 1604, ovšem záměr autorů je ještě ambicióznější, totiž zmapovat moravské zemské právo v období raného novověku. Autoři tak zpřístupněním raných právních památek formou moderních edic splácejí dluh Moravě, kde se ediční práce na těchto pramenech po několik desetiletí téměř zastavila.

Předkládaná publikace je drobnější než Janišova práce z roku 2005, se kterou bude patrně nejspíše srovnávána. Neobsahuje přehled ediční činnosti, který by byl do jisté míry duplicitní. Věnuje se ovšem alespoň stručně vývoji kodifikací zemského práva, potažmo policejních norem v českých zemích a dotýká i středoevropského prostoru. V tomto směru nejde jen o opakování již pronesených tezí, především proto, že povaha zřízení z roku 1516 se odlišovala od pozdějších zemských zřízení moravských nejen svým rozsahem, ale také svým zaměřením. Zatímco ve středu pozornosti zemského zřízení z roku 1535 stál zemský soud a toto zřízení upravovalo především normy procesní, převažují ve zřízení z roku 1516 policejní normy a ustanovení o zemské bezpečnosti, přestože nejsou opomenuty otázky zemského soudu nebo majetkového a dědického práva. Autoři je tak dávají do souvislosti jednak s moravskými a českými sněmovními tisky z 16. století, a jednak s policejními řády, které v této době vznikaly v okolních zemích.

Také další část práce, která se věnuje pramenům a zdrojům úpravy moravského zemského práva, je v podstatě zkrácenou verzí úvodní studie k edici zřízení z roku

1545. Pozornost je zaměřena především na tzv. Tovačovskou knihu jako na základní pramen zemského práva na Moravě a hojně využívaný zdroj i pro následně vznikající zemská zřízení z 16. a počátku 17. století. Dále pak na landfrýd, tradiční institut moravského zemského práva, který představoval soubor právních pravidel se všeobecnou platností a závazností a byl zařazován i do zemských zřízení. Stručně se autoři věnují také sněmovním a soudním nálezům v kontextu formování moravského zemského sněmu jako zákonodárné instituce. V souvislosti s vydáním zemského zřízení z roku 1516 je významných především několik kratších „zřízení“, „svolení“ nebo „ustanovení“ z přelomu 15. s 16. století, z jejichž ustanovení mimo jiné text z roku 1516 čerpal. Jejich srovnání se autoři podrobně věnovali v následující části knihy.

Předmětné zemské zřízení bylo přijato na zemském sněmu v Olomouci roku 1516 a ještě v témže roce vytištěno. Šlo v podstatě o sérii článků označených jako „zřízení“, která stejně jako pozdější rozsáhlejší zemská zřízení neměla hlouběji promyšlenou strukturu. V úvodu k edici se autoři pokusili dodat poměrně nesystematicky uspořádanému dobovému textu určitou organizaci, a učinit jej tak pro čtenáře srozumitelnějším. Rozdělili materií do několika tematických okruhů a v jejich rámci se pokusili text vyložit. Menší rozsah zkoumaného zřízení (pouze 26 článků) umožnil autorům věnovat se podrobně jednotlivým ustanovením, jejich inspiračním zdrojům i následné úpravě. V několika případech naznačují i výklad užívaných institutů v dobovém kontextu (např. použití termínu *přátelé* v dědickém právu apod.). Studie se částečně překrývá s poznámkovým aparátem edice vlastního textu zřízení, který uvádí odkazy na pravděpodobný původ textace jednotlivých článků. Tento postup byl však nevyhnutelný z důvodu orientace v textu a předpokladu práce s konkrétními ustanoveními. Přestože většina ustanovení zřízení měla svůj původ v Tovačovské knize nebo v některém ze starších sněmovních usnesení, objevují se i nové textace některých článků (například v článku o „povalecích“), nebo ojedinělá úprava (například významné ustanovení o rozdělení Moravy na šest krajů a krajských hejtmanech, které se v následujících zemských zřízeních již nevyskytuje).

V centru zemského zřízení stál landfrýd z roku 1516, na který navazují ustanovení vztahující se k jeho uzavírání a povinnosti se k němu připojit. K landfrýdu se vztahují i další normy policejního charakteru, především týkající se zemské bezpečnosti, stíhání osob porušujících právo a zemský mír, zemské hotovosti nebo násilného obsazování hradů. Autoři potom následující ustanovení tematicky rozdělují na ta, která se týkají zemského soudu, půhonů před zemský soud a problematiky dokazování, ustanovení majetkového a dědického práva, norem upravujících poručenství a otázku sirotků, úpravy institutu odpovědi a postupu při vyslýchání zločinců.

Vlastní edice pak zahrnuje tři samostatné texty. Prvním z nich je jediný dochovaný tisk moravského zemského zřízení z roku 1516, který vznikl ještě tentýž rok

v tiskárně Pavla Olivetského z Olivetu a nyní je uložen ve sbírce starých tisků Moravského zemského archivu v Brně. Následují dva rukopisy, které pocházejí z opisů v tzv. kopiáři olomouckého biskupa Stanislava Thurza, patrně z 50. let 16. století. Thurzo se sám účastnil předmětného sněmu jako královský komisař a pro něj pořízené opisy, patrně pocházející až z 50. let 16. století, zachycují dvě verze zřízení. Jedna z nich je téměř shodná s vlastním tiskem, druhá se od něj naopak na mnoha místech odlišuje a obsahuje i ustanovení, která se do tištěné podoby nedostala. Z toho autoři usuzují, že mohlo jít o původní sněmovní usnesení, nebo návrh jeho zamýšlené podoby. Všechny tři dokumenty jsou doplněny poznámkovým aparátem, a to jak jazykové, tak i věcné povahy.

Sama edice má vysokou úroveň. Splňuje požadavky moderní ediční práce, jejichž pravidlům a jejichž užití věnovali autoři také značný prostor. V úvodní studii se autoři snažili představit zkoumané zemské zřízení především jako jakýsi stupeň ve vývoji kodifikace zemského práva na Moravě, zařadit je do kontextu postupně se stabilizujících norem. V tomto smyslu jde o klasickou práci, která zaměřuje pozornost na vlastní vývoj právních úprav, jenž částečně doplňuje faktickými okolnostmi vzniku i vlivy na úpravu (např. vynález knihtisku). Práce vypovídá o velmi dobré orientaci autorů ve vývoji zemského práva. Edice drobnějšího zřízení z roku 1516 je přínosná, je možné na ni nahlížet jako na cenný příspěvek autorů, od kterých si lze ještě mnoho slíbovat.

Kateřina Dufková

Tomáš MATĚJEC (ed.), *Žalмовé neb zpěvové svatého Davida. Žalмовé parafráze Jiřího Strejce podle vydání z roku 1598 s variantami podle vydání z let 1587 a 1596, Praha, Strahovská knihovna 2014, 457 s.*

Bratrský kněz Jiří Strejc (1536–1599) nedosáhl v jednotě bratrské tak oslnivé kariéry jako někteří jeho literárně činní souputníci, kteří se stali biskupy a spravovali bratrské sbory v jedné ze čtyř českých a moravských diecézí.¹⁾ Pravděpodobným důvodem této skutečnosti byly zřejmě jeho opakované excesy, které se čas od času dostávaly až na pořad jednání bratrských synodů.²⁾ Strejcovo vzdělání utvrzené studijními pobyty v Královci a Tübingen v letech 1560–1563 i jeho literární schop-

¹⁾ Kariéra Jiřího Strejce vyvrcholila v roce 1577 zvolením do úzké rady, výkonného orgánu bratrské církevní správy. Bylo to v době, kdy již deset let působil jako správce sboru v Hranicích na Moravě (od roku 1595 poté v Židlochovicích). Srov. Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě V*, Praha 1982, s. 479–480.

²⁾ Srov. Antonín GINDELY, *Dekrety jednoty bratrské*, Praha 1865, s. 247–249.

nosti však na druhé straně bránily jeho nadřazeným, aby jej trestali příliš přísně a znechutili mu jinak mravně dosti nekompromisní prostředí jednoty. Biskupové mu ponechali dostatek prostoru pro rozvíjení jeho literárních zájmů, které přinesly pozoruhodné plody.

Vedle významného podílu na překladu Bible kralické – Strejce po mnoho let stál v čele skupiny, jež tento náročný podnik realizovala – a rozsáhlého překladu Kalvínových *Institucí*, který za Strejcovu života zůstal v rukopise a vydal jej teprve mezi lety 1612–1617 preceptor a *enfant terrible* moravských kalvinistů Jan Opsimathes, připravil vydání notované parafráze Žalmů, která se stala skutečným bestsellerem a patřila v dekádech kolem přelomu 16. a 17. století k jednomu z nejčastěji otiskovaných literárních děl v Čechách a na Moravě. Od roku 1615 byly Strejcovy Žalmy připojovány k bratrským tištěným kancionálům a rychle se staly důležitou součástí českomoravské protestantské hudební kultury. Jde o dílo silně ovlivněné tzv. ženevským žaltářem skladatele Claude Goudimela a jeho německým zpracováním z pera Ambrosia Lobwassera. Je tedy zároveň jedním z dokladů dobové teologické a kulturní orientace jednoty bratrské na reformovanou konfesní kulturu.

Edice Strejcových žalmů, kterou připravil teolog a bohemista Tomáš Matějec, je výsledkem mnohaleté práce a její příprava trvala podstatně déle než grantový projekt, s jehož podporou byla publikována. Výsledek svého úsilí přitom editor na začátku úvodní studie skromně označuje za „prozatímní náčrt“, který je „spíše pracovním materiálem k úvaze nad tématem“ a má napomoci k teologickému, literárněhistorickému a jazykovědnému poznávání textu.³⁾ Také tuto úvodní studii nechápe jako komplexní rozbor Strejcovu díla z pozice jmenovaných vědních oborů, ale snaží se postihnout pouze některé okolnosti, spjaté se šířením této žalmové parafráze do roku 1599, tedy do závěru autorova života. Ráz této edice pak charakterizuje jako „studijní“, nikoli běžný „čtenářský“.⁴⁾

V hutné úvodní studii editor zasazuje Strejcovu dílo do evropského kontextu tohoto žánru literatury. Začíná výkladem o oblíbě veršovaných parafrází textu žalmů v 16. století, které měly značný ohlas i v našich zemích. Strejce nebyl u nás se svým dílem ojedinělý, jeho cílem však bylo přetvoření žalmů v moderní duchovní píseň, což se mu, alespoň podle zájmu o výsledek jeho tvorby, podařilo. Editor věnuje pozornost také vývoji ženevského žaltáře a jeho recepci v evropské literatuře. Poté přibližuje základní životní osudy Jiřího Strejce, jak je lze v hrubých obrysech na základě dochovaných pramenů zachytit. Přehledně charakterizuje jeho literární dílo, konfesně podmíněné kontakty a zejména jeho inklinaci ke kalvinismu. A právě s ní klade do souvislosti vznik Strejcovy žalmové parafráze. Badatelé neuniklo, že kontakty bratrského literáta s touto konfesní kulturou lze sledovat již v průběhu

³⁾ T. MATĚJEC (ed.), *Žalmové neb zpěvové*, s. 10.

⁴⁾ Tamtéž, s. 421.

60. let 16. století, jak dokládá nápěv Strejcovy německé písně *Mit Freuden zart*, otištěn ve zpěvníku *Kirchengeseng, darinnen die Heubtartikel des christlichen glaubens kurz gefasset und ausgeleget sind* z roku 1566,⁵⁾ určeném německojazyčným bratrským sborům.⁶⁾ Pokouší se též odpovědět na otázku, kdy se Strejc poprvé setkal s ženevským žaltářem a naznačuje, že k tomu mohlo dojít již při jeho studiích v Tübingen.⁷⁾

Poměrně zajímavé informace o charakteru Strejcovy překladatelské práce vytěžil editor z úvodních částí rukopisu jeho převodu Kalvínových *Institucí*.⁸⁾ Posloužil mu jako cenný zdroj dokladů ke Strejcově metodě překladu. V jeho úvahách o jazyku, vhodném k literárnímu projevu, lze přitom vysledovat pozoruhodný vliv Blahoslavových jazykově-estetických nároků na dílo, které má zjevovat „pravdy Boží“.⁹⁾ S Blahoslavem se Strejc také shoduje v horování pro cílevědomé rozvíjení mateřštiny a v odmítání přejímek z cizích jazyků tam, kde si čeština může vystačit s vlastní lexikální zásobou.

V té části úvodní studie, která je věnována genezi Strejcovy žalmové parafráze, editor konstatuje, že po prvním vydání, realizovaném v roce 1587 v Kralicích, svěřili bratři vydávání tohoto díla Danielu Adamovi z Veleslavína. Podotýká, že na otázku, co bylo důvodem této skutečnosti, neexistuje odpověď, neboť prameny ji nepodávají.¹⁰⁾ Přesto lze alespoň něco málo naznačit ze skutečnosti, že Samuel Adam z Veleslavína, syn Daniela Adama, a Samuelova sestra Dorota byli na počátku 17. století vedeni mezi členy pražského českojazyčného bratrského sboru a v tomto světle lze pokládat i samotné Veleslavínovo členství v jednotě za velmi pravděpodobné.¹¹⁾

Autor se též pokusil shrnout doposud známé informace o vydáních žalmové parafráze z let 1590, 1593 a 1596, která jsou známa Knihopisu.¹²⁾ Konfrontoval jeho údaje s informací bratrských Dekretů, podle nichž byly Žalmy do roku 1594

⁵⁾ *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts* (VD 16), Nr. ZV 14904.

⁶⁾ T. MATĚJEC (ed.), *Žalmové neb zpěvové*, s. 20.

⁷⁾ Tamtéž, s. 26.

⁸⁾ Tamtéž, s. 23–24.

⁹⁾ Tyto zásady formuloval ivančický biskup v *Gramatice české*. Srov. Mirek ČEJKA – Dušan ŠLOSAR – Jana NECHUTOVÁ (edd.), *Gramatika česká Jana Blahoslava*, Brno 1991.

¹⁰⁾ T. MATĚJEC (ed.), *Žalmové neb zpěvové*, s. 28.

¹¹⁾ Tak soudí přinejmenším editorka rejstříku pražského bratrského sboru Olga FEJTOVÁ (ed.), „*A tak ne oni nás, ale my je zpravovatí máme!*“ *Jednota bratrská v městech pražských v době předbělohorské a rejstřík členů pražského sboru*, Praha 2014, s. 37, pozn. 137 a zejména s. 55. V tomto rejstříku je mezi členy pražského sboru uveden také Veleslavínův spolupracovník Jan Kocin z Kocinětu (srov. tamtéž, s. 66, 70 a 127–128), o jehož vztahu ke Strejcovým Žalmům se editor zmiňuje na s. 31.

¹²⁾ Knihopis č. 17.529, 17.530 a 17.531.

vytištěny již pětkrát.¹³⁾ Na tomto základě připouští existenci dalších, doposud neidentifikovaných vydání, která se mohou skrývat v některých defektně dochovaných exemplářích.¹⁴⁾ Tuto domněnku lze podpořit odkazem k neúplnému exempláři NK Praha, sign. 54 G 32,¹⁵⁾ jemuž sice chybí počáteční tiskové složky A–B⁶ (až po s. 25–26 včetně), avšak je opatřen původní slepotiskovou vazbou, zřejmě bratrského původu, datovanou rokem 1591. Srovnání typografického materiálu vylučuje totožnost tohoto exempláře s tisky z roku 1587 nebo 1590.

Za průkopnické je třeba označit sledování recepcce textu Strejcovy žalmové parafráze v katolickém prostředí.¹⁶⁾ Editor ji dokládá na postoji čtyř jezuitů (Bohuslava Balbína, Jana Tannera, Matěje Václava Šteyera a Antonína Koniáše), kteří v různých dobách ke Strejcovu dílu zaujímali odlišná stanoviska. Při charakteristice každého z těchto čtyř postojů si všímá těch míst parafráze (zejména v souvislosti s protichůdným hodnocením z pera Jana Tannera a Antonína Koniáše), která mohla být problematická vzhledem k učení katolické církve. Takových případů objevuje překvapivě velmi malý počet a tyto pasáže mohou nadto vyvolávat spíše nebezpečí nepatřičné interpretace ze strany čtenáře, než že by explicitně obsahovaly výklad, neslučitelný s katolickou věroukou.¹⁷⁾

V závěru úvodní studie editor shrnuje hodnocení Strejcovy žalmové parafráze literárními historiky od konce 18. století, kdy se v souvislosti s rozvojem nových vědních oborů formoval nový pohled na žalmy jako na literární památku (Josef Dobrovský, Josef Jungmann, Josef Jireček). Připojuje i svůj vlastní úsudek, jímž Strejcovu dílo řadí k nejzajímavějším památkám českého básnictví v 16. století, což má dokládat především literární úroveň textu.

K úvodní studii lze vznést pouze námitky nepříliš velké závažnosti. O Ondřeji Dudičovi, někdejším katolickém biskupovi v Pětikostelí, editor sděluje, že „později žil na Moravě, kde zakoupil panství Paskov“, což může vzbudit dojem dlouhodobějšího či významnějšího pobytu.¹⁸⁾ V Dudičově životě byl však jen epizodou, zmiňované panství vlastnil tento humanista pouze mezi lety 1578–1579,¹⁹⁾ načež strávil posledních 10 let svého života ve Vratislavi. K drobným formálním nedostatkům patří chyba v odkazu na údaj Knihopisu v pozn. 44 na s. 22: titul, obsahující Strejcův mravně-naučný veršovaný spis *Mravové, aneb naučení potřebná*, je v retrospektivní databázi českojazyčných tisků uveden pod záznamem č. 15793, nikoliv 1579.

¹³⁾ A. GINDELY, *Dekrety*, s. 261.

¹⁴⁾ T. MATĚJEC (ed.), *Žalmové neb zpěvové*, s. 29.

¹⁵⁾ Knihopis č. 17.534 řadí tento exemplář k vydání neurčitě datovanému závěrem 16. nebo počátkem 17. století.

¹⁶⁾ T. MATĚJEC (ed.), *Žalmové neb zpěvové*, s. 36–41.

¹⁷⁾ Tamtéž, s. 39–41.

¹⁸⁾ Tamtéž, s. 16.

¹⁹⁾ Srov. Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 1938, s. 707.

Za základ precizně provedené edice pojal editor vydání z roku 1598. To pravděpodobně upravoval ještě sám autor, který v něm oproti textu z roku 1587 provedl řadu stylistických zásahů (o jejich charakteru je pojednáno na s. 32–33 úvodní studie). Záznamy textově kritického aparátu, který je primárně zaměřen na uživatele z oborů biblistiky a literární historie, zachycují výsledky srovnání s prvním kralickým tiskem z roku 1587 a zřejmě pražským z roku 1596 – toto vydání editor označuje za nejpečlivější z datovaných nekralických tisků, pořízených před rokem 1599. I přes logické časové vymezení tisků, které se editor rozhodl zpracovat, je třeba litovat, že nebylo přihlédnuto k foliovému vydání Daniela Karla z Karlšperka z roku 1618, které je mimořádné svým reprezentativním provedením a z celé řady dobových reedic žalmové parafráze tím výrazně vyniká. Vzhledem k hudební složce Strejcova díla lze vznést oprávněnou námitku, že se editor ke škodě věci zaměřil pouze na textovou stránku žalmové parafráze a nepojal do edičního záměru i dobovou notaci, která by Strejcův opus zpřístupnila dalšímu bádání v oboru hymnologie a mohla dát celému edičnímu počínu širší interdisciplinární rozměr.

Edici uzavírají poznámky a doplňky k textově kritickému aparátu, kde je souhrnně uveden výčet jazykových zvláštností zkoumaných vydání podle jednotlivých jevů, ediční poznámka, která se svým precizním zpracováním bezpochyby stane inspirací vydavatelům dalších jazykově českých památek z tohoto období, slovníček, který usnadňuje modernímu čtenáři přístup k textu, a rejstřík incipitů. Edice textu Strejcovy žalmové parafráze tak představuje významný příspěvek k poznávání literárního díla české a moravské bratrské konfesní kultury.

Jiří Just

Viliam ČIČAJ a kol., „z prjsnosti a wssu ostrostu zakazzugeme.“ Sociálna disciplinácia a zrod modernej spoločnosti, Bratislava, Igor Ilit'-Rádio-Print 2013, 166 s.

Sociální disciplinace, oblíbený analytický a interpretační nástroj postmoderní historiografie, disponuje škálou projekcí. Mezi nejvýraznější patří disciplinace zákazy a příkazy a disciplinace normativy sociálních a kulturních konvencí, přičemž pro rané období modernizace (17. – 18. století) a pro oblast střední Evropy se uplatňuje především první typ. Ukázňování různých skupin a vrstev obyvatelstva prostřednictvím limitů chování vynucených vnějšími autoritami je také předmětem jednácti kapitol recenzovaného sborníku. Předchází je hodnotný úvod, v němž V. Čičaj podává nástin zrodu, geneze a rozvoje konceptu sociální disciplinace v jeho různých podobách a směrech a dále proměny forem, významů a podtextů disciplinace v evropské (euroatlantické) civilizaci včetně konkurenčních interpretací;

vzhledem ke složitosti a mnohavrstevnaté povaze problému text občas směřuje historickou a historiografickou matérii, ale zůstává srozumitelný a informativní.

Následné kapitoly, prezentující případové studie k profilujícímu zadání, ovšem narážejí na skutečnost, že konceptuální modernizační disciplinace je poněkud záladná látka. Samotný termín svádí k tomu, aby historikové pod jeho prostornou střechu umístili nejrůznější způsoby reglementace a regulace, které se v lidnatější a svým způsobem strukturovanější a více heterogenní společnosti raného novověku objevovaly stále častěji. Formalizovaná pravidla ovšem provázejí každou civilizaci od jejího počátku; pro křesťanskou Evropu mohou jako iniciační manuály sloužit Bible a římské právo. Středověk nabízí nepřebornou škálu závazného chování a limitů či naopak požadavků sociální interakce, ať se týkají církevních i světských obřadů, dvorských zrcadel, vojenských řádů, cechovních statutů a artikulí, hospodářských instrukcí a mnoha dalších směrnic sociálního provozu. Modernizační atributy fenoménu disciplinace lze ovšem identifikovat jen u některých jeho projevů, zejména těch, které nějakým způsobem signalizovaly či podněcovaly klíčové procesy modernizačního paradigmatu nebo odrážely jejich stále silící vliv na chování různých společenských vrstev; do těchto oblastí můžeme zařadit například demografickou a spotřební revoluci a teprve poté i politickou a občanskou emancipaci.

Pořadatelé sborníku zvolili spíše cestu co nejšířšího spektra témat, která se nějakým způsobem – někdy dosti vzdáleně, protože jakákoli cílená činnost kolektivu závisí na dodržování stanovených pravidel – dotýkají takové regulace. Přirozeně se jako první nabízejí nejrůznější právní a organizačně správní dokumenty světské i církevní provenience. Jim věnovala své příspěvky řada autorů a autorek, kteří se zaměřili na normativní nástroje různého původu a účelu, přičemž až na výjimku je zkoumána situace na území Horních a Dolních Uher. Tak jsou samostatně pojednány tzv. kurendy olomouckého arcibiskupství, které původními nařízeními i reprodukcí výnosů vyšších autorit řídily chod diecéze (K. Bubelová), dále provozní řády upravující život v rezidencích uherské aristokracie (dvorské pořádky, D. Duchoňová) a na jejich panstvích (urbáře, M. Kohútová), rostoucí agenda (zejména účetní) korunních úřadů v centralizačním boji se stavy na příkladu Liptovské stoličky (T. Janura) a instrukce provázející vznik a rozvoj odborného, v tomto případě hornického školství na středním Slovensku (M. Kamenický). Studie jsou vesměs zpracované na velmi dobré faktografické úrovni, metodologicky ovšem upoutá článek zkušené Evy Kowalské zabývající se aspekty vnitřní disciplinace, a to na příkladu účelového vytváření a formování „moderního“ učitelstva v souvislosti se školskou reformou v Uhrách 1777. Tento příspěvek uvádí druhou tematickou oblast, totiž školství a církevní klauzuru, jejichž regulativní systémy autorky pojednaly komplexněji než jenom rozbořem normativních pramenů. Zajímavou studii o řádu klarisek jako příkladu genderově motivované církevní politiky (I. Kušniráková) uvádí rozsáhlý přehled potridentského vývoje postoje církevních autorit k řádové

disciplině v jižní a západní Evropě. Napětí mezi charitativním a vzdělávacím posláním ženských společenství, vyžadujícím otevřenější vztahy členek s okolním světem, a konciliární i papežskou snahou udržet život v ženských řádech v podmínkách důsledné kontroly a izolace mapuje autorka s důrazem na střídavé úspěchy a prohry stoupců „uvolnění“ v průběhu 17. století v různých řeholích (uršulinky, salesiáni, karmelitáni). Na tomto pozadí demonstuje na příkladu klarisek, které v Uhrách jako jediný ženský řád přežily nástup reformace, klauzuru jako výraz nejtěžší genderové disciplinace a předkládá výčet nejrůznějších opatření, jež omezovala život jeptišek. Formálně trvala tuhá reglementace hluboko do 18. století, jak však dokládají vizitace, praxe se postupně značně liberalizovala; správní a hospodářskou emancipaci klášterů vůči řádovému i diecéznímu dozoru však záhy vystřídal centralizační tlak státu. Podobně obsáhlý historický úvod zahajuje i příspěvek o disciplinačním efektu vzdělávání žen, které bylo – na rozdíl od „mužských“ gymnázií a univerzit – téměř výlučně spjato s církevními institucemi (T. Lengyelová). Téma vhodně doplňuje předchozí studii, dotýká se téchž problémů řádové disciplinace, tentokrát v souvislosti s edukačním působením mezi ženami, jehož myšlenka se aktivovala zejména v reakci na protestantský model, a autorka mimo jiné reprodukuje hlavní zásady vzorového ženství, jak byly prezentovány v teoretických pojednáních katolických i protestantských autorit. Druhá část studie věnovaná skutečné úrovni gramotnosti, popřípadě vzdělanosti žen v 16. – 17. století však bohužel trpí nedostatkem pramenů a převážně se opírá o fragmentární informace z dobové korespondence. S diskursem modernizační disciplinace pak velmi volně souvisí dvě studie, zařazené na úvod a závěr publikace. Blíže k tématu církve a školství jsou tři sondy k uherskému univerzitnímu prostředí, spjatému lokálně s Bratislavou: biskupská jurisdikce nad Istropolitanou, vliv dominikánů na přípravných pracích ke vzniku protouniverzity a jejich vztah k Vídni; poslední z nich fakticky přináší seznam mistrů, jimž se dle pramenů přisuzuje působení v bratislavské instituci (autoři i autorky sborníku důsledně uvádějí novodobý název města). Soustava rituálů, předpisů, zákazů i praktických provozních opatření pak provází popis organizace a logistiky významných událostí politického života, které se odehrávaly v raně novověké Bratislavě – zasedání sněmu a soudního dvora a také první bratislavská korunovace, a to Maxmiliána II. 1563 (M. Bada); disciplinační rétorika tu však pouze účelově doprovází obsahově kvalitní, nicméně metodicky standardní líčení doprovodných reálií.

Vcelku působí sborník sympaticky a přináší řadu, i když ne snad objevných, ale odborně solidních a často tematicky nápaditých studií, které – každá svým způsobem – usilují nahlížet objekt svého badatelského zájmu disciplinačním prizmatem; někde je toto úsilí funkční, někde plní spíše roli odpovědi na oborovou poptávku.

OBSAH

I. STUDIE - MISCELLANEA

Petr Vorel

- Majetkoprávní důsledky panovnických sankcí roku 1547 pro pozemkový majetek rodu Tluksů Vrábských z Vrábí
Proprietary impacts of the king's sanctions from 1547 on the land property of the Tluksa Vrábský of Vrábí family 201-256

Kateřina Pražáková

- Vláda Maxmiliána II. pohledem rožmberského zpravodajství
The rule of Maximilian II through the eyes of the Rosenberg news reporting 257-283

Jiří Hrbek

- Valdštejnský erb jako projev rodové reprezentace v 17. a 18. století
The Waldstein Coat of Arms as a Demonstration of the Family Representation in the 17th and 18th centuries 285-325

Jaroslav Čechura

- Sex, láska a emoce: Třeboňsko 1700-1750. Jihočeský venkov pod lupou
Sex, Love and Emotions: the Třeboň Region of 1700-1750 (the South-Bohemian Country under a Magnifying Glass) 327-343

II. MATERIÁLY - TÉMA

Evidence, popis a klasifikace řádových pramenů historiografického charakteru

Jan Zdichynec

- Narativní prameny vybraných klášterů cisterciáček v českých zemích
Narrative Sources on Selected Nunneries of Female Cistercians in the Lands of the Bohemian Crown 347-370

- Jiří Wolf
 Osečtí cisterciáci doby barokní Malachias Welcker a Anton Edelmann a jejich rukopisné „kroniky“
Malachias Welcker and Anton Edelmann, the Osek Cistercians of the Baroque epoch and their Manuscript „Chronicles“ 371–382
- Marek Brčák
 Kroniky českých a moravských kapucinských řeholních domů ze 17. a 18. století
Chronicles of the Bohemian and Moravian Capuchin Monastic Houses from the 17th and 18th Centuries 383–407
- Jakub Zouhar
 Přehled dějepisectví dominikánského řádu v Čechách a na Moravě v 16.–18. století III
Outline of Historiography of the Dominican Order in Bohemia and Moravia in the 16th – 18th Centuries III 409–421
- Lenka Martínková
 „Podivné sepsání“. Málo známý pramen k dějinám karmelitánského kláštera v Pacově
„A Weird Composition“. A little-known material on the history of the Pacov Carmelite monastery 423–434
- Jindra Pavelková
 Historiografické práce B. Pitra, A. Habricha a G. Lefevra v archivu rajhradského kláštera
Historiographic works by B. Pitr, A. Habrich and G. Lefebvre in the Rajhrad Monastery archive 435–447
- III. MATERIÁLY – MISCELLANEA**
- Jiří Just
 Acta Unitatis Fratrum. Ediční projekt
The Acta Unitatis Fratrum. Editorial project 451–462
- Olivier Chaline
 Zpět k Bílé hoře. Francouz na Bílé hoře
Back to the White Mountain. The Frenchman on the White Mountain 463–478

IV. LITERATURA

- Stefan BENZ, Frauenklöster Mitteleuropas. Verzeichnis und Beschreibung ihrer Geschichtskultur 1550–1800 (Münster 2014)
Tomáš Černušák 481–482
- Albrecht BURKARDT – Gerd SCHWERHOFF unter Mitwirkung von Dieter R. BAUER (edd.), Tribunal der Barbaren? Deutschland und die Inquisition in der Frühen Neuzeit (Konstanz und München 2012)
Petr Kreuz 482–487
- Alexander KOLLER, Imperator und Pontifex. Forschungen zum Verhältnis von Kaiserhof und römischer Kurie im Zeitalter der Konfessionalisierung (1555–1648) (Münster 2012)
Tomáš Černušák 487–489
- Jana JANIŠOVÁ – Dalibor JANIŠ, Zemské zřízení markrabství moravského z roku 1516 (Olomouc 2013)
Kateřina Duřková 489–491
- Tomáš MATĚJEC (ed.), Žalmové neb zpěvové svatého Davida. Žalmové parafráze Jiřího Strejce podle vydání z roku 1598 s variantami podle vydání z let 1587 a 1596 (Praha 2014)
Jiří Just 491–495
- Viliam ČIČAJ a kol., „z prjsnostu a wssu ostrostu zakazzugeme.“ Sociálna disciplinizácia a zrod modernej spoločnosti (Bratislava 2013)
Svatava Raková 495–497

SEZNAM AUTORŮ:

Mgr. Marek Brčák, Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, nám. Jana Palacha 1, 116 38 Praha 1

Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc., Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, nám. Jana Palacha 1, 116 38 Praha 1

PhDr. Jiří Hrbek, Ph.D., Historický ústav AV ČR, Prosecká 809/76, 190 00 Praha 9

Prof. Olivier Chaline, Université Paris IV – Sorbonne, 1 rue Victor Cousin, 750 05 Paris

Mgr. Jiří Just, Th.D., Historický ústav AV ČR, Prosecká 809/76, 190 00 Praha 9

PhDr. Jindra Pavelková, Moravská zemská knihovna v Brně, Kounicova 65a, 601 87 Brno

Mgr. Kateřina Pražáková, Ph.D., Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Branišovská 31a, 370 05 České Budějovice

Mgr. Lenka Martínková, Ph.D., Ústav archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Branišovská 31a, 370 05 České Budějovice

Prof. PhDr. Petr Vorel, CSc., Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, Studentská 84, 532 10 Pardubice

PhDr. Jiří Wolf, Muzeum města Duchcova, Masarykova 7, 419 01 Duchcov

PhDr. Jan Zdichynec, Ph.D., Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, nám. Jana Palacha 1, 116 38 Praha 1

PhDr. Jakub Zouhar, Ph.D., Katedra pomocných věd historických a archivnictví Univerzity Hradec Králové, nám. Svobody 331, 500 02 Hradec Králové

Kontakt na redakci:

Folia Historica Bohemica, Historický ústav AV ČR, v. v. i., Prosecká 76, 190 00 Praha 9

Folia Historica Bohemica / Vedoucí redaktor Jiří Mikulec. Zástupce vedoucího redaktora Martin Holý. Výkonný redaktor Jiří Hrbek. Technický redaktor Petr Čížek. Praha: Historický ústav, 2014 – 308 s. [197–504]. (Folia Historica Bohemica, ISSN 0231-7494; sv. 29/2)

Časopis Folia Historica Bohemica vychází dvakrát ročně.

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in Central European Journal of Social Sciences and Humanities.